JOHN MAYNARD

KEYNES

GENEL TEORİ

İSTİHDAM, FAİZ VE PARANIN GENEL TEORİSİ

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ İKİNCİ BASKI

KALKEDON

GENEL TEORİ

İSTİHDAM, FAİZ VE PARANIN GENEL TEORİSİ

GENEL TEORİ

İSTİHDAM, FAİZ VE PARANIN GENEL TEORİSİ

John Maynard Keynes

Türkçesi
Prof. Dr. Uğur Selçuk AKALIN

KALKEDON

GENEL TEORİ

İSTİHDAM, FAİZ VE PARANIN GENEL TEORİSİ

John Maynard Keynes

Orijinal Adı

The General Theory of Employment, Interest and Money

Türkçesi

Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın

Kalkedon Yayınları: 44

Siyaset ve Ekonomi: 11

Yayına Hazırlayan

Hakan Tanıttıran

Kapak Tasarım

Semiha Şahin

Dizin

Bora Bozatlı

Kalkedon Yayınları

Hocapaşa Mah, Kargılı Sok, Celal Orman İşham, No 1/ Kat 3, Daire 32

Sirkeci-İstanbul Telefon ve Fax: 0212 512 43 56

Web: www.kalkedonyayinlari.com e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3 No 17 Topkapı İstanbul.

Tel: 0 212 613 10 77

Orijinal Birinci Basım: Macmillan Cambridge University Press,

for Royal Economic Society in 1936

Birinci Basım: Ocak 2008

Gözden Geçirilmiş İkinci Basım: Nisan 2010

Tüm hakları saklıdır. © Kalkedon 2010

isbn: 978-605-5679-26-2

İÇİNDEKİLER

KİTAP I
GİRİŞ 11
1- GENEL TEORİ 13
2- KLÂSİK İKTİSADIN ÖNERMELERİ 15
3- EFEKTİF TALEP İLKESİ 31

KİTAP II
TANIMLAR VE KAVRAMLAR 39
4- BİRİMLERİN SEÇİMİ 41
5- ÇIKTI VE İSTİHDAMI BELİRLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK BEKLENTİ 49
6- GELİR, TASARRUF VE YATIRIMIN TANIMI 55
Kullanım Maliyeti Üzerine EK 65
7- TASARRUF VE YATIRIMIN ANLAMI ÜZERİNE İLÂVE DÜŞÜNCELER 73

KİTAP III
TÜKETİM EĞİLİMİ 83
8- TÜKETİM EĞİLİMİ: NESNEL FAKTÖRLER 85
9- TÜKETİM EĞİLİMİ: ÖZNEL FAKTÖRLER 99
10- MARJİNAL TÜKETİM EĞİLİMİ VE ÇARPAN 105

KİTAP IV
YATIRIMIN UYARILMASI 121
11- SERMAYENİN MARJİNAL ETKİNLİĞİ 123
12- UZUN DÖNEM BEKLENTİSİ 133
13- FAİZ ORANI GENEL TEORİSİ 147
14- KLÂSİK FAİZ ORANI TEORİSİ 155
Marshall'ın *Principle of Economics* Ricardo'nun *Principles of Political Economy* ve Diğer Çalışmalarda Yer Alan Faiz Oranı Üzerine Ek **163**

15- LİKİDİTEYE YÖNELİK PSİKOLOJİK VE TİCARÎ TEŞVİKLER 171
16- SERMAYENİN DOĞASINA İLİŞKİN BİRKAÇ GÖZLEM 183
17- PARA VE FAİZİN TEMEL ÖZELLİKLERİ 193
18- GENEL İSTİHDAM TEORİSİNİN YENİDEN ELE ALINMASI 211

KİTAP V
PARASAL ÜCRETLER VE FİYATLAR 219
19- PARASAL ÜCRETLERDEKİ DEĞİŞMELER 221
Prof. Pigou'nun *Theory of Unemployment* Adlı Kitabı Üzerine EK 233
20- İSTİHDAM FONKSİYONU 241
21- FİYAT TEORİSİ 251

KİTAP VI
GENEL TEORİNİN ELE ALDIĞI KISA NOTLAR 265
22- TİCARET ÇEVRİMLERİ ÜZERİNE NOTLAR 267
23- MERKANTİLİZM, TEFECİLİK KANUNLARI, DAMGALI PARA VE EKSİKTÜKETİM TEORİLERİ ÜZERİNE NOTLAR 283
24- GENEL TEORİNİN NEDEN OLABİLECEĞİ SOSYAL FELSEFE ÜZERİNE SON NOTLAR 315

DİZİN 325

ÖNSÖZ

Bu kitap özellikle meslektaşlarıma yöneliktir. İktisatçı olmayanlar tarafından da anlaşılabileceği umudunu taşıyorum. Ancak, kitabın temel amacı, zor teorik sorunları ele almak ve teorinin pratiğe ilişkin uygulamalarını ikinci plânda tutmaktır. Zira ortodoks iktisat yanlışsa, hata, mantıksal tutarlılık sağlama açısından büyük bir dikkatle inşa edilen süper yapıda değil, öncüllerin açıklık ve genellemeden yoksun olmasında aranmalıdır. Bu nedenle, iktisatçıları, oldukça yüksek düzeyli bir soyut argüman ortaya koymadan ve aynı zamanda da tartışmaya girmeden, belli temel varsayımlarının eleştirel bir biçimde yeniden incelenmesi gerektiğine ikna etmem mümkün değildir. Ortaya koyacağımız argüman ve yapacağımız tartışma keşke çok fazla olmasaydı. Ancak, bunu yapmanın, kendi bakış açımın yam sıra iktisatçıların temel varsayımlarının mevcut teoriden hangi bağlamda ayrıldığını göstermek için de önemli olduğunu düşündüm. 'Klâsik teori' olarak adlandıracağımız teoriye sıkı sıkıya bağlı olanların, oldukça hatalı olduğum ve yeni hiçbir şey söylemediğim inancı arasmda gidip gelmelerini bekliyorum. Bu teoriye sıkı sıkıya bağlı olanların dışında kalanlar, hatalı olup olmadığım ve yeni bir şey söyleyip söylemediğim ya da bunların dışında söylenebilecek bir üçüncü alternatifin doğru olup olmadığı hususunu belirleyeceklerdir.

Tartışma yaratacak ifadelerim, cevap sayılabilecek kimi unsurları ortaya koyma amacını taşımaktadır. Bu keskin farklılıkları ortaya koyarken yaratmış olduğum çok sert bir tartışma nedeniyle affımı dilerim. Uzunca bir süreden beri, şimdilerde saldırdığım teorileri büyük bir inançla savundum ve söz konusu teorilerin sağlam noktalarının da neler olduğu konusunda bilgisiz olmadığımı düşünüyorum.

Ortadaki sorunlar, abartılamayacak bir öneme sahiptir. Ancak, açıklamalarım doğruysa, öncelikle kamuoyunu değil meslektaşlarımı ikna etmem gerekiyor. Tartışmanın bu aşamasında kamuoyu tartışmaya katılsa da, iktisat teorisinin pratik etkilerini bugün itibarıyla hemen hemen ortadan kaldıran meslektaşlarım arasındaki derin fikir ayrılığını gündeme getiren ve bu ayrılıklar çözümleyinceye kadar da bu girişimini sürdüren bir iktisatçının sadece kulak misafiri olacaklardır.

Bu kitap ve beş yıl önce yayınladığım *Treatise on Money* adlı kitabım arasındaki ilişki, benim için, başkalarıyla karşılaştırıldığında, muhtemelen daha nettir ve aklımda olan husus ise birkaç yıldır izlemekte olduğum ve okuyucunun kimi zaman kafa karıştırıcı bir görüş değişikliği olarak değerlendirdiği düşünce çizgisinin doğal evrimidir. Bu sorun, kendimi yapmaya mecbur hissettiğim terminolojide belli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Söz konusu dil değişikliklerine kitapta değindim. Ancak, iki kitap arasındaki genel ilişki kısaca şu şekilde ifade edilebilir. *Treatise on Money* adlı kitabımı yazmaya başladığımda, paranın etkisinin, doğrusunu söylemek gerekirse, genel arz ve talep teorisinden ayrı bir şey olduğunu ortaya koyan geleneksel bir çizgiyi sürdürüyordum. Kitabı bitirdiğimde, para teorisini, tümüyle bir üretim (çıktı) teorisi haline getirmeye yönelik bazı girişimlerde bulundum. Önyargılı fikirlerden kendimi kurtaramamış olmam, şimdilerde o çalışmanın teorik kısımlarının oldukça göze çarpan hataları (kısaca III. ve IV. Kitaplar) yani çıktı düzeyinde meydana gelen değişmelerin etkilerini tam anlamıyla ele almamış olmam biçiminde kendini göstermektedir. 'Temel denklemler' olarak adlandırdığım denklemler, veri çıktı düzeyi varsayımı altında ortaya konan anlık betimlemeydi. Söz konusu denklemler, veri çıktı düzeyi varsayımı altında, kâr dengesizliğini yaratan ve dolayısıyla da çıktı düzeyinde arzulanan bir değişikliğe neden olan güçlerin nasıl geliştiğini göstermek amacıyla kullanılmıştı. Ancak, anlık betimlemeden farklı olarak, dinamik gelişme tamamlanmadı ve de son derece karmaşıktı. Bu kitap, diğer taraftan, bir bütün olarak çıktı ve istih-

dam ölçeğinde meydana gelen değişmeleri belirleyen güçleri öncelikle ortaya çıkarma niteliğine büründü ve paranın iktisadî yaşama gerekli ve çok özel bir role sahip olan bir unsur olarak dâhil olduğu, paranın teknik ayrıntılarının arka plânda kaldığı tespit edildi. Daha sonra da göreceğimiz gibi, parasal bir ekonomi aslında gelecekle ilgili değişen görüşlerin, istihdamın yönünün yanı sıra miktarını da etkileme gücüne sahip olduğu bir şeydir. Ancak, gelecekle ilgili değişen fikirlerin yaratacağı etki çerçevesinde günümüzün iktisadî davranışını analiz etme yöntemimiz arz ve talebin karşılıklı etkileşimine dayanmakta ve bu yolla da temel değer teorisiyle bağlantı kurulmaktadır. Bu çerçevede, hiç de yabancı olmadığımız klâsik teorinin özel bir durum olarak yer aldığı oldukça geniş kapsamlı bir genel teoriye ulaşmış oluyoruz.

Bilmediği yolları arşınlayan bu kitabın yazarı, bir dizi hataya düşmek istemiyorsa, yöneltilen eleştiri ve karşılıklı konuşmayla büyük ölçüde yarar sağlayacaktır. İnsan uzun süre tek başına düşünürse, bir kişinin fikirlerini kesin olarak teorik ya da deneysel olarak test etmenin imkânsız olduğu alanlarda özellikle de iktisat alanında (diğer ahlâki bilimlerle birlikte), geçici de olsa ne kadar aptalca şeylere inanıldığını gördüğünde hayrete düşecektir. Bu kitapta, belki de *Treatise on Money* adlı kitabımı yazarken olduğundan daha fazla Mr. R. F. Khan'ın sürekli öğütlerini ve yapıcı eleştirilerini dinledim. Bu kitabın büyük bir kısmı, Khan'ın yapmış olduğu telkinlerle şekillendi. Bunun yanı sıra kitabın ön baskısının okunmasında Mrs. Joan Robinson, Mr. R. G. Hartwey ve Mr. H. F. Harrod'un büyük yardımları oldu.

Bu kitabın oluşumu, benim için, alışılmış düşünce şekli ve ifadeden uzun soluklu bir kaçış mücadelesi biçiminde olmuştur. Yazdıklarımın anlaşılması ve bunlara inanılması konusunda elde edeceği başarı, kitabı okuyacak olanların büyük bir çoğunluğunun da benzer bir çaba göstermesini gerektirecektir. Kitapta oldukça emek verilerek ortaya konan fikirler bir hayli basit ve açıktır. Zorluk, yeni fikirlerin anlaşılmasında değil, çoğumuzun yetiştirilmesi çerçevesinde zihnimizin her köşesinde dallanıp budaklanmış eski fikirlerden uzaklaşılmasında yatmaktadır.

J. M. Keynes
13 Aralık 1935

KİTAP I

GİRİŞ

1. KISIM
GENEL TEORİ

Bu kitabı genel kelimesine vurguda bulunarak *The General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) olarak adlandırdım. Kitabı bu şekilde adlandırmam, argümanlarımın ve vardığım sonuçların niteliğinin, yetiştirildiğim ve hem pratik ve hem de teorik açıdan iktisadî düşünce ve bir asır öncesinde olduğu gibi günümüzdeki akademisyenler üzerinde hâkimiyet kuran klâsik teorinin konuyla ilgili argümanları ve sonuçlarıyla olan karşıtlığını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Klâsik[1] teorinin önermelerinin genele değil de, sadece özel bir duruma ilişkin uygulanabilirliğinin olduğunu, varsaydığı durumların mümkün olan denge konumları açısından sınırlayıcı bir nokta olma özelliğini taşıdığını göstereceğim. Bundan başka, klâsik teori tarafından varsayılan özel durumun niteliklerinin, şu anda içinde yaşadığımız iktisadî toplum açısından hiçbir geçerliliği yoktur. Öyle ki, söz konusu varsayımları deneyimle elde edilen gerçeklere uygulamamız yanlış bir öğretiye neden olacak ve iş felâketle sonuçlanacaktır.

---

1) 'Klâsik iktisatçılar' ifadesi, Ricardo ve James Mill ve bu iki iktisatçıdan önce yaşamış olanları yani en yüksek aşaması Ricardiyen iktisat olarak belirtilen teorinin kurucularını da kapsayacak biçimde ilk kez Marx tarafından kullanılmıştır. Bense, 'klâsik okula', belki de kullanım hatası yaparak, Ricardo'dan sonra gelenleri yani (örneğin) J. S. Mill, Marshall, Edgeworth ve Prof. Pigou olmak üzere Ricardiyen iktisat teorisini benimseyen ve kusursuz hale getirenleri dâhil etme alışkanlığını edindim.

2. KISIM
KLÂSİK İKTİSADIN ÖNERMELERİ

Değer ve üretim teorisi üzerinde yapılan incelemelerin çoğu, öncelikli olarak istihdam edilen kaynakların *veri* hacminin farklı kullanım alanları arasındaki dağılımı ve belli miktardaki kaynağın istihdam edilmesi varsayımı altında, bu kaynaklarla üretilen ürünler çerçevesinde sağlanan nispî ödülleri ve nispî değerleri belirleyen koşullar üzerinde durmuştur.[2]

Aynı zamanda, istihdam edilebilir nüfusun büyüklüğü, doğal servet ve birikmiş sermaye donanımının boyutu anlamında, *kullanılabilir* kaynakların hacmi sorunu çoğu zaman tanımsal olarak ele alınmıştır. Ancak, kullanılabilir kaynakların *fiilî istihdamını* belirleyen unsurları ortaya koyan pür teorik yapının detayları üzerinde pek durulmamıştır. Hiç incelenmediğini söylemek, tabii ki, çok anlamsız olur. İstihdamda birçok kez meydana gelen dalgalanmalarla ilintili olarak yapılan her tartışma, kullanılabi-

2) Ricardiyen gelenekte yapılan budur. Zira Ricardo, millî dividant miktarı üzerinde, söz konusu dividantın bölüşülmesinden farklı olarak durulmasını özellikle reddetmiştir. Bu şekilde davranarak da, kendi teorinin niteliğini doğru bir biçimde ortaya koyuyordu. Ancak, çok açık bir görüşe sahip olmayan varisleri, klâsik teoriyi servetin nedenlerini ele alan tartışmalarında kullanmışlardır. Ricardo 9 Ekim 1820 tarihinde Malthus'a yazdığı mektupta şunları söylemektedir: '*Sizin düşündüğünüz politik iktisat servetin doğası ve nedenlerine ilişkin bir araştırmadır-politik iktisadın, sanayi üretiminin, bu üretimin oluşumuna razı olan sınıflar arasındaki dağılımını belirleyen kanunların araştırılması olarak tanımlanması gerektiğini düşünüyorum. Miktarı hesaba katan hiçbir kanundan vazgeçilemese de, oranları hesaba katan makul bir kanundan vazgeçilebilmesi mümkündür. Günden güne, birinci araştırma biçiminin nafile ve yanıltıcı ve ikinci araştırma biçiminin ise bilimin temel amacı olduğuna giderek inanmaktayım*'.

lir kaynakların fiilî istihdamını belirleyen unsurlar üzerinde de durmuştur. Söylemek istediğim, konunun göz ardı edilmemekle birlikte konuya ilişkin temel teori oldukça basite indirgenerek ve açık olduğundan söz edilerek hak ettiği kadar incelenmediğidir.[3]

I

Sözüm ona çok basit ve açık olduğundan bahsedilen klâsik istihdam teorisinin, pratik olarak tartışılması mümkün olmayan, iki temel önermeye dayandığını düşünüyorum. Yani:

I. *Ücret, emeğin marjinal ürüne eşittir*

Yani istihdam edilen bir kişinin ücreti, istihdam bir birim azaltıldığında kaybedilecek değere eşittir (söz konusu çıktı azalışını önleyecek diğer her tür maliyet çıkarıldıktan sonra). Ancak, bu önermenin kısıtı, rekabet ve piyasalar mükemmel değilse, belli ilkeler çerçevesinde eşitliğin bozulabileceğidir.

II. *Veri emek hacmi istihdam edildiğinde ücretin sağladığı fayda, söz konusu istihdam miktarının marjinal külfetine eşittir.*

Yani istihdam edilen bir kişinin reel ücreti, gelecekte fiili olarak istihdam edilecek emek hacminin piyasaya gelmesini sağlayacak (istihdam edilen kişilerin bizzat kendilerinin yaptıkları kestirim çerçevesinde) ücrettir. Bu önermenin kısıtı ise her bir emek birimi açısından eşitliğin, birinci önermeyi zayıflatan rekabet eksikliklerine benzer bir biçimde, istihdam edilebilir birimlerin değişik bileşimiyle bozulabileceğidir. Burada, zarar, bir kişi ya da grubun emeğini belli bir minimumun altında fayda sağlayacak bir ücreti kabul etmektense satmamasına neden olan her tür neden olarak anlaşılmalıdır.

Bu önerme, 'friksiyonel' işsizlik olarak adlandırılabilecek işsizlikle bağdaşmaktadır. Bunun gerçekçi bir biçimde yorumlanmasının meşruiyeti,

3) Örneğin, Prof. Pigou, *Economics of Welfare* (4. baskı, s. 127) adlı kitabında şunları belirtmektedir (vurgular bana aittir): '*Aksi kesin bir biçimde belirtilmedikçe, tüm tartışma boyunca, kimi kaynakların maliklerin iradeleri aleyhine genellikle kullanılmamış olması gerçeği dikkate alınmaz. Bu ise argümanın sunumunu basitleştirdiği halde önemini etkilemez*'. Bu nedenle, Ricardo, bir bütün olarak millî dividant miktarını ele alacak bir girişimi kesin bir şekilde reddederken, Prof. Pigou, millî dividant sorununa özel olarak değindiği bir kitapta, tam istihdam durumunda olduğu gibi, gönülsüz işsizlik durumu söz konusu olduğunda da aynı teorinin geçerli olacağı görüşündedir.

sürekli istihdamın sağlanmasını engelleyen değişik düzenleme yanlışlarına neden olmaktadır. Örneğin, yanlış hesaplama ya da süreklilik göstermeyen talep nedeniyle öngörülemeyen değişmelerin uzmanlaşmış kaynakların nispî miktarları arasında arzulanan geçici denge ya da zaman gecikmeleri nedeniyle ortaya çıkan beklenmedik değişmeler ya da belli bir zaman süresi geçmeden iş değiştirmenin hiçbir etkisinin olmayacağı gerçeği ve bu nedenle de, statik olmayan bir toplumda daima 'işler arasında' belli bir oranda istihdam edilmemiş kaynakların bulunması sonucunda ortaya çıkan işsizlik. 'Friksiyonel' işsizliğe ilâveten, önerme, kanunî ya da sosyal deneyimler ya da toplu pazarlık işbirliği ya da değişikliğe hızla uyum gösterememe ya da sadece insanın dik başlılığının bir sonucu olarak emeğin marjinal üretkenliğinin karşılığı olan ürünün değerine tekabül eden mükâfatı reddetmesi ya da bunu elde etme yeteneği nedeniyle ortaya çıkan 'gönüllü' işsizlikle de uyumludur. Ancak, yaygın bir biçimde görülen iki işsizlik türü, 'friksiyonel işsizlik ve 'gönüllü' işsizliktir. Klâsik önermeler, birazdan aşağıda 'gönülsüz' işsizlik olarak tanımlayacağım bir üçüncü işsizlik türünün olabilme ihtimalini kabul etmemektedir.

Bu çerçevede, klâsik teoriye göre istihdam edilmiş kaynakların hacmi tam anlamıyla söz konusu iki önerme tarafından belirlenir. İlki, istihdam talep şedülünü ve ikincisi de, istihdam arz şedülünü gösterir ve marjinal ürünün faydası, marjinal istihdamın külfetiyle dengelendiğinde istihdam miktarı sabitlenir.

Buradan, istihdamı dört şekilde artırmanın mümkün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

(a) Örgütlenmenin ya da öngörünün 'friksiyonel' işsizliği azaltacak bir biçimde iyileştirilmesi;

(b) 'gönüllü' işsizliği azaltmak üzere, ilâve emeğin istihdam edilebildiği reel ücret olarak ifade edilen emeğin marjinal külfetinde bir azalmanın meydana gelmesi;

(c) ücret malları sanayinde emeğin marjinal fiziki üretkenliğinde meydana gelen bir artış (Profesör Pigou'nun uygun bir biçimde, parasal ücretin faydasını etkileyen malların fiyatları olarak ifade ettiği kavram);

(d) ücret dışı kazanç elde edenlerin ücret mallarından ücret dışı mallara yönelmeleri sonucunda harcamaların topyekûn değişmesiyle ilişkili olarak, ücret dışı malların fiyatlarında, ücret malları fiyatlarıyla karşılaştırıldığında meydana gelen bir artış.

Benim anlayışıma göre, Profesör Pigou'nun *Theory of Unemployment* ad-

lı kitabının özü budur-mevcut klâsik istihdam teorisine ilişkin en ayrıntılı görüş.[4]

II

Genel olarak halkın carî ücret düzeyinde nadiren iş bulması gerçeği çerçevesinde, yukarıda belirtilen işsizlik türlerinin yaygın olarak rastlanan işsizlik türleri olduğu doğru mudur? Açıkça ifade edildiği gibi, emek talep edilseydi, geçerli parasal ücret düzeyinden kural olarak daha fazla emek piyasaya girmek isteyecekti.[5] Klâsik okul bu olguyu, emek talebinin geçerli parasal ücret düzeyinde, bu düzeyde çalışmak isteyenler istihdam edilmeden önce karşılandığını, bunun işçiler arasında gerçekleşen açık ya da zımnî anlaşmayla daha az ücrete razı olmamaları ve emeğin parasal ücretlerin azaltılması konusunda anlaşmaları durumunda istihdamın artacağını ileri sürerek, ikinci önermeleriyle bağdaştırmaktadır. Bu olsaydı, açıkça gönülsüz işsizlik niteliğinde görünen bir işsizlik söz konusu olmazdı ve böylesi bir işsizlik, toplu görüşme v.s.'nin etkisine bağlı olarak yukarıdaki 'gönüllü' işsizlik türüne dâhil edilmesi gerekirdi.

Bu durum, iki gözlemin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bunlardan birincisi, işçilerin sırasıyla reel ücretler ve parasal ücretlere karşı fiilen takındıkları tutumdur ve teorik olarak esas olan bu değil, ikincisi gözlemdir.

Bir an için, emeğin düşük bir ücret düzeyinde çalışmaya hazır olmadığını ve geçerli parasal ücret düzeyinde meydana gelen bir azalmanın, grevler ya da başka yollarla, istihdam edilen emeğin emek piyasasından çıkmasına neden olduğunu düşünelim. Geçerli reel ücret düzeyi tam anlamıyla emeğin marjinal külfetini ölçebilir mi? Her zaman değil. Geçerli parasal ücret düzeyinde meydana gelen bir azalma emeğin emek piyasasından çıkmasına neden olsa da, geçerli parasal ücretin ücret malları cinsinden değerinin azaldığı, bu durum ücret mallarının fiyatlarının artması sonucunda ortaya çıkmış olsa da, söylenemez. Bir başka deyişle, bu durum, minimum reel ücret düzeyinde değil de, minimum parasal ücret düzeyinde ortaya çıkan emek talebi söz konusu olduğunda kendini gösterir. Klâsik teori, zımnen, söz konusu durumun ortaya koyduklarının teoride önemli bir değişikliğe neden olmayacağını varsaymıştır. Ancak, bu doğru değildir. Zira emek arzı tek değişken niteliğinde olan reel ücretlerin fonk-

4) Prof. Pigou'nun *Theory of Unemployment*, 19. Kısımda yer alan *Ek*'te daha detaylı incelenmiştir.

5) Bu ifade, Prof. Pigou'nun yukarıda belirtilen kitabının 5. sayfasında yer alan dipnottan alınmıştır.

siyonu değilse, klâsik teorinin argümanları tümüyle çöker ve fiilî istihdamın ne olacağı sorusunu cevapsız bırakır.[6] Klâsik iktisatçılar, emek arzı sadece reel ücretin fonksiyonu olmadıkça, emek arz eğrisinin her fiyat hareketinde topyekûn yer değiştirmeyeceğini gösterememişlerdir. Bu nedenle, kullandıkları yöntem kendilerine ait çok özel varsayımlarla birlikte işlemektedir ve daha genel durumlara uyarlanabilecek nitelikte değildir.

Oysaki günlük deneyimler, emeğin (belli sınırlar içinde) parasal ücretten ziyade reel ücrete bakarak anlaşma yaptığını ve bunun da bir ihtimal olmaktan çok normal bir durum olduğunu hiçbir şüpheye mahal bırakmaksızın ortaya koymaktadır. İşçiler parasal ücretlerde meydana gelen azalmalara karşı genellikle direnç gösterdikleri sürece, ücret mallarının fiyatlarında bir artış meydana geldiğinde emeklerini piyasadan çekme alışkanlıklarına sahip değildir. Zaman zaman emeğin reel ücretlerde değil de, parasal ücretlerdeki bir azalmaya direnç göstermesinin mantıksız olduğu söylenmektedir. Aşağıda belirtilen nedenlerle (II. Kısım/III) bu husus ilk bakışta görüldüğü kadar mantıksız değil ve bereket versin ki, daha sonra da göreceğimiz gibi, mantıklıdır. Ancak, mantıklı olsun olmasın, yaşananlar, emeğin gerçekte nasıl bir davranış sergilediğini göstermektedir.

Bundan başka, yaşanan gerçekler, emeğin parasal ücretlerin azalmasını kabul etmemesi sonucunda bir depresyon dönemini nitelendiren işsizliğe neden olduğu iddiasını da açıkça desteklememektedir. 1932 yılında Birleşik Devletler'de yaşanan işsizliğin, emeğin parasal ücretlerdeki azalmayı kabul etmemesi ya da iktisadî mekanizmanın üretkenliğinin karşılayabileceğinden çok bir reel ücret isteme inadı nedeniyle ortaya çıktığını söylemek çok makul değildir. Emeğin minimum reel ücret talebinde ya da emek üretkenliğinde gözle görülür bir değişme olmadığı halde, istihdam hacminde büyük çaplı salınımlar yaşanmıştır. Emek, depresyon döneminde, boom dönemindekine nazaran daha kavgacı değildir. Hatta aksine bir davranış sergiler. Fizikî üretkenliği de düşük değildir. Yaşanan deneyimlerin ortaya koyduğu gerçekler, klâsik analizin yeterliliğinin sorgulanmasının *prima facie* temelidir.

İstatistikî bir araştırma sonuçları çerçevesinde parasal ve reel ücretlerde meydana gelen bir değişme arasındaki gerçek ilişkiye bakmak ilginç olacaktır. Belli bir sanayiye has bir değişiklik durumunda, reel ücretlerin, parasal ücretlerde meydana gelen değişmeyle aynı yönde değişeceği bekle-

6) Bu nokta 19. Kısımda yer alan *Ek*'te daha detaylı incelenmiştir.

nebilir. Ancak, ücretler genel düzeyinde değişiklerin ortaya çıktığı bir durumda, reel ücretlerin parasal ücretlerle birlikte aynı yönde değil de, ters yönde değişeceğini düşünüyorum. Yani parasal ücretler yükselirken reel ücretler azalacak, parasal ücretler azalırken reel ücretler artacaktır. Bunun nedeni, kısa dönemde, azalan parasal ücretlerin ve artan reel ücretlerin, bu gelişmelerden bağımsız olarak, büyük bir ihtimalle istihdam azalışıyla birlikte ortaya çıkacak olmasıdır. İstihdam azalırken, reel ücretler çıktının azaldığı bir durumda veri sermaye donanımının artan marjinal getirisi çerçevesinde kaçınılmaz bir biçimde yükseldiği halde, emek, ücret indirimlerini kabul etmeye hazırdır.

Gerçekte, geçerli reel ücretin, daha fazla emek istihdam edilmesini sağlayacak ücret düzeyinin altında olduğu doğru olsaydı, friksiyonel işsizliğin dışında, hiçbir şekilde gönülsüz işsizlik ortaya çıkmayacaktı. Ancak, bunun her zaman böyle olacağını düşünmek akla yatkın değildir. Ücret mallarının fiyatının artması ve bunun sonucunda reel ücretin düşmesi söz konusu olsa da, geçerli parasal ücret düzeyinde fiilî olarak istihdam edilenlerden daha fazla emeğin istihdam edilmesi mümkündür. Bu doğruysa, geçerli parasal ücretin eşdeğeri olan ücret malları, emeğin marjinal külfetinin tam bir göstergesi değildir ve ikinci önerme geçerliliğini yitirir.

Ancak, bu duruma ilişkin çok daha temel bir itiraz söz konusudur. İkinci önerme, emeğin reel ücretinin, işçinin girişimcilerle yaptığı ücret pazarlıklarına bağlı olduğu fikrine dayanmaktadır. Tabii ki, ücret pazarlıklarının parasal ücret bazında yapıldığı kabul edilir ve işçi tarafından kabul edilebilen reel ücretler, parasal ücretlerden tümüyle de bağımsız değildir. Bununla birlikte, ücret pazarlığı sonucunda ortaya çıkan parasal ücret, reel ücreti belirler. Bu nedenle, klâsik teori, emeğin, parasal ücretinin azalmasını kabul etmek suretiyle, reel ücretini azaltabilme yolunun her zaman açık olduğunu varsaymaktadır. Reel ücretin emeğin marjinal külfetine eşit olma eğiliminde olduğu önermesi, emeğin, çok açık bir biçimde, bu ücret düzeyinde ortaya çıkacak istihdam hacmini değilse de, çalıştığı reel ücreti bizzat belirleyecek durumda olduğunu varsaymaktadır.

Kısaca, geleneksel teori, *girişimciler ve işçiler arasındaki ücret pazarlıklarının reel ücreti belirlediği düşüncesindedir*. Böylece, işverenler ve sınırlayıcı bir birleşmenin olmadığı bir durumda işçiler arasında gerçekleşecek bir serbest rekabet varsayımı altında, işçiler dilerlerse reel ücretlerini, işverenler tarafından söz konusu ücret düzeyinde sunulan istihdam miktarının marjinal külfetiyle uyumlu hale getirebilir. Bu doğru değilse, reel ücret ve

emeğin marjinal külfeti arasında gerçekleşecek bir eşitlik eğiliminin beklenmesi için ortada hiçbir neden yoktur.

Klâsik teorinin vardığı sonuçların emek piyasasının tümü için geçerli olduğunu ve tek bir işçinin, arkadaşlarının kabul etmediği parasal ücretin indirilmesini kabul ederek istihdam edilebilme imkânına kavuşabileceği anlamına gelmediğini unutmamak gerekir. Bu durumun, açık ekonomi koşullarında olduğu kadar kapalı ekonomi koşullarında da böyle olduğu düşünülür: Ayrıca bu durum, açık ekonomi koşullarının niteliklerine ya da tabii ki, tümüyle bu tartışmanın dışında tutabilecek ve tek bir ülkede parasal ücretteki azalmanın dış ticaret üzerinde yaratacağı etkiye de bağlı değildir. Bu sonuçlar, para cinsinden yapılan düşük ücret ödemelerinin bankacılık sistemi ve kredi hacmi üzerindeki etkileri nedeniyle ortaya çıkacak dolaylı etkilere de dayanmamaktadır. Ortaya çıkan bu etkiler detaylı bir biçimde 19. Kısımda incelenecektir. Klâsik teorinin vardığı sonuçlar, kapalı bir ekonomi sisteminde parasal ücret genel düzeyinde meydana gelecek bir azalmanın, reel ücretlerde, hiç değilse kısa dönemde ve çok sınırlı bir kısıtlamayla, her zaman oransal olmasa da, bir dereceye kadar azalmayı beraberinde getireceği inancına dayanmaktadır.

Genel reel ücret düzeyinin açıkça işverenler ve işçiler arasında yapılan parasal ücret pazarlıklarına bağlı olduğu söylenemez. Doğrusu, bu noktanın ispatlanması ya da çürütülmesi konusunda fazlaca bir girişimde bulunulmaması dikkat çekicidir. Zira bu durum, fiyatların, para cinsinden hesaplanan marjinal ilk maliyet[7] ve parasal ücretlerin de büyük ölçüde marjinal ilk maliyet tarafından kontrol edildiğini öğreten klâsik teoriyle uyumlu değildir. Bu nedenle, parasal ücret değişirse, klâsik okulun fiyatların, reel ücretler ve işsizlik düzeyinde ve emeğin herhangi bir şekilde elde edeceği çok küçük bir kazanç ya da kaybın, marjinal maliyetin değişmeden kalan diğer unsurlarının zararına ya da kâr elde etmesine neden olmayacak bir biçimde aynı oranda değişeceğini ileri sürmesi beklenebilirdi.[8] Bununla birlikte, klâsikler, kısmen emeğin kendisine ait reel ücreti yine kendisinin belirleyecek durumda olduğu ve belki de kısmen fiyatların para miktarına bağlı olduğu fikrinin ağır basması biçiminde kendisini

7) Üretimde katlanılan hammadde ve doğrudan emek masraflarının toplamı. (Ç.N.)

8) 19. Kısımda da göreceğimiz gibi, parasal ücretlerde meydana gelen bir değişmenin ortaya çıkaracağı sonuçlar daha karmaşık olsa da, benim fikrime göre bu tartışmada, gerçekte, büyük ölçüde bir doğruluk payı vardır.

gösteren yerleşik inanç nedeniyle bu düşünce çizgisinden uzaklaşmışlardır. Emeğin kendine ait reel ücreti daima yine kendisinin belirleyecek durumda olduğu ifadesine olan inanç bir kez benimsenince bunun, emeğin daima *tam* istihdama tekabül eden reel ücreti belirleyebilecek bir durumda olduğunu belirten ifadeyle karıştırılması söz konusu olduğundan, ilk ifade üzerinde durulmaya devam edilmiştir.

Özetlersek, klâsik teorinin ikinci önermesine karşı ileri sürülen iki itiraz söz konusudur. Bunlardan ilki, emeğin gerçek tutumuyla ilgilidir. Parasal ücretlerin değişmediği bir durumda, fiyatların yükselmesi sonucunda reel ücretlerin düşmesi, kural olarak, carî ücret düzeyinde sunulan emek arzının, fiyat artışı olmadan önceki fiilî istihdam miktarının altına düşmesine neden olmaz. Bunun böyle olacağının zannedilmesi, şu andaki işsizler carî ücret düzeyinde çalışmaya razı olsalar da, yaşam maliyetlerinde çok az bir artış olması durumunda bile sundukları emeği geri çekeceklerinin zannedilmesi anlamına gelir. İşte, Prof. Pigou'nun *Theory of Unemployment* adlı kitabında yer alan[9] ve ortodoks okulun tüm üyelerinin zımnen kabul ettiği varsayım budur.

Ancak, daha sonra kısımlarda ele alacağımız daha önemli itiraz, reel ücretler genel düzeyenin, ücret pazarlığının niteliği tarafından doğrudan belirleneceği varsayımıyla ilgili olarak yaptığımız tartışma nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Klâsik okul, ücret pazarlığının reel ücreti belirleyeceğini varsaymakla aykırı bir varsayımda bulunmuştur. Ancak, bir bütün olarak emek açısından uygun olacak genel parasal ücret düzeyi için geçerli ücret mallarını, carî istihdam hacminin marjinal külfetiyle uyumlaştırabilecek bir yöntem bulun*amamış* olabilir. Emek, işverenle *para* pazarlığını gözden geçirerek *reel* ücretini veri düzeye indirecek bir çıkış yolu bulamamış olabilir. İleri sürdüğümüz tez budur. Öncelikle, reel ücretler genel düzeyini belirleyen başka unsurların bulunduğunu göstermeye gayret edeceğiz. Bu sorunu açıklama girişimimiz, temel hedeflerimizden biri olacaktır. Bu bağlamda, içinde yaşamakta olduğumuz ekonominin gerçekte nasıl işlediği hususuna ilişkin temel yanlışlığı tartışacağız.

III

Bireyler ve gruplar arasında parasal ücretler üzerinde sürdürülen mücadelenin reel ücretler genel düzeyini belirleyeceğine çoğu zaman inanılsa

9) 19. Kısımdaki *Ek*.

da, aslında, işin iç yüzü farklıdır. Tam anlamıyla emek mobilitesi ve farklı işlerde elde edilecek net avantajı tam olarak eşitleyecek bir eğilim olmadığından, diğer işlerde çalışanların elde ettikleriyle karşılaştırıldığında parasal ücretlerde meydana gelecek bir azalmaya razı olan birey ya da bireylerden oluşan gruplar, reel ücretlerde meydana gelecek *nispî* bir azalmaya katlanmak zorunda kalacaklardır. Bu da, birey ya da bireylerden oluşan grupların söz konusu gelişmeye direnmeleri için yeterli bir gerekçe olacaktır. Diğer taraftan, reel ücretlerde meydana gelen her azalmaya, paranın satın alma gücünde meydana gelen bir değişmenin tüm işçileri aynı şekilde etkileyecek olması nedeniyle direnmek pratik olarak imkânsızdır. Aslında, ifrat düzeyine varmadıkça, reel ücretlerde bu şekilde meydana gelen azalmalara karşı direnç gösterilmez. Bundan başka, belli sanayilerde geçerli olmak üzere parasal ücretlerin azaltılmasına karşı geliştirilecek bir direnç, derneşik istihdam artışı üzerinde, reel ücretlerde meydana gelen her azalmaya karşı gösterilen her direncin yaratmış olduğu gibi, benzer bir çıta oluşturma özelliğine sahip değildir.

Bir başka deyişle, parasal ücretler için verilen mücadele öncelikle, daha sonra da göreceğimiz gibi, reel ücretlerin farklı güçlere bağlı olan istihdamın her birimi başına düşen ortalama miktarını değil, farklı işçi grupları arasındaki derneşik *dağılımını* etkiler. İşçilerin oluşturduğu bir grubun bir araya gelmesi, *nispî* reel ücretlerini korumak amacıyladır. Reel ücretler *genel* düzeyi iktisadî sistemin diğer güçlerine bağlıdır.

Bu nedenle, bereket versin ki, işçiler, bilinçsizce olsa da, söz konusu ücretlerin geçerli reel eşdeğeri mevcut istihdamın marjinal külfetini aşsa da, parasal ücret azalmalarına nadiren kendini gösteren ya da dört dörtlük sayılmayacak nitelikte bir direnç ortaya koyduklarından, klâsik okuldan içgüdüsel olarak daha makul iktisatçılardır. İşçiler, derneşik istihdam artışıyla birlikte ortaya çıkan reel ücret azalmalarına karşı direnmezler ve nispî parasal ücretlere, söz konusu ücretlerde meydana gelen azalma reel ücretlerin mevcut istihdam hacminin marjinal külfetinin altına düşmesi konusunda bir tehdit unsuru haline gelmedikçe dokunmazlar. Bununla birlikte, her sendika az da olsa parasal ücret azalmalarına karşı koyacaktır. Ancak, hiçbir sendika, yaşam maliyetlerinin artışı karşısında her fırsatta greve gitme hülyası içinde olmadığından, derneşik istihdamın artması konusunda klâsik okul tarafından sendikaların geliştirdiklerini söylediği bir engel yaratma peşinde değildir.

IV

Şimdi de, klâsik teorinin gerçekleşme ihtimalini kabul etmediği üçüncü işsizlik türünü yani 'gönülsüz' işsizlik kavramını tanımlamamız gerekmektedir.

Açıkçası, 'gönülsüz' işsizlikle, işin kullanılmamış kapasitesini anlatmak istemiyoruz. Sekiz saatlik bir gün, on saat çalışabilecek bir insan kapasitesinden fazla olmadığından işsizliğe neden olmaz. 'Gönülsüz' işsizliği, işçilerin emeklerini, belli bir mükâfat alamayacak olmaları nedeniyle çalışmamayı tercih ederek, geri çekmeleri olarak da ele alamayız. Ayrıca, 'friksiyonel' işsizliği, 'gönülsüz' işsizlik tanımlamamızın dışında tutmak da uygun olacaktır. Bu nedenle, benim ortaya koyduğum tanım şu şekildedir: *Parasal ücrete oranla ücret mallarının fiyatlarında meydana gelen çok küçük bir artış gerçekleştiğinde, carî parasal ücret düzeyinde çalışmaya razı olan derneşik emek arzı ve bu ücret düzeyinde ortaya çıkan derneşik emek talebi mevcut istihdam hacminden daha fazlaysa, insanlar gönülsüz işsizdir.* Bununla birlikte, aynı anlama gelecek bir başka alternatif tanım bir sonraki kısımda verilecektir.

Bu tanımdan, gerçekçi olarak yorumlandığında, ikinci önermeyle reel ücretin istihdamın marjinal külfetine eşit olduğunun önceden varsayılması 'gönülsüz' işsizliğin olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. 'Tam' istihdam olarak tanımlayacağımız bu durum, hem 'friksiyonel' ve hem de 'gönüllü' işsizliği içine alan bir 'tam' istihdam durumdur. Bu da, tam istihdam koşullarında bölüşüm teorisi olarak ele alınan klâsik teorinin diğer niteliklerine uymaktadır. Klâsik önermeler geçerli olduğu sürece, yukarıda belirtilen gönülsüz işsizlik anlamında bir işsizlik ortaya çıkmaz. Bu nedenle, görünen işsizlik, 'iş' türleri 'arasında' geçici olarak ortaya çıkan iş kaybı ya da oldukça uzmanlaşmış kaynak talebinin süreklilik göstermemesi ya da serbest emeğin istihdamı açısından 'sadece sendikalı, işçileri çalıştıran fabrikaların' varlığı çerçevesinde ve sendikaların etkileri nedeniyle ortaya çıkmalıdır. Böylece, klâsik geleneğin yazarları, kendilerine ait teorinin altında yatan özel varsayımları görmezden gelerek, görünen işsizliğin (kabul edilen istisnalardan ayrı olarak) aslında işsiz unsurların, marjinal üretkenliklerine tekabül eden ödülü kabul etmemeleri nedeniyle ortaya çıkması gerektiğini belirten ve kendi varsayımları temelinde tam anlamıyla mantıkî olan bir sonuca ulaşmışlardır. Klasik bir iktisatçı, parasal ücretinde yapılacak bir indirimi kabul etmeyen bir emeği sempatiyle karşılayabilir ve emeğin, geçici nitelikteki koşullarla karşılaştığının farkında olmadığını ka-

bul eder. Ancak, bilimsel dürüstlük, sorunun temelinde, emeğin marjinal üretkenliğine karşı verilecek ödülün reddedilmesinde yattığının açıklanmasını gerektirecektir.

Bununla birlikte, klâsik teori sadece tam istihdam durumunda geçerliyse, bu teoriyi gönülsüz işsizliğin yarattığı sorunları çözmede kullanmak boşunadır-böyle bir durum varsa, bunu kim inkâr edebilir? Klâsik teorisyenler, Öklidyen olmayan bir dünyada, birbirine paralel olan doğruların kesiştiğini keşfederek, doğruları düz olmamakla suçlayan Öklidyen geometrisyenlere benzerler. Gerçekte, paralel doğrular aksiyomunu terk etmek ve Öklidyen olmayan bir geometri geliştirmekten başka çare yoktur. Günümüz iktisadı için de benzer bir şey geliştirmek gerekmektedir. Klâsik doktrinin ikinci önermesini terk etme ve tam anlamıyla gönülsüz işsizliğin mümkün olduğu bir sistem kurma ihtiyacımız vardır.

V

Klâsik sistemden ayrıldığımız noktayı vurgularken, üzerinde anlaştığımız önemli bir hususu gözden kaçırmamalıyız. Zira bundan önce olduğu gibi birinci önermeyi, klâsik teoriye ilişkin sınırlamalar çerçevesinde, kullanmayı sürdüreceğiz ve bir an için durup, neyi ifade ettiğini düşüneceğiz.

Bu, veri bir örgütte, donanım ve teknik, reel ücretler ve çıktı hacminin (ve dolayısıyla istihdam) birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olduğu ve dolayısıyla da, genelde, istihdamın sadece reel ücretlerde meydana gelecek bir azalmanın sonucunda artacağı anlamına gelmektedir. Böylece, klâsik iktisatçıların (haklı olarak) savunulamaz olduğunu söyledikleri bu önemli gerçeğin doğruluğundan şüphe etmiyorum. Örgütün sahip olduğu donanım ve teknik veri olduğunda, bir birim emek tarafından kazanılan reel ücret, istihdam hacmiyle tek bir şekilde (ters yönlü) karşılıklı ilişki içindedir. Böylece, istihdam artarsa, kısa dönemde, ücret malları cinsinden emek başına verilen ödül, genel olarak, azalmalı ve kârlar artmalıdır.[10] Bu sadece, sanayinin, kısa dönemde, donanım v.s.'nin sabit iken, azalan geti-

10) Tartışma şu şekilde sürer: n kadar insan istihdam edilmiştir. n. kişi hasada günde bir kile katkıda bulunmaktadır ve ücretin alım gücü günlük bir kiledir. Bununla birlikte, istihdam *bir birim arttırıldığında* $(n+1)$ hasat günde 0.9 kile artmaktadır ve bu nedenle de, istihdam, ücretlere oranla mısır fiyatı, günlük ücretler 0.9 kilelik bir alım gücüne erişinceye kadar, $n+1$ düzeyine ulaşamaz. Derneşik ücretler, daha önceki n miktarındaki kileyle karşılaştırıldığında, $\frac{9}{10}$ $(n+1)$ düzeyindedir. Böylece, ilâve bir kişinin istihdamı, gelirin, daha önce istihdam edilmiş olanlardan girişimcilere gidecek bir gelir aktarımına neden olacaktır.

riye göre faaliyetini sürdürdüğü biçiminde ortaya konan bildiğimiz ifadenin bir yönüdür ve dolayısıyla da, ücret malları sanayinde (reel ücretler üzerinde kurulan hâkimiyet bu sanayiye aittir) marjinal ürün, istihdam arttığında kaçınılmaz olarak azalır. Gerçekte, bu ifade geçerliliğini sürdürdükçe, istihdamı artıracak her araç, aynı zamanda da marjinal ürünün ve de bu ürün cinsinden ölçülen ücret oranının küçülmesine neden olması gerekir.

Ancak, ikinci önermeyi bir tarafa bıraktığımızda, istihdamda meydana gelen azalma kaçınılmaz olarak, emeğin değer olarak, daha fazla ücret malı miktarına eşit düzeyde bir ücret *almasını* beraberinde getirse de, emeğin daha fazla miktarda ücret malı talep etmesi sonucunda ortaya çıkmamıştır. Ayrıca, emeğin daha düşük parasal ücretlere rıza göstermesi işsizliğe mutlaka çare olacağı anlamına gelmemektedir. İstihdamla ilişkisi açısından alt yapısını burada hazırladığımız ücret teorisi, 19. Kısma ve bu kısma konan Ek'e gelmeden tam anlamıyla açıklanamaz.

VI

Say ve Ricardo'dan bu yana klâsik iktisatçılar her arzın kendi talebini yarattığını öğrettiler- belli belirsiz bir önemi olan bu ifade, tüm üretim maliyetlerinin, dolaylı ya da dolaysız olarak, ürünün satın alınmasında yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymamıştır.

J. S. Mill'in *Principle of Political Economy* adlı kitabında, bu doktrin şu şekildedir:

> *Emtianın satın alımında kullanılacak ödeme aracı yine emtiadır. Bir kişinin, başkalarının ürettiklerini satın almada kullanacağı ödeme aracı, sahip olduğu kendi ürünüdür. Tüm satıcılar kelimenin tam anlamıyla kaçınılmaz olarak alıcı durumundadırlar. Ülkenin üretken güçlerini bir anda iki katına çıkarabilseydi, tüm pazarlardaki emtia arzı da iki katına çıkmış olacaktı. Ancak, herkesin arz ve talebi ikiye katlanacaktı. Herkesin mübadele edebilecekleri iki katına çıkmış olduğundan, satın alma gücünü de iki katına çıkarmamız gerekecekti.*[11]

Aynı doktrinin doğal bir sonucu olarak, tüketimden imtina eden bir bireyin, benzer bir biçimde, emek ve emtia üzerinde aynı sonuca neden olacağı ve dolayısıyla da, sermaye üretimi için tüketimden uzaklaşacağı var-

11) *Principle of Political Economy*, Kitap III, XIV. Kısım, s. 2.

sayılmıştı. Marshall'ın *Pure Theory of Domestic Values*[12] adlı kitabından yapılan aşağıdaki alıntı, geleneksel yaklaşımı ortaya koymaktadır:

Bir kişinin tüm geliri emtia ve hizmet alımına harcanmıştır. Gerçekte, çoğunlukla, kişinin gelirinin bir kısmını harcadığı ve geriye kalan kısmını da tasarruf ettiği söylenir. Ancak, bu ifade, insanın, gelirini harcarken yaptığı gibi, gelirinin tasarruf ettiği kısmını emek ve emtia alımına ayırması bildiğimiz bir iktisadî aksiyomdur. Satın aldığı hizmet ve emtianın kendisini tatmin etmesini düşündüğünde, harcama yapacağı söylenir. Satın aldığı hizmet ve emtiayı, gelecekte kendisini tatmin edecek servetin üretimine ayırdığında tasarruf edeceği belirtilir.

Marshall'ın daha sonra çalışmalarında[13] ya da Edgeworth ya da Prof. Pigou'da, bu konuyla karşılaştırılabilecek başkaca ifadeler bulmak kolay değildir. Doktrin, bugün, böylesine kaba bir biçimde ifade edilmemektedir. Bununla birlikte, bu ifade hâlâ, ortaya konmadığında çökecek olan klâsik teorinin temelini oluşturur. Mill'le hemfikir olma konusunda tereddüt eden günümüz iktisatçıları, Mill'in doktrininin kendi öncülleri olmasını gerekli kılan sonuçları kabul etmede tereddüt etmezler. Örneğin, Profesör Pigou'nun hemen hemen tüm çalışmalarında yer alan inanç, paranın sürtüşme yaratmaktan başkaca bir işe yaramayacağı ve üretim ve istihdam teorisinin (Mill'in de yaptığı gibi) son kısımda formalite icabı parayla yapılan 'gerçek' mübadele temelinde ele alınabilmesi, klâsik geleneğin günümüz versiyonudur. Kişilerin harcamadıkları parayı, bir şekilde harcayacakları fikri, günümüz düşüncesini hâlâ çepeçevre sarma özelliğini sürdürmektedir.[14] Savaş sonrası ortaya çıkan iktisatçılar, aslında, bu bakış

12) s. 34.

13) Mr. J. A. Hobson *Physiology of Industry* (s. 102) adlı kitabında Mill'den yukarıdaki pasajı aldıktan sonra, Marshall'ın alıntı yaptığı pasajda belirttiklerine, şu şekilde cevap veriyordu: *'Kişinin satın alma gücü olsa da, bu gücü kullanmak istemeyebilir'* demekte ve şöyle devam etmektedir. *'Ancak, bu gerçeğin kritik önemi anlayamamış olabilir ve davranışlarını "kriz" dönemiyle sınırlandıracakmış gibi görünüyor'*.(s.154) Marshall'm daha sonra yapmış olduğu çalışmanın ışığında bile, bu ifadelerin oldukça iyi bir cevap olduğunu düşünüyorum.

14) Alfred and Marry Marshall, *Economics of Industry*, (s. 17): *'Ticaret açısından, çok çabuk eskiyen malzemeden yapılan elbiseler iyi değildir. Kişiler paralarını yeni elbise almak için harcamazlarsa, bir şekilde emek istihdam etmek için kullanacaklardır'*. Okuyucu, yine, Marshall'm ilk çalışmalarından alıntı yaptığını fark edecektir. Marshall'ın *Principles*'ı, ihtiyatlı ve kaçamak davranmayan bir nitelikte olduğunu gösterme konusunda yeterince kuşku yaratan bir niteliktedir. Ancak, eski fikirleri, düşüncesinin temel varsayımlarını asla reddetmemekte ya da çekip bir tarafa atmamaktadır.

açısını *devamlı olarak* sürdürme konusunda başarı sağlayamadılar. Zira söz konusu iktisatçıların günümüzdeki düşünceleri, bu fikre karşı gelişen eğilimle oldukça iç içe geçmiştir ve yaşanan deneyimlere ilişkin gerçekler, bu iktisatçıların önceki görüşleriyle uyuşmamaktadır.[15] Ancak, yeterince geniş kapsamlı sonuçlara ulaşmışlar ve temel teorilerini yeniden gözden geçirmişlerdir.

Bir kere bu sonuçlar, kişilerin üretken faaliyetlerinin bir sonucu olarak tükettikleri ya da alıkoydukları gelirlerinin, gerçekleştirdikleri bu faaliyetlerinin karşılığının, fiilen ve münhasıran, ortaya koydukları çıktıdan oluştuğu ve mübadelenin söz konusu olmadığı bir tür Robinson Crusoe ekonomisiyle hatalı bir benzetişim yapılmak suretiyle içinde yaşadığımız bir ekonomiye uygulanabilir. Ancak, bundan ayrı olarak, talep nedeniyle elde edilen satış gelirlerinin daima çıktı maliyetlerini de kapsaması büyük ölçüde akla yatkındır. Zira bu sonucu, benzer biçimde olan ve hiçbir şüpheye mahal bırakmayan yani bir üretken faaliyet sonucunda toplumu oluşturan tüm unsurlar tarafından elde edilen gelirin değerinin tam anlamıyla çıktının *değerine* eşit olduğunu belirten bir diğer ifadeden ayırt etmek zordur.

Benzer şekilde, görünüşe göre kimseden bir şey almadan zenginleşen bir kişinin davranışının, tümüyle toplumu da zenginleştireceğini düşünmek doğaldır. Böylece, (Marshall'dan yaptığımız alıntıda ortaya konduğu gibi) bireyin gerçekleştirdiği bir tasarruf hamlesi kaçınılmaz olarak bir yatırım hamlesini de beraberinde getirecektir. Zira bu noktada da, bireylerin servetinde meydana gelen net artışların toplamının tamı tamına toplumun sahip olduğu servette meydana gelen derneşik net artışa eşit olması gerektiği konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Bununla beraber, bu şekilde düşünenler, birbirinden farklı iki temel faaliyeti aynı şeymiş gibi gösteren bir görsel illüzyonla gözleri boyanan kişilerdir. Bu kişiler, gelecekte tüketmek amacıyla verilen kararları belirleyen motiflerle, bugünkü tüketimden sakınma kararlarını belirleyen motifler arasında hiçbir ilinti olmadığı halde, hiçbir temele dayanmadan, bugünkü tüketimden sakınma kararlarıyla, gelecekte tüketmek amacıyla verilen kararları arasında bir bağ olduğunu varsaymaktadırlar.

---

15) Bu, Prof. Robbins'in, hemen hemen tek başına, uyumlu bir düşünce çizgisini sürdürme yolunda yapmış olduğu bir ayrımdır ve uygulamaya ilişkin olarak ortaya koyduğu tavsiyeler, teorisindeki gibi aynı sisteme ait olma özelliğini sürdürmektedir.

O zaman, bu, bir bütün olarak çıktının talep fiyatı ve klâsik teorinin 'paralel aksiyomlar' olarak ele aldığı çıktının arz fiyatı arasındaki eşitlik varsayımıdır. Bu varsayım kabul edildiğinde, gerisi çorap söküğü gibi bunun peşi sıra gelmektedir; özel ve millî açıdan tutumlu olmanın sosyal avantajları, faiz oranlarına ilişkin geleneksel tavır, klâsik işsizlik teorisi, paranın miktar teorisi, dış ticaretle ilintili olarak *laissez-faire*'in mutlak avantajları ve sorgulamamız gereken daha birçok soru.

Kitabımızın bu 2. Kısımda, klâsik teorinin sırasıyla şu varsayımlara dayandığını gösterdik:

(1) reel ücret, mevcut istihdamın marjinal külfetine eşittir,

(2) dar anlamda, gönülsüz işsizlik diye bir şey söz konusu değildir,

(3) her çıktı ve istihdam düzeyinde derneşik talep fiyatının derneşik arz fiyatına eşit olması anlamında her arz kendi talebini yaratır.

Bununla birlikte, bu üç varsayımın, bunlardan herhangi birinin diğerlerini de kapsaması anlamında, birlikte geçerli olmaları ve birlikte yıkılmaları aynı kapıya çıkmaktadır.

3. KISIM
EFEKTİF TALEP İLKESİ

I

Dar anlamıyla daha sonra tanımlanacak birkaç kavramla işe başlama ihtiyacımız var. Kullanılan teknik, kaynaklar ve maliyet veri olduğunda, veri emek hacmini istihdam etmesi girişimcinin iki tür masrafa katlanmasına neden olur. Bunlardan birincisi, söz konusu istihdamın *faktör maliyeti* olarak adlandıracağımız ve sundukları hizmet karşılığında üretim faktörlerine (birkaç girişimci dışında) ve ikincisi de, söz konusu istihdamın *kullanım maliyeti* olarak adlandıracağımız ve girişimciden satın aldıklarıyla birlikte donanımı atıl bırakmaktansa kullanarak katlandığı fedakârlık nedeniyle yaptığı ödemelerdir.[16] Gerçekleşen çıktının, faktör ve kullanım maliyeti toplamı üzerinde kalan değeri kârdır ya da bu fazlalığı girişimcinin *geliri* olarak adlandıracağız. Böylece, faktör maliyetiyle birlikte girişimcinin kârı, girişimcinin gerçekleştirdiği istihdamdan doğan ve *toplam gelir* olarak tanımlayacağımız büyüklüğü oluşturur. Bu çerçevede girişimcinin kârı, sağlayacağı istihdam imkânını kararlaştırdığında maksimize etmeye çalıştığı miktar olarak tanımlanır. Girişimcinin bakış açısından ele aldığımızda, veri istihdam miktarıyla elde edilen derneşik gelirin (yani faktör maliyeti *artı* kâr), söz konusu istihdamdan sağlanan gelir olarak adlandırılması kimi zaman uygundur. Diğer taraftan, veri istihdam miktarında gerçekleşen çıktının derneşik arz fiyatı[17], girişimcinin söz konusu istih-

16) *Kullanım maliyetinin* tam bir tanımı 6. Kısımda verilecektir.

17) Kelimenin alışılmış haliyle bir birim çıktının arz fiyatıyla karıştırılmamalıdır.

dam miktarını sağlamaya değecek gelir beklentisidir.[18]

Buradan, kullanılan teknik, kaynak ve birim istihdam başına düşen faktör maliyeti veri olduğunda, her bir firma ve sanayide ve bunların tümünde istihdam miktarı, girişimcilerin söz konusu istihdam miktarıyla elde etmeyi ümit ettikleri gelirin miktarına bağlıdır.[19] Zira girişimciler istihdam miktarını, faktör maliyeti üzerinde elde etmeyi umdukları gelir fazlalığını maksimize edecek düzeyde tutmaya gayret edeceklerdir.

Z, N sayıda kişinin istihdam edilmesiyle elde edilen çıktının derneşik arz fiyatı olsun. Z ve N arasındaki ilişki $Z = \phi N$ olarak yazılmıştır ve derneşik arz fonksiyonu olarak adlandırılabilir.[20] Benzer şekilde, D de, N sayıda kişinin istihdam edilmesiyle girişimcinin elde etmeyi beklediği gelir olsun. D ve N arasındaki ilişki $D = f(N)$ olarak yazılmıştır ve *derneşik talep fonksiyonu* olarak adlandırılabilir.

Veri N hacminde, beklenen gelirler derneşik arz fiyatından büyükse yani D, Z'den büyükse, girişimcinin istihdamı N'nin ötesine taşımasını ve gerektiğinde, N'nin değerinin, Z'nin D'ye eşit olduğu noktaya kadar yüksel-

---

18) Okuyucu, kullanım maliyetini hem gelirden ve hem de veri çıktı hacminin derneşik arz fiyatından çıkardığını gözlemleyecektir. Böylece, her iki kavram da *net* kullanım maliyeti olarak yorumlanmalıdır. Alıcılar tarafından ödenen derneşik toplamlar, tabii ki, *gayrîsafî* kullanım maliyetidir. Bunun neden böyle ele alındığı 6. Kısımda belirtilecektir. Önemli olan nokta, derneşik gelir ve net kullanım maliyetinin derneşik arz fiyatının tek bir şekilde ve şüpheye mahal bırakmadan tanımlanabileceğidir. Kullanım maliyeti hem sanayinin bütünleşme derecesine ve hem de girişimcilerin birbirlerinden yaptıkları alımların boyutuna bağlı olduğundan, bu unsurlardan bağımsız olan ve kullanım maliyeti de dâhil olmak üzere, alıcılar tarafından ödenen derneşik toplamların tanımı yoktur. Bireysel bir üretici açısından arz fiyatının alışılmış haliyle tanımlanmasında da benzer bir zorluk yaşanmaktadır. *Çıktının* derneşik arz fiyatına ilişkin olarak zaman zaman karşılaştığımız zorluklar ikiye katlanmaktadır. Kavram gayrîsafî kullanım maliyeti olarak yorumlanacaksa, bunların üstesinden, ancak girişimcilerin, belirsiz ve karmaşık olan ve gerçeklere tekabül etmeyen bir biçimde, tüketim malları ya da sermaye malları üretmelerine göre gruplanarak bütünleşmelerine ilişkin özel varsayımlar yapılarak gelinebilir. Bununla birlikte, derneşik arz fiyatı yukarıdaki gibi *net* kullanım maliyeti olarak tanımlanırsa, bu zorlukların hiçbiriyle karşılaşılmayacaktır. Bununla birlikte, okuyucuya, 6. Kısım'a ve bu kısımdaki *Ek*'e kadar beklemesini tavsiye ediyoruz.

19) Üretim ölçeğine ilişkin olarak bir karar verme durumunda olan bir girişimci, tabii ki, veri çıktının satışından elde edilecek gelirin ne olacağına ilişkin tek bir kesin beklenti içinde olmayıp, değişik derecelerde ihtimâl ve kesinlik içeren birkaç hipotetik beklenti içindedir. Bu nedenle, gelir beklentisiyle, bu beklenti belli bir kesinlik taşıyorsa, girişimci karar verdiğinde, beklentisini oluşturan belirsiz ve daha değişik ihtimâl demetinin yarattığının aynısı bir davranışın geliştiğini anlatmak istiyorum.

20) 20. Kısım'da bu fonksiyonla ilişkili bir fonksiyon, istihdam fonksiyonu olarak adlandırılacaktır.

mesini sağlamak amacıyla, üretim faktörlerinin elde edilebilmesi için kendi aralarında rekabete girerek maliyetleri yükselmelerini teşvik edecek bir gelişme ortaya çıkacaktır. Böylece, istihdam, derneşik talep fonksiyonu ve derneşik arz fonksiyonunun kesiştiği noktada belirlenecektir. Zira bu noktada girişimcilerin kâr beklentileri maksimum olacaktır. Derneşik talep fonksiyonunun, derneşik arz fonksiyonuyla kesiştiği noktada D'nin değeri *efektif talep* olarak adlandırılacaktır. Açıklama amacını güttüğümüz İstihdamın Genel Teorisi'nin özü bu olduğundan, bundan sonraki kısımların büyük bir bölümü, bu fonksiyonların bağlı olduğu çeşitli unsurların incelenmesine ayrılacaktır.

Diğer taraftan, kategorik olarak 'Her arz kendi talebini yaratır' ifadesiyle vurgulanmaya alışılmış ve tüm ortodoks iktisat teorisinin temelini oluşturan klâsik doktrin, bu iki fonksiyonun aralarındaki ilişki çerçevesinde belli varsayımlara sahiptir. 'Her arz kendi talebini yaratır' ifadesi, *tüm N* değerlerinde yani tüm çıktı ve istihdam düzeylerinde $f(N)$ ve $\emptyset N$'nin eşit olması anlamındadır. $Z = [\emptyset(N)]$, N'de meydana gelen artışa tekabül edecek bir biçimde arttığında, $D[(= f(N)]'de$ Z 'de meydana gelen artış kadar artacaktır. Bir başka deyişle, klâsik teori, derneşik talep fiyatının (ya da gelir) kendini daima derneşik arz fiyatına uydurduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle de, N'nin değeri ne olursa olsun, gelirin, D, N'e tekabül eden derneşik arz fiyatına, Z, eşit bir değere sahip olacağını varsaymaktadır. Yani efektif talep, tek bir denge değerine değil de, sonsuz sayıda kabul edilebilir denge değerlerine sahiptir ve istihdam miktarı da, emeğin marjinal külfeti bir üst sınır oluşturana kadar belirsizdir.

Bu doğruysa, girişimciler arasındaki rekabet, çıktı arzının esnekliğini tümüyle yitirdiği noktaya kadar yani efektif talebin değerinde meydana gelecek daha öte bir artışın çıktı artışı sağlayamadığı noktaya kadar daima istihdam artışına yol açacaktır. Açıktır ki, bu durum, tam istihdamla aynı şeydir. Önceki kısımlarda tam istihdamı, emeğin gösterdiği davranış temelinde tanımladık. Eşdeğerde olmasına rağmen şu anda ulaştığımız alternatif kriter, derneşik istihdamın ürettiği ürünlere yönelik efektif talep artışını karşılama konusunda esnekliğini yitirmiş olmasıdır. Böylece, çıktının derneşik talep fiyatının tüm çıktı düzeylerinin derneşik arz fiyatına eşit olması biçiminde ortaya konan Say Kanunu, tam istihdama ulaşmak için hiçbir engelin bulunmadığını belirten ifadeyle aynı anlama gelmektedir. Bununla birlikte, bu, derneşik arz ve talep fonksiyonlarına ilişkin doğru bir kanun değilse, iktisat teorisine, önemli ve ele alınmadığı takdirde,

derneşik istihdam hacmine ilişkin tüm tartışmaların akıntıya karşı boşa kürek çekmek anlamına geleceği bir bölüm eklenmesini gerektirmektedir.

II

Daha sonraki kısımlarda ele alınacak istihdam teorisinin kısa bir özetini, tam anlamıyla anlaşılabilir bir nitelikte olmasa da, bu aşamada yaparak okuyucuya sunmak belki de yararlı olacaktır. Özet yaparken kullanılacak kavramlar dikkatli bir biçimde tanımlanacaktır. Bu özeti yaparken, istihdam edilen birim emek başına düşen parasal ücretin ve diğer faktör maliyetlerinin sabit olduğunu varsayacağız. Ancak, daha sonra yapmaktan vazgeçeceğimiz bu basitleştirme, sadece konunun anlatımı amacıyla kullanılacaktır. Argümanın temel niteliği, parasal ücretler, v.s.'nin değişebilip değişememesine bakılmaksızın aynıdır.

Teorimizin ana hatları şu şekildedir. İstihdam arttığında, derneşik reel gelir de artacaktır. Toplumun psikolojisi, derneşik reel gelir arttığında derneşik tüketimin de artacağı ancak bu artışın gelir kadar olmayacağı şeklindedir. Bu nedenle, artan istihdam tümüyle artan acil tüketim talebini karşılama amacına yönelik olarak tahsis edilirse, işverenler zarar edeceklerdir. Böylece, veri istihdam hacminin doğru bir istihdam hacmi olabilmesi için, istihdam hacmi belirtilen düzeydeyken, toplumun tüketmeyi tercih edeceği toplam çıktı fazlalığını massetmeye yetecek carî yatırım miktarının olması gerekmektedir. Zira belirtilen düzeyde bir yatırım miktarı olmadıkça, girişimcilerin gelirleri, veri istihdam miktarını sağlamalarına imkân veren miktarın altında olacaktır. Bu nedenle, buradan, toplumun tüketim eğilimi olarak adlandıracağımız eğilim veri olduğunda, işverenin bir bütün olarak istihdamı artırmasını ya da anlaşma yapmasını sağlayacak hiçbir teşvik unsurunun bulunmadığı denge istihdam düzeyinin carî yatırım miktarına bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır. Carî yatırım miktarı da, uyarılmış yatırım adını vereceğimiz yatırımlara bağlı olacaktır. Uyarılmış yatırımların da, sermayenin marjinal etkinlik şedülü ve çeşitli vade ve risklere sahip ödünç verme faiz oranı bileşimi arasındaki ilişkiye bağlı olduğu sonucuna ulaşılacaktır.

Bu nedenle, veri tüketim eğilimi ve yeni yatırım oranında, dengeyi sağlayacak tek bir istihdam düzeyi vardır ve bu istihdam düzeyi dışındaki istihdam düzeyi, derneşik arz fiyatı ve derneşik talep fiyatı arasında eşitsizliğe neden olacaktır. Bu istihdam düzeyi, denge istihdam düzeyinin üzerinde, yani reel ücret emeğin marjinal külfetinden az olamaz. Ancak, bu

istihdam düzeyinin, *tam* istihdam düzeyine eşit olmasını beklemek için de ortada hiçbir neden yoktur. Efektif talebin tam istihdam düzeyiyle örtüşmesi, sadece tüketim eğilimi ve uyarılmış yatırımların birbiriyle belli bir ilişki içinde olmaları halinde gerçekleşecek özel bir durumdur. Klâsik teorinin varsayımlarına tekabül eden bu ilişki, bir anlamda optimum niteliği olan bir ilişkidir. Ancak, bu durum, carî yatırım, beklenmedik ya da tasarlanan bir biçimde, toplumun tümü tam olarak istihdam edildiğinde, yapılan tüketim harcamalarının üzerinde gerçekleşen bir tam istihdam düzeyi sonucunda üretilen çıktı, derneşik arz fiyat fazlalığına eşit miktarda bir talep miktarı yarattığında geçerlidir.

Bu teori şu ifadelerle özetlenebilir:

(1) Kullanılan teknik, kaynaklar ve maliyetler veri olduğunda, gelir (hem parasal ve hem de reel gelir) istihdam hacmine, N, bağlıdır.

(2) Toplum sahip olduğu gelir ve D_1 olarak gösterilen ve yapması beklenen tüketim harcaması arasındaki ilişki, toplumun tüketim eğilimi olarak adlandıracağımız psikolojik niteliklere bağlıdır. Yani tüketim, tüketim eğiliminde bir değişme meydana gelmediği sürece, derneşik gelir ve dolayısıyla da, istihdam düzeyine bağlıdır.

(3) Girişimcinin istihdam etmeye karar verdiği emek miktarı, N, toplumun harcaması beklenen tüketim miktarı, D_1, ve yeni yatırım için ayırması beklenen miktarı, D_2, biçiminde ifade edilen miktarla toplamına (D) bağlıdır. D ise daha önce yukarıda da adlandırdığımız gibi efektif taleptir.

(4) $D_1+D_2= \emptyset(N)$ ve de $\emptyset$ derneşik arz fonksiyonu olduğundan ve yukarıda (2) nolu ifade de gördüğümüz gibi, D_1 de, tüketim eğilimine bağlı olarak, $x(N)$ biçiminde de yazılabilecek N'in fonksiyonu olduğundan, $\emptyset N$-$x(N) = D_2$ eşitliği yazılabilir.

(5) Bu nedenle, dengede istihdam hacmi (i) derneşik arz fonksiyonuna, $\emptyset$, (ii) tüketim eğilimine, $x(N)$ ve (iii) yatırım hacmine, D_2, bağlıdır. Genel İstihdam Teorisi'nin özü de budur.

(6) Ücret malları sanayinde, her N değerine tekabül eden bir emeğin marjinal üretkenliği söz konusudur ve reel ücreti de belirleyen budur. Bu nedenle, (5)'in gerçekleşmesi için, N, reel ücreti, emeğin marjinal külfetine eşitleyecek düzeyde azaltan değeri aşmaz. Bunun anlamı, D'de meydana gelen değişmelerin bazılarının, parasal ücretlerin sabit olduğu biçiminde ortaya koyduğumuz varsayımımızla bağdaşmadığıdır. Bu nedenle, teorimizi tam anlamıyla ortaya koyabilmemiz için, bu varsayımı terk etmemiz gerekmektedir.

(7) Tüm N değerleri için $D= \emptyset(N)$ olan klâsik teoride istihdam hacmi, maksimum değerinden daha düşük düzeyde tüm N değerlerinde nötr dengededir ve dolayısıyla da, girişimciler arasındaki rekabet güçleri bu değeri maksimuma çıkarması beklenir. Klâsik teoriye göre istikrarlı denge, sadece bu noktada gerçekleşebilir.

(8) *İstihdam arttığında, D_1, D kadar olmasa da artacaktır.* Zira gelirimiz arttığında tüketimimiz artsa da, bu artış gelirdeki artış kadar değildir. Sorunun anahtarı, bu psikolojik kanundur. Buradan da, istihdam hacmi ne kadar büyük olursa, söz konusu istihdam hacmine tekabül eden derneşik arz fiyatıyla (Z), girişimcilerin, tüketicilerin yapacakları harcamalar nedeniyle geri almayı umdukları toplam arasındaki fark (D) da o kadar büyük olacaktır. Böylece, tüketim eğiliminde bir değişme meydana gelmezse, D_2, Z ve D_1 arasında giderek büyüyen açığı kapatacak bir biçimde artmadıkça, istihdam da artmaz. Bu nedenle, -klâsik teorinin, D_2'nin, Z ve D_1 arasındaki açığı kapatmaya yetecek kadar artmasını sağlayacak kimi güçlerin olduğunu ifade eden özel varsayımları dışında- iktisadî sistem kendini tam istihdam düzeyinin altında bulunan N noktasında yani derneşik talep fonksiyonuyla derneşik arz fonksiyonu kesiştiğinde ortaya çıkan düzeyde, istikrarlı bir denge içinde bulur.

Böylece, istihdam hacmi, veri reel ücret düzeyinde geçerli olan emek arzı *maksimum* bir istihdam hacmi oluşturana kadar, reel ücret cinsinden ölçülen emeğin marjinal külfeti tarafından belirlenmez. Tüketim eğilimi ve yeni yatırım oranı istihdam hacmini belirler ve istihdam hacmi başkaca bir şeyle değil ama sadece veri reel ücret düzeyiyle ilişkilidir. Tüketim eğilimi ve yeni yatırım oranı yetersiz efektif talebe neden olursa, fiilî istihdam düzeyi, geçerli reel ücret düzeyinde potansiyel olarak bulunabilecek emek arzı karşısında yetersiz kalır ve denge reel ücret, denge istihdam düzeyinin marjinal külfetinden *daha fazla* olur.

Bu analiz bize, bolluk içinde yaşanan fakirlik paradoksunun açıklanması imkânını vermektedir. Zira istihdam artışını, tam istihdam düzeyine ulaşılmadan durduran tek şey efektif talep yetersizliğidir. Efektif talep yetersizliği, emeğin marjinal ürünü değer olarak istihdamın marjinal külfetinden büyük olması gerçeğine rağmen üretim sürecini engelleyecektir.

Bunun ötesinde, toplum ne kadar zenginleşirse, toplumun fiilî ve potansiyel üretimi arasındaki açık da o kadar büyüme eğilimine girecek ve bu nedenle de, iktisadî sistemin eksiklikleri daha aleni ve korkunç hale gelecektir. Zira fakir bir toplum, gerçekleştirdiği çıktının büyük bir kısmını

tüketme eğilimindedir ve dolayısıyla da, ılımlı düzeyde yapılacak bir yatırım, tam istihdam düzeyini sağlamaya yeterlidir. Buna karşılık zengin bir toplumda, toplumun zengin üyelerinin tasarruf eğilimiyle fakir üyelerinin istihdamının sağlanması isteniyorsa, daha çok yatırım fırsatının kovalanması gerekecektir. Potansiyel olarak zengin bir toplumda yatırıma yönelik teşvikler zayıfsa, potansiyel zenginliğine rağmen efektif talep ilkesi, söz konusu toplumun fiilî çıktısını potansiyel zenginliğine rağmen tüketiminden fazla olan artığının yatırım teşviklerini zayıflatacak kadar azaltacak bir fakirlik düzeyine gelinceye kadar azaltmaya mecbur edecek bir biçimde işleyecektir.

Ancak, beterin de beteri vardır. Zengin bir toplumda, marjinal tüketim eğiliminin[21] zayıf olmasının yanı sıra halihazırda yüksek olan sermaye birikimine bağlı olarak daha fazla yatırım yapma fırsatları, faiz oranları yeterli bir hızla düşmedikçe pek de cazip gelmeyecektir. Bu da bizi, Kitap IV'de ele alınacak faiz oranı teorisini ve faiz oranlarının otomatikman uygun bir düzeye düşmemesinin nedenlerini incelemeye yöneltmektedir.

Böylece, tüketim eğiliminin analizi, sermayenin marjinal etkinliğinin tanımı ve faiz oranı teorisi, mevcut bilgimiz çerçevesinde içini doldurmamız gereken üç temel açıktır. Bu açık giderildiğinde, genel teorimizin ikincil bir unsuru olarak fiyat teorisinin uygun bir zemine oturduğuna tanık olacağız. Bununla birlikte, faiz oranı teorimizde paranın büyük bir role sahip olduğunu göreceğiz ve paranın, onu diğer şeylerden ayıran kendine has özelliklerinin açılımını yapma girişiminde bulunacağız.

III

Kendimizden emin bir biçimde önemsemeyeceğimiz derneşik talep fonksiyonu, yüzyıldan fazla bir süredir öğretilen Ricardiyen iktisadın temelini oluşturmaktadır. Aslında, Malthus, Ricardo'nun efektif talep yetersizliğinin olmayacağını ortaya koyan doktrinine şiddetle karşı çıkmış, ancak bu karşı çıkış bir işe yaramamıştır. Zira Malthus, efektif talebin neden ve nasıl yetersiz ya da fazla olabileceğini (ortak gözlemlere dayanmaktan başka bir yol bulamaması) açık bir biçimde açıklayamadığından, alternatif bir yapı kurmada başarılı olamamıştır. Kutsal Engizisyonun İspanya'yı fethetmesi gibi, Ricardo da İngiltere'yi fethetmiştir. Teorisi sadece halk, devlet adamları ve akademik dünya tarafından kabul edilmekle kalmamış, aynı zamanda tartışmalar da son bulmuştur. Diğer görüşler tümüyle unu-

21) 10. Kısım'da tanımlanmıştır.

tulmuş, tartışılmaz hale gelmiştir. Malthus'un boğuştuğu efektif talep bilmecesi iktisat literatüründe gözden kaybolmuştur. Klâsik teoriyi en olgun düzeyine çıkaran Marshall, Edgeworth ve Prof. Pigou'nun çalışmalarında bu kavramdan hiç bahsedilmediğini görürsünüz. Sadece Karl Marx, Silvio Gesell ya da Major Douglas'ın yeraltı dünyasında gizli bir biçimde yer almaktadır.

Ricardo'nun elde ettiği bu zafer, şaşılacak ve gizemli bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, doktrininin projelendirilen çevreye uygun düşmesiyle açıklanmalıdır. Ulaştığı sonuçların, sıradan insanların beklentisinden oldukça farklı ve entelektüel prestijine katkıda bulunan bir özellik taşıdığını düşünüyorum. Uygulamaya yönelik öğretisinin sade ve güçlü olması, ona erdem katmaktaydı. Büyük çaplı ve tutarlı mantıkî süper yapı sağlamak üzere uyarlanması, işin güzel tarafıydı. Sosyal adaletsizlikleri ve görünen mezalimi gelişme sürecinde yaşanan kaçınılmaz olaylar olarak açıklıyor, bunların iyilikten ziyade zarar veren şeyler olduğunu belirterek değiştirilmesi girişiminde bulunuyor ve yetkililerin görevlerini yerine getirmelerini söylüyordu. Bireysel kapitalistlerin gerçekleştirdikleri serbest faaliyetlerin haklılığını destekleyecek tedbirleri destekliyor, yetkililerin arkasındaki hâkim sosyal gücün desteğini alıyordu.

Yakın bir tarihe kadar, ortodoks iktisatçılarca sorgulanmayan doktrin, bilimsel öngörüye ilişkin yetersizliği nedeniyle uygulayıcılarının prestijini zaman içinde büyük ölçüde azalttı. Zira profesyonel iktisatçılar, Malthus'tan sonra, sahip oldukları teori ve gözlemlenen gerçekler arasındaki uyumsuzluktan etkilenmemişlerdir-sıradan insanın gözlemleme başarısızlığına uğramaması, gerçeklere uygulandığında teorik sonuçları teyit edilen gözlemleri yapan diğer bilim insanlarından oluşan gruplara gösterdiği saygıyı iktisatçılara göstermede giderek artan isteksizliğinin nedenidir.

Geleneksel iktisat teorisinin, iktisatçıların Candides gibi yaşamlarını evinin bahçesini işleyerek geçirmeye vakfetmesine neden olan, yapılacak en iyi şeyin hiçbir şeye dokunulmamasını öğreten dillere destan iyimserliği, efektif talep yetersizliğinin refahın karşısına çıkabilecek engeli hesaba katmama çabasından başkaca bir şey değildir. Zira çok açıktır ki, klâsik önermelerden sonra işlevini yerine getiren bir toplumda kaynakları doğal olarak optimum bir biçimde istihdam etme eğilimi ortaya çıkacaktır. Klâsik teori, ekonomimizin bizim de hoşnut kalacağımız bir biçimde hareket etme durumunu ifade etmektedir. Ancak, bunun böyle olduğunu düşünmek, yaşadığımız zorlukların ortadan kalktığını varsaymak anlamına gelmektedir.

KİTAP II

TANIMLAR VE KAVRAMLAR

4. KISIM
BİRİMLERİN SEÇİMİ

I

Bu ve bundan sonraki üç kısımda, özellikle inceleme amacını gütmediğimiz sorunlarla kendine has özellikleri ya da münhasıran ilgisi olmayan belli karışıklıkları açıklama girişiminde bulunacağız. Bu nedenle, kitabın belirtilen bu kısımları, ana temamızı sürdürmemizin bir süreliğine engelleyecek konu dışı olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu kısımların burada yer alması, yapacağım araştırmaya uygun olduğunu gördüğümüz bir biçimde başka yerlerde hiçbir zaman ele alınmamış olması nedeniyledir.

Karmaşık üç konu, kitabın yazılmasını en çok engelleyen unsurlar olmuş ve dolayısıyla da, bunlara kimi çözümler getirmeden kendimi uygun bir biçimde ifade edemeyişimin nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Karmaşa olarak nitelendirdiğim üç konunun ilki, bir bütün olarak iktisadî sistemin sorunlarına uygun miktar birimlerinin seçimi, ikincisi, beklentilerin iktisadî analizde oynadıkları rol ve üçüncüsü de, gelirin tanımıdır.

II

İktisatçıların ortak çalışma konuları olması anlamında, tatmin edici olmaktan uzak birimler, millî gelir payları, reel sermaye stoku ve genel fiyat düzeyi biçimde ifade edilebilir:

(i) Marshall ve Prof. Pigou[22] tarafından da tanımlandığı gibi millî gelir payları, carî çıktının değerini ya da parasal geliri değil, carî çıktı ya da re-

22) Pigou, *Economics of Walfare*, özellikle I. Bölüm, iii. Kısım.

el geliri ölçer.[23] Bunun ötesinde millî gelir payları, bir anlamda da, *net* çıktıya yani dönem başında mevcut reel sermaye stokunun maruz kaldığı aşınma denkleştirildikten sonra, içinde bulunulan dönemdeki iktisadî faaliyetler ve gösterilen fedakârlıklar nedeniyle toplumun, tüketim ya da sermaye stoku olarak elde tutmaya müsait kaynaklarına yapılan net katkıya bağlıdır. Bu temelde, nicel bir bilimi ayakta tutma girişiminde bulunulmuştur. Ancak, bu tanıma, toplumun mal ve hizmetlerden oluşan çıktısının, kesin bir dille söylemek gerekirse, belli özel durumların dışında, örneğin bir çıktıyı oluşturan tüm kalemlerin bir başka çıktıya aynı oranda dâhil edilmesi gibi, ölçülemeyecek kadar homojen olmayan mal ve hizmetlerin bir bileşim olması nedeniyle itiraz edilmiştir.

(ii) Net çıktıyı hesaplamak için, sermaye donanımına yapılan net katkıyı ölçmeyi denediğimizde yaşanan zorluk daha da büyüktür. Zira dönemde üretilen yeni donanımın kalemleri ve aşınma nedeniyle yok olan eski kalem arasında niceliksel bir karşılaştırma yapmak için bir temel bulmamız gerekmektedir. Net millî paya, Profesör Pigou[24] böylesi modası geçmişliği, yıpranmayı, v.s., "normal" olarak nitelendirip indirerek ulaşmaktadır. 'Bu işlemin normalliğine ilişkin pratik test, azalmanın, detaylarıyla olsa da, büyük ölçüde önceden görülebilecek kadar düzenli olmasıdır'. Ancak, yapılan bu indirim, para cinsinden bir indirim olmadığından, Pigou, fizikî bir değişme olmamasına rağmen, fizikî miktar olarak bir değişmenin olabileceğini varsaymış yani değer değişikliklerini zımnen işin içine sokmuştur. Bundan başka, teknikte meydana gelen değişmeler nedeniyle birbiriyle özdeş olmayan eski donanımla yenisini değerlendirmede kullanılacak tatmin edici bir formül tasarlayamamıştır. Profesör Pigou'nun hedeflediği kavramın, iktisadî analiz açısından doğru ve uygun bir kavram olduğuna inanıyorum. Ancak, tatmin edici bir birimler sistemi uyarlanıncaya kadar, kesin bir tanımlama yapmak imkânsızdır. Bir reel çıktıyı diğeriyle karşılaştırmak ve donanımın yeni kalemlerini, eski kalemlerin yıpranmışlığının karşına koyarak net çıktıyı hesaplamak hiçbir çözüm sağlamayacak bir bilmece olduğu da çok rahatlıkla söylenebilir.

(iii) Üçüncüsü, genel fiyat düzeyi kavramına hizmet eden çok iyi bilinen

23) Uygun bir uzlaşma olması çerçevesinde, millî geliri oluşturduğu düşünülen reel gelir genellikle parayla satın alınabilecek mal ve hizmetlerle sınırlıdır.

24) *Economics of Walfare*, I. Bölüm, V. Kısım. 'What Is Meant by Maintaining Capital Intact'. *Economic Journal*, June 1935, s. 223'de son günlerde çıkan makaleyle düzeltilmiştir.

ancak kaçınılmaz niteliğe sahip belirsizlik unsuru, kesin olması gereken bir nedensel analiz yapma amacı çerçevesinde bu terimin kullanılmasını tatmin edici olmaktan çıkarmaktadır.

Bununla birlikte, bu zorluklar, haklı olarak 'bilmece' gibi görünür. Bunlar, hiçbir şekilde karmaşık olmamaları anlamında 'pür teorik' bilmecelerdir ya da gerçekçi bir şekilde, söz konusu kavramların nicel sınırsızlığına rağmen net ve belirli olan işletme kararlarına müdahil olmazlar ve iktisadî olayların nedensel uyumuyla da hiçbir ilgileri yoktur. Bu nedenle, kesin olmamalarının yanı sıra gereksizdirler de. Açıkçası, nicel analizimiz, nicel olarak belirsiz kavramlar kullanılmadan ifade edilmelidir. Aslında, bu kavramlar bir kenara bırakıldığında, göstermeyi umut ettiğim gibi, işler düzelecektir.

Çeşitli nesnelerin birbiriyle karşılaştırılamayan iki grubunun bulunması gerçeğinin kendiliğinden nicel analizin maddî temelini sağlayamayacak olması, tabii ki, belli sınırlar içinde önemi ve geçerliliği olan kesin bir hesaplamadan ziyade bir ölçüde yargıda bulunarak yaklaşık istatistikî karşılaştırma yapmaktan bizi alıkoymamalıdır. Ancak, net reel çıktı ve genel fiyatlar düzeyi gibi kavramların gerçek yeri, tarihî ve istatistikî tanımlama alanlarına girer ve amaçları tarihî ve istatistikî merakın giderilmesidir. Tam anlamıyla bir kesinliğin sağlanması, -uygun miktarların fiili değerlerine ilişkin bilgimizin olup olmamasına bakmaksızın, yaptığımız nedensel analizin tamamlanmış ya da tam olması gibi- ne alışılmış bir şeydir ve ne de gereklidir. Net çıktının ve fiyat düzeyinin bugün, bir yıl ya da on yıl öncesine göre, sırasıyla büyük ve düşük olduğunu söylemek, Kraliçe Victoria'nın Kraliçe Elizabeth'e göre daha iyi ancak mutsuz bir kraliçe olduğunu söylemekle aynı şeydir. Böylesi bir ifadelendirme anlamsız ya da merak uyandırmayacak bir nitelikte değilse de, farklara ilişkin hesaplama açısından maddî bir temele sahip değildir. Kısmen belirsiz ve kısmen de nicel olmayan böylesi kavramları, nicel analizimize temel olarak kullanmaya çalışsaydık, alay konusu olurduk.

III

Bir girişimcinin her halükârda veri sermaye donanımında kullanacağı ölçeğe ilişkin karar verdiği hatırlanmalıdır. Derneşik çıktı artışına neden olacak artan bir talep beklentisi yani derneşik talep fonksiyonunun yükselmesi dediğimizde, sermaye donanımına sahip firmaların derneşik emek taleplerinin daha da artacağını söylüyoruz. Tek bir firma ya da homojen

bir ürün üreten bir sanayinin olduğu bir durumda, üründe meydana gelen artışlar ya da azalışlardan söz etmemiz mümkündür. Ancak, tüm firmaların faaliyetlerini bir arada ele alırsak, veri donanımla istihdam edilen miktarlar cinsinden konuşmamız dışında tam anlamıyla bir şeylerden doğru bir biçimde bahsedebilmemiz mümkün değildir. Farklı sermaye donanımı ve farklı istihdam miktarıyla elde edilen çıktı miktarının, carî derneşik çıktının miktarıyla karşılaştırmasının yapılabilmesi için, carî derneşik çıktıya ilişkin mutlak bir ölçüye ihtiyacımız olmadığından, bir bütün olarak çıktı kavramları ve bunlara ilişkin fiyat düzeylerine bu bağlamda ihtiyacımız yoktur. Tanımlama ya da kabaca bir karşılaştırma yapma açısından, çıktı artışından söz etmek istediğimizde, veri sermaye donanımında istihdam edilen miktarın gerçekleşen çıktı miktarının tatmin edici bir göstergesi olduğu biçimindeki varsayıma güvenmek zorundayız-belli bir sayısal oranda olmada da, her ikisinin de birlikte artıp azalacağı varsayılır.

Bu nedenle, istihdam teorisini ele alırken, miktara ilişkin iki temel birimin yani parasal değer miktarlarının ve istihdam miktarlarının kullanılmasını teklif ediyorum. Bunlardan ilki kesinlikle homojendir ve ikincisi de homojen hale getirilebilir. Farklı derecede ve türde emek ve maaşla çalışanlar üç aşağı beş yukarı sabit bir nispî karşılık beklediklerinden, istihdam miktarını, amacımız çerçevesinde, sıradan bir emeğin bir saatlik istihdamını kullanacağımız birim olarak alarak ve uzmanlaşmış emeğin bir saatlik istihdamının elde ettiğiyle ağırlandırarak yeterli bir biçimde tanımlamak mümkündür. Yani uzmanlaşmış emeğin bir saatinin karşılığı, sıradan emeğe verilen karşılığının iki katı biçiminde iki birim olarak ödenecektir. İstihdam miktarının ölçüldüğü birime emek birimi ve emek biriminin parasal ücretine ücret birimi diyeceğiz.[25] Böylece, E ücretlere (ve maaşlara) yapılan ödemeler, W ücret birimi ve N de istihdam miktarıysa, $E = N.W$ olacaktır.

Emek arzının homojenliğine ilişkin varsayım, bireysel işçilerin uzmanlaşmış vasıflarında ve farklı işlere uygunluğunda ortaya çıkan büyük farklılıklar gerçeğince yerle bir edilemez. Zira işçilere yapılan ödemeler etkinlikleriyle orantılıysa, bireylerin emek arzına elde ettikleri karşılıklar oranında katkıda bulunduğunu söylediğimizde, bu farklılıklardan söz etmiş oluruz. Veri firmanın, çıktı arttıkça, kendi özel amaçları açısından çok düşük bir etkinliğe sahip işçiye birim başına ücret ödeyerek çalıştırması, daha fazla emek istihdamıyla üretilen çıktı cinsinden sermaye donanımında

25) X, para cinsinden ölçülen herhangi bir miktarı temsil ettiğinde, ücret birimi cinsinden ölçülen aynı miktarı Xw olarak göstermek uygun olacaktır.

azalan getiriye neden olan unsurlardan sadece bir tanesidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, mevcut emek birimlerinin homojen sermaye donanımında giderek daha az kullanılması yerine, çıktı arttıkça mevcut emeği istihdam etmede giderek daha az uyum gösteren eşit bir karşılık ödenmiş emek birimlerinin homojen olmaması sınıflandırmasını yaptık. Böylece, uzmanlaşmış ya da deneyimli emek fazlalığı yoksa ve pek uygun olduğu söylenemeyecek emek kullanımı birim çıktı başına daha yüksek bir emek maliyetine neden oluyorsa, bunun anlamı, istihdam artışının fazlalık olduğunda gerçekleşecek artıştan daha hızlı artması nedeniyle, donanımdan elde edilen getiri oranının azalacağıdır.[26] Birbirleriyle ikâme edilebilme imkânı olmayan oldukça uzmanlaşmış farklı emek birimlerinin olduğu sınırlı bir durumda bile beceriksizlikten söz edilemez. Zira bu sadece belli bir sermaye donanımıyla üretilenin arz esnekliğinin, mevcut uzmanlaşmış emek tümüyle kullanıldığında sıfır olacağı anlamına gelmektedir.[27] Böy-

26) Kullanılan donanımla tür olarak özdeş olan donanım fazlalığı söz konusu olduğunda, çıktı arz fiyatının artan taleple birlikte yükselmesinin temel nedeni budur. Emek arz fazlalığının girişimcilerin aynı ölçüde kullanılabilecekleri bir havuz oluşturduğunu ve güdülen amaç açısından istihdam edilen emeğin, fiilî istihdamındaki etkinliği nedeniyle değil de, en azından kısmen, birim başına gösterdiği gayret çerçevesinde ödüllendirildiğini varsayarsak, arz fiyatının artmasının içsel disekonomiler nedeniyle değil ama, çıktıyla birlikte artmasına verilebilecek en iyi örnek istihdam edilen emeğin etkinliğinin azalmasıdır.

27) Arz eğrisinin sıradan kullanımıyla yukarıda belirtilen zorluğun üstesinden nasıl olup da gelindiğini söyleyemem. Zira bu eğriyi kullananlar, varsayımlarını çok açık bir biçimde ortaya koymamışlardır. Bu eğriyi kullananlar muhtemelen veri amaç çerçevesinde istihdam edilen emeğin daima bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik etkinliklerine göre mükâfatlandırıldıklarını varsaymaktadır. Ancak, bu gerçekçi değildir. Değişen emek etkinliğini kullanılan donanıma bağlamanın temel nedeni, çıktının artmasıyla birlikte ortaya çıkan artan fazlalığın temelde, daha etkin işçiler nedeniyle değil de, donanım sahiplerinin elinde toplanması gerçeğinde yatmaktadır (bunlar daha düzenli istihdam edilmeleri nedeniyle avantaj sağlasalar ve daha önce öne geçseler de). Yani aynı işte çalışan farklı etkinliğe sahip kişilere sahip oldukları etkinliklerine oranla aynı ödemede bulunulması nadiren gerçekleşen bir durumdur. Bununla birlikte, daha yüksek etkinliğe yapılan ödemeler arttığında ve bu gerçekleştiğinde kullandığım yöntem bunu hesaba katacaktır. Zira istihdam edilen emek birimi sayılarını hesaplanırken, bireysel işçiler aldıkları karşılıkla orantılı bir biçimde ağırlıklandırılır. Belli arz eğrileri ele alındığında, yaptığım varsayımlardan ilginç komplikasyonlar ortaya çıkmaktadır. Zira söz konusu arz eğrilerinin şekli, başka yönlere sahip uygun emek taleplerine bağlıdır. Bu komplikasyonları bir tarafa bırakmanın gerçekçi olmadığını söyledim. Ancak, veri efektif talep hacminin söz konusu talebi sadece bu taleple birlikte ortaya çıkan ürünler arasındaki dağılımının çok özel olduğunu varsayarsak, istihdamı bir bütün olarak ele almamız nedeniyle bunları düşünmemiz gerekmemektedir. Bununla birlikte, bunun, talep değişikliğine neden olan unsurlara bakılmadan olması mümkün değildir. Örneğin, tüketim eğiliminin artması nedeniyle efektif talepte meydana gelen artış, uyarılmış yatırım nedeniyle talepte meydana gelen eşit bir artışla karşılaşmasından kaynaklanan farklı bir derneşik arz fonksiyonuyla yüz yüze gelebilir. Bununla birlikte, bunların tümü, burada ortaya konan ancak acilen izleme amacımı gütmediğim genel fikirlerin detaylı analizine aittir.

lece, emek birimi homojenliği varsayımımızın, farklı emek birimlerinin aldıkları nispî karşılıklarda büyük istikrarsızlıklar olmadığı sürece hiçbir zorluğu bulunmamaktadır. Bunun emek arzı ve derneşik arz fonksiyonunun şeklinde sürekli olarak meydana gelen değişmeden sorumluluğu olduğu varsayılırsa bile, bu zorluğun ele alınması mümkündür.

Bir bütün olarak iktisadî sistemin davranışını ele alırken, kendimizi para ve emekten oluşan iki birimle sınırlarsak, birçok gereksiz karışıklıktan uzak durulabileceğine inanıyorum. Bunu da soyutlanmış bireysel firmalar ya da sanayileri incelerken, belli çıktılara ve donanımlara ait birimleri saklı tutarak ve belli sınırlar içinde (belki de oldukça geniş) muğlâk ve takribi olma özelliğini taşıyan kimi tarihî karşılaştırma girişiminde, bir bütün olarak çıktı ve sermaye donanım miktarı ve genel fiyatlar düzeyi gibi belirsiz kavramların kullanımından vazgeçerek gerçekleştirebiliriz.

Buradan, mevcut sermaye donanımında karşılığı ödenen çalışma saatlerini (tüketicileri tatmin etmek ya da yeni sermaye donanımı sağlamak için) ve yapılan ödemelerle orantılı olarak ağırlıklandırılan vasıflı emek saatlerini kullanarak carî çıktıdaki değişiklikleri ölçeceğiz. Bu çıktı ve farklı sermaye donanımı ve farklı işçi grubu bileşimiyle elde edilen çıktı arasında niceliksel olarak yapılacak bir karşılaştırmaya ihtiyacımız yok. Veri bir sermaye donanımına sahip olan girişimcilerin, derneşik talep fonksiyonundaki meydana gelen topyekûn değişmelere nasıl cevap vereceğini önceden söylemek için, gerçekleşen çıktı miktarı, yaşam standardı ve genel fiyatlar düzeyinin farklı bir zamanda ya da ülkede ne olduğunu bilmemiz gerekmemektedir.

IV

Genellikle arz eğrisi ve çıktı-fiyat ilişkisi kuran ve arz esneği biçiminde ifade edilen arz koşullarının, bir bütün olarak belli bir firma ya da sanayi ya da iktisadî faaliyetle ilgili olup olmamasına bakılmaksızın, çıktı miktarlarını göz önüne almadan derneşik arz fonksiyonu aracılığıyla seçtiğimiz iki birim cinsinden ele alındığını göstermek kolaydır. Veri bir firmanın (ve benzer bir biçimde veri bir sanayi ya da bir bütün olarak sanayinin) derneşik arz fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$Z_r = \emptyset_r (N_r)$$

Z_r, istihdamı N_r'de gerçekleştirecek beklentinin sağlayacağı gelirdir (net kullanım maliyeti). Bu nedenle, istihdam ve çıktı arasındaki ilişki, $O_r = ¥_r$

(N_r) olduğunda, O_r çıktı düzeyindeki istihdam N_r olduğunda,

$$\frac{Z_r+U_r(N_r)}{O_r} = \frac{\emptyset_r(N_r)+U_r(N_r)}{\Psi_r(N_r)}$$

her zamanki arz eğrisidir. U_r (N_r), N_r istihdam düzeyine tekabül eden (beklenen) kullanım maliyetidir.

Böylece, $O_r = \Psi_r$ (N_r) eşitliğinin belli bir anlama sahip olduğu her bir homojen meta durumunda, $Z_r = \emptyset_r$ (N_r) eşitliğini her zamanki gibi değerlendirebiliriz. $\sum O_r$ sayısal bir miktar olmadığından, O_r'ler toplanamadığında N_r'leri toplamak mümkündür. Bundan başka, veri bir durumda, veri bir derneşik istihdamın farklı sanayiler arasında tek bir biçimde bölüştürülebileceğini varsayarsak, N_r, N'nin fonksiyonu haline gelir ve daha öte basitleştirmelerin yapılabilmesi mümkün olur.

5. KISIM
ÇIKTI VE İSTİHDAMI BELİRLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK BEKLENTİ

I

Tüm üretim en nihayetinde tüketicinin tatmin edilmesine yönelik olarak yapılır. Bununla birlikte, üreticilerin katlanmak zorunda kaldığı maliyetler (görünürde tüketici olan) ve nihai tüketici tarafından satın alman çıktı arasında genellikle bir süre -ve bazen de uzunca bir süre- geçmektedir. Bu arada, girişimci (bu tanımda üreticiler ve yatırımcılar), uzunca bir zaman süresi geçtikten sonra ürettiğini (dolaylı ya da dolaysız olarak) arz ettiğinde, tüketicilerin ne ödemeye hazırlandığı konusunda olabilecek en iyi beklentiyi şekillendirmelidir.[28] Söz konusu beklentiler arasında seçme şansı olmamasına rağmen, zaman alan süreçler çerçevesinde üretime devam edecekse, bu beklentileri dikkate almak zorundadır.

İşletme kararlarının alınmasında yararlanılan bu beklentiler iki grupta toplanabilir. Belli kişiler ya da firmalar işletmede ilk tür ve diğerlerinin de ikinci tür beklentileri tasarlama konusunda uzmanlaşmaları söz konusudur. İlk tür beklenti, bir imalâtçının üreteceği mala ilişkin üretim süreci fikri doğduğunda, 'nihaî' çıktısına ilişkin fiyatla ilintilidir. Çıktı, kullanıma hazır ya da başkalarına satılacak duruma geldiğinde, 'nihaî' hale getirilir. İkinci tür beklenti, girişimcinin, 'nihaî' çıktıyı sermaye donanımına ilâve etmek üzere satın aldığında (ya da belki de imal ettiğini), gelecekteki getirileri çerçevesinde umduğu kazançla ilintilidir. Bu beklentilerin il-

28) Bu beklentilerin satış geliri cinsinden eşdeğerine ulaşmak için kullanılan yöntemler konusunda s. 32'deki dipnota bakınız.

kini *kısa dönem beklentisi* ve ikincisini de *uzun dönem beklentisi* olarak adlandıracağız.

Böylece, her bir firmanın günlük[29] çıktı miktarına ilişkin karar vermede gösterdiği davranış, söz konusu firmanın *kısa dönem beklentilerince* belirlenir-mümkün olan çeşitli ölçeklerde üretilen çıktının maliyeti ve bu çıktıdan elde edilecek satış geliri çerçevesinde ortaya çıkan beklentiler. Sermaye donanımına yapılan ilâveler ve hatta dağıtımcılara yapılan satışlar durumunda, söz konusu kısa dönem beklentileri büyük ölçüde üçüncü kişilerin uzun dönem (ya da orta vadeli) beklentilerine dayanmaktadır. Firmaların sağladığı istihdam miktarı, söz konusu beklentiler temelinde gerçekleşecektir. Fiilen gerçekleşen üretim ve satılan çıktının istihdamla olan ilgisi sadece beklentilerde daha sonraları meydana gelecek değişme ölçüsündedir. Diğer taraftan, firmanın kendisini sermaye donanımı ve ara ve yarı tamamlanmış mal stoku temin ederek ertesi günün çıktısına karar verme durumuna getiren şey de ilk beklentilerle ilintili değildir. Böylece, bu kararlar, mevcut donanım ve stoklar çerçevesinde, *olası* maliyetler ve satış geliri konusuna ilişkin *bugünkü* beklentiler çerçevesinde alınır.

Genelde, beklentilerde meydana gelen bir *değişme* (kısa ya da uzun dönemli), istihdam üzerindeki etkisini tam anlamıyla ancak belli bir süre geçtikten sonra gösterecektir. Beklentilerde meydana gelen bir değişme nedeniyle istihdamdaki değişme, beklentilerde daha öte bir değişme beklense de, ikinci gün, ilk günde meydana gelen değişmeyle aynı olmayacak ya da üçüncü günkü değişme, ikinci günde ortaya çıkan değişmeyle v.b. aynı olmayacaktır. Kısa dönem beklentileri söz konusu olduğunda bunun böyle olmasının nedeni, beklentilerdeki değişmelerin, eğer kötüyse, kural olarak, gözden geçirilen beklentilerin ışığı altında, başlaması yanlış olacak tüm üretken süreçlerin işlemesinden vazgeçilmesine neden olacak kadar sert ya da hızlı olmamasındandır. Beklentilerdeki değişmeler iyiyse, beklentilerin hemen değiştirilmesi çerçevesinde istihdamın ulaşabileceği düzeyden önce hazırlıkların yapılması için de belli bir sürenin geçmesi gerekir. Uzun dönemli beklentiler söz konusu olduğunda, donanım, yıpranıncaya kadar istihdam yaratmaya devam edecektir. Uzun dönemli beklentilerdeki değişme iyiyse, istihdam ilk önce, donanımın yeni duruma uyar-

---

29) *Günlük* kelimesi burada firmanın sunacağı istihtam hacmine ilişkin olarak gözden geçireceği mümkün olan en kısa zaman aralığını ifade etmek için kullanılmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu, minimum etkin iktisadi zaman birimidir.

lanması için gereken sürenin geçmesinden sonra ulaşılacak istihdam düzeyinden daha yüksek bir düzeyde gerçekleşecektir.

İstihdamı uzun bir süre etkileyecek bir beklentinin olduğunu ve aynı zamanda da bu beklentinin, daima ortaya çıkabilecek bir yeni beklenti durumunda, istihdamı oluşturan unsurların asla karşılaşmayacağı bir ortamı sağlayacak biçimde tam anlamıyla işlediğini varsayarsak, istikrarlı bir istihdam düzeyi, belirtilen beklenti durumuna tekabül eden uzun dönem istihdamı[30] olarak adlandırılabilir. Buradan, beklentiler çok sık değişse de, fiilî istihdam düzeyinin, mevcut beklentiye tekabül eden uzun dönem istihdam düzeyine ulaşacak zamanı olmamıştır. Bununla birlikte, her beklentiye tekabül eden belli bir uzun dönem istihdam düzeyi vardır.

İlk önce, beklentilerde, daha öte bir değişmeyle karıştırılmayan ve aksatılmayan, bir değişme nedeniyle uzun dönem durumuna geçiş sürecini düşünelim. İlk olarak, yeni uzun dönem istihdamının eskinden daha yüksek bir hale gelme biçiminde bir değişik geçirdiğini varsayacağız. Kural olarak, başlangıçta en fazla etkilenecek oran girdi oranıdır yani yeni üretim süreçlerinin ilk aşamalarında iş hacmidir. Buna karşılık değişme başlamadan önce başlatılan sürecin ileriki aşamalarındaki tüketim malları çıktısı ve istihdam miktarı önceden olduğu gibi değişmeden kalacaktır. İstihdamda meydana gelen ilk artış makul bir düzeyde kalacaksa da, bu sonucun stokların kısmen nihaî mal stoklarından oluşması ölçüsünde değiştirilebilme imkânı vardır. Bununla beraber, günler geçtikçe, istihdam tedricen artacaktır. Bunun ötesinde, söz konusu istihdam düzeyinin, yeni uzun dönem istihdam düzeyinden *daha yüksek* düzeye çıkacak biçimde artmasına neden olacak koşulları anlamak kolaydır. Zira yeni beklentileri karşılayacak sermaye oluşum süreci, uzun dönem durumuna ulaşıldığında ortaya çıkacak olandan daha fazla istihdam ve carî tüketim düzeyinin oluşmasını sağlar. Böylece, beklentinin değişmesi, istihdam düzeyinde önce zirveye ulaşacak ve daha sonra yeni uzun dönem düzeyine indirmeye neden olacak bir biçimde ortaya çıkan aşamalı bir kreşontoya neden olabilecektir. Ortaya çıkan değişiklik, tüketimin yönünde, belli mevcut süreçleri ve bu süreçlerin donanımını kullanılmaz hale getiren bir değişmeyi ifade ederse, yeni uzun dönem düzeyi eskiyle aynı olsa da, aynı şey or-

30) Uzun dönem istihdam düzeyinin sabit olması yani uzun dönem koşullarının statik olması gerekmemektedir. Örneğin, servet ya da nüfusta meydana gelen istikrarlı bir artış değişmeyen beklentinin bir kısmını oluşturabilir. Tek koşul, mevcut beklentilerin geleceği yeterince görebilmiş olmasıdır.

taya çıkabilir. Ya da, yeni uzun dönem istihdamı eskisinden az olursa, geçiş döneminde istihdam düzeyi bir süre için yeni uzun dönem düzeyinin erişeceği düzeyin altına düşebilir. Böylece, gerçekleştiği dönem içinde beklentide meydana gelecek önemsiz bir değişiklik, çevrimsel bir harekete benzer bir salınım yaratma yeteneğine sahiptir. Bu, döner ve likit sermaye stokunun oluşması ya da tükenmesi sonucunda meydana gelen değişmeyle bağlantılı olarak *Treatise on Money* adlı kitabımda tartıştığım hareketlerdir.

Yukarıdaki gibi, yeni bir uzun dönem durumuna kesintisiz bir biçimde geçiş süreci ayrıntıda karmaşık hale gelebilir. Ancak, olayların fiilî gelişimi hâlâ daha karmaşıktır. Zira beklenti sürekli bir değişime maruz kalır. Yeni bir beklenti, önceki beklentinin üzerine, daha önceki beklenti etkilerini tam anlamıyla göstermeden, biner. Böylece, iktisadî mekanizma, herhangi bir zamanda, geçmiş beklentinin çeşitli durumlarının mevcut olması nedeniyle birbiri üzerine binen çok sayıda faaliyetle ilgilenme durumunda kalmaktadır.

II

Bu bizi, bu tartışmayla amacımız arasındaki ilişkiye yönlendirir. Yukarıda belirtilenler çerçevesinde herhangi bir zaman diliminde istihdam düzeyinin, bir anlamda, mevcut beklentilerin yanı sıra geçmiş beklentilere de bağlı olduğu ortadadır. Bununla birlikte, tam anlamıyla etkisini göstermemiş olan geçmiş beklentiler, girişimcinin bugünün kararlarıyla ilgili olarak bugünün sermaye donanımında yer alır ve kararlarını sermaye donanımında yer alması ölçüsünde etkiler. Bu nedenle, buradan, yukarıdaki gelişmelere rağmen bugünün istihdamının doğru bir biçimde tanımlanmasının, bugünün beklentilerinin bugünün sermaye donanımıyla birlikte ele alınması ölçüsünde değerlendirilmesiyle mümkün olacağı sonucu ortaya çıkar.

Uzun dönem beklentilere başvurmaktan sakınmak pek mümkün değildir. Ancak, uygulamada kısa dönem beklentinin gözden geçirilme süreci gerçekleşen sonuçlar temelinde tedricen gerçekleşen ve süreklilik gösteren bir özellik taşıdığından, kısa dönem beklentiye başvurmamak güvenli bir yol olacaktır. Bu nedenle de, beklenen ve gerçekleşen sonuçlar, yarattıkları etkiler açısından birbiriyle çatışır ve örtüşür. Çıktı ve istihdam, geçmişteki sonuçlardan değil de, üreticilerin kısa dönem beklentilerinde belirlendiğinden, yakın zamanda elde edilen sonuçların çoğu bu beklentilerin neler olduğunu belirleme konusunda hâkim rol oynar. Üretken süreç

ne zaman başlamış olursa olsun, beklentilere yeniden başvurmak oldukça karmaşık bir iş olacaktır. Bunun ötesinde, koşulların büyük bir kısmı bir günden diğerine değişmeyeceğinden, bu iş zaman kaybından başkaca bir işe yaramayacaktır. Binaenaleyh, ortada bir değişmeyi beklemenin belli nedenlerinin olmasının dışında, üreticilerin beklentilerini gerçekleşen sonuçların varlığını devam ettireceği varsayımına dayandırmaları mantıklıdır. Böylece, uygulamada, çıktının gerçekleşen satış gelirleriyle carî girdiden beklenen satış gelirinin istihdamı etkilemesi büyük ölçüde örtüşmektedir ve üreticilerin tahminleri, beklenen değişikliklerin tahmininden çok, sonuçlar çerçevesinde değişime uğrar.[31]

Bununla birlikte, dayanıklı mallar söz konusu olduğunda, üreticilerin kısa dönem beklentilerinin, yatırımcıların uzun dönem beklentilerine bağlı olduğunu unutmamalıyız. Uzun dönem beklentilerin doğası, gerçekleşen sonuçlar çerçevesinde kısa aralıklarla kontrol edilemeyecek olmasıdır. Bundan başka, uzun dönem beklentilerini detaylı bir biçimde ele alacağımız 12. Kısımda da göreceğimiz gibi, kısa dönem beklentileri hızla gözden geçirilir. Böylece, uzun dönem beklentileri, gerçekleşen sonuçlar tarafından elimine edilemez ya da değiştirilemez.

31) Üretim kararı alındığında, göz önünde bulundurulan beklentiye ilişkin yapılan vurgunun, Mr. Hartrey'in girdi ve istihdamın fiyatlar düşmeden önceki stok birikimi ya da çıktıdaki hayal kırıklığının beklentiyle karşılaştırıldığında gerçekleşen zarar biçiminde yansıması tarafından etkilediğini belirttiği hususla aynı anlama geldiğini düşünüyorum. Zira satılmamış stokların birikimi (ya da gelecekteki siparişlerdeki azalama), gelecek dönemde göz önüne alınırsa, girdinin, daha önceki çıktının göstereceği satış gelirine ilişkin istatistiklerinden farklı olmasına neden olan hususdur.

6. KISIM
GELİR, TASARRUF VE YATIRIMIN TANIMI

I- *Gelir*

Bir girişimci herhangi bir zaman süresi boyunca nihaî çıktıları tüketicilere ya da diğer girişimcilere A ile göstereceğimiz belli bir bedel karşılığında satacak ve A_1 ile göstereceğimiz bir bedel karşılığında da diğer girişimcilerden nihaî çıktı satın alacaktır. Söz konusu girişimci bu süreci, D değerinde tamamlanmamış mal stokundan ya da döner sermaye ve nihaî mal stoklarından oluşan sermaye donanımıyla sonlandıracaktır.

Bununla birlikte, $A+D-A_1$'nın bir kısmının, ele alınan dönemdeki faaliyetlerden değil de, söz konusu dönemin başında sahip olduğu sermaye donanımından kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle, carî dönem geliri olarak anlatmak istediğimiz kavrama ulaşmak için $A+D-A_1$'den, bir önceki dönemden miras kalan donanımın yapmış olduğu katkının değerini ifade eden belli bir meblağı çıkarmamız gerekmektedir. Geliri tanımlama sorunu, bu çıkarmayı hesaplamak için tatmin edici bir yöntem bulduğumuzda çözülecektir.

Bunu hesaplamak için, her biri belli öneme sahip iki ilke söz konusudur: bunlardan biri üretim ve diğeri de tüketimle ilintilidir. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım.

(i) Dönem sonunda sermaye donanımının G olarak ifade edilen fiilî değeri, girişimcinin bir taraftan, diğer girişimcilerden yaptığı alımlar ve kendi yaptığı katkıyla koruması ve geliştirmesi ve diğer taraftan da, söz konusu donanımın çıktı üretmek için tüketilmesi ya da aşınmaya uğramasına neden olması çerçevesinde elde ettiği net sonuçtur. Sermaye donanımını

çıktı üretiminde kullanmamayı düşünmüş olsaydı, söz konusu büyüklüğü korumak ve geliştirmek için belli bir optimum harcamayı yapması gerekecekti. Böylesi bir durum söz konusu olduğunda, sermaye donanımının korunması ve geliştirilmesi için *B'* büyüklüğünde bir harcama yapmış olması gerektiğini ve bu harcamayı yaptıktan sonra bunun değerinin dönem sonunda G' olacağını varsayalım. Yani *G'-B'*, *A* üretiminde kullanılmadığında önceki dönemden miras kalan donanımda muhafaza edilecek maksimum net değerdir. Donanımın, $G\text{-}A_1$'in üzerindeki potansiyel değer fazlalığı, *A*'yı üretmeme fedakârlığının (şu ya da bu şekilde) ölçüsüdür. Bu miktarı,

$$(G'\text{-}B')=(G\text{-}A_1)$$

şeklinde gösterelim. Bu eşitlik, *A*'nın üretimiyle feda edilen değeri, *A*'nın *kullanım maliyetini* göstermektedir. Kullanım maliyeti, *U* ile gösterilecektir.[32] Girişimcinin diğer üretim faktörlerine verdikleri hizmet karşılığında yaptığı ve söz konusu faktörler açısından onların gelirini oluşturan bu ödemelerine, *A*'nın faktör maliyeti adını vereceğiz. Faktör maliyeti *F* ve kullanım maliyeti *U* toplamını ise *A* çıktısının *ilk maliyeti* olarak adlandıracağız.

Bu durumda, dönem boyunca sattığı nihaî çıktı değerinin ilk maliyetini aşan kısmını girişimcinin *geliri* olarak tanımlayacağız.[33] Bu da, girişimcinin gelirinin, kullandığı ölçek çerçevesinde, maksimize etmeye çalıştığı miktara yani gayrîsafî kâra eşit olduğunu gösterir. Bu nedenle, toplumun geri kalan kısmının geliri, girişimcinin faktör maliyetine eşit olduğundan, derneşik gelir *A-U*'ya eşittir.

Bu şekilde tanımlanan gelir, tümüyle hiçbir belirsizliği içinde barındırmayan bir miktardır. Bundan başka, girişimci diğer üretim faktörlerinden ne kadar istihdam edeceğine karar verdiğinde, söz konusu üretim faktörlerine yapılan ödemeler açısından maksimize etmeye gayret gösterdiği harcamaların üzerinde bir fazla elde etme beklentisi içinde olduğundan, bu miktar istihdam açısından nedensel bir öneme sahiptir.

$G\text{-}A_1$'in *G'-B'*nin üzerinde olacağı ve dolayısıyla da, kullanım maliyetinin negatif olacağı anlaşılabilir bir husustur. Örneğin, girdi artışına rağmen artan çıktının nihaî hale gelmesi ve satılmasını sağlayacak uzunlukta bir dö-

32) Kullanım maliyetine ilişkin daha fazla bilgi bu kısma yapılan *Ek*'te yer almaktadır.

33) Birazdan aşağıda tanımlayacağımız *net gelir*le karıştırılmamalıdır.

nem seçmediğimizde de bu durum yaşanacaktır. Girişimcilerin, donanımlarının büyük bir kısmını kendilerinin ürettiği oldukça bütünleşmiş bir sanayi tasarladığımızda da pozitif yatırım söz konusu olduğunda benzer durum ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte, kullanım maliyeti sadece girişimcinin sermaye donanımını kendi emeğini kullanarak arttırdığı zaman negatif olduğundan, sermaye donanımının, büyük ölçüde söz konusu donanımı kullanan farklı firmalarca imâl edildiği bir ekonomide, kullanım maliyetinin normal olarak pozitif olduğunu düşünebiliriz. Bundan başka, *A*'daki artışla ilintili marjinal kullanım maliyetinin yani $\frac{dU}{dA'}$ söz konusu olduğu bir durumda sonuç, pozitiften başka bir değer olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu kısmın sonunda yer alan beklentiyi öne alarak, bir toplumda, derneşik *tüketimin* (*C*) $\Sigma(A\text{-}A_1)$'ye ve derneşik *yatırımın* (*I*) da $\Sigma(A_1\text{-}U)$'ya eşit olduğunu belirtmek uygun olacaktır. Bundan başka, *U* girişimcinin, diğer girişimcilerden aldığı donanımının dışında yapmış olduğu sermaye tüketimidir (ve *-U* ise yaptığı yatırım). Böylece, tümüyle bütünleşmiş bir sistemde ($A_1 = 0$) tüketim *A*'ya ve yatırım *-U*'ya yani $G - (G'\text{-}B')$'ye eşittir. A_1'in yer almasıyla ortaya çıkan kısmî karışıklık sadece bütünleşmemiş bir üretim sistemi için genelleştirilmiş bir yol bulma arzusu nedeniyledir.

Bunun ötesinde, *efektif talep*, girişimcilerin, diğer üretim faktörlerine aktaracakları gelirler de dâhil olmak üzere sağlayacakları istihdam miktarından elde etmeyi umdukları derneşik gelirdir (ya da kazanç). Derneşik talep fonksiyonu, çeşitli hipotetik istihdam miktarlarıyla, bu istihdam miktarında elde edilecek çıktıdan beklenen gelir arasında ilişki kurar ve efektif talep, arz koşullarıyla birlikte ele alındığında, girişimcinin kâr beklentisini maksimize eden istihdam düzeyine tekabül ettiğinden, derneşik talep fonksiyonu üzerindeki bir noktadır.

Bu tanımlar, marjinal kazancı (ya da gelir) marjinal faktör maliyetine eşitleyebilmemiz ve dolayısıyla da, aynı zamanda, kullanım maliyetini önemsemeyen ya da sıfır varsayarak arz fiyatını[34] marjinal faktör maliyetine eşitleyen iktisatçılar tarafından belirtilen ve marjinal kazanç tanımını

34) Kullanım maliyetini tanımlama sorunu göz ardı edilirse, *arz fiyatının*, eksik tanımlanan bir kavram olarak kalacağını düşünüyorum. Bu konu, kullanım maliyetinin arz fiyatının dışında tutulmasının, bazen derneşik arz fiyatı söz konusu olduğunda uygun olsa bile, bir firmaya ait bir birim çıktının arz fiyatına ilişkin sorunlar söz konusu olduğunda uygun olmadığını söylediğim bu kısmın sonundaki ekte tartışılmıştır.

yaptığımız marjinal faktör maliyetiyle[35] ilişkilendiren ifade tarzına ulaşmamız açısından avantaj sağlamaktadır.

(ii) Şimdi de yukarıda belirtilen ikinci ilkeye dönelim. Buraya kadar, kârını maksimize etmek isteyen bir girişimcinin *iradî* kararları sonucunda sermaye donanımının dönem sonu ve dönem başı değerinde meydana gelen değişmeyi ele aldık. Ancak, buna ilâveten, örneğin, piyasa değerinde meydana gelen değişme, eskime ya da sadece zamanla kullanılmaz hale gelme ya da savaş ya da deprem gibi felâketler sonucunda ortaya çıkan yıkım gibi girişimcinin kontrolü dışında olan ve aldığı kararlardan bağımsız nedenlerle sermaye donanımının değerinde meydana gelen gayrîiradî kayıplar da söz konusu olabilir. Kaçınılamaz nitelikteki gayrîiradî kayıpların bir kısmı beklenmeyen kayıplar değildir. Kullanımdan bağımsız olarak zaman nedeniyle ortaya çıkan, toplumun bir bütün olarak maruz kaldığı genel olarak 'sigorta edilebilir' olarak değerlendirilen ve Profesör Pigou'nun da belirttiği gibi 'tüm detaylarıyla olmasa da, büyük ölçüde önceden kestirilebilen' ve 'normal olarak' eskime nedeniyle ortaya çıkan kayıplar' bunun bir örneğidir. Bir an için, beklenen kayıp miktarının beklentinin tasarlandığı zamana bağlı olduğu gerçeğini göz ardı edelim ve donanımın, gayrîiradî olmakla birlikte beklenen aşınmasına yani kullanım maliyetinin üstünde beklenen aşınma fazlalığına *ilâve maliyet* adını verelim ve V ile gösterelim. Belki de, ilk maliyete dâhil olmayan beklenen aşınmanın ilgili kısmı, bu ve Marshall'ın yaptığı tanımlamanın altında yatan fikir olması açısından aynı olsa da, yapılan tanımlamanın Marshall'ın ilâve maliyet tanımıyla aynı olmadığını söylemeye bile gerek yok.

Bu nedenle, girişimcinin *net gelir* ve *net kârını* hesaplarken, tahmin edilen ilâve maliyet miktarını, girişimcinin yukarıda tanımlanan gelir ve gayrîsafî kârından çıkarmak alışılmış bir şeydir. Girişimci harcama ve tasarruf

---

35) Örneğin, derneşik arz fonksiyonu (W, ücret birimi ve $W.Zw=Z$), $Zw= \emptyset N$ ya da $Zw= W.\emptyset N$ olsun. Derneşik arz eğrisi üzerindeki her noktada, marjinal üründen elde edilen gelir marjinal faktör maliyetine eşit olacağından,

$$\Delta N=\Delta Aw\text{-}\Delta Uw=\Delta Zw=\Delta \emptyset N$$

elde ederiz. Yani $\emptyset'N= I$. Faktör maliyetinin, ücret maliyetiyle sabit bir oranla ilintili olması ve her firmanın (sayılarının sabit olduğu varsayılan) derneşik arz fonksiyonunun diğer sanayilerde istihdam edilenlerin sayısından bağımsız olması ve de eşitlikte yer alan ve her girişimci için geçerli olan terimlerin girişimcilerin tümü söz konusu olduğunda toplanabilmesi koşuluyla. Bunun anlamı, ücretler sabitse ve diğer faktör maliyetleri ücret ödemelerinin sabit bir oranıysa, derneşik arz fonksiyonu parasal ücretle ters yönlü bir ilişki çerçevesinde elde edilen eğime sahip doğrusal bir fonksiyondur.

konusunda özgür olup olmadığını düşünürken, ilâve maliyetin üzerinde yarattığı psikolojik etki, gayrîsafî kârdan bir indirim yapıldığında hissettiği psikolojik etkinin hemen hemen aynıdır. *Üretici* olarak donanımı kullanıp kullanmama kararını verme sırasında, yukarıda tanımlandığı gibi, ilk maliyet ve gayrîsafî kâr önemli kavramlardır. Ancak, *tüketici* olarak ilâve maliyeti, ilk maliyet olarak algılar. Bu nedenle, ortak bir kullanım özelliğine sahip olmasının yanı sıra tüketim miktarıyla da ilgili bir kavrama ulaşıyoruz. Derneşik *net* geliri tanımlarken ilâve maliyet ve kullanım maliyetini çıkarırsak, derneşik net gelir *A-U-V*'e eşit olur.

Geriye, hem gayrîiradî ve hem de beklenmedik nitelikteki piyasa değerinde beklenmedik değişme, felâketin doğurduğu istisnaî eskime ya da yıkım nedeniyle donanımın değerinde meydana gelen değişme kalır. Net geliri hesaplarken önemsemediğimiz ve sermaye hesabına eklediğimiz fiilî kayba *beklenmedik kayıp* adını veriyoruz.

Net gelir sıradan insanın carî tüketimi için ne kadar harcayacağına karar verirken hesapladığı olası gelir olduğundan, sözünü ettiğimiz gelirin *nedensel* önemi *V*'nin büyüklüğünün carî tüketim üzerinde yarattığı psikolojik etkide yatmaktadır. Bu, tabii ki, ne kadar harcayacağı kararını verirken hesaba kattığı tek unsur değildir. Örneğin, sermaye hesabının ne ölçüde beklenmedik kayıp ve kazanca maruz kalacağının işin içine girmesinin çok büyük önemi vardır. Ancak, ilâve maliyet ve beklenmedik kayıp arasında fark bulunmaktadır. İlâve maliyette meydana gelen değişmeler girişimciyi, gayrîsafî kârında meydana gelen değişmelerin yarattığı etki gibi etkiler. Carî çıktı gelirlerinin, ilk maliyet ve ilâve maliyet toplamını aşan kısmı, girişimcinin tüketimiyle ilgili olan kısımdır. Beklenmedik kayıp (ya da kazanç) girişimcinin kararlarını etkilese de, aynı ağırlıkta değildir-veri beklenmedik kayıp, ilâve maliyetin yarattığı etkiyle aynı düzeyde etkiye sahip değildir.

Bununla beraber, ilâve maliyetler ve beklenmedik kayıplar arasındaki çizginin yani gelir hesabına borç yazmanın uygun olacağını düşündüğümüz kaçınılmaz kayıpların ve sermaye hesabında beklenmedik kayıp (ya da kazanç) olarak dikkate alınması akla yatkın olanların, ilâve maliyetlerin tahmin edilmesinde kabul edilen ortak kriter çerçevesinde kısmen geleneksel ya da psikolojik olduğunu yinelememiz gerekmektedir. Zira ilâve maliyetin tahmin edilmesi konusunda belirlenecek tek bir ilke saptama imkânı yoktur ve söz konusu maliyetin miktarı, hesaplama yöntemi konusunda yapacağımız tercihe bağlıdır. Donanım ilk kez üretildiğinde ilâve maliyetin beklenen değeri belli bir miktardır. Ancak, sonradan yeniden

hesaplanırsa, söz konusu maliyetin donanımın yaşam süresinin geri kalan kısmını aşan miktarı, beklentilerimizde elan meydana gelen bir değişikliğe bağlı olarak değişecektir. Ancak, belli koşullarda, carî değerler ve örneğin yıllık beklentiler hesabı temelinde ilâve maliyete ilişkin indirimleri yeniden hesaplamak akla yatkın görünmektedir. Kullanılacak yöntem konusunda, işadamları birbirlerinden farklı düşünmektedir. Donanım ilk kez elde edildiğinde, ilâve maliyete ilişkin ilk beklentinin *temel ilâve maliyet* ve carî değerler ve beklentiler temelinde güncellenerek yeniden hesaplanmasının ise *carî ilâve maliyet* olarak adlandırılması uygundur.

Bu nedenle, ilâve maliyetin, tipik bir girişimcinin dividantı açıklama amacıyla *net* gelirinin ne olacağını düşünürken (işletme söz konusu olduğunda) ya da carî tüketiminin ne olacağının kararını verirken (birey olarak) yaptığı indirimleri kapsaması olarak tanımlamasından daha yakın bir nicel tanımlamasına yaklaşmamız mümkün değildir. Sermaye hesabının beklenmedik bedellerin altına girmesinin bu durumu ortadan kaldırmayacağına ilişkin bir şüphe söz konusu ise sermaye hesabına bir kalem eklemek ve ilâve maliyete sadece içinde yer alması gerekenleri dâhil etmek daha iyi olacaktır. Zira sermaye hesabına aşırı yüklenilmesi, carî tüketim oranını daha fazla etkilemesi imkânının tanınmasıyla giderilebilir.

Net gelir tanımlamamız, Marshall'ın *geliri*, Income Tax Commissioners'in uygulamalarına sığınmaya karar verdiğinde ve komisyon üyelerinin, deneyimleri çerçevesinde, geliri nasıl isterse öyle ele aldıkları durumda olduğu gibi ortaya koyduğu tanımlamaya çok yaklaşmaktadır. Zira konuya ilişkin olarak ortaya koydukları kararların yapısı, yaptıkları dikkatli ve geniş çaplı araştırmalar sonucunda, uygulamada neyin net gelir olarak ele alınması gerektiği konusunda uygun bir içeriğe sahiptir. Net gelirin bu şekilde ele alınması, Profesör Pigou'nun millî gelir paylarının parasal değerine ilişkin olarak son zamanlarda yaptığı tanımlamaya da tekabül etmektedir.[36]

Bununla birlikte, farklı yetkilerinin farklı bir biçimde yorumlayabileceği iki anlamı olan bir kritere dayanan net gelir, tam anlamıyla açık değildir. Örneğin, Profesör Hayek, sermaye malları sahibi bir kişinin, sahip olduklarından elde ettiği geliri sabit tutma amacında olacağını ve dolayısıyla da, yatırım-gelir eğiliminin hangi nedenle olursa olsun düşme eğilimine girmesini dengelemeye yetecek bir gelir temin edinceye kadar, gelirini tüketim için harcama konusunda kendini rahat hissetmeyeceği öngörü-

36) *Economic Journal*, June 1935, s. 235.

sünde bulunmuştur.[37] Böyle bir bireyin olup olmadığı konusunda şüpheliyim. Ancak, net gelire ilişkin olası bir psikolojik kriter sağlaması nedeniyle böylesi bir çıkarıma karşı yöneltilebilecek bir teorik itirazın yapılabilmesi de mümkün değildir. Ancak, Profesör Hayek, tasarruf ve yatırım kavramlarının belirsiz olduğu çıkarsamasında bulunduğunda, anlatmak istediği *net tasarruf* ve *net yatırımsa* haklı görülebilir. İstihdam teorisiyle ilintili olarak tasarruf ve yatırım bu kusurdan azadedir ve yukarıda da gösterdiğimiz gibi, nesnel bir tanımlamanın yapılmasına elverişlidir.

Bu nedenle, sadece tüketim kararlarıyla ilintili olan ve dahası, dar bir çizgide tüketimi etkileyen diğer unsurlardan ayrılan *net gelire* vurgu yapmak ve genellikle yapıldığı gibi, carî üretimle ilgili kararlarla ilintili olan ve oldukça açık bir kavram olan geliri ihmal etmek hatadır.

Yukarıda ortaya konan gelir ve net gelir tanımlamaları, ortak kullanıma mümkün olduğunca yakın olabilecek bir biçimde yapılmıştır. Bu nedenle, okuyucuya, *Treatise on Money* adlı kitabımda, gelire ilişkin olarak yapılan tanımın, özel bir anlama sahip olduğunu peşinen hatırlatayım. Girişimcilerin ne carî faaliyetlerinden fiilen elde ettikleri kârları (gayrisafî ya da net olsun olmasın) ve ne de carî faaliyetleri yapmaya karar verdiklerinde bekledikleri kârları hesaba kattığımdan ve bunları bir anlamda, normal ya da denge kârı olarak düşündüğümden, önceki tanımlamamın özelliği, söz konusu tanımın girişimcilerin razı olduğu derneşik gelirle ilintili olmasıydı (ancak, şimdi baktığımda, çıktı ölçeğinde meydana gelecek olası değişmeleri hesaba kattığımızda, bu tanımın yeterli olmadığını düşünüyorum). Yaptığım bu tanımlamaya göre, tasarruflar yatırımlardan, fiilî kârın üzerinde gerçekleşen normal kâr fazlası miktarı kadardı. Kavramların bu şekilde kullanılmasından özellikle de tasarrufun karşılıklı kullanımından korkmaktayım. Kavramlar sadece benim ele aldığım özel durum çerçevesinde kullanılarak yorumlandığında geçerli olacak sonuçlar (özellikle, tasarrufların yatırımlardan fazla olmasıyla ilintili olarak), sanki daha bilinen anlamlarıyla kullanılmış gibi popüler tartışmalara uyarlanmaktadır. Bu nedenle ve fikirlerimi tam olarak ifade etmek amacıyla önceki kavramlara ihtiyacım olmadığı için, karışıklığa neden olmaları nedeniyle bundan üzülerek vazgeçeceğim.

37) 'The Maintenance of Capital', *Economica*, August 1935, s. 241.

II. Tasarruf ve Yatırım

Kavramların farklı kullanımlarının yarattığı karmaşanın ortasında sabit bir nokta bulmak konusunda uzlaşmaya varılabilir. Bildiğim kadarıyla, herkes *tasarrufun*, gelirin, tüketim harcamasını aşan kısmı anlama geldiği konusunda hemfikirdir. Bu nedenle, *tasarrufun* anlamına ilişkin bir şüphe, *gelir* ya da *tüketimin* anlamlarına ilişkin şüphelerin gelişmesi sonucunda ortaya çıkar. *Geliri* yukarıda tanımladık. Herhangi bir dönemde yapılan tüketim harcaması, söz konusu dönemde tüketicilere satılan malların değeri anlamına gelmelidir. Bu da bizi, *tüketim müşterisi* denmekle ne anlatılmak istendiği sorusuna götürür. Tüketim müşterisi ve yatırım müşterisi arasındaki ince çizgiye ilişkin olarak yapılabilecek makul bir tanım, sürekli olarak uygulanacaksa, yararlı olacaktır. Araba satın alan birinin tüketim müşterisi olup olmadığı ve ev satın alan birinin yatırım müşterisi olup olmadığı sorunu sık sık tartışma konusu olmuştur ve buna benim ekleyeceğim bir şey bulunmamaktadır. Konuya ilişkin kriter, tüketici ve girişimci arasında çizdiğimiz çizgi temelinde olmalıdır. Bu nedenle, A_1'i, bir girişimcinin bir başka girişimciden satın aldığının değeri olarak tanımladığımızda, sorunu zımnen ortaya koymuş olduk. Buradan, tüketim harcaması çok açık bir biçimde $\Sigma(A\text{-}A_1)$ olarak tanımlanabilir. $\Sigma(A)$, dönemde yapılan toplam satışlar ve ΣA_1 ise bir girişimcinin diğer bir girişimciye yaptığı satışların toplamıdır. Kural olarak, Σ'yı atıp, yapılan her tür derneşik satış yerine A, bir girişimcinin diğer bir girişimciye yaptığı derneşik satışlar yerine A_1 ve girişimcilerin derneşik kullanım maliyeti yerine U yazmak uygun olacaktır.

Gelir ve *tüketimi* tanımladıktan sonra, bunu doğal olarak, gelirin tüketimi aşan kısmı olan *tasarrufun* tanımı izler. Gelir $A\text{-}U$'ya ve tüketim de $A\text{-}A_1$'e eşit olduğundan, tasarruf da $A_1\text{-}U$'ya eşit olur. Benzer şekilde, *net gelirin* tüketimi aşan kısmı olan *net tasarruf* da $A_1\text{-}U\text{-}V$'ye eşitlenir.

Gelir tanımımız da bizi hemen *carî yatırım* tanımına götürür. Carî yatırımla, dönemde yapılan üretken faaliyet sonucunda sermaye donanımının değerine yapılan carî ilâveyi kastetmeliyiz. Bu, açıkça, tasarruf olarak tanımladığımız büyüklüğe eşittir. Zira bu büyüklük, ilgili dönemdeki gelirin tüketime gitmeyen kısmıdır. Yukarıda, girişimcinin diğer girişimcilerden A_1 kadar alım yaptıktan sonra, herhangi bir dönemde yapılan üretim sonucunda bu dönemi, A değerindeki nihaî malları satarak ve A malını üretme ve satma sonucunda sermaye donanımında U ile ölçülen bir kötüleşmeye katlanarak (ya da $-U$ ile ölçülen bir iyileşme sağlayarak, U nega-

tiftir) tamamladığını gördük. Aynı dönemde A-A_1 değerindeki nihaî çıktı tüketime gitmiştir. A-U'nun A-A_1'yı aşan kısmı yani A_1-U, dönemde gerçekleşen üretken faaliyetler sonucunda sermaye donanımına yapılan ilâvedir ve bu nedenle de, dönemde yapılan *yatırımdır*. Benzer şekilde, sermayenin değerinde, kullanılmasının ve sermaye hesabına yazılabilecek donanımının değerinde meydana gelen beklenmedik değişmelerin dışında, normal olarak gerçekleşen azalma sonrasında hesaplanan sermaye donanımına yapılan net ilâve olan A_1-U-V, dönemde yapılan net yatırımdır.

Bu nedenle, tasarruf miktarı bireysel tüketicilerin ve yatırım miktarı da bireysel girişimcilerin ortak davranışlarının bir sonucu olduğu halde, tasarruf ve yatırım, gelirin tüketimi aşan kısmına eşit olduğundan, bu iki miktar birbirine eşittir. Bundan başka, bu sonuç, hiçbir şekilde yukarıda verilen gelir tanımındaki nüans ya da özellikle bağlantılı değildir. Gelirin carî çıktının değerine, carî yatırımın carî çıktının tüketilmeyen kısmına ve tasarrufun da, gelirin yatırımı aşan kısmına eşit olduğu konusunda fikir birliğine varılırsa, -bu ifadelerin hepsi sağduyu ve iktisatçıların büyük bir çoğunluğunun geleneksel kullanımıyla uyumludur- tasarruf ve yatırım eşitliği şu şekilde gösterilir. Kısaca,

Gelir = Çıktının Değeri = Tüketim+Yatırım
Tasarruf = Gelir-Tüketim
Tasarruf = Yatırım

Bu nedenle, bu koşulları sağlayan *herhangi* bir tanım kümesi aynı sonuçları verecektir. Bu sonuçları reddetmek için, bu eşitliklerin biri ya da bir başkasının geçerliliğine itiraz edilmesi gerekmektedir.

Tasarruf miktarı ve yatırım miktarı arasındaki eşitlik, bir taraftan, üretici ve diğer taraftan da, tüketici ya da sermaye donanımını satın alan arasındaki işlemlerin *iki yanlı* karakteri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Gelir, üreticinin sattığı çıktının değerinin kullanım maliyetini aşan kısmı tarafından yaratılır. Ancak, bu çıktının tamamı açıkçası bir tüketiciye ya da bir başka girişimciye satılmalıdır. Her girişimcinin carî yatırımı, diğer girişimcilerden satın aldığı donanımın kullanım maliyetini aşan kısmına eşittir. Bu nedenle, gelirin, tasarruf olarak adlandıracağımız tüketimi aşan kısmı yatırım olarak adlandıracağımız sermaye donanımına yapılan ilâveye eşit olmalıdır. Benzer şekilde, net tasarruf ve net yatırım da birbirine eşit olmalıdır. Tasarruf, aslında, sadece bir kalıntıdır. Tüketim ve yatırım karar-

ları birlikte gelirleri belirler. Yatırım kararlarının etkin hale gelmesi ya tüketimin kısılması ya da gelirin artırılmasıyla gerçekleşebilir. Bu nedenle, bizzat yatırım, tasarruf olarak adlandırdığımız kalıntı ya da marjm, kendinde meydana gelen artışa eşit bir miktarda artmasını sağlayamaz.

Tabii ki, bireyler ne kadar tasarruf ve yatırım yapacaklarına ilişkin karar verirken, işlemlerin gerçekleştiği bir denge noktası olmayabilir. Böylesi bir durumda, çıktının belli bir piyasa fiyatı olmayacağından ve fiyatlar sıfırla sonsuz arasında bir yerde oluşacağından, bu durumda sözünü ettiğimiz kavramlar işlevsiz hale gelebilecektir. Bununla birlikte, yaşanan deneyimler, aslında, bunun böyle olmadığını ve satma ve satın alma gönüllüğünün birbirine eşit olduğu noktada dengenin kurulmasını sağlayacak psikolojik alışkanlıkların olduğunu göstermiştir. Çıktmın piyasa değerinin, aynı zamanda, parasal gelirin belli bir değere sahip olması açısından gerekli ve tasarruf yapmaya karar veren kişilerin tasarruf miktarlarının, yatırım yapmaya karar veren kişilerin yatırım miktarına eşitlenmesinde yeterli bir koşul olması gibi bir durum da söz konusudur.

Bu konuya ilişkin zihin bulanıklığınm ortadan kalkması için, tasarruf kararları cinsinden değil de, tüketim kararları cinsinden düşünmek gerekir (ya da tüketimden imtina etmek). Tüketme ya da tüketmeme ve yatırım yapma ya da yapmama kararı bireyin inisiyatifindedir. Derneşik gelir ve derneşik tasarruf, bireylerin tüketip tüketmeme ve yatırım yapma ya da yapmama konusunda özgürce verdikleri kararların *sonuçlarıdır*. Ancak, tüketim ve yatırım konusunda karar veren bireylerin hiçbiri, tüketim ve yatırım konusundaki kararlara bakılmadan verilen ayrı bir karar bütünü çerçevesinde sağlanan bağımsız bir değer elde etme yeteneğine sahip değildir. Bu ilke uyarınca, tüketim eğilimi kavramı, tasarruf eğilimi ya da yeteneği kavramının yerine geçecektir.

Kullanım Maliyeti Üzerine Ek

I

Kullanım maliyetinin klâsik değer teorisi tarafından gözden kaçırılan bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda konuyla ilgili olarak burada söylenebilecek kadar çok ya da uygun birçok söz vardır. Ancak, bu konuyu, bir ara söz niteliğinde, koyduğumuz bu ekte inceleyeceğiz.

Bir girişimcinin kullanım maliyeti tanım olarak şu şekilde yazılabilir.

$$A_1+(G'-B')-G$$

A_1, girişimcinin diğer girişimcilerden yaptığı alım miktarı, G, girişimcinin sermaye donanımının dönem sonu fiilî değeri, G', girişimcinin sermaye donanımını kullanmaktan imtina etmesi durumunda, söz konusu sermaye donanımının dönem sonunda sahip olacağı değeri ve B' de, sermaye donanımının korunması ve geliştirilmesi için yapılan optimum harcamayı ifade etmektedir. G-(G'-B') yani girişimcinin bir önceki dönemden kalan donanımının net değerinin üstünde sahip olduğu değer, söz konusu girişimcinin donanımına yaptığı carî yatırımı ifade eder ve I biçiminde yazılabilir. Bu nedenle U, girişimcinin yaptığı satışların kullanım maliyeti A, A_1-I'e eşittir. A_1, diğer girişimcilerden yaptığı alımlar ve I'da donanımına yaptığı carî yatırımdır. Tüm ifadelerin, sağduyudan başkaca bir şey olmadığı görülecektir. Yaptığı satın alımlar nedeniyle diğer girişimcilere gidenlerin bir kısmı, donanımına yaptığı carî yatırımla dengelenir ve geri kalan kısımsa, satılan çıktının üretim faktörlerine yaptığı ödemeler toplamının üzerinde yarattığı maliyet nedeniyle katlandığı fedakârlığı göstermektedir. Okuyucu, bu durumun özünü başka türlü ifade etmek isterse, bu şekilde, çözümlenemez muhasebe problemlerinden uzak durarak, kur-

tulmanın mümkün olduğunu görecektir. Üretimden elde edilen carî gelirleri hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde analiz etmenin başkaca bir yolu olmadığını düşünüyorum. Sanayi tümüyle bütünleşmişse ya da girişimci dışarıdan hiçbir şey satın almıyorsa, dolayısıyla A_1=0' ise, kullanım maliyeti basitçe, donanımın kullanılmasıyla ortaya çıkan sermaye tüketiminin eşdeğeridir. Faktör maliyetini satılan mallar ve elde bulunan donanım arasında bölüştürme ihtiyacını analizin hiçbir aşamasında hiç duymamıştık. Bu avantajı hâlâ elimizde tutmaktayız. Bu nedenle, ister bütünleşmiş, isterse de tekil olsun, bir firmanın sağladığı veri istihdamın tek bir karara dayandığını söyleyebiliriz-üretimin, toplam üretimle, dönemde satılan üretimin fiilî olarak birbirlerine kenetlenmesini sağlayan niteliğine tekabül eden prosedür.

Bundan başka, kullanım maliyeti kavramı bize, firmanın satılabilir çıktısının bir biriminin kısa dönem arz fiyatına ilişkin olarak ortaya konan tanımlamadan daha açık bir tanımlamayı vermektedir. Zira kısa dönem fiyatı, marjinal faktör maliyeti ve marjinal kullanım maliyetinin toplamıdır.

Modern değer teorisinde, kısa dönem fiyatı genellikle sadece marjinal faktör maliyetine bağlanır. Bununla birlikte, bu sadece, marjinal kullanım maliyeti sıfır ya da arz fiyatı, 'gelir' ve 'derneşik arz fiyatını' net derneşik kullanım maliyeti olarak tanımlamam gibi, net marjinal kullanım maliyeti olarak tanımlandığında meşrudur. Ancak, *çıktı bir bütün olarak* incelenirken, kullanım maliyetini dışarıda tutmak mümkün olduğunda bu prosedür tek bir firma ya da sanayinin çıktısına alışkanlık olduğu üzere uygulanırsa, bir malın 'arz fiyatını', kelimenin sıradan kullanılan anlamıyla söz konusu malın 'fiyatından' uzaklaştıracağından, analizimizi gerçeğin dışına iter ve böyle yapıldığında da kimi karışıklıklara neden olur. 'Arz fiyatı', bir firmanın satılabilir çıktısının birim fiyatına ilişkin olarak çok açık bir anlam taşıdığı izlenimini vermektedir ve bu konuyu tartışmaya bile gerek yoktur. Diğer firmalardan yapılan alımlar ve marjinal çıktı üretiminin bir sonucu olarak firmaya ait donanımın israfı, gelir tanımıyla birlikte kendini gösteren bir karmaşa paketini içermektedir. Zira diğer firmalardan yapılan alımların marjinal maliyetinin, satılan ilâve bir birim çıktının içinde yer aldığını, söz konusu maliyetin de bir birim satış gelirinden çıkarıldığını ve bu işlemin de bize firmanın arz fiyatını verdiğini varsaysak bile, marjinal çıktıyı üretmede firmaya ait donanımın marjinal sermaye tüketimini hesaba katmamız gerekecektir. Tüm üretim tam anlamıyla bütünleşmiş firma tarafından yapılsa bile, marjinal kullanım maliyetinin sıfır olması ya-

ni marjinal çıktı üretimi nedeniyle donanıma ilişkin marjinal sermaye kullanımının genellikle ihmâl edilmesi meşru değildir.

Kullanım maliyeti ve ilâve maliyet kavramları, uzun dönem arz fiyatı ve kısa dönem arz fiyatı arasında çok açık bir ilişki kurmamızı sağlar. Uzun dönem maliyet, temel ilâve maliyet ve donanımın ömrüne ilişkin yaklaşık olarak ortalama beklenen ilk maliyeti içerecek bir miktarı kapsamalı yani çıktının uzun dönem maliyeti, ilk maliyet ve ilâve maliyetin beklenen toplamına eşit olmalıdır. Bunun ötesinde, normal kâr elde edebilmek için, uzun dönem arz fiyatı, donanım maliyetinin bir yüzdesi sayılan benzer vade ve risklere sahip ödünçlerin carî faiz oranı tarafından belirlenen bir düzeyde hesaplanan uzun dönem maliyetinin üstünde olmalıdır. Ya da standart 'pür' bir faiz oranı söz konusu olduğunda, uzun dönemde maliyete, *risk maliyeti* adını vereceğimiz ve beklenen hâsılayla fiilî hâsıla arasında bilinmeyen nedenlerle ortaya çıkabilecek farkı da kapsayacak bir üçüncü unsuru da dâhil etmeliyiz. Bu nedenle, uzun dönem arz fiyatı, ilk maliyet, ilâve maliyet, risk maliyeti ve faiz maliyeti toplamına eşittir ve bunlardan bazıları incelenebilir. Diğer taraftan, kısa dönem arz fiyatı, *marjinal* ilk maliyete eşittir. Bu nedenle, girişimci donanımını satın aldığında ya da kurduğunda, ilk maliyetin marjinal değerinin, ortalama değerini aşan fazlalıktan hareketle, ilâve maliyetini, risk maliyetini ve faiz maliyetini karşılama beklentisinde olmalıdır. Böylece, uzun dönem dengesinde marjinal ilk maliyetin, ortalama ilk maliyeti aşan kısmı ilâve, risk ve faiz maliyetlerinin toplamına eşit olmalıdır.[38]

Marjinal ilk maliyetin, ortalama ilk maliyet ve ilâve maliyet toplamına tam olarak eşit olduğu çıktı düzeyi özel bir öneme sahiptir. Zira bu noktada girişimcinin ticarî hesapları başa baş noktasına ulaşmıştır yani net kâr

38) İşi bu şekilde ortaya koyuş, marjinal ilk maliyet eğrisinin, çıktıda meydana gelen değişmelerle birlikte süreklilik arz eden bir konumda olduğu varsayımına dayanmaktadır. Aslında, bu varsayım çok da gerçekçi değildir ve özellikle de donanımın teknik olarak tam kapasitesine tekabül eden çıktı düzeyine ulaştığında süreklilik arz etmemesine neden olacak birkaç husus vardır. Bu durumda, marjinal analiz kısmen çöker ve fiyat, çıktıda meydana gelen çok küçük bir *azalmayla* ilintili olduğu düşünülen marjinal ilk maliyeti *aşabilir*. (Benzer şekilde, aşağı yönlü bir süreksizlik de ortaya çıkabilir yani çıktının belli bir noktanın *altına* düşmesi). Bu, kısa dönem arz fiyatı uzun dönem dengesi çerçevesinde ele alındığında önemlidir. Zira bu durumda, teknik olarak tam kapasite noktasına tekabül eden bir noktada ortaya çıkabilecek süreksizliklerin sürdüğü varsayılmalıdır. Bu nedenle, uzun dönem dengesinde kısa dönem arz fiyatı, marjinal ilk maliyeti aşabilir (çıktı da meydana gelen çok küçük *azalışlar* cinsinden hesaplandığında).

sıfırdır. Bu noktanın altında gerçekleştirilecek bir ticaret, net kayıplarla karşılaşmasına neden olacaktır.

İlk maliyetten ayrık olarak ilâve maliyetin hesaba katılma gerekliliği, bir donanımdan diğerine göre büyük değişiklik gösterir. Konuya ilişkin iki örnek şunlardır:

(i) Donanımın bakımının bir kısmı, söz konusu donanımın kullanılmasıyla *pari passu* gerçekleşir. Bu masraf, (dışarıdan yapılan alımlardan ayrı olarak) faktör maliyetine dâhil edilir. Fizikî nedenlerle, fiilî amortismanın tümü bu şekilde karşılanmışsa, kullanım maliyeti miktarı (dışarıdan yapılan alımlardan ayrı olarak) ilâve maliyetin tersine eşit bir miktarı da ve uzun dönem dengesinde marjinal faktör maliyeti, ortalama faktör maliyetinin risk ve faiz maliyetine eşit bir miktarda üstünde olmalıdır.

(ii) Donanımın değerinde meydana gelen azalmanın bir kısmı, söz konusu donanımın kullanımıyla birlikte ortaya çıkar. Bunun maliyeti, donanımı kullanmayla birlikte *pari passu* karşılanmamışsa, kullanım maliyetine eklenir. Donanımın değerindeki kayıp sadece bu şekilde ortaya çıkarsa, ilâve maliyet sıfır olacaktır.

Girişimcinin, sahip olduğu en eski ve en kötü donanımını ilk önce kullanmamasının tek nedeninin kullanım maliyetinin düşüklüğü olduğunu belirtmek yararlı olacaktır. Zira donanımın düşük kullanım maliyeti, söz konusu donanımın nispî etkinsizliğinden yani yüksek faktör maliyetinden daha ağır basar. Bu nedenle, bir girişimci birim çıktı başına kullanım maliyeti *artı* faktör maliyetinin en az olduğu donanımını tercihen kullanacaktır.[39] Söz konusu ürüne ilişkin veri çıktı hacmine tekabül eden kullanım maliyeti vardır.[40] Ancak, bu toplam kullanım maliyeti, marjinal kullanım maliyetiyle yani çıktı oranındaki artış sonucunda kullanım maliyetinde meydana gelen artışla tek bir ilişki içinde değildir.

II

Kullanım maliyeti, bugünle gelecek arasındaki bağlardan bir tanesidir. Bir girişimci üretim ölçeğine karar verirken, donanımını bugün kullan-

39) Kullanım maliyeti kısmen gelecekteki ücret düzeyine ilişkin beklentilere bağlı olduğundan, ücretlerde kısa süreli olması beklenen bir azalma, faktör maliyetinin ve kullanım maliyetinin farklı oranlarda gelişmesine neden olacak ve kullanılan donanım ve efektif talep düzeyini gözle görülür bir biçimde etkileyecektir. Efektif talebi etkilemesi, faktör maliyetinin efektif talebin belirlenmesinde kullanım maliyetinden farklı bir biçimde etkide bulunması nedeniyledir.

40) İlk olarak kullanılan donanımın kullanım maliyeti, çıktının toplam hacminden illâki bağımsız değildir yani toplam çıktı hacmi değiştiğinde, kullanım maliyeti etkilenebilir.

mak ve gelecekte kullanmak üzere saklama arasında bir seçim yapar. Donanımın bugün kullanımı kullanım maliyetinin miktarını belirleyen gelecekte sağlanacak faydanın beklenen fedakârlığını da içerdiğinden, marjinal faktör maliyeti ve marjinal gelir beklentisiyle birlikte bu fedakârlığın marjinal miktarı girişimcinin üretim ölçeğini belirler. O zaman, girişimci, üretime ilişkin kullanım maliyetini nasıl hesaplar?

Kullanım maliyetini, donanımın kullanıldığı ve kullanılmadığı durumda sahip olduğu değer karşılaştırıldığında, donanımın korunması ve geliştirilmesi için üstlenmeye değecek maliyet ve diğer girişimcilerden yapılan alımlar hesaplandıktan sonra, kullanıldığı zaman değerinde meydana gelen azalma olarak tanımladık. Bu nedenle, buna, söz konusu donanım bugün kullanılmamış olsaydı, bir süre sonra elde edilecek ilâve olası hâsılanın ıskonto değerinin hesaplanmasıyla da ulaşılmalıdır. Bu da, en azından, donanımın kullanılmamasından kaynaklanan yenilemenin ertelenme fırsatının bugünkü değerine eşit olmalıdır ve hatta fazla da olabilir.[41]

Fazla ya da gereğinden çok stok yoksa benzer donanımdan, ilâve ya da yenileme biçiminde her yıl daha fazla üretilir. Marjinal kullanım maliyetinin, donanım kullanıldığında yaşam süresi ya da etkinliğinde meydana gelecek bir azalma miktarının ve bugünkü yenileme maliyetinin hesap edilebilir bir nitelikte olacağı açıktır. Bununla birlikte, gereğinden çok donanım varsa, bu durumda kullanım maliyeti, aynı zamanda, donanımdaki aşırılığın değer kaybı v.s. biçimde massedilmesi beklentisinden önce, belli bir dönemde katlanılacak faiz oranı ve carî (yani yeniden tahmin edilen) ilâve maliyete de bağlı olacaktır. Bu yolla, faiz oranı ve carî ilâve maliyet, kullanım maliyetinin hesaplanmasına dolaylı olarak girmektedir.

Söz konusu hesaplama, faktör maliyeti sıfır olduğunda, örneğin, *Treatise on Money* adlı kitabımın 2. Cildinin 29. Kısmındaki satırlarda ele aldığım ve bakır gibi gereğinden fazla miktarda hammadde stoklarının olduğu durumda olduğu gibi, en basit ve anlaşılır bir biçimde sergilenir. Bakırın gelecekte değişik tarihlerde, fazlalığın massedildiği ve tedricen normal maliyete yaklaşmasını sağlayacak bir oranda sürdürülen bir süreç çerçevesinde alacağı olası değerlere bir bakalım. Bir ton bakır fazlasının bugünkü değeri ya da kullanım maliyeti, herhangi bir zaman diliminde bu fazlalı-

41) Yeni bir donanım üretmeye yetecek kadar uzun süreli olmasa da (ya da zaman tanımasa da), gelecek bir tarihte normalin üzerinde elde edilecek hasılat beklenildiğinde daha fazla olacaktır. Bugünlerin kullanım maliyeti, yarınlarınpotansiyel beklenen hasılalarının ıskonto değerlerinin maksimumuna eşittir.

ğın tahmin edilen gelecek değerinden, gelecek ve bugünkü tarihler arasında bir ton bakırın faiz maliyeti ve carî ilâve maliyet çıkarıldıktan sonra kalan elde edilebilir değerlerin en yükseğine eşit olacaktır.

Benzer şekilde, arzı gereğinden fazla olan bir gemi ya da bir fabrika ya da bir makinenin kullanım maliyeti, söz konusu fazlalığın massedildiği olası tarihte bunların faiz oranı ve carî ilâve maliyet oranı yüzdesi üzerinden ıskonto edilen tahmin edilen yenileme maliyetidir. Yukarıda, donanımın süreç içinde kendisiyle özdeş bir donanımla yenileneceğini varsaydık. Söz konusu donanım yıprandığında özdeşiyle yenilenmezse, o zaman donanımın kullanım maliyeti, söz konusu donanım ıskartaya çıkarıldığında veri karşılaştırmalı etkinliği çerçevesinde kullanılacak yeni donanımın kullanım maliyetinin oranı üzerinden olarak hesaplanmalıdır.

III

Okuyucu, eskimemiş olmasına rağmen o zaman için gereğinden fazla olan donanım söz konusu olduğunda, fiilî kullanım maliyeti ve kullanım maliyetinin normal değeri arasındaki farkın, fazlalık massedilmeden önce geçmesi beklenen zaman aralığıyla birlikte değişme göstereceğine dikkat etmelidir. Bu nedenle, söz konusu donanımın tipi tüm zamanlar için geçerliyse ve bir 'bütünlük' oluşturmuyor ve dolayısıyla da, uygun bir oranda yıllık yaşam süresinin sonuna geliyorsa, marjinal kullanım maliyeti, söz konusu fazlalık istisnaî olarak aşırılığa kaçmadıkça, büyük bir oranda azalmayacaktır. Genel bir çöküşün yaşandığı durumda marjinal kullanım maliyeti, girişimcilerin çöküşün ne zaman sonlanacağına ilişkin beklentilerine bağlıdır. Bu nedenle, işler düzelmeye başladığında arz fiyatındaki artış, kısmen girişimcilerin beklentilerini yeniden gözden geçirmeleri sonucunda marjinal kullanım maliyetinde meydana gelen sert bir azalma nedeniyle ortaya çıkar.

İşadamlarının fikirlerinin aksine, fazla teçhizatın tek tek ortadan kaldırılması plânları, tüm plânlar için geçerli olmadıkça, artan fiyatlar üzerinde arzulanan etkiyi yaratamayacaktır. Ancak, kullanım maliyeti kavramı, fazla teçhizatın (diyelim ki) yarısının ortadan kaldırılmasının artan fiyatları nasıl birden bire etkilediğini göstermektedir. Zira bu politika, fazlalığın massedileme tarihinin öne alınmasıyla, marjinal kullanım maliyetini artırır ve sonuç olarak da, carî arz fiyatını yükseltir. Bu nedenle, işadamları, açıkça formüle etmemiş olsalar da, kullanım maliyeti kavramı zihinlerinde zımnen yer etmiş gibi görünmektedir.

İlâve maliyet yüksekse, fazla donanım söz konusu olduğunda, marjinal kullanım maliyeti düşük olacaktır. Bundan başka, donanım fazlası söz konusu olduğunda, marjinal faktör ve kullanım maliyetleri, ortalama değerlerinin üzerinde olamaz. Bu koşulların her ikisi de sağlanırsa, donanım fazlası girişimcinin işinde net bir kaybı ortaya çıkaracak ve belki de bu kayıp çok ağır olacaktır. Fazlalık massedildiğinde, bu durumdan normal kâr durumuna birden bire geçişin gerçekleşeceği bir gelişme olmayacaktır. Fazlalık azaldıkça, kullanım maliyeti tedricen artacak ve marjinal faktör ve kullanım maliyetlerinin ortalama faktör ve kullanım maliyetlerini aşan kısmı da tedricen artacaktır.

IV

Marshall'ın *Principles of Economics* adlı kitabında, (6. bs., s. 360) kullanım maliyetinin bir kısmı, 'teçhizatın ekstra aşınma ve yıpranması' başlığının altında ilk maliyete dâhil edilmiştir. Ancak, bunun nasıl hesaplanacağına ilişkin yol gösterilmemiş ya da öneminin ne olduğu belirtilmemiştir. Profesör Pigou, *Theory of Unemployment* adlı kitabında (s. 42), marjinal çıktı sonucunda donanımın marjinal sermaye tüketiminin, genel olarak, göz önüne alınmayabileceğini varsaymaktadır: 'Çıktıda meydana gelen farklılıkla birlikte görülen donanımın aşınma ve yıpranma miktarındaki ve elle iş görmeyen emek istihdamındaki farklılık, genelde, ikincil derece bir öneme sahip olduğundan göz ardı edilir'.[42] Gerçekte, üretim sınıra geldiğinde, donanıma ilişkin sermaye tüketiminin sıfır olması ifadesi, son zamanlarda iktisat teorisinin ortaya attığı bir düşüncedir. Ancak, tüm sorun, bir firmanın arz fiyatının ne anlama geldiğini tam olarak açıklama gerekliliği açıkladıktan sonra kendini açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Atıl teçhizatı koruma maliyetinin, yukarıda belirtilen nedenlerle, marjinal kullanım maliyetinin büyüklüğünü özellikle de uzun süreceği beklenen çöküş döneminde azaltacağı doğrudur. Bununla birlikte, sınırda bulunan çok düşük bir kullanım maliyeti, kısa döneme ilişkin bir nitelik değildir. Ancak, atıl donanımı tutma maliyetinin yüksekliği ve çok hızlı bir biçimde eskime ya da büyük bir fazlalık özellikle de yeni teçhizatın ikiye katlanmasıyla nitelendirilen dengesizliklerin bulunduğu belli durumlar ve donanım tipleri olabilir.

---

42) Mr. Hawtrey (*Economica*, May 1934, s. 145), Prof. Pigou'nun arz fiyatını, marjinal emek maliyetine benzetmesine dikkat çekmiş ve bu nedenle de, Prof. Pigou'nun argümanının ciddi bir biçimde geçersiz hale geldiğini ileri sürmüştür.

Hammaddeler söz konusu olduğunda, kullanım maliyetinin hesaplanması gerekir. Bugün kullanılmayan bir ton bakır, yarın da kullanılamaz ve yarın güdülecek amaçlar çerçevesinde bakırın değerinin, marjinal maliyetin bir kısmı olarak ele alınması gereği çok açıktır. Ancak, sermaye donanımı üretimde kullanıldığında, bakıra ilişkin olarak ortaya çıkan durumun sadece ekstrem bir hal olduğu gerçeği dikkate alınmamıştır. Kullanılmaları nedeniyle sermaye tüketimi olarak dikkate almamız gereken hammaddeler ve sermaye tüketimi ihmâl edildiğinde dikkate alacağımız sabit sermaye arasındaki farkın, özellikle de donanımın, her yıl gerçekleştirilen yenileme sonucunda azaldığı ve donanımın kullanımının gerekli yenileme zamanını öne çektiği normal koşullarda, çok keskin bir fark olduğu varsayımı gerçeklerle örtüşmemektedir.

Kullanım maliyeti ve ilâve maliyet kavramlarının, işletme sermayesi ve likit sermaye konusunda olduğu gibi sabit sermaye konusunda da kullanılabilme avantajı vardır. Hammaddeler ve sabit sermaye arasındaki temel fark, kullanım ve ilâve sermaye maliyetine denk düşmelerinde değil, likit sermayenin getirisinin tek bir kavram haline gelmesi gerçeğinde saklıdır. Dayanıklı olma ve tedricen kullanılma özelliğine sahip sabit sermaye söz konusu olduğunda, getiri, birbirini izleyen dönemlerde kazanılan bir dizi kullanım maliyeti ve kârdan oluşmaktadır.

7. KISIM
TASARRUF VE YATIRIMIN ANLAMI ÜZERİNE İLÂVE DÜŞÜNCELER

I

Önceki kısımda *tasarruf* ve *yatırım*, toplumun tümü açısından, aynı şeyin iki farklı yönü olarak, kaçınılmaz bir biçimde birbirilerine eşit miktarlar biçiminde tanımlandı. Bununla birlikte, günümüzde birkaç yazar, (*Treatise on Money* adlı kitabımda ben de) söz konusu kavramların kaçınılmaz olarak birbirlerine eşit olması gereken kavramlar olmadığına ilişkin özel tanımlamalar yapmaktadır. Diğerleri, tartışmalarını hiçbir tanımlamaya oturtmadan, söz konusu kavramların eşit olmayabileceği varsayımından hareketle çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Bu nedenle, bu kavramlarla ilgili olarak yapılmakta olan tartışmaları diğer tartışmalarla ilişkilendirerek, söz konusu kavramların şu sıralar ortaya çıkan kimi değişik kullanımlarını sınıflandırmak yararlı olacaktır.

Bildiğim kadarıyla, *tasarrufun*, gelirin tüketim harcamalarını aşan kısmı anlamına geldiği konusunda herkes hemfikirdir. Buna farklı bir anlam yüklemek hiç uygun düşmeyecek ve yanıltıcı olacaktır. Tüketim harcamalarıyla ne anlatılmak istendiği konusunda çok önemli sayılabilecek bir fikir ayrılığı yoktur. Bu nedenle, kullanım farklılığı *yatırım* ya da *gelir* kavramlarında ortaya çıkmaktadır.

II

Önce yatırımı ele alalım. Yaygın ve genel kabul gören kullanımıyla yatırım, bir kişi ya da şirket tarafından eski ya da yeni bir kıymetli varlığın sa-

tın alınması anlamına gelmektedir. Bazen, kavram, borsadan kıymetli varlık satın alma biçiminde sınırlandırılabilmektedir. Ancak, örneğin, eve ya da makineye ya da nihaî ya da tamamlanmamış mal stokuna hemen yapılmaya hazır yatırımdan söz ediyoruz ve geniş anlamıyla ele alındığında, yenidenyatırım kavramından farklı olarak yeni yatırım, gelirle yapılan herhangi bir tür sermaye varlığı satın alımı anlamına gelmektedir. Yatırımın satışını, negatif yatırım yani sermaye tüketimi olarak değerlendirirsek, yaptığım tanım yaygın kullanıma uygun düşmektedir. Aslında, borçlanma ve borçların ödenmesi hususunu düzenlememiz gerekmektedir (kredi ya da para miktarında meydana gelen değişikler de dâhil olmak üzere). Ancak, toplumun geneli için derneşik kredilerin artması ya da azalması daima tam olarak derneşik borçların artması ya da azalmasına eşittir. Derneşik talebi ele aldığımızda bu karmaşa ortadan kalkacaktır. Bu nedenle, yaygın kullanımıyla gelirin benim kullandığım net gelire tekabül ettiği varsayıldığında, yaygın kullanımıyla derneşik yatırımın da net yatırım tanımımla yani net gelirin hesaplanmasında dikkate alınan eski sermaye donanımının değerinde meydana gelen değişiklikler göz önüne alındıktan sonra sermaye donanımına yapılan her tür net ilâveyle örtüşmektedir.

Bu nedenle, sermaye donanımında, sabit sermaye, işletme sermayesi ya da likit sermaye olup olmamasına bakılmaksızın, meydana gelen artış yatırım tanımına girmektedir ve önemli tanım faklılıkları, (yatırım ve net yatırım arasındaki ayırımdan farklı olarak) bu sınıflandırmanın bir ya da daha fazlasının yatırımın dışında tutulması nedeniyledir.

Likit sermayede meydana gelen değişmelere yani satılmayan mal stokunda ortaya çıkan tasarlanmamış artışa (ya da azalış), büyük önem veren Mr. Hawtrey, örneğin, böylesi değişmelerin hariç tutulduğu olası bir yatırım tanımı önermiştir. Bu durumda, tasarrufların yatırımları aşan kısmı, satılmayan mal stokunda meydana gelen tasarlanmamış artışla yani likit sermayede meydana gelen artışla aynı şeydir. Mr. Hawtrey bunun vurgulanması gereken unsur olduğu konusunda beni ikna edememiştir. Zira yapılan tüm vurgu, doğru ya da yanlış, tahmin edilen değişmelerle karşılaştırıldığında, ilk bakışta beklenmedik değişikliklerin düzeltilmesine yöneliktir. Hawtrey, girişimcilerin çıktı ölçeklerine ilişkin olarak verdikleri günlük kararların, bir önceki günün ölçeği çerçevesinde verdikleri kararlar arasındaki farkın, satılmayan mal stoklarında meydana gelen değişmelerden kaynaklandığını belirtmiştir. Elbette, tüketim malları söz konusu olduğunda, bu durum verdikleri kararlarda önemli bir rol oynar. Ancak,

diğer unsurların verilen kararlar üzerindeki rolünü dâhil etmemek için bir neden görmüyorum ve bu nedenle de, efektif talepte sadece bir önceki dönemde satılmayan stoklardaki artışı ya da azalışı yansıtan değişme üzerinde değil de, efektif talepte meydana gelen toplam değişme üzerinde durmayı tercih ediyorum. Bundan başka, sabit sermaye söz konusu olduğunda, kullanılmayan kapasitenin artması ya da azalması, satılmayan stokların artması ya da azalmasının üretim kararları üzerindeki etkilerine tekabül etmektedir ve Mr. Hawtrey'in yönteminin bunu en azından eş öneme sahip bir unsur olarak nasıl ele aldığını anlamıyorum.

Avusturya okulunun iktisatçılarının kullandığı gibi, sermaye oluşumu ve sermaye tüketiminin, yukarıda tanımlanan haliyle yatırım ve sermaye tüketimi ya da net yatırım ve sermaye tüketimiyle özdeş olmamaları ihtimâl dâhilinde görünmektedir. Özellikle, sermaye tüketiminin, yukarıda tanımlandığı gibi, sermaye donanımında oldukça açık bir biçimde, net azalmanın söz konusu olmadığı koşullarda gerçekleştiği söylenir. Bununla beraber, bu kavramların açık bir biçimde ifade edildiği bir metne atıfta bulunulduğunu keşfedemedim. Örneğin, sermaye oluşumunun, üretim süresinin uzatılmasıyla gerçekleşeceği ifadesi, konuya ilişkin ileri bir adım olarak değerlendirilemez.

III

Tasarruf ve yatırım arasında gelirin belli bir tanımı ve dolayısıyla da, gelirin tüketimi aşan kısmı nedeniyle ortaya çıkan sapmalara gelmiş bulunuyoruz. *Treatise on Money* adlı kitabımda söz konusu kavramları kullanış tarzım bunun bir örneğidir. Zira yukarıda yaptığım gelir tanımım, girişimcinin gelirinin fiilî olarak gerçekleşen kârlarından ziyade (bir anlamda) 'normal kârı' olduğunu göz önüne alarak yaptığım şimdiki tanımıma benzememektedir. Böylece, tasarrufun yatırımı aşan kısmıyla anlatmak istediğim husus, çıktı ölçeğinin, girişimcilerin sermaye donanımı sahipliği çerçevesinde normal kârdan daha az kazanıyor olması ve tasarrufun yatırımı aşan kısmının artmasıyla anlatmak istediğim de, fiilî kârların azalması ve dolayısıyla da, girişimcilerin üretimin saptanmasına ilişkin bir motifle davranma halidir.

Şu anki düşüncem ise girişimcinin istihdam hacmini (ve sonuç olarak da çıktı hacminin ve reel gelirin), bugünkü ve gelecekteki kârını maksimize etme motifi çerçevesinde (kullanım maliyetinin, girişimcinin, donanımın kullanımının, söz konusu donnımın yaşam süresi boyunca kendisine

sağlayacağı getiriyi maksimum kılacağı düşüncesi hesaba katılarak belirlenmesi) sabitlemesidir. Kârını maksimize edecek istihdam hacmi ise değişik hipotezler çerçevesinde sırasıyla tüketim ve yatırım sonucunda elde edilmesi beklenen gelir toplamının belirlediği derneşik talep fonksiyonuna bağlıdır. *Treatise on Money* adlı kitabımda da tanımlandığı gibi, yatırımların tasarrufları aşan kısmında meydana gelen *değişmeler* kavramı, söz konusu kitabımda beklenen ve gerçekleşen sonuçlar arasında açık bir ayırım yapmamış olsam da[43], kâr değişikliklerini ele almanın bir aracıydı. Söz konusu kitapta, yatırımm tasarrufu aşan kısmında meydana gelen değişmelerin, çıktı hacminde meydana gelen değişmelere hâkim olan itici güç olduğunu belirtmiştim. Böylece, yeni tartışma, daha doğru ve daha eğitici olsa da (şimdi böyle düşünüyorum), eskisinin gelişmiş şeklidir. *Treatise on Money*'de şu şekilde ifade edilmekteydi: yatırımın tasarrufu aşan kısmında bir artış beklentisi, istihdam ve çıktının önceki hacmi veri iken, girişimcileri istihdam hacmi ve çıktıyı artırma yönünde uyaracaktır. Şimdiki ve önceki tartışmalarımm önemi, istihdam hacminin girişimcilerin efektif talep tahminlerince belirlendiğini, *Treatise on Money*'de tanımlanan tasarrufa göre yatırımda beklenen artışın efektif talebin artışına ilişkin bir kriter olduğunu göstermesinde yatmaktadır. Ancak, *Treatise on Money*'de konuyu ele alışım, tabii ki, buradaki ele alışım çerçevesinde daha karışık ve eksiktir.

Mr. D. H. Robertson bugünkü geliri, *dünün* tüketimi *artı* yatırımına eşit olması biçiminde tanımlamıştır. Bu nedenle de, bugünün tasarrufu, ele aldığı anlamda, dünün yatırımı *artı* dünün tüketiminin bugünün tüketimini aşan kısmına eşittir. Bu tanım çerçevesinde, tasarruf yatırımı, dünün gelirinin (benim ele aldığım anlamda) bugünün gelirini aşan kısmı kadar aşmaktadır. Böylece, Mr. Robertson yatırımların üzerinde bir tasarruf fazlasından söz ettiğinde anlatmak istediği, benim gelirin düştüğünü söylediğimde anlatmak istediğimle aynıdır ve onun ele aldığı anlamda tasarruf fazlası, benim kullandığım anlamda gelirin azalmasına tam olarak eşittir. Dünün gerçekleşen sonuçlarının daima carî beklentileri belirlediği doğruysa, bugünün efektif talebi de dünün gelirine eşit olacaktır. Böylece, Mr. Robertson'un yöntemi, nedensel analiz açısından çok önemli olan ve efektif talep ve gelir arasındaki zıtlığı ortaya koyarak yapmaya çalıştığım ayırı-

43) Söz konusu kitapta kullandığım yöntem, carî gerçekleşen kârın, carî kâr beklentilerini belirlemesi biçimindeydi.

ma benzer bir ayırım yapmak üzere benimkine (belki de, benimkine hemen hemen benzeyen) alternatif olarak geliştirilen bir girişim olarak değerlendirilmelidir.[44]

IV

Şimdi de, 'zorunlu tasarruf' olarak ifade edilen daha belirsiz bir kavrama gelmiş bulunuyoruz. Bunun açıkça görülebilen bir anlamı var mıdır? *Treatise on Money* adlı kitabımda (Cilt I, s. 171), bu kavramın daha önceki kullanımına ilişkin kimi kaynakları vermiş ve yatırım ve 'tasarruf' arasındaki farka benzer bir anlam taşıdığını belirtmiştim. Ancak, o zaman düşündüğüm gibi bir benzerlik olduğundan artık emin değilim. Neyse, 'zorunlu tasarruf' ve son zamanlarda kullanılan (örneğin, Profesör Hayek ya da Profesör Robbins tarafından kullanılan) buna benzer ifadelerin, yatırım ve 'tasarruf' arasında, *Treatise on Money*'de kastedilen anlamda kesin bir ilişkisinin olmadığından eminim. Bu yazarlar, bu ifadeyle ne anlatmak istediklerini tam olarak açıklamamış olduklarından, kullandıkları anlamda, 'zorunlu tasarrufların' doğrudan para miktarı ya da banka kredisinde meydana gelen değişmelerden doğan ve bunlarla ölçülen bir olgu olduğu açıktır.

Çıktı ve istihdam hacminde meydana gelen bir değişme, aslında, ücret birimiyle ölçülen gelirde bir değişmeye neden olacaktır. Ücret biriminde meydana gelen değişme de, gelirin hem ödünç alanlar ve verenler arasında yenidendağılımma neden olacak ve hem de parayla ölçülen derneşik gelirde bir değişme meydana getirecektir. Her iki durumda da tasarruf edilen miktarda bir değişme ortaya çıkacaktır (ya da çıkabilecektir). Bu nedenle, para miktarındaki değişmeler, faiz oranını etkileyerek, (daha sonra da göreceğimiz gibi) gelirin hacmi ve bölüşümde bir değişmeye neden olacaktır. Söz konusu değişiklikler, dolaylı olarak, tasarruf edilen miktarda da bir değişikliğin ortaya çıkmasını beraberinde getirecektir. Ancak, tasarruf edilen miktarda meydana gelen böylesi değişmeler, koşullarda meydana gelen değişmelerin sonucunda tasarruf edilen miktarda meydana gelen değişmelerden daha fazla 'zorunlu tasarruf' olma özelliğini ta-

44) Mr. Robertson'un 'Saving and Hoarding', (*Economic Journal*, September 1933, s. 399) ve Mr. Robertson, Mr. Hawtrey ve benim de katıldığım tartışma için bkz. (*Economic Journal*, December 1933, s. 658).

şımamaktadır. Belli veri koşullarda tasarruf edilen miktarı norm ya da standart olarak ele almadıkça, iki durum arasında bir ayırım yapmanın da pek bir anlamı yoktur. Bundan başka, daha sonra da göreceğimiz gibi, para miktarında meydana gelen veri bir değişmenin sonucunda derneşik tasarruf miktarının değişmesi, oldukça değişken bir nitelik taşımaktadır ve diğer birçok unsura bağlıdır.

Böylece, standart bir tasarruf oranı ortaya koymadıkça, 'zorunlu tasarrufların' hiçbir anlamı yoktur. Tam istihdam düzeyine tekabül eden bir tasarruf oranı (olabildiğinde makul) seçilirse, yukarıdaki tanım şu hale gelir: 'Zorunlu tasarruf, fiilî tasarrufun, uzun dönemde dengesinde ulaşılan tam istihdam düzeyinde yapılacak tasarrufu aşan kısmıdır'. Bu tanım, zorunlu tasarruf fazlasının nadiren gerçekleşen ve çok istikrarsız bir olgu olması ve zorunlu tasarruf *yetersizliğinin* her zaman yaşanan bir durumu ifade etmesi ölçüsünde, başarılıdır.

Profesör Hayek'in 'Note on the Development of the Doctrine of *Forced Saving*'[45] adlı çalışması, bu durumun, gerçekte, kavramın asıl anlamı olduğunu ortaya koymaktadır. Bir kere 'zorunlu tasarruf' ya da 'zorunlu tutumluluk', Bentham'a ait bir kavramlaştırmadır ve Bentham zihninde, 'herkesin ama herkesin en avantajlı bir biçimde istihdam edilmesi'[46] durumunda para miktarındaki bir artışın (para karşılığında satılabilir şeylerin miktarına oranla) yarattığı sonuçların bulunduğunu ifade etmiştir. Bu koşullarda, Bentham, reel gelirin artamayacağını ve bu nedenle de ilâve yatırımın, geçişin bir sonucu olarak ortaya çıkıp, millî huzurun ve millî adaletin aleyhine olacak bir biçimde zorunlu tutumluluğa neden olamayacağını belirtmiştir. Konuyu bu şekilde ele alan tüm on dokuzuncu yüzyıl yazarlarının kafalarında olan fikir hemen hemen budur. Ancak, tam anlamıyla sarih olan bu kavramı, eksik istihdam koşullarını da kapsayacak bir biçimde genişletmek, zorlukları da beraberinde getirecektir. İstihdamda meydana gelen *herhangi* bir artışın, (veri sermaye donanımındaki istihdamda meydana gelen artışın azalan getiriye neden olması sonucunda) hâlihazırda istihdam edilenlerin gelirinde kimi fedakârlıkların yapılmasını gerektirdiği doğrudur. Ancak, bu kaybı, istihdamdaki artışla birlikte gelişen yatırım artışıyla ilişkilendirme girişimi yararlı olacak gibi görünmemektedir. En azından, 'zorunlu tasarrufla' ilgilenen günümüz yazarlarınca

45) *Quarterly Journal of Economics*, November 1932, s. 123.

46) *loc. cit.*, s. 125.

bu fikrin, istihdamın arttığı koşulları da kapsayacak bir biçimde yaygınlaştırılması yolunda bir girişimde bulunulduğu konusunda hiç haberim olmadı. Söz konusu yazarlar, kural olarak, Bentham'ın, zorunlu tutumluluğun eksik istihdam koşullarını kapsayacak bir biçimde genişletilmesi gerçeğinin kimi açıklamaları ve koşulları gerektirdiğini gözden kaçırmış gibi görünmektedir.

V

Basit anlamlarıyla ele alındığında, tasarruf ve yatırımın birbirlerinden farklı olacağına ilişkin hâkim düşüncenin, bir tasarruf sahibinin (mudinin) bankasıyla arasındaki işlemi her zaman için geçerli iki yönlü bir ilişki olmak yerine, tek yönlü süren bir işlem olarak görmesiyle açıklanabileceğini düşünüyorum. Bir mudi ve bankası aralarında bir işlem gerçekleştirilerek, tasarrufun, yatırım için bile olsa, banka sisteminin içinde ortadan kaldırılabileceği ya da aksine, banka sisteminin, tasarruf karşılığı olmadan da yatırım yapılmasını mümkün kılacağı varsayılmaktadır. Ancak, kimse, nakit para ya da alacak ya da sermaye malı sahibi olmaksızın tasarrufta bulunamaz. Hiç kimse, yeni üretilen bir şeyin değerine eşit bir kıymetli varlığa sahip olmadıkça ya da daha önce sahip olduğu bu değerdeki varlıktan vazgeçmedikçe, kıymetli varlık sahibi olamaz. İlk alternatifte yeni yatırım söz konusudur. İkinci alternatifte ise birilerinin tasarrufunu eşit miktarda çözmüş olması gerekmektedir. Zira sonuncu alternatifte, kişinin servet kaybı, sahip olduğu servetin önceki değerinde meydana gelen bir kayba maruz kalması söz konusu olmadığından, sermaye varlığının değerinde meydana gelen bir değişme sonucunda sermaye hesabında ortaya çıkan kayıp nedeniyle değil de, gelirinin üzerinde yaptığı tüketim sonucunda gerçekleşmelidir. Sahibi olduğu kıymetli varlığın carî değerini tamamen alır ve bu değeri herhangi bir servet şeklinde tutmaz yani bu değeri, carî gelirinin üzerinde gerçekleşen carî tüketimine harcamalıdır. Bundan başka, bir değerli kıymetten vazgeçen bankacılık sistemi olursa, birileri de nakit parasından vazgeçecek demektir. Buradan, birinci kişinin ve diğerlerinin derneşik tasarrufları, carî yeni yatırım miktarına eşit olmalıdır.

'Hiçbir gerçek tasarrufun' tekabül etmediği yatırımların bankacılık sistemince verilen krediyle gerçekleştirilmesi fikri, artan banka kredisinin diğerlerini dışarıda bırakarak yarattığı sonuçlardan sadece bir tanesinin soyutlanması çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bir girişimciye hâlihazırda mevcut kredilere ilâveten verilen banka kredisi, söz konusu girişimcinin

carî yatırımına asla gerçekleştiremeyeceği bir ilâve yapmasını sağlayacaktır. Gelirler artacak ve bu gelir artışı normal olarak artan yatırım oranının üzerinde gerçekleşecek bir oranda olacaktır. Bundan başka, tam istihdam koşulları dışında, parasal gelirde olduğu kadar reel gelirde de bir artış meydana gelecektir. Halk gelir artışlarını, tasarruf ve harcama arasında istediği oranda bölüştürme konusunda 'özgürce tercihte bulunma' imkânına kavuşacaktır. Yatırımını artırmak için borçlanan girişimcinin niyetinin, halkın tasarruflarını artırma kararından daha hızlı bir oranda olması (yapılmadığında ortaya çıkacak girişimciler tarafından yapılacak yatırımların ikâmesi dışında) mümkün değildir. Bundan başka, bu kararların sonucu olarak ortaya çıkan tasarruflar, diğer tasarruflar kadar gerçektir. Hiç kimse, diğer servet biçimlerinden ziyade elinde daha fazla para tutmak istemedikçe, yeni banka kredilerine tekabül eden ilâve para miktarını kendisi için tutmaya zorlanamaz. Oysaki istihdam, gelirler ve fiyatlar kimsenin yeni durumda ilâve para tutmayı seçecek bir biçimde hareket etmesine yardımcı olmaz. Yatırımların beklenmedik bir biçimde belli bir yönde artması nın -önceden görülebilmiş olsaydı-, derneşik tasarruf ve yatırım oranında ortaya çıkmayacak olan düzensizliklere neden olabileceği doğrudur. Banka kredilerinin üç eğilimi ortaya çıkaracağı da doğrudur. (1) çıktı artışı, (2) ücret birimi cinsinden marjinal ürünün değer olarak artması (azalan getiri koşullarının çıktı artışıyla birlikte yaşanması) ve (3) ücret biriminin para cinsinden artması (bu, daha iyi bir istihdamın sıkça sağlandığı durum). Bu eğilimler, reel gelirin farklı gruplar arasındaki dağılımını etkileyebilir. Ancak, bu eğilimler artan çıktı durumuna ilişkin özelliktir ve çıktıdaki artış, banka kredisinde meydana gelen bir artıştan başka bir şey nedeniyle başlarsa kendini gösterecektir. Bunlardan uzak durmanın yolu, istihdamın iyileştirilmesini sağlayacak bir davranış sürecinden sakınmayla mümkündür. Bununla birlikte, yukarıda belirtilenleri çoğu, henüz daha ele almadığımız tartışmaların sonuçlarını önceden ortaya koymaktadır.

Böylece, eksik ve yanlış yola götüren bir nitelikte de olsa, tasarrufun daima yatırıma eşlik ettiği biçiminde ifade edilen eski görüş, yatırım olmadan tasarrufun ya da 'gerçek tasarruf' olmadan yatırımın olacağını belirten yeni görüşten daha doğrudur. Hata, bir kişi tasarruf ettiğinde, derneşik yatırımı aynı miktarda artıracağı biçiminde ortaya konan ve akla yatkınmış gibi gelen bir sonucun peşinden gitmede ısrar edilmesi nedeniyledir. Bir kişi tasarruf ettiğinde, servetini artıracağı doğrudur. Ancak, kişinin derneşik servetinin de artıracağı sonucunu çıkarmak, bireysel tasarrufun

başkalarının tasarruflarına ve dolayısıyla da, başkalarının servetine yönelik tepkilerin gelişmesi ihtimalini bilmezlikten gelme anlamını taşır.

Tasarruf ve yatırım arasındaki özdeşlikle, bir bireyin kendisinin ya da başkalarının yapacağı yatırıma bakmaksızın, kendisinin özgür iradesiyle yaptığı tasarruf arasmdaki uzlaşma, esasen harcama gibi tasarrufun da iki yönlü bir mesele olmasına bağlıdır. Kişinin yaptığı tasarruf miktarının, gelirinin üzerinde önemli sayılabilecek bir etkisi olmasa da, yaptığı tüketim miktarının diğer kişilerin gelirlerinin üzerinde yarattığı etki, herkesin eşanlı olarak veri toplamlarda tasarruf etmesini imkânsız hale getirir. Tüketimin azaltılmasıyla daha fazla tasarruf yapma yolunda ortaya konan her girişim gelirleri, kendisini de etkisiz kalacak bir biçimde etkileyecektir. Yapılacak böylesi bir girişim gelirleri, kişilerin tasarruf ettikleri toplamların yatırımlara tam anlamıyla eşit olduğu noktaya kadar yükselteceğinden, bu durum toplumun tümü açsından carî yatırım düzeyinden *daha az* tasarruf yapmakla tabii ki aynı şeydir.

Yukarıda anlatılanlar, kişilerin nakit dengelerinin bir araya geldiği toplam para miktarının bankacılık sisteminin yarattığı nakit para miktarına tam olarak eşit olması gerekliliğinin, kişinin istediği zaman elde tuttuğu para miktarını değiştirme özgürlüğünü uyumlaştırması ifadesiyle yakın bir benzetişim içindedir. Son olarak belirttiğimiz bu durumda eşitlik, kişilerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarının gelirlerinden ya da satın almalarının doğal alternatifi elde para tutma olan şeylerin (özellikle de menkul kıymetlerin) fiyatlarından bağımsız olmadığı gerçeği çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Böylece, gelirler ve söz konusu fiyatlar, kişilerin yeni gelir ve fiyat düzeylerinin neden olduğu derneşik para miktarı, bankacılık sistemince yaratılan para miktarına eşit oluncaya kadar değişecektir. Aslında bu, para teorisinin ortaya koyduğu temel ifadedir.

Bu ifadelerin her ikisi de, satıcı olmadan alıcı ya da alıcı olmadan satıcı olmaz gerçeğine dayanmaktadır. Kişinin gerçekleştirdiği işlemler mevcut piyasa çerçevesinde küçük olduğunda, talebin tek yanlı bir işlem olmadığını göz önüne almasa da, iş derneşik talebe geldiğinde böylesi bir düşünce içinde hareket etmek anlamsız olacaktır. Bu husus, derneşik iktisadî davranış teorisi ve kişinin talebinde meydana gelen değişmelerin gelirini etkilemediğini varsaydığımız bireysel davranış teorisi arasındaki en önemli farktır.

KİTAP III

TÜKETİM EĞİLİMİ

8. KISIM
TÜKETİM EĞİLİMİ
I. NESNEL UNSURLAR

I

Belli genel yöntem sorunları ve tanım için Kitap I'in sonuna bıraktığımız asıl konuları artık ele almaya başlayabiliriz. Yaptığımız analizin nihaî amacı, istihdam hacmini neyin belirlediğini keşfetmektir. Buraya kadar, istihdam hacminin, derneşik arz fonksiyonu ve derneşik talep fonksiyonunun kesiştiği noktada belirlendiğine ilişkin ilk sonuçları ortaya koyduk. Bununla beraber, çoğunlukla arzdaki fizikî koşullara bağlı olan derneşik arz fonksiyonu, hâlihazırda aşinâ olmadığımız birkaç düşünceyi içinde barındırmaktadır. Bunlar aşinâ olmadığımız bir durum olmasına rağmen altında yatan unsurlar yeni değildir. Derneşik arz fonksiyonuna, ters yönlü şeklini istihdam fonksiyonu başlığı altında ele alacağımız 20. Kısım'da yeniden döneceğiz. Ancak, derneşik talep fonksiyonunun oynadığı rol çoğunlukla görmezlikten gelinmiştir. Kitap III ve Kitap IV'ü, derneşik talep fonksiyonuna ayıracağız.

Derneşik talep fonksiyonu, herhangi bir veri istihdam düzeyini, bu istihdam düzeyinde gerçekleşmesi beklenen 'gelirle' ilişkilendirir. 'Gelir' iki miktar toplamından oluşmaktadır-veri istihdam düzeyinde tüketim için yapılacak harcama toplamı ve yatırıma ayrılacak toplam. Söz konusu miktarlar üzerinde egemen olan unsurlar büyük ölçüde birbirlerinden farklıdır. Kitap III'de bunlardan ilki yani veri istihdam düzeyinde tüketim için yapılacak harcama toplamını belirleyen unsurlar üzerinde duracağız ve Kitap IV'de ise yatırıma ayrılan toplamı belirleyen unsurları ele alacağız.

Veri istihdam düzeyinde tüketim için yapılacak harcama toplamının be-

lirlenmesiyle ilgilendiğimizden, doğrusunu söylemek gerekirse, tüketim için yapılacak harcama toplamı miktarını (C), istihdam düzeyiyle (N) ilişkilendiren fonksiyonu ele alacağız. Bununla birlikte, bundan biraz farklı bir fonksiyonla yani N istihdam düzeyinde ücret birimi cinsinden tüketimi (Cw) ücret birimi cinsinden gelirle (Yw) ilişkilendiren fonksiyonla çalışmak daha uygun olacaktır. Bu ise Yw'nin her halükârda aynı olan N'nin yegâne fonksiyonu olmadığı itirazlarının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Zira (Yw) ve N arasındaki ilişki, istihdamın doğasına bağlı olabilir (muhtemelen çok az bir ölçüde de olsa). Bunun anlamı, veri derneşik istihdamın N farklı istihdam düzeyleri arasındaki iki farklı dağılımı, farklı Yw değerlerinin (her bir istihdam fonksiyonunun sahip olduğu farklı şekiller çerçevesinde -20. Kısımda ele alınacaktır) ortaya çıkmasına neden olur. Bu unsurun göz önüne alınmasını gerekli kılan durumlar söz konusu olabilir. Ancak, genelde, Yw'nin sadece N tarafından belirlendiği düşünmek iyi bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle, tüketim eğilimini, x ve Yw arasındaki yani ücret birimi cinsinden veri gelir düzeyini ve söz konusu gelir düzeyinde yapılan tüketim harcamalarını, fonksiyonel ilişki olarak tanımlayacağız. Böylece,

$$Cw = x(Yw) \text{ ya da } C = W.\, x(Yw)$$

Toplumun tüketim için yaptığı harcama miktarı açıkça (i) kısmen gelirine, (ii) kısmen mevcut diğer koşullara ve (iii) kısmen de söz konusu harcamaları oluşturan bireylerin öznel ihtiyaçlarına, psikolojik eğilimlerine, alışkanlıklarına ve gelirin aralarındaki dağılımını sağlayan ilkelere (çıktı arttığında değişikliğe maruz kalacak) bağlıdır. Harcamaya neden olan motifler karşılıklı etkileşim içine girer ve bunları sınıflandırma girişimi yanlış dağılım yapma tehlikesini ortaya çıkarır. Bununla birlikte, bunları iki başlık altında öznel unsurlar ve nesnel unsurlar olarak ikiye ayırmamız gerektiği hususuna ilişkin zihnimizde hiçbir bulanıklık söz konusu değildir. İnsan doğasının psikolojik nitelikleri değiştirilemez özelikte de olsa, anormal ya da devrimci koşullar dışında kısa dönemde maddî bir değişikliğe uğramaları söz konusu olmayan sosyal pratikler ve kurumların dâhil olduğu öznel unsurları bir sonraki kısımda detaylarıyla ele alacağız. Birbirinden iki farklı sosyal sistemin tarihî olarak araştırılması ve karşılaştırılması yapılırken, öznel unsurlarda meydana gelen değişmelerin tüketim eğilimini etkileme biçiminin hesaba katılması gerekmektedir. Ancak, ge-

nelde, öznel unsurları veri alacağız ve tüketim eğiliminin sadece nesnel unsurlarda meydana gelen değişmelere bağlı olduğunu varsayacağız.

II

Tüketim eğilimini etkileyen başlıca nesnel unsurlar şunlardır:

(1) *Ücret biriminde meydana gelen bir değişme.* Tüketimin (*C*), *reel* gelirden ziyade parasal gelirin fonksiyonu olduğu açıktır. Veri teknik, zevkler ve gelir dağılımını belirleyen sosyal koşullarda, bir kişinin geliri, sahibi olduğu emek birimi miktarıyla yani ücret birimiyle ölçülen gelir miktarıyla artacak ve azalacaktır. Derneşik çıktı hacmi değişse de, reel geliri (azalan getirinin işlediği duruma bağlı olarak), ücret birimiyle ölçülen gelirine oranla daha az artacaktır. Bu nedenle, ilk yaklaşım olarak, ücret birimi değiştiğinde, veri istihdam hacminde yapılan tüketim harcamalarının, fiyatlar gibi bazı koşullarda, derneşik tüketimin ücret biriminde meydana gelen değişme karşısında veri reel gelirin girişimciler ve rantiyeler arasındaki dağılımına vereceği olası tepkileri de hesaba katmamız gerekse de, aynı oranda artacağını varsayabiliriz. Bundan ayrı olarak, ücret biriminde meydana gelen değişmeleri, tüketim eğilimini ücret birimiyle ölçülen gelir cinsinden tanımlayarak dikkate almış bulunmaktayız.

(2) *Gelir ve net gelir arasındaki farkta meydana gelen bir değişme.* Kişi tüketim ölçeğine karar verirken zihninde öncelikle göz önüne aldığı unsur tanımsal olarak net gelir olduğundan, yukarıda, tüketim miktarının, gelirden ziyade net gelire bağlı olduğunu gösterdik. Veri bir durumda, söz konusu iki kavram arasında, farklı gelir düzeylerini farklı net gelir düzeyleriyle ilişkilendiren tek bir fonksiyonunun olması anlamında, bir ölçüye kadar istikrarlı bir ilişki söz konusu olabilir. Bununla birlikte, bu durum gerçekleşmezse, net gelire yansımayan gelir değişmesi tüketimi etkilemeyeceğinden dikkate alınmamalıdır. Benzer şekilde, gelire yansımayan net gelir değişmesi hesaba katılmalıdır. Bununla birlikte, istisnaî koşullar dışında, bu unsurun pratik önemi konusunda şüphelerim mevcuttur. Gelir ve net gelir arasındaki farkın tüketimde yarattığı etkiyi, bu kısmın IV. kesiminde daha geniş bir biçimde ele alacağız.

(3) *Net gelirin hesaplanmasında hesaba katılmayan sermaye değerlerinde meydana gelen beklenmedik değişmeler.* Tüketim eğiliminin değişmesinde daha fazla öneme sahip olan değişmeler bu çerçevede ortaya çıkmaktadır. Zira söz konusu değişmeler, gelir miktarıyla istikrarlı ya da düzenli bir ilişkiye sahip değildir. Servet sahibi sınıfın tüketimi, servetinin parasal de-

ğerinde meydana gelen beklenmedik değişmelere aşırı duyarlı olabilir. Bunlar, tüketim eğiliminde kısa dönemli değişmelere neden olabilecek temel unsurlar arasında sınıflandırılabilir.

(4) *Zaman açısından iskonto yapılmasını sağlayan oranda meydana gelen değişmeler yani bugünkü mallar ve gelecekteki mallar arasındaki mübadele oranı.* Bu faiz oranıyla aynı şey değildir. Zira bu unsur, paranın satın alma gücünde gelecekteki değişmelerin önceden görülmesi ölçüsünde hesaba katılmaktadır. Gelecekteki mallardan yararlanabilecek kadar bir uzun yaşam beklentisinin olmaması ya da kamulaştırmaya, müsadereye neden olabilecek bir vergileme gibi her türlü risk hesaba katılır. Bununla beraber, bu, bir ölçüde faiz oranına yaklaşmaktadır.

Bu unsurun, veri gelir düzeyinde harcama oranı üzerindeki etkisini kestirebilmek pek de kolay değildir. Faiz oranının[47] tasarruf arz ve talebini dengeye getiren unsur olduğu düşüncesine dayanan klâsik teori açısından tüketim harcamalarının, *ceteris paribus*, faiz oranındaki değişmelere negatif yönde duyarlılık gösterdiğini ve dolayısıyla da, faiz oranında meydana gelecek herhangi bir değişmenin tüketimi gözle görülür bir biçimde azaltacağını varsaymak uygun olacaktır. Bununla beraber, faiz oranında meydana gelen değişmelerin bugünkü tüketim harcaması üzerinde yaratacağı toplam etki birbiriyle çelişkili eğilimlere bağlı olduğundan karmaşık ve belirsiz olduğu uzun zamandan beridir kabul edilen bir husustur. Zira faiz oranları yükseldiğinde tasarrufla ilintili öznel unsurlar daha kolay giderilecek ve diğerleri ise zayıflayacaktır. Faiz oranında meydana gelen önemli değişiklikler uzunca bir süre sosyal alışkanlıkları önemli ölçüde değiştirme eğiliminde olacak, öznel harcama eğilimini etkileyecektir- fiilî deneyim dışında, bu eğilimin ne yönde işleyeceğini söylemek zordur. Bununla beraber, faiz oranlarında alışılmış türden kısa dönemli dalgalanmaların harcamayı her iki yönde de doğrudan etkilemesi pek mümkün değildir. Derneşik gelirleri önceden olduğu gibiyse, faiz oranlarının yüzde 5'ten yüzde 4' e düşmesi nedeniyle yaşam biçimlerini değiştirecek çok sayıda insan yoktur. Hepsi aynı yönde olmasa da, dolaylı daha çok etki ortaya çıkabilir. Faiz oranlarında meydana gelen değişme nedeniyle veri gelir düzeyinde yapılacak harcama üzerinde ortaya çıkacak belki de en önemli etki, bu değişikliklerin menkul kıymetlerin ve diğer kıymetli varlıkların fiyatının artması ya da azalmasıdır. Zira bir kişi sermayesinin değerinde

47) 14. Kısım.

meydana gelecek beklenmedik artıştan yararlanıyorsa, gelir cinsinden sermayesi eskisine göre daha değerli olmasa da, carî harcamasına ilişkin motiflerinin güçlenmesi doğaldır. Ancak, sermaye kayıplarıyla karşılaşıyorsa, söz konusu motifler zayıflayacaktır. Bununla beraber, bu dolaylı etki, yukarıda (3)'ün içerisinde ele alınmıştır. Bundan ayrı olarak, deneyimle elde edilen temel sonucun, faiz oranlarının, veri gelir düzeyinde yapılan bireysel harcama üzerindeki kısa dönemli etkisi, belki de görülmedik büyük değişmeler dışında, ikincil derecededir ve nispî olarak önemsizdir. Aslında, faiz oranı çok düştüğünde, veri bir toplamla alınabilecek yıllık ödenti ve bu toplamın yıllık faizi arasındaki oranın artması, yıllık bir ödentinin alınmasıyla yaşlılığa karşı koruma sağlayarak negatif tasarruf açısından önemli bir kaynak oluşturabilir.

Gelecek ve geleceğin beraberinde getireceklerine ilişkin aşırı belirsizliğin gelişmesi nedeniyle sert bir biçimde etkilenebilecek tüketim eğiliminin yaşandığı anormal durum, belki de bu kategori altında sınıflandırılabilir.

(5) *Maliye politikasında meydana gelen değişme.* Kişilerin tasarruf etmeleri gelecekte elde edilmesi beklenen getiriye bağlı olduğundan, söz konusu tasarrufun faiz oranının yanı sıra devletin maliye politikalarına da bağlı olduğu açıktır. Gelir vergileri, özellikle 'kazanılmamış' gelire karşı ayırıma tabi tutulduğunda, sermaye kârları, veraset vergileri ve benzerlerine konan vergiler, en az faiz oranı kadar etkilidir. Buna karşın, maliye politikasında yapılacak mümkün değişiklikler, en azından beklenti olarak, faiz oranından daha büyük olabilir. Maliye politikası, daha eşit bir gelir dağılımı sağlama aracı olarak kullanılırsa, tüketim eğilimini artırma yönünde yaratacağı etki, tabii ki, daha büyük olacaktır.[48]

Devletin, her zamanki vergileme yoluyla borcunu ödemede kullandığı itfa sermayesinin derneşik tüketim eğilimi üzerinde yarattığı etkileri de hesaba katmak zorundayız. Zira bunlar bir tür kurum tasarrufunu ifade etmektedir ve dolayısıyla da, veri koşullarda, tüketim eğilimini azaltan esaslı bir itfa sermayesi politikası düşünülmelidir. Bu nedenledir ki, hükümetin borçlanma politikasından bunun zıddı bir itfa sermayesi politikasına geçmesi (ya da *vice versa*), efektif talebin ciddi bir biçimde daralmasına (ya da genişlemesine) neden olur.

48) Bu arada, maliye politikasının servetin büyümesine olan etkisi, Kitap IV'de yer alan faiz oranı teorisinin yardımı olmaksızın uygun bir biçimde tartışılamayacak önemli yanlış anlamalara neden olacaktır.

(6) *Bugünkü ve gelecekteki gelir arasındaki ilişkiyle ilgili beklentilerdeki değişmeler.* Bu unsuru, konunun tamamlanması açısından ele alıyoruz. Ancak, bu husus, belli bir kişinin tüketim eğilimini önemli ölçüde etkileyebilecekse de, toplumun tümü açısından ortaya çıkacak etki, bu gelişmeyi denkleştirecek niteliktedir. Bundan başka, bu çerçevede ortaya çıkacak etkinin büyüklüğü, kural olarak, belirsizliğin büyüklüğüyle ilintilidir.

Bu nedenle, veri bir durumda, ücret biriminde para cinsinden meydana gelen değişmeleri elimine etmemiz koşuluyla, tüketim eğiliminin oldukça istikrarlı bir fonksiyon olduğu sonucuna ulaşmış bulunuyoruz. Sermaye değerinde meydana gelen beklenmedik değişmeler, tüketim eğilimini değiştirebilecektir ve bu konuda faiz oranında ve maliye politikasında meydana gelecek önemli değişikliklerin de etkisi vardır. Ancak, görmezlikten gelinmemesi gereken diğer unsurların tüketim eğilimi üzerinde yaratabileceği etkiler, sıradan koşulların geçerli olduğu durumlarda çok önemli değildir.

Genel iktisadî durum veri iken, ücret birimi cinsinden tüketim harcaması çoğunlukla çıktı ve istihdam hacmine bağlı olması, diğer unsurların 'tüketim eğilimi' üzerine portmanto fonksiyonu olarak bir araya getirilmesinin gerekçesidir. Zira diğer unsurlar değişebileceğinden (ve bu nokta unutulmamalıdır), ücret birimi cinsinden ölçülen derneşik gelir, kural olarak, derneşik talep fonksiyonunu oluşturan kısımlardan biri olan tüketimin bağlı olduğu temel değişkendir.

III

Tüketim eğiliminin oldukça istikrarlı bir fonksiyon olması ve dolayısıyla da, kural olarak, derneşik tüketim miktarı temelde derneşik gelir miktarına dayanması çerçevesinde (her ikisi de ücret birimiyle ölçülen), bu eğilimde meydana gelen değişmelerin etkisi ikincil derecede olduğundan, bu fonksiyonun normal şekli nedir?

A priori insanın doğasına ilişkin bilgimiz ve deneyimle elde ettiğimiz detaylı gerçekler çerçevesinde tam anlamıyla güvendiğimiz temel psikolojik kanun, kişinin, bir kural ve ortalama olarak, geliri arttıkça yaptığı tüketimi artırmasıdır. Ancak, tüketimdeki artış, gelirdeki artış kadar değildir. Yani Cw tüketim miktarı ve Yw'de gelir ise (her ikisi de ücret birimiyle ölçülen), ΔCw'deki değişme ΔYw ile aynı yönde ancak daha az miktardadır yani $\frac{dCw}{dYw}$ pozitif ancak birden küçüktür.

Bu durum özellikle, süreklilik arz eden psikolojik eğilimlerden farklı olarak, alışkanlıkların veri zaman içinde nesnel koşullardaki değişmelere

uyum sağlayamadığı ve istihdamda meydana gelen çevrimsel dalgalanmalar olarak adlandırdığımız durumda olduğu gibi kısa dönemde geçerlidir. Zira kişi, geliriyle alışageldiği yaşam standardını sürdürmek ister ve fiilî geliri ve alışageldiği yaşam standardını sürmek için yaptığı masraflar arasındaki farkı tasarruf etme eğilimindedir. Ancak, harcamalarını gelirinde meydana gelen değişmelere uydurması halinde, kısa dönemde bunu mükemmelen gerçekleştirebilmesi mümkün olmaz. Böylece, artan gelirle birlikte tasarrufların yükselmesi ve düşen gelirle birlikte tasarrufların düşmesi büyük ölçüde daha sonra değil hemen gerçekleşir.

Ancak, gelir düzeyinde kısa dönemde meydana gelen *değişmelerden* ayrı olarak, daha yüksek bir mutlak gelir düzeyi, kural olarak, gelir ve tüketim arasındaki açığı büyütecektir. Zira kişinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarının hemen tatmin edilmesine ilişkin motifler, genellikle belli bir konfora ulaştıktan sonra etkin bir hale gelecek motiflerden daha güçlüdür. Bu nedenler, kural olarak, reel gelir yükseldikçe gelirin *daha büyük bir kısmının* tasarruf edilmesine neden olacaktır. Ancak, tasarruf edilen oran büyük olsun olmasın reel gelir arttığında, diğer unsurlarda aynı anda büyük ve alışılmadık bir değişme olmadıkça, tüketimin eşit mutlak miktarda artmayacağını ve dolayısıyla da, daha büyük bir mutlak miktarın tasarruf edilmesi gerektiğini herhangi bir modern toplumun temel psikolojik kuralı olarak ele alacağız. Daha sonra da göstereceğimiz gibi[49], iktisadî sistemin istikrarı esasen bu kuralın pratikte geçerli olmasına bağlıdır. Bunun anlamı, istihdam ve dolayısıyla da, derneşik gelir yükselirse, ilâve istihdamın ilâve tüketimin ihtiyaçlarının tatmin edilmesine tamı tamına uymayacağıdır.

Diğer taraftan, istihdam düzeyindeki bir düşüş nedeniyle gelirde meydana gelen bir azalma, bazı kişilerin ve kurumların iyi zamanlarında biriktirdikleri finansal rezervlerini kullanmalarının yanı sıra devletin gönüllü ya da gönülsüz bir biçimde sorumluluğunda olan bütçe açıkları vererek ya da borçlanılan parayla işsizlik yardımında bulunarak tüketimin geliri aşmasına neden olabilir. Böylece, istihdam düşük bir düzeye indiğinde, derneşik tüketim, bireylerin alışageldikleri davranış ve ılımlı bir dalgalanma çerçevesinde yeni bir denge durumuna ulaşılmanın açıklaması olan devletin olası politikası nedeniyle reel gelirde meydana gelecek değişmeden daha az miktarda azalacaktır. Aksi takdirde, istihdam ve gelirde azalma bir kez başladığında, aşırı boyutlara ulaşacaktır.

49) Bkz 18.Kısım

Bu basit ilkenin önceki gibi aynı sonuca götüreceği yani tüketim eğiliminde bir değişme meydana gelmedikçe, istihdamın sadece yatırımın artmasıyla birlikte *pari passu* artacağı görülecektir. Zira istihdam arttığında tüketiciler derneşik arz fiyatında meydana gelen artışına göre daha az harcama yapacaklarından, yatırımda açığı kapatacak kadar bir artış olmadıkça artan istihdam kârlı olmayacaktır.

IV

Yukarıda belirtilenlerin yani istihdamın, beklenen tüketim ve beklenen yatırımın, tüketimin de, *ceteris paribus*, net gelirin (net gelir, tüketim artı net yatırıma eşittir) fonksiyonu olduğunun önemine ilişkin eksik değerlendirmede bulunmamalıyız. Bir başka deyişle, net yatırımı hesaba katmadan önce gerekli olduğu düşünülen finansal karşılıklar ne kadar büyükse, tüketim ve dolayısıyla da, istihdam, veri yatırım düzeyde gerçekleşecek olandan o kadar az olacaktır.

Bu finansal karşılıkların (ya da ilâve maliyet) tümü carî dönemde gerçekte hâlihazırda mevcut sermaye donanımının bakımı için kullanıldığında, bu noktanın görmezlikten gelinmesi mümkün değildir. Ancak, finansal karşılıklar carî bakım için yapılan fiilî harcamaları *aştığında*, bunun istihdam üzerinde yarattığı pratik sonuçları her zaman gereği gibi ölçülemez. Zira bu fazlalık miktarı ne carî yatırımı yükseltir ve ne de tüketim yapmaya elverişlidir. Bu nedenle, finansal karşılık ayrılan eski donanımın carî olarak eskimesinden oldukça bağımsız olarak ortaya çıkan talep, mevcut yeni yatırımla dengelenmelidir. Bunun sonucunda ise carî gelirin ortaya çıkmasını sağlayan yeni yatırım buna binaen azalır ve veri istihdam düzeyinin sağlanması için yeni yatırım talebinin daha da yoğunlaşmasına neden olur. Bundan başka, eskime telâfi edilemeyeceğinden, benzer düşünceler kullanım maliyetine dâhil edilen eskime için de hesaba katılmalıdır.

Yıkılıncaya ya da terk edilinceye kadar içinde oturma alışkanlığının sürdürüldüğü bir evi düşünelim. Ev sahibi, kiracılarca ödenen yıllık kira çerçevesinde evinin değerinden düştüğü belli bir toplamı, evin bakımı ve tüketim için harcamadığında, ayrılan bu karşılık ister *U*'nun isterse de *V*'nin bir kısmı olsun, evin yaşam süresi boyunca istihdamı azaltacak bir unsur olacak ve evin yeniden inşası sırasında ise bu durum telâfi edilecektir.

Eski evler için her yıl ayrılan amortisman, bunlar yaşam sürelerinin sonuna geldiğinde, inşa edilecek yeni evlerle yenilenerek tam anlamıyla dengeleneceğinden, durağan bir ekonomide tüm bunların belirtilmesinin bir

anlamı yoktur. Ancak, bu unsurlar statik olmayan bir ekonomide özellikle de uzun süreli sermaye yatırımının söz konusu olduğu birbirini izleyen yayılma dönemi boyunca daha ciddi olabilir. Zira bu koşullarda yatırımın yeni kalemlerinin büyük bir oranı, zaman açısından yıpranmış olsa da, onarımı ve yenilenmesi için ayrılan finansal karşılığın harcanmasının henüz zamanı gelmediği düşünülen mevcut sermaye donanımıyla ilintili olarak girişimcilerce yapılan daha fazla finansal karşılıklarla massedilir. Böylece, ortaya çıkacak sonuç, gelirlerin düşük bir derneşik net yatırıma tekabül edemeyecek kadar düşük bir düzeyin üzerine çıkamayacağıdır. Bu nedenle, itfa sermayesi, v.s. harcama gücünü, yenilemelere yönelik (bu tür karşılıklar beklenebilir) harcama talebi etkili olmaya başlamadan çok önce tüketicinin elinden alabilir yani carî efektif talebi azaltır ve söz konusu talebi sadece yenilemenin yapıldığı yılda arttırır. Bunun etkisi 'finansal ihtiyatla' yani donanımın başlangıçtaki maliyetini, donanım fiilen yıpranmadan önce daha hızlı amorti etmenin daha iyi olacağı düşüncesiyle ağırlaştırılırsa, ortaya çıkacak kümülâtif sonuç gerçekte çok daha ciddi olacaktır.

Örneğin, 1929 yılına doğru Birleşik Devletler'de, son beş yılda sermayenin hızla yayılması, yenilenme ihtiyacı göstermeyen fabrika ve tesislerin bulunmasına rağmen itfa sermayesinin ve amortismanların öylesine büyük miktarlara ulaşan bir ölçekte kümülâtif bir biçimde oluşmasına neden olmuştur ki, devasa hacimlere ulaşan tümüyle yeni olan yatırımların söz konusu finansal karşılıkları massetmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de, tam istihdamda refah içinde olan bir toplumun yaratılabileceği yeni tasarruf imkânını sağlamaya yetecek ölçüde daha fazla yeni yatırım bulmaktaki bütün ümitler hemen hemen yitirilmiştir. Şüphesiz bu unsur bile tek başına çöküşe neden olabildi. Bunun ötesinde, bu tür 'finansal ihtiyatın' çöküş süresince söz konusu koşullara dayanabilecek büyük şirketler tarafından kullanılması, iktisadî canlanmanın başlarında ciddi bir engel oluşturmuştur.

Yine İngiltere'de 1935 yılında, savaştan bu yana gerçekleştirilen önemli miktardaki konut inşaatı ve yeni yatırım, daha önce vurgulanan bir eğilimle, belirlenen itfa sermayesi miktarının, yerel otoriteler ve kamu idaresince yapılan yatırımların onarım ve yenileme harcamaları için gerekli olandan fazla olmasına neden oldu. Buna ilişkin temel ilke, yenilemenin vadesi gelmeden bir süre önce baştaki maliyeti sıfırlamaya yetecek itfa sermayesine ihtiyaç duyan 'güçlü' maliyedir. Bunun ortaya çıkardığı sonuç ise özel kesim net gelirlerinin tümünü harcamaya hazır olsa da, herhangi

bir yeni yatırımm tümüyle dışında olan kamu ve yarı kamu otoritelerince sağlanan bu yüklü kanunî karşılık hacmi karşısında tam istihdamı yeniden canlandırmanın zor bir iş olacağıdır. Yerel otoritelerin itfa sermayesinin, bu otoritelerin yaptıkları yeni yatırımlarınm[50] tümüne harcadıkları yıllık miktarın yarısından fazlasını temsil ettiğine inanıyorum.[51] Yerel otoriteler böylesine katı bir itfa sermayesi konusunda ısrar ettiklerinde, Sağlık Bakanlığı'nm istihdam sorununu nasıl kötüleştirdiklerinden haberinin olduğu şüphelidir. İnşaat şirketlerinin kişilerin kendi evlerini yapmaya yardımcı olmak amacıyla sağladıkları avanslar söz konusu olduğunda, ev eskimeden borcun bir an önce temizlenmesi arzusu, ev sahiplerinin hiç yapmadıkları kadar tasarrufa yönelmelerini sağlar-bu unsur, net gelir üzerindeki etkilerinden çok, tüketim eğilimini doğrudan azaltan bir unsur olarak sınıflandırılsa da. İnşaat şirketlerince verilen ipotek karşılığı konut kredilerine ilişkin geri ödemeler 1925 yılında 24.000.000£ iken, 1933 yılında 68.000.000£'a, daha sonra da yeni avanslarla birlikte 103.000.000£'a yükselmiştir ve bu geri ödemeler hâlâ da yüksektir.

Mr. Colin Clark'm *National Income, 1924-1931* adlı çalışması[51], çıktı istatistiklerinden elde edilenlerin net yatırımlardan ziyade yatırımlar olduğunu göstermektedir. Mr. Colin Clark aynı zamanda amortisman v.s.'nin yatırımın değerinin ne kadar büyük bir kısmına ulaştığını göstermektedir. Örneğin, 1928-1931 yılları arasında İngiltere'de yatırımları ve net yatırımları, işin içine kullanım maliyetini katması ve 'net yatırım' tanımı benim tanımıma uyması ölçüsünde, her ne kadar gayrîsafî yatırımları benim verilerimden büyükse de, şu şekilde olduğu tahminini ortaya koymaktadır:

(Milyon £)				
	1928	**1929**	**1930**	**1931**
Gayrîsafî Yatırım-Çıktı	791	731	620	482
'Eski sermayenin fizîkî kullanım değeri'	433	435	437	439
Net Yatırım	358	296	183	43

50) 31 Mart 1931 tarihinde sona eren yılda yerel otoriteler sermaye hesabından 87.000.000£ harcandı. Bunun 37.000.000£'u önceki sermaye harcamalarıyla ilintili azalan fonlardandı, v.s. 31 Mart 1933 tarihinde sona eren yılda bu veriler sırasıyla 81.000.000£ ve 46.000.000£'du.

51) Bu bilgiler, *National Bureau of Economic Research Bulletin* (No.52)'den alınmıştır. Mr. Kuznets'in yakında yayınlanacak kitabının ilk sonuçlarını vermektedir.

Mr. Kuznets, 1919-1933 yılları için Birleşik Devletler'e ilişkin olarak *Gross Capital Formation*'dan (benim yatırım olarak adlandırdığıma tekabül etmektedir) derlediği istatistiklerde benzer sonuçlara ulaşmıştır. Çıktı istatistiklerinin tekabül ettiği fizikî gerçek net yatırımlar değil, gayrîsafî yatırımlardır. Mr. Kuznets, gayrîsafî yatırımlardan, net yatırımlara geçiş zorluğuyla karşı karşıya kalmakta ve şunları söylemektedir: 'Gayrîsafî sermaye oluşumundan, net sermaye oluşumuna geçiş zorluğu yani mevcut dayanıklı emtianın tüketimine ilişkin düzeltmenin yapılmasında karşılaşılan zorluk, sadece veri yetersizliğinin bir sonucu değildir. Tüketimi birkaç yıl sürecek yıllık emtia tüketimi kavramı birden fazla anlama gelmektedir'. Bu nedenle, Kuznets, 'işletme kitaplarında amortisman ve azalmanın, işletmelerin kullandığı nihaî dayanıklı mallar biçimindeki mevcut tüketim hacmini doğru tanımlayan varsayıma' başvurmaktadır.[51] Diğer taraftan, kişilerin ellerinde bulunan ev ve diğer dayanıklı emtiaya ilişkin hiçbir indirimde yapma girişiminde bulunmamaktadır. Birleşik Devletler'e ilişkin olarak elde ettiği çok ilginç sonuçlar aşağıdaki gibidir:

(Milyon Dolar)	1925	1926	1927	1928	1929
Gayrîsafî sermaye oluşumu (işletme envanterlerindeki net değişiklikler indirildikten sonra)	30.706	33.671	31.157	33.934	34.491
Girişimcilerin hizmet, onarım, koruma, amortisman ve azalama	7.685	8.288	8.223	8.481	9.010
Net sermaye oluşumu (Mr. Kuznets'in tanımına göre)	23.021	25.283	22.934	25.453	25.481

(Milyon Dolar)	1930	1931	1932	1933
Gayrîsafî sermaye oluşumu (işletme envanterlerindeki net değişiklikler indirildikten sonra)	27.538	18.721	7.780	14.879
Girişimcilerin hizmet, onarım, koruma, amortisman ve azalama	8.502	7.623	6.543	8.204
Net sermaye oluşumu (Mr. Kuznets'in tanımına göre)	19.036	11.098	1.237	6.675

52) Fiilî verilerin, iki ya da daha uzun süreli bir biçimde yayınlandığında, pek ilgili görmeyeceği düşünülmektedir.

Bu tablodan birkaç çarpıcı sonuç ortaya çıkmaktadır. 1925-1929 yılları arasına kapsayan beş yıllık dönemde net sermaye oluşumu yüzde 10'la oldukça istikrarlıdır.

Canlanmanın yukarı doğru gelişen aşamasında artar. Girişimcilerin onarım, koruma, amortisman ve azalma nedeniyle yaptığı indirimler, çöküşün dip noktasında yüksektir. Ancak, Mr. Kuznets'in yöntemi, yıllık amortisman v.s. artışına ilişkin tahmini çok düşüktür. Yıllık yeni net sermaye oluşumu için yüzde $1\frac{1}{2}$'den daha az amortisman ayırmaktadır. Bunun ötesinde, net sermaye oluşumunda, 1932 yılında şok edici bir gelişme yaşanarak, 1925-1929 arasındaki beş yıllık dönemin ortalamasının altında yüzde 95'ten daha fazla azalmıştır.

Yukarıda belirttiklerimiz bir arasöz niteliğindedir. Ancak, tüketimin yapılmasını mümkün kılan net gelire ulaşmadan önce, toplumun hâlihazırda sahip olduğu büyük ölçüdeki sermaye stoku biçimindeki gelirinden indirilmesi gereken büyüklüğün öneminin vurgulanması gerekmektedir. Zira bunu görmezlikten gelirsek, halkın net gelirinin büyük bir kısmını tüketmeye hazır olduğu koşullarda bile geçerli olan tüketim eğiliminin frenlenmesine ilişkin eksik değerlendirme yapabiliriz.

İktisadî faaliyetlerin tek hedefi ve amacı -gerçeği tekrarlarsak- tüketimdir. Derneşik talebin büyüklüğü, istihdam fırsatlarını sınırlar. Derneşik talepse sadece carî tüketim ya da gelecekte tüketim yapabilmek için bugün ayrılan karşılıklar çerçevesinde elde edilir. Gelecekte yarar sağlanacak diye tüketimi belirsiz bir ileri tarihe ertelemek mümkün değildir. Toplumun tümü açısından ele alındığında da, gelecekte gerçekleştirilebilecek bir tüketim bulunacak finansal çarelerle değil, carî fizikî çıktı düzenlemelerinin yapılmasıyla mümkün olur. Sosyal ve ticarî örgütümüz geleceğe ilişkin finansal ve fizikî karşılığı birbirinden ayırıncaya ve dolayısıyla da, finansal karşılığı temin etme çabalarının fizikî karşılığı etkilememesi sağlanıncaya kadar, finansal ihtiyat derneşik talebi azaltır ve böylece de, birçok örnekle de ispat edildiği gibi, refahı bozabilir. Yaptığımız tüketim ne kadar büyükse, bunu sürdürmemiz o kadar zorlaşır ve talep kaynağı olarak bugünkü tüketime olan bağımlılığımız o kadar büyük olur. Yine de gelirimiz ne kadar fazlaysa, gelirimiz ve tüketimimiz arasındaki fark, ne yazık ki, o kadar büyük olur. Başkaca bir çare bulamadığımız sürece, daha sonra da göreceğimiz gibi, tüketimimizin gelirimizden, gelecekte yapacağımız tüketimin bugün üretilmesini sağlayacak fizikî karşılığının eşdeğeri kadar az olması sonucunda fakirliğimizin sürmesine neden olan yeterli bir işsizliğin

olmasının dışında bulmacayı çözmemiz mümkün görünmemektedir.

Ya da konuya bir başka açıdan bakalım. Tüketim, kısmen bugün ve kısmen de daha önce üretilmiş nesnelerle yani sermaye tüketimiyle karşılanır. Tüketimin, daha önce üretilmiş nesnelerle giderilmesi ölçüsünde, carî harcamanın bir kısmı, net gelirin bir kısmını oluşturacak bir biçimde geri dönmediğinde, carî talep daralacaktır. Aksine, bir nesne daha sonra yapılacak tüketimi giderme düşüncesiyle üretildiğinde, carî talep artışı ortaya çıkar. Bu durumda tüm sermaye yatırımı, er ya da geç, söz konusu sermayenin tüketilmesine yöneltilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, yeni sermaye yatırımının daima net gelir ve tüketim arasındaki açığı kapatacak ölçüde söz konusu sermaye yatırımının tüketiminin üzerinde olması gereği sorunu, sermaye yükseldikçe giderek zorlaşan bir sorun haline gelir. Tüketim harcamalarının *gelecekte* artması bekleniyorsa, yeni sermaye yatırımı sadece söz konusu sermaye yatırımının tüketiminin üzerinde olması sağlanarak gerçekleştirilebilir. Her defasında bugünün dengesini yatırımı artırarak sağlıyor ve yarının dengesini sağlamada ortaya çıkacak zorlukları ağırlaştırıyoruz. Bugünün azalan tüketim eğiliminin halkın menfaatleriyle uyumlu hale getirilebilmesi, tüketim eğiliminin bir gün artacağı beklentisi söz konusuysa mümkündür. 'Arıların Masalı' bize, bugün ne ekersek, yarın onu biçeceğimizi hatırlatmaktadır.

Halkın bu nihaî karmaşanın farkına, yol ve konut yapımı ve benzeri konularda olduğu gibi sadece *kamu* yatırımları söz konusu olduğunda varacak gibi görünmesi, ilgili uyandıran ve kayda değer bir durumdur. Gelecekte zorlukları beraberinde getirecek ve kamu otoritesinin himayesinde gerçekleştirilecek yatırımla istihdamın artırılmasına yönelik plânlara karşı toplu olarak itiraz edilir. Sorulan soru şudur. 'Halkın gelecekte ihtiyaç duyacağı evleri, yolları, belediye binalarını, elektrik ve su şebekelerini şimdiden yaparsanız, gelecekte ne yapacaksınız?' Ancak, benzer zorlukların özel yatırımlar ve sanayinin büyümesi için de geçerli olduğu kolayca anlaşılacak bir şey değildir. Bireysel olmakla birlikte çok az bir parayla massedilen yeni fabrika ve teçhizat talebinin, mesken talebinden daha önce doyduğunu görmek daha kolay olduğundan, özellikle de sanayinin büyümesinin benzer zorlukları yaşaması kolayca anlaşılacak bir şey değildir.

Bu örneklerde, konunun açık bir biçimde anlaşılmasının önünde duran engel, sermayeye ilişkin olarak yapılan çoğu akademik tartışmada yaşananlarla yani sermayenin tüketimden ayrı olarak varlığını tek başına sürdüren bir unsur olmadığı gerçeğine ilişkin olarak yapılan hatalı değerlen-

dirmeye neden olanların aynı olmasıdır. Aksine, tüketim eğiliminde meydana gelen her zayıflamanın sürekli bir alışkanlık olarak ele alınması, tüketim talebini olduğu kadar sermaye talebini de zayıflatmalıdır.

9. KISIM
TÜKETİM EĞİLİMİ:
II. ÖZNEL UNSURLAR

I

Veri gelir düzeyinde, tüketim miktarını etkileyen yani ücret birimi cinsinden hesaplanan veri derneşik gelir ve ele aldığımız uygun veri nesnel unsurlarla ne kadar harcanacağını belirleyen öznel ve sosyal teşviklerden oluşan unsurların yer aldığı bir ikinci kategori vardır. Bununla beraber, bu unsurların analizi bilinmedik bir şey olmadığından, bunlardan uzun uzadıya bahsetmeden en önemlilerini belirtmek yeterli olacaktır.

Genelde, kişilerin gelirleriyle yapacakları harcama konusunda imtina etmelerine neden olan öznel nitelikte sekiz temel motif ya da amaç vardır:

(i) Beklenmedik güçlüklere karşı bir rezerv oluşturma;

(ii) Gelir ve yaşlılık, aile bireylerinin eğitimi ya da ailenin bakmakla yükümlü olduğu bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleriyle ilgili kişinin kendisinin ya da ailesinin bugün için geçerli olan ihtiyaçlarından farklı ihtiyaçları arasında gelecekte kurulacağı beklenen bir ilişki kurulmasını sağlama;

(iii) Faiz geliri ve değer artışlarından yararlanma yani gelecek bir tarihte yapılacak daha fazla bir reel tüketimin, hemen yapılacak az bir tüketime tercih edilmesi;

(iv) İleride hayattan zevk alma kapasitesi azalabilecekse de, insanların içgüdülerinin tedricen kötüleşen değil ama iyileşen yaşam standardı özlemi içinde olmaları nedeniyle tedricen artan bir harcama imkânından ya-

rarlanma;

(v) Ne olduğu konusunda açıkça bir fikir sahibi ya da belli bir niyet sahibi olunmasa da, bağımsızlık ve belli işleri başarabilme duygusunu tadabilme;

(vi) Spekülâtif ya da işle ilgili projeleri gerçekleştirebilmek amacıyla hareket kabiliyeti kazanma;

(vii) Miras olarak bir servet bırakabilme;

(viii) Sadece cimrilik duygularını tatmin etme yani akıldışı ve ısrarlı bir biçimde harcama yapmaktan kaçınma.

Bu sekiz motif İhtiyat, Öngörü, Hesaplama, İyileştirme, Bağımsızlık, Girişim, Gurur ve Para Hırsı olarak adlandırılabilir. Buna karşılık tüketime ilişkin olarak da şu motiflerden oluşan bir liste sunabiliriz. Haz, Öngörüsüzlük, Cömertlik, Yanlış Hesaplama, Gösteriş ve Savurganlık.

Kişilerin biriktirdikleri tasarruflardan ayrı olarak, İngiltere ve Birleşik Devletler gibi modern sanayi toplumlarında toplam birikimin üçte biri ilâ üçte ikisi arasmda bir oranda değişen ve merkezî ve yerel yönetimler, kurumlar ve ticarî işletmeler tarafından elde tutulan büyük bir miktarda gelir mevcuttur-kişileri harekete geçiren motiflere büyük ölçüde benzemekle birlikte özdeş olmayan dört motif şunlardır:

(i) Girişim motifi-borç yükü altına girmeden ya da piyasadan sermaye talep etmeden, sermaye yatırımı yapmayı mümkün kılacak kaynakları bulmak;

(ii) Likidite motifi-acil durumlara, zorluklara ve depresyona karşı koyabilmek için likit kaynaklar temin etmek;

(iii) İyileştirme motifi-birikim nedeniyle artan geliri, etkinlik nedeniyle artan gelirden ayırt edebilmek pek mümkün olmadığından, yönetimi eleştirinin uzağında tutacak tedricen artan bir gelirin temin edilmesi;

(iv) Finansal ihtiyat motifi ve borç ödemek ve fiilî israf ve eskime oranının gerisinde değil de ötesinde bir maliyete sahip olan kıymetli varlıkların maliyetini sıfırlamak üzere kullanım ve ilâve maliyetin üzerinde bir finansal karşılık oluşturarak 'doğru tarafta' olma endişesi. Bu motifin gücü esas olarak sermaye donanımının miktar ve niteliği ve teknik değişme oranına bağlıdır.

Gelirin bir kısmının tüketilmemesi lehine işleyen bu motiflere tekabül eden ve zaman zaman gelirden fazla tüketim yapılmasına neden olan motifler de söz konusudur. Yukarıda sıralanan bazı pozitif tasarruf motifleri, daha ileriki zamanlarda negatif tasarruf biçiminde kişileri etkiler. Örneğin,

ailenin ihtiyaçları ya da yaşlılıkta kullanılacak tasarruflar gibi. Borçlanmayla finanse edilen işsizlik yardımı, negatif tasarrufa ilişkin iyi örnektir.

Tüm bu motiflerin gücü, varsaydığımız iktisadî toplumun kurumları ve örgütlerine, ırk, eğitim, gelenek, din ve mevcut ahlâk değerlerince şekillendirilen alışkanlıklarına, sermaye donanımının ölçeği ve tekniğine, servetin mevcut dağılımı ve oluşmuş yaşam standartlarına göre inanılmaz bir biçimde değişme gösterecektir. Bununla birlikte, yapacağımız tartışma çerçevesinde, ara sıra söyleyeceğimiz arasöz dışında, geniş kapsamlı sosyal değişmeler ya da dünyevî gelişmelerin yarattığı yavaş etkilerle ilgilenmeyeceğiz. Yani sırasıyla tasarruf ve tüketimin öznel motiflerinin temel arka plânını veri olarak alacağız. Servet dağılımının üç aşağı beş yukarı toplumun sürekli sosyal yapısı tarafından belirlenmesi ölçüsünde, bu husus, çalışmamızda veri olarak alabileceğimiz yavaş ve uzun dönemli bir değişmeye konu olabilecek bir unsur olarak göz önüne alınabilir.

II

Bu nedenle, faiz oranında ve diğer nesnel unsurlarda meydana gelen kısa dönemli değişmeler ikincil öneme sahip olduğunda, öznel ve sosyal teşviklerin temel arka plânı yavaş değiştiğinden, tüketimde meydana gelen kısa dönemli değişmelerin büyük ölçüde kazanılan gelir (ücret birimiyle ölçülen) düzeyinde meydana gelen değişmelere bağlı olduğu ve veri gelir düzeyinde geçerli olan tüketim eğilimiyle hiçbir ilgisinin olmadığı sonucuna ulaşıyoruz.

Bununla birlikte, bir yanlış anlamaya meydan vermememiz gerekmektedir. Yukarıda belirtilenin anlamı, faiz oranında meydana gelen ılımlı bir değişmenin tüketim *eğilimi* üzerinde yarattığı etkinin çok küçük olduğudur. Yoksa bu, faiz oranında meydana gelen değişmelerin fiilen tasarruf edilen ve tüketilen miktarlar üzerinde yarattığı etkinin küçük olduğu anlamına gelmemektedir. İş bunun tersi bir biçimde gelişmektedir. Faiz oranında meydana gelen değişmelerin, fiilen tasarruf edilen miktar üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Ancak, bu etki genellikle düşünülenin aksine *zıt yöndedir*. Yüksek faiz oranı çerçevesinde gelecekte yüksek gelir elde etme cazibesinin tüketim eğilimini azaltma etkisi varsa da, faiz oranında meydana gelen bir yükselmenin fiilen tasarruf edilen miktarı azaltma yönünde etkileyeceği hususunda hiç bir şüphemiz bulunmamaktadır. Zira derneşik tasarruf, derneşik yatırıma bağlıdır. Faiz oranında meydana gelen bir yükselme (yatırım talep şedülünde bu gelişmeye tekabül eden bir

değişmeyle dengelenmedikçe), yatırımı azaltacaktır. Bu nedenle de, faiz oranında meydana gelen bir değişmenin etkisi, gelirleri, tasarrufun yatırımla aynı oranda azaldığı düzeye kadar azalmasını sağlayacak kadar olmalıdır. Gelirler, yatırımda meydana gelen azalmadan mutlak olarak daha fazla azalacağından, aslında, faiz oranı yükseldiğinde tüketim oranının azalacağı doğrudur. Ancak, bu, tasarruf edilecek marjın genişlemiş olduğu anlamına gelmemektedir. Tam da tersine, tasarruf ve harcama *aynı anda* azalacaktır.

Böylece, faiz oranında meydana gelen bir artış toplumun *veri gelir düzeyinde* daha fazla tasarruf yapmasına neden olsa da, faiz oranında meydana gelen bir artışın (yatırım talebi şedülünde elverişli sayılabilecek hiçbir değişme olmadığını varsaydığımızda) fiilî derneşik tasarrufları azaltacağından oldukça emin olabiliriz. Benzer bir tartışma, faiz oranında meydana gelecek ne kadarlık bir artışın, *ceteris paribus*, gelirleri azaltacağına ilişkin bilgi verir. Zira gelirler, geçerli tüketim eğiliminde tasarrufları, faiz oranında meydana gelen bir artışın, geçerli sermayenin marjinal etkinliği çerçevesinde, yatırımda meydana getirdiği azalmaya eşit miktarda azalmasını sağlayacak bir biçimde düşmelidir ya da yeniden dağıtılmalıdır.

Gelirlerimiz değişmemişse, faiz oranında meydana gelen bir artış daha fazla tasarruf etmemize neden olmalıdır. Ancak, daha yüksek bir faiz oranı yatırımı geciktirirse, gelirlerimiz değişmeyecektir ve hatta değişmeyebilir de. Gelirlerimiz, azalan tasarruf kapasitemiz daha yüksek faiz oranında uyarılan tasarrufu yeteri ölçüde dengeleyinceye kadar, kesinkez düşmelidir. Ne kadar erdem sahibiysek, o kadar azimli bir biçimde tutumlu ve millî, kişisel finansmanımız hususunda da o kadar inatla ortodoks bir hale geliriz ve faiz, sermayenin marjinal etkiliği çerçevesinde yükseldiğinde gelirlerimizin de o kadar düşmesi gerekir. Dik başlı olmak ödül değil ceza getirir. Zira bu kaçınılmaz bir sonuçtur.

Böylece, yine de, fiilî derneşik tasarruf ve harcama oranları İhtiyat, Öngörü, Hesaplama, İyileştirme, Bağımsızlık, Girişim, Gurur ya da Para Hırsına dayanmamaktadır. Erdem ve hatanın bununla bir ilgisi yoktur. Bu tümüyle, sermayenin marjinal etkinliği hesaba katıldıktan sonra, faiz oranlarının yatırımlar açısından ne kadar uygun olduğuna bağlıdır.[53] Bu bir abartı sayılmaz. Faiz oranı tam istihdamı sürekli kılacak bir biçimde yönetilmemiş olsaydı, erdem yeniden ön plâna çıkacaktı-sermaye birikim

53) Kitap IV'de ortaya koyacağımız fikirlerimizin bazılarını bu kısmın çeşitli yerlerinde zımnen de olsun belirttik.

oranı, tüketim eğiliminin zayıf olmasına bağlı olacaktı. Böylece, bir kez daha klâsik iktisatçılar, faiz oranlarının böyle yönetilmesi gerektiği biçiminde ortaya koydukları gizli varsayımı nedeniyle erdeme bedel ödemeye devam edeceklerdir.

10. KISIM
MARJİNAL TÜKETİM EĞİLİMİ VE ÇARPAN

8. Kısımda, tüketim eğiliminde bir değişme meydana gelmedikçe, istihdamın sadece yatırımda meydana gelecek bir artışla *pari passu* artacağını ortaya koyduk. Bu düşünceyi bir adım daha öteye taşıyabiliriz. Veri koşullarda, gelir ve yatırım ve belli bir basitleştirmeyle, toplam istihdam ve yatırımda doğrudan kullanılan istihdam (bunu ilk istihdam olarak adlandıracağız) arasında *çarpan* olarak adlandırılabilecek, belli bir rasyo oluşturulabilir. Attığımız bu adım, veri tüketim eğiliminde, derneşik istihdam, gelir ve yatırım oranı arasında belli bir ilişki oluşturması nedeniyle, istihdam teorimizin tamamlayıcısıdır. Çarpan kavramı iktisat teorisine ilk kez Mr. R. F. Khan'ın yazmış olduğu 'The Relation of Home Investment to Unemployment' (*Economic Journal*, June 1931) adlı makalesiyle girmiştir. Makalesinde ele aldığı husus, değişik hipotetik koşullardaki (belli diğer koşullarla birlikte) tüketim eğilimi veri olarak alınmışsa ve para ve diğer kamu otoritelerinin yatırımları uyarma ya da geciktirme yönünde karar almış oldukları düşünülürse, istihdam miktarındaki değişmenin yatırım miktarındaki net değişmenin fonksiyonu olacağı biçimindeki temel düşünceye dayanmaktadır. Bu çerçevede, Mr. Khan, net yatırımda meydana gelen bir artış ve bu gelişmeyle birlikte derneşik istihdamda meydana gelecek bir artış arasındaki fiilî niceliksel ilişkiyi tahmin edecek genel bir ilke oluşturmayı amaçlıyordu. Bununla birlikte, çarpanı ele almadan, *marjinal tüketim eğilimi* kavramı üzerinde durmak uygun olacaktır.

I

Bu kitapta reel gelirde meydana gelen değişmeler olarak ele alınan husus, veri sermaye donanımına farklı istihdam miktarlarının uygulanmasından kaynaklanmaktadır ve dolayısıyla da reel gelir, istihdam edilen emek birimiyle birlikte artar ve azalır. Genelde varsaydığımız gibi, veri sermaye donanımıyla istihdam edilen emek birimi sayısı arttığında azalan getiri söz konusuysa, ücret birimi cinsinden ölçülen gelir, istihdam miktarına oranla ve istihdam da ürün cinsinden ölçülen (tabii ki mümkünse) reel gelir miktarına oranla daha fazla artacaktır. Bununla birlikte, ürün cinsinden ölçülen reel gelir ve ücret birimi cinsinden ölçülen gelir birlikte artıp azalacaktır (kısa dönemde sermaye donanımı hemen hemen değişmediğinde). Bu nedenle, ürün cinsinden ölçülen reel gelir kesin bir sayısal ölçü olamayacağından, ücret birimi cinsinden hesaplanan reel geliri (Yw), reel gelirdeki değişmelere ilişkin olarak kullanılacak endeks olarak ele almak uygun olacaktır. Bazı durumlarda, genelde, Yw'nin, reel gelirden daha fazla oranda artıp azalacağı gerçeğini görmezlikten gelmemeliyiz. Ancak, diğer durumlarda, gelirin ölçümünde kullanılan bu iki unsurun daima birlikte artıp azalmalarının hemen hemen birbirlerinin yerine geçecek bir biçimde gelişeceği gerçeği kabul edilmektedir.

Toplumun reel geliri arttığında ya da azaldığında yine toplumun tüketiminin de artıp azalmasına rağmen bu değişmenin reel gelirdeki artış ya da azalış kadar olmayacağı biçiminde ortaya koyduğumuz normal psikolojik kanunumuz, -gerçekte, belli bir mutlak doğrulukta değil de, resmî olarak tam anlamıyla açık ve kolaylıkla ortaya konabilecek belli sınırlamalar çerçevesinde- ΔCw ve ΔYw'nin aynı işarete sahip olduğu, ancak $\Delta Yw > \Delta Cw$ ve ΔCw'nin de ücret birimi cinsinden tüketim olarak ifade edilen bir yapıya dönüştürülebilir. Bu, hâlihazırda s. 35'te ortaya konan ifadenin tekrarından başkaca bir şey değildir. O zaman, $\frac{dCw}{dYw}$'ı marjinal tüketim eğilimi olarak tanımlayalım.

Çıktıda meydana gelecek bir artışın, tüketim ve yatırım arasında nasıl bölüştürüleceğini gösterdiğinden bu nicelik büyük bir önem taşımaktadır. Zira $\Delta Yw = \Delta Cw + \Delta Iw$ ve ΔCw ve ΔIw tüketim ve yatırımda meydana gelen artışlardır. Böylece, şunu yazabiliriz. $\Delta Yw = k\Delta Iw$ ve $1 - \frac{1}{k}$ marjinal tüketim eğilimine eşittir.

k'ye yatırım çarpanı adını verelim. Bu bize, derneşik gelirde bir artış meydana geldiğinde, gelirde, k çarpı yatırım miktarı artışına eşit bir artışın ortaya çıkacağını ifade etmektedir.

II

Mr. Khan'ın çarpanı bundan biraz farklıdır. Bu çarpan, yatırım yapan sanayilerde, ilk istihdamdaki veri artışla birlikte ortaya çıkan toplam istihdam artış rasyosunu verdiğinden, Mr. Khan'ın ortaya koyduğu çarpanı *k'* ile gösterip, *istihdam çarpanı* olarak adlandırabiliriz. Yani, yatırım artışı ΔIw yatırım yapan sanayilerde ilk istihdamda ΔN_2 bir artış meydana getiriyorsa, toplam istihdamdaki artış $\Delta N = k'\Delta N_2$ olacaktır.

Genelde, $k=V$ olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Zira farklı sanayi türleri için derneşik arz fonksiyonunun ilgili kısımlarının şeklinin, bir sanayi topluluğundaki istihdam artışı rasyosunun, bu rasyonun bir sanayi topluluğunda, diğer sanayi topluluklarında uyardığı talep artışıyla aynı miktarda bir talep artışını uyaracak bir biçimde olması gerektiği gibi bir varsayım yapılması gerekmemektedir.[54] Aslında, sırasıyla tüketim ve yatırım malları taleplerinde farklı oranlı değişmeler olabileceğinden,

$$\frac{\Delta Yw}{\Delta Y} \text{ ve } \frac{\Delta Iw}{\Delta N_2}$$

ve arasındaki eşitsizlik lehine bir varsayımın bulunduğu, örneğin, marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğiliminden büyük ölçüde farklı olduğu bir durumu anlamak kolaydır. İki grup sanayinin derneşik arz fonksiyonlarının ilgili kısımlarının şekillerindeki böylesi olası farklılıkları hesaba katmayı arzuluyorsak, bu hususu daha genelleştirilmiş bir biçimde yazmanının hiçbir zorluğu bulunmamaktadır. Ancak, buna ilişkin fi-

---

54) Daha kesin olarak, e_e ve e'_e sırasıyla sanayinin tümünde ve yatırım yapan sanayilerdeki istihdam esneklikleriyse ve N ve N_2'de sanayinin tümünde ve yatırım yapan sanayilerde istihdam edilenlerin sayısıysa, şu elde ederiz:

$$\Delta Yw = \frac{Yw}{e_e N}\,\Delta N$$

ve

$$\Delta Yw = \frac{Iw}{e'_e N_2}\,\Delta N_2$$

böylece

$$\Delta N = \frac{e'_e Iw N}{e'_e N_2 Yw}\,k\Delta N_2$$

yani

$$k' = \frac{Iw}{e'_e N_2} \cdot \frac{e'_e N}{Yw}\,k$$

Bununla birlikte, sırasıyla sanayinin tümünde ve yatırım yapan sanayilerin derneşik arz eğrilerinin şeklinde herhangi maddî bir ilgili fark olmasını beklemek için bir neden yoksa ve de $\frac{Iw}{e'_e N_2} = \frac{Yw}{e_e N}$ ise buradan $\frac{\Delta Yw}{\Delta N} = \frac{\Delta Iw}{\Delta N_2}$ ve bu nedenle de, $k=k'$dür.

kirlerin açıklanması için, $k = k'$ olduğu basitleştirilmiş durumu ele almak uygun olacaktır.

Bu nedenle, buradan, toplumun tüketim psikolojisi örneğin gelirde meydana gelen artışın onda dokuzu kadarsa[55] o zaman çarpan k 10 olacaktır. Artan bayındırlık işlerinin neden olduğu toplam istihdam, diğer alanlardaki yatırımda hiçbir azalmanın meydana gelmediği varsayımıyla, bayındırlık işlerinin bizzat sağladığı ilk istihdamın on katı olacaktır. İstihdam ve dolayısıyla da, reel gelirde meydana gelen artışa rağmen sadece toplumun tüketimini değiştirmediği durumda, istihdamdaki artış, bayındırlık işlerinin sağladığı ilk istihdamla sınırlı kalacaktır. Diğer taraftan, toplum, gelirde meydana gelen herhangi bir artışı tümüyle tüketme peşindeyse, hiçbir noktada istikrar sağlanamayacak ve fiyatlar sınırsız bir biçimde artacaktır. Normal psikolojik varsayımlarla, istihdamda meydana gelen bir artış, tam da o anda tüketim eğiliminde bir değişme söz konusuysa, tüketimde meydana gelecek bir azalmayla birlikte görülecektir; örneğin, savaş sırasında bireysel tüketimin sınırlandırılması lehine yapılan propagandasının bir sonucu olarak. Sadece bu durumda, yatırım yapan sanayide meydana gelen istihdam artışı, tüketim malı üreten sanayilerde istihdamda istenmeyen tepkilerin ortaya çıkmasıyla birlikte kendini gösterir.

Bu sadece şimdilerde genel anlamda okuyucu açısından oldukça açık olacak bir formülle özetlenerek açıklanabilir. Halk ücret birimi cinsinden hesaplanan tasarruflarını artırmaya hazır olmadıkça, ücret birimi cinsinden yatırımda bir artış ortaya çıkmayabilir. Genel olarak söylersek, halk, ücret birimi cinsinden hesaplanan derneşik geliri artmadıkça, buna rıza göstermeyecektir. Böylece, halkın artan gelirlerinin bir kısmını tüketme çabası çıktıyı, yeni gelirler (bölüşüm) düzeyinin tasarrufu artan yatırıma tekabül edecek bir marj sağlayıncaya kadar uyarmaya devam edecektir. Çarpan bize halkın gerekli ekstra tasarrufta bulunmasını sağlayacak reel gelirini artırmak için istihdamının ne kadar artırılması gerektiğini ve bunun da ne kadar psikolojik eğilimlerinin bir fonksiyonu olduğunu gösterir.[56] Tasarruf hap ve tüketim de reçelse, ekstra reçel, ilâve hapın büyüklüğüyle orantılı hale getirilmelidir. Halkın psikolojik eğilimleri, bizim varsaydıklarımızdan farklı olmadıkça, yatırım yapan sanayiler açısından ar-

---

55) Ele alınan miktarlar ücret birimiyle hesaplanmıştır.

56) Daha genelleştirilmiş bir durumda, bu aynı zamanda yatırım ve tüketim sanayilerindeki üretimin fizikî koşullarının da bir fonksiyonudur.

tan istihdamın tüketim malı üreten sanayileri muhakkak uyarması gerektiğine ve böylece de bizzat yatırımın ihtiyaç duyduğu ilk istihdamın birkaç katı olan toplam istihdam hacminin artmasına neden olacağına ilişkin kanunu ortaya koyduk.

Marjinal tüketim eğilimi bire yakınsa, yatırımda meydana gelecek çok küçük dalgalanmalar, istihdamda çok büyük dalgalanmalara neden olacaktır. Ancak, aynı zamanda, yatırımda nispeten meydana gelecek küçük bir artış, tam istihdamı sağlayacaktır. Diğer taraftan, marjinal tüketim eğilimi sıfıra yakınsa, yatırımda meydana gelecek çok küçük dalgalanmalar, istihdamda da çok küçük dalgalanmalara neden olacaktır. Ancak, aynı zamanda, tam istihdamı sağlamak için yatırımda çok büyük bir artışın meydana gelmesi gerekecektir. İlk durumda, gönülsüz işsizlik, gelişmesine izin verildiği takdirde sıkıntı yaratabilecek olmasına rağmen, çözümlenebilecek bir sorundur. İkincisinde ise istihdam pek kararsızlık olmasa da, çok düşük bir düzeyde kalabilir ve çok ciddi sorunlara neden olabilir. Gerçekte, marjinal tüketim eğilimi, sıfırdan ziyade bire daha yakın bir değer alacaksa da, bu ekstrem iki değer arasında kalacakmış gibi görünmektedir. Ulaştığımız nokta, bir anlamda, her iki dünyanın da ulaşılabilecek en kötü sonuçlarıdır. İstihdamda hatırı sayılır dalgalanmalar ortaya çıkacak ve aynı zamanda da, tam istihdam düzeyine ulaşmak için yatırımda çok büyük bir artışın gerçekleşmesi gerekecektir. Ne yazık ki, dalgalanmalar, hastalığın doğasının ortaya çıkmasını önleyecek düzeydedir. Buna karşın, hastalık, doğası anlaşılmadıkça da, çare bulunamayacak kadar da ciddidir.

Tam istihdama ulaşıldığında, yatırımı daha da artırma girişimi, marjinal tüketim eğilimi ne olursa olsun, parasal fiyatlarda sınırsız yükselme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yani gerçek bir enflasyon durumuna gelinmiş olur.[57] Bununla birlikte, bu noktaya kadar, artan fiyatlar, artan derneşik reel gelir nedeniyle ortaya çıkacaktır.

III

Buraya kadar, yatırımda meydana gelen net bir artışı ele aldık. Bununla birlikte, yukarıda belirtilenleri, hiçbir kayıt koymadan, (örneğin) bayındırlık işlerinin artmasının yaratacağı etkiye uygulamak istiyoruz. Bunun için de, başka yerlere yapılan yatırımların azalmasıyla dengeleyici bir du-

57) 21. Kısım, s. 259.

rumun olmadığını varsaymamız gerekmektedir- ve tabii ki, aynı zamanda da, toplumun marjinal eğiliminde bir değişmenin olmadığını varsaymalıyız. Mr. Khan'ın yukarıda belirttiğimiz makalesinde temelde dengeleyici unsur ve *niceliksel tahminler olarak* ele aldığını, önemli unsur olarak hesaba katmak zorundayız. Zira fiilen, veri türde bir yatırımda meydana gelen belli nitelikte bir artıştan başka nihaî sonucu etkileyen birkaç unsur daha vardır. Örneğin, kamu, bayındırlık işlerinde ilâve 100.000 kişi istihdam ederse ve de çarpan (yukarıda tanımlandığı gibi) 4'se, derneşik istihdamın 400.000 kişi olarak artacağından emin olamayız. Zira yeni politikanın, yatırım üzerinde diğer yönlerde ortaya çıkacak zıt tepkileri doğurması söz konusu olabilir.

(Mr. Khan'a göre), aşağıda belirtilecek olanlar, modern bir toplumda görmezlikten gelinmemesi gereken çok önemli unsurlar gibi görünmektedir (ilk ikisinin tam anlamıyla anlaşılması için IV. Kitaba gelmemiz gerekmektedir):

(i) Fiyat artışlarının istihdamdaki artışa eşlik etmesi için gerekli politikayı finanse etme yöntemi ve dolaşımda bulunan nakit paranın artması, para otoritesi aksine bir adım atmadıkça, faiz oranını artıracak ve bu nedenle de, başka taraflarda yapılan yatırımın yavaşlamasına neden olacaktır. Aynı zamanda, sermaye mallarının maliyetinin artması, yatırımcı açısından söz konusu malların marjinal etkinliğini azaltacak ve bu da faiz oranında bu durumu dengeleyecek fiilî bir *azalma* meydana gelmesini gerektirecektir.

(ii) Çoğunlukla geçerli olan karmakarışık psikolojiyle, hükümet programı, 'güven' üzerinde yarattığı etkiyle, likidite tercihini artırabilir ya da sermayenin marjinal etkinliğini azaltabilir. Bu da, tekrar, bu gelişmeleri dengeleyecek önlemler alınmadıkça, diğer yatırımları geciktirebilir.

(iii) Dış ticaret ilişkilerinin olduğu açık bir ekonomi sisteminde, artan yatırıma ilişkin çarpanın bir kısmı, artan tüketimin bir kısmı ülkemizin dış dengesini azaltacağından, yabancı ülkelerde istihdama yarar sağlayacaktır. Bu nedenle, bu durumun yabancı ülkelerin istihdamından farklı olarak yurtiçi istihdam üzerinde yaratacağı etkiyi göz önüne alırsak, çarpanın değerini azaltmamız gerekmektedir. Diğer taraftan, ülkemiz meydana gelen bu sızıntının bir kısmını, çarpanın yabancı ülkenin iktisadî faaliyetlerini artırması sonucunda ortaya çıkacak yararlı bir geri tepki yoluyla düzeltebilir.

Bunun ötesinde, hatırı sayılır bir değişme bekliyorsak, tüketim marjı

tedricen yer değiştirdiğinden, marjinal tüketim eğiliminde ve dolayısıyla da, çarpanda meydana gelecek ve yavaş yavaş artacak bir değişmeye izin vermek durumundayız. Marjinal tüketim eğilimi her istihdam düzeyinde sabit olmadığından, kural olarak, istihdam arttıkça, muhtemelen marjinal tüketim eğilimini azaltacak bir eğilim gelişecektir. Reel gelirler arttığında, doğrusunu söylemek gerekirse, toplum, gelirin tedricî bir biçimde azalan kısmını tüketmek isteyecektir.

Yukarıda belirtilen kurallardan başka, marjinal tüketim eğilimini ve dolayısıyla da, çarpanı değiştirme yönünde işleyen başka unsurlar da bulunmaktadır. Bu unsurlar, kural olarak, genel kuralın gidişatını dengelemekten ziyade daha da su yüzüne çıkartacak gibi görünmektedir. Zira ilk önce, kısa dönemde azalan getirinin yarattığı etkiyle istihdamın artması, derneşik gelirin, bireysel marjinal tüketim eğilimi muhtemelen bir bütün olarak toplumun marjinal tüketim eğilimi ortalamasından daha az olan girişimcinin elinde toplanan kısmını artıracaktır. İkinci olarak ise işsizlik, belli çevrelerin, özel ya da kamu, bizatihi kendilerinin ve arkadaşlarının tasarrufları ya da kısmen borçlanmayla finanse edilen kamu yardımlarıyla desteklendiğinden, negatif tasarrufla birlikte ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda, yeniden istihdamın sağlanması tedricen söz konusu negatif tasarruf davranışlarını azaltacak ve bu nedenle de, marjinal tüketim eğilimini, farklı koşullarda toplumun elinde toplanan reel gelirde, yeniden istihdamın sağladığı reel gelir artışına eşit bir artışın sağlanması sonucunda marjinal tüketim eğiliminde meydana gelecek azalıştan daha hızlı bir biçimde azaltacaktır.

Zaten, çarpanın büyüklüğü, yatırımda çok küçük bir net artış meydana geldiğinde, söz konusu artışın büyük olması durumunda alacağı değerden daha büyük olacaktır. Bu nedenle de, ortaya önemli sayılabilecek değişmeler ortaya çıktığında, çarpanın marjinal tüketim eğilimi ortalamasına bağlı ortalama değerini göz önünde tutmamız gerekecektir.

Mr. Khan, belli hipotetik özel durumlarda olduğu gibi, bu unsurların olası niceliksel sonuçlarını incelemiştir. Ancak, konuya ilişkin genellemeyi çok öteye götürmenin mümkün olmadığı açıktır. Örneğin, sadece söylenebilecek olan şey, kapalı bir iktisadî sistemde, işsizlerin tüketimi, diğer kişilerin tüketiminden yapılan transferle karşılanırsa, tipik bir modern toplumun, reel gelirinde meydana gelen bir artışın yüzde 80'inden daha azını tüketmeyeceği ve dolayısıyla da, dengeleyici unsurlar göz önüne alındığında çarpanın 5'ten daha az olmayacağıdır. Bununla birlikte, dış ti-

caretin tüketimin yüzde 20'sine eşit olduğu ve işsizlerinin, çalıştıklarında normal tüketimlerinin yüzde 50'sine eşit bir yardım ya da borç aldığı bir ülkede çarpan, belli bir yeni yatırımın sağlayacağı istihdamın sahip olacağı değerin 2 ya da 3 katı altında olabilir. Böylece, dış ticaretin büyük bir öneme sahip olduğu ve işsizlik yardımının büyük ölçüde borçlanmayla finanse edildiği bir ülkede veri yatırım dalgalanması, bu unsurların daha önemsiz olduğu bir ülkeye göre (1932 yılında Birleşik Devletler'de olduğu gibi) sert bir istihdam dalgalanmasıyla birlikte görülecektir (1936 yılında İngiltere'de olduğu gibi).[58]

Bununla birlikte, millî gelirin karşılaştırmalı olarak küçük bir kısmını oluşturan yatırım miktarındaki dalgalanmaların derneşik istihdam ve gelirde kendilerinde meydana gelecek değişmeden nasıl daha büyük bir dalgalanmaya neden olacağı, açıklamaya çalıştığımız çarpana ilişkin genel ilkedir.

IV

Buraya kadar, tüketim malı üreten sanayilerin sermaye malı üreten sanayilerle birlikte *pari passu* gelişiminin, tüketim malları fiyatlarında, azalan getiri koşullarında, üretilen miktardaki artıştan daha önemli olan bir değişmeye neden olmadan, derneşik yatırım değişikliğinin önceden görülerek göz önüne alınmış olduğu varsayımı üzerinde tartıştık.

Bununla birlikte, genelde, inisiyatifin, önceden tam anlamıyla görülemeyen sermaye malları sanayilerinin çıktılarında meydana gelen bir artıştan kaynaklandığı durumu ele almak zorundayız. Böylesi bir inisiyatif istihdam üzerindeki etkisini belli bir süre geçtikten sonra gösterecektir. Bununla birlikte, tartışmada bu açık gerçeğin çoğunlukla çarpanın, zaman gecikmesi yaşanmadan tüm zamanlarda geçerli olan mantıkî teorisi ve sermaye malları sanayinin büyümesinin zaman gecikmesine konu olan ve sadece belli bir aralıktan sonra tedrici etkisi ortaya çıkan sonuçları arasında bir karmaşaya neden olduğunu keşfettim.

Bu ikisi arasındaki ilişki, sermaye malları sanayinin öncelikle önceden öngörülmeyen ya da eksik öngörülen büyümesinin derneşik yatırım üzerinde eşit miktarda bir anlık etkisinin olmayacağının belirtilmesi ve sadece derneşik yatırımı tedricen artıracağının ortaya konmasıyla açıklığa kavuşturulabilir. İkinci olarak da, sermaye malları sanayinin büyümesi, marjinal tüketim eğiliminin normal değerinden tedrici olarak uzaklaşıp sonra

58) Bununla birlikte, aynı hesaplamanın Amerika için tahmin edilmesi aşağıda s. 117'de yer almaktadır.

tedrici olarak eski değerine gelmesini sağlayabilir.

Böylece, sermaye malları sanayilerinde meydana gelen bir büyüme, derneşik yatırımda, belli bir zaman aralığında birbirini izleyen dönemlerde bir dizi artışın ve birbirini izleyen bu dönemlerde marjinal tüketim eğiliminde hem söz konusu büyüme öngörülebildiğinde ve hem de toplum yeni bir istikrarlı derneşik yatırım düzeyine eriştiğinde sahip olacağı değerden farklı değerlerin ortaya çıkmasına neden olur. Ancak, her zaman aralığında, çarpan teorisi, derneşik talepte meydana gelen bir artışın, derneşik yatırımda meydana gelen bir artış sonucu üretilen ürüne eşit ve çarpanın da marjinal tüketim eğilimince belirlenmiş olması anlamında geçerlidir.

Bu iki gerçeğe ilişkin açıklama, sermaye malları sanayindeki istihdam artışının ilk bakışta tüketim malları çıktısında hiçbir değişmenin meydana gelmediğinin öngörülemediği durum ele alındığında daha açık bir biçimde anlaşılır. Bu olayda, sermaye malları sanayinde yeni istihdam edilenlerin artan gelirlerinin bir kısmını tüketme çabaları tüketim mallarının fiyatlarını, arz ve talep arasında kısmen tüketimin ertelenmesine neden olan yüksek fiyatlar, kısmen gelirin yüksek fiyatlar sonucunda artan kârların etkisiyle tasarruf yapan sınıflar lehine yenidendağılımı ve kısmen de stokların azalmasına neden olan yüksek fiyatlar çerçevesinde geçici bir denge sağlanıncaya kadar artıracaktır. Denge, tüketimin ertelenmesiyle yeniden kurulduğundan, marjinal tüketim eğiliminde yani çarpanda geçici bir azalma ortaya çıkacak ve stoklar azaldığından, derneşik yatırım şimdilik sermaye malları sanayinde yapılan yatırım artışından daha az artacaktır-çarpılacak olan büyüklük, sermaye malları sanayinde yapılan yatırım artışı kadar artmaz. Bununla birlikte, zaman geçtikçe, tüketim malları sanayileri kendilerini yeni talebe uyduracaklar ve dolayısıyla da, ertelenen tüketim yapılmaya başlandığında marjinal tüketim eğilimi daha önce düşmüş olduğu düzeyi telâfi edecek bir biçimde geçici olarak normal düzeyine doğru yükselmeye başlayacak ve aslında eski normal düzeyine geri dönecektir. Stokların eski düzeyine gelmesi, derneşik yatırımda meydana gelen artışın, sermaye malları sanayinde yapılan yatırımda meydana gelen artıştan geçici olarak daha yüksek olmasına neden olur (daha fazla bir çıktı düzeyine tekabül eden döner sermaye de geçici olarak aynı etkiye sahiptir).

Öngörülmeyen bir değişikliğin istihdam üzerinde belli bir zaman içinde yarattığı etki belli bağlamlarda önemlidir; özellikle, ticaret çevrimlerinin analizinde önemli bir yere sahiptir (*Treatise on Money*'de gösterdiğimiz gi-

bi). Ancak, bu durum, bu kısımda ortaya konan çarpan teorisinin önemini hiçbir surette etkilemez. Bu aynı zamanda, sermaye malları sanayinde meydana gelen büyüme nedeniyle beklenen istihdamın sağlayacağı toplam yararın göstergesi olarak kullanılmaz nitelikte olmasına da neden olmaz. Bunun ötesinde, tüketim malı sanayilerinin tam kapasiteye yakın çalıştığı, çıktı artışının teçhizat artışını gerektirdiği ve mevcut teçhizatın daha yoğun olarak kullanıldığı durum dışında, tüketim malları sanayindeki istihdamın, sermaye malları sanayinde normal düzeyinde işleyen çarpanla gerçekleşen yatırımla *pari passu* gelişmesinden önce, kısa bir zaman aralığının geçmesine ihtiyaç duyulduğunu varsaymak için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır.

V

Yukarıda, marjinal tüketim eğilimi ne kadar büyükse, çarpanın da o kadar büyük ve dolayısıyla da, istihdamda meydana gelen ve yatırımdaki veri değişikliğe tekabül eden sapmasının da o kadar büyük olacağını gördük. Bu bizi, gelirin çok küçük bir kısmının tasarruf edildiği fakir bir toplumun, gelirin daha büyük bir kısmının tasarruf edildiği ve sonuç olarak da çarpanın küçük olduğu zengin bir topluma nazaran daha sert dalgalanmalara *maruz kalacağı* biçimindeki paradoksal bir sonuca götürür.

Bununla birlikte, bu sonuç, marjinal tüketim eğiliminin ve ortalama tüketim eğiliminin etkileri arasındaki ayırımı görmezlikten gelebilir. Zira yüksek bir marjinal tüketim eğilimi, yatırımda meydana gelen veri yüzde değişim nedeniyle daha büyük *oransal* bir etkiye sahip olduğu halde, *ortalama* tüketim eğilimi de çok yüksekse, *mutlak* etki çok küçük olacaktır. Bu durum, aşağıda sayısal bir örnekle gösterilmiştir.

Toplumun tüketim eğiliminin, söz konusu toplumun reel gelirinin, mevcut sermaye donanımıyla 5.000.000 kişinin istihdam edilmesiyle elde edilen çıktıyı uzunca bir süredir aşmayan bir düzeyde olduğunu, tüm gelirini tükettiğini varsayalım. İlâve 100.000 kişinin istihdamının sağladığı çıktının yüzde 99'unu, bir ikinci 100.000 kişinin istihdamının sağladığı çıktının yüzde 98'ini, üçüncü 100.000 kişinin istihdamının sağladığı çıktının yüzde 97'sini v.b. tüketmekte ve 10.000.000 kişi ise tam istihdam düzeyini temsil etmektedir. Buradan, $5.000.000+nx100.000$ kişi istihdam edildiğinde çarpan $\frac{100}{n}$'dir ve millî gelirin yüzde $\frac{n(n+1)}{2(50+n}$ kadarı yatırılmıştır.

Böylece, 5.200.000 kişi istihdam edildiğinde çarpan çok büyük yani 50 olacaktır. Ancak, yatırım, carî gelirin sadece çok cüzî bir kısmını yani 0.06'sı-

nı oluşturacaktır. Ortaya çıkan sonuç, yatırım büyük bir oranda azalırsa, diyelim ki üçte iki oranında, istihdam sadece 5.100.000 kişiye gerileyecek yani yaklaşık olarak yüzde 2 azalacaktır. Diğer taraftan, 9.000.000 kişi istihdam edildiğinde, çarpan orantısal olarak küçük hale gelecek yani $2\frac{1}{2}$, ancak yatırım şimdi carî gelirin önemli bir kısmını yani yüzde 9'unu oluşturacaktır. Ortaya çıkan sonuç ise yatırım üçte iki oranında azalırsa, istihdam 6.000.000 kişiye düşecek yani yaklaşık olarak yüzde 19 oranında azalacaktır. Yatırımın sıfıra düştüğü limitte, istihdam önceki durumda yüzde 4, ikinci durumda yüzde 44 oranında azalacaktır.[59]

Yukarıdaki örnekte, iki ülkenin birbirleriyle karşılaştırılan fakirleri, eksik istihdam nedeniyle fakirdir. Ancak, aynı mantık, fakirliğin düşük vasıf, teknik ve donanım nedeniyle ortaya çıktığı çerçevesine kolaylıkla uyarlanarak da ortaya konabilir. Böylece, fakir bir ülkede çarpan büyük olduğu halde, zengin bir ülkede carî yatırımların carî çıktının daha büyük bir kısmını temsil ettiği varsayımından hareket ederek, bu ülkede yatırımdaki dalgalanmaların istihdama etkisinin daha büyük olacağı belirtilir.[60]

Yukarıda anlatılanlardan, bayındırlık işlerinde istihdam edilen veri kişi sayısının ciddi bir işsizlik yaşandığında derneşik istihdam üzerinde yarattığı etkinin (yapılan varsayım temelinde), tam istihdama ulaşıldıktan sonra yaratacağı etkiden daha fazla olacağı açıktır. Yukarıdaki örnekte, istihdam 5.200.000 kişiye düştüğünde, bayındırlık işlerinde ilâve 100.000 kişi istihdam edilirse, toplam istihdam 6.400.000 kişiye yükselecektir. Ancak, ilâve 100.000 kişi bayındırlık işlerinde istihdam edilmek üzere çekildiğinde, istihdam 9.000.000 kişiyse, toplam istihdam sadece 9.200.000 kişiye yükselecektir. Böylece, işsizlik çok fazla olduğunda, gelirin çok küçük bir oranının tasarruf edildiğini varsaymamız koşuluyla, bayındırlık işleri, yardım harcamalarının azalan maliyeti çerçevesinde sağladığı fayda

---

59) Yukarıda, yatırım miktarı, bunu üretmede istihdam edilen kişi sayısıyla ölçülmektedir. Böylelikle, istihdam arttıkça, birim istihdam başına azalan getiri söz konusuysa, yukarıdaki ölçek çerçevesinde yatırım, ölçeğin ikiye katlanması sonucunda iki kat artmayacaktır (böylesi bir ölçek mümkünse).

60) Daha genel olarak ifade edersek, toplam talepteki oransal değişmenin, yatırımdaki oransal değişmeye rasyosu

$$\frac{\Delta Y}{Y} \Big/ \frac{\Delta I}{I} = \frac{\Delta Y}{Y} \; \frac{Y - C}{\Delta Y - \Delta C} = \frac{I - \frac{C}{Y}}{I - \frac{dC}{dY}}$$

Zenginlik arttıkça, $\frac{dC}{dY}$ azalır, ancak, $\frac{C}{Y}$ 'nin de azalmasına tanık olunur. Böylelikle, oran, tüketimin, gelirden daha az ya da çok oranda, artmasına ya da azalmasına göre, artar ya da azalır.

şüpheli de olsa, ciddi işsizlik dönemlerinde kendi masrafını birkaç kez karşılar. Ancak, tam istihdama yaklaşıldıkça, bayındırlık işlerinin sağladığı fayda daha da şüpheli hale gelebilir. Bunun ötesinde, marjinal tüketim eğiliminin tam istihdama yaklaşıldıkça düzenli bir biçimde azalacağı varsayımımız doğruysa, yatırımların daha da artırılmasıyla istihdamda daha öte veri bir artış sağlamak daha da zor hale gelecektir.

Birbirini izleyen dönemlere ait derneşik gelir ve derneşik yatırım istatistiklerinden (mümkünse) ticaret çevrimlerinin her aşamasına ilişkin marjinal tüketim eğilimine ilişkin verileri derleyerek grafiğini çizmek zor olmasa gerek. Bununla birlikte, şu an için istatistiklerimiz, yaklaşık tahmin yapmamızın çok ötesinde bir tahmin yapmamızı sağlayacak düzeyde (ya da bu konuya ilişkin olarak yeterinde derlenmemiştir) değildir. Güvenilmez olduklarını bilsem de, Mr. Kuznets'in bu amaca yönelik olarak kullanabileceğimiz Birleşik Devletler'e ilişkin verileri vardır. Millî gelir tahminleriyle birlikte ele alındığında, bu veriler, güvenmek ne kadar doğruysa, yatırım çarpanı açısından beklenenden hem daha düşük ve hem de daha istikrarlıdır. Tek yıllar alınırsa, sonuçlar daha ziyade güvenilmez niteliktedir. Ancak, çift olarak düzenlenirse, çarpan 3'ten daha düşük olacakmış ve 2.5 civarında istikrara kavuşacakmış gibi görünmektedir. Bu, marjinal tüketim eğiliminin yüzde 60-70'i aşmayacağını varsaymaktadır-boom'da oldukça makul gibi görünse de, çöküş döneminde, bana göre, şaşkınlık yaratacak ve olmayacak bir biçimde düşük olacaktır. Bununla birlikte, Birleşik Devletler'de şirket finansmanına ilişkin aşırı finansal muhafazakârlık, çöküş dönemlerinde bile, bunu göz önüne alabilir. Bir başka deyişle, onarım ve yenilemenin yapılamaması nedeniyle yatırım büyük ölçüde azaldığında, böylesi bir israfla ilgili olarak finansal karşılık ayrıldığında, ortaya çıkan etki, marjinal tüketim eğiliminde meydana gelecek bir artışı önlemek olacaktır. Bu unsurun, Birleşik Devletler'de son zamanlarda yaşanan çöküşün derecesinin şiddetlenmesinde önemli bir yere sahip olduğunu zannediyorum. Diğer taraftan, istatistiklerin, yatırımlara ilişkin olarak, 1932 yılı 1929 yılıyla karşılaştırıldığında yüzde 75'ten fazla düştüğü biçiminde ortaya attığı iddianın bir ölçüde abartılmış olması mümkündür. Aynı döneme ilişkin net 'sermaye oluşumunun' da yüzde 95'ten fazla düştüğü iddiasında bulunulmaktadır. Bu tahminlerde meydana gelebilecek çok ılımlı bir değişiklik, çarpanın önemli sayılabilecek farklı değerlere sahip olmasını beraberinde getirecektir.

VI

Gönülsüz işsizlik söz konusu olduğunda, emeğin marjinal külfeti, ürünün marjinal faydasından küçüktür. Gerçekte, çok düşük de olabilir. Uzun zamandan beridir işsiz kalan biri açısından çalışma, külfet değil ama pozitif fayda sağlayabilir. Bu kabul edilirse, yukarıda ortaya konan uslamlama, ödünç fonlarına dayanılarak yapılan harcamaların[61] yararsız olmasına rağmen toplumu dengede nasıl zenginleştirdiğini göstermektedir. Devlet adamlarımızın eğitimi klâsik iktisadın ilkelerinden daha iyi bir şeye dayanmadığından, piramit inşası, deprem, hatta savaşlar, serveti artırabilir.

Absürt sonuçlardan uzak durmak için gösterilen çaba, sağduyunun, tümüyle israf olmayıp, 'işletme' ilkesi olarak değerlendirilen *kısmen* israf şekillerinden ziyade *tümüyle* israf niteliğinde olan istikraz fonları için yapılan harcamalarını tercih etmesi nasıl da acayip bir şeydir. Örneğin, işsizlik yardımının borçlanmayla finanse edilmesi, iyileştirmelerin carî faiz oranının altındaki faiz oranıyla finanse edilmesine nazaran daha çabuk benimsenen bir husustur. Toprağa çukur açarak yapılan altın madenciliği dünyanın reel servetine külfetten başka hiçbir katkısı olmadığı halde, tüm çözümler içinde en kabul edilenidir.

Hazinecilik, eski şişelere banknot doldurmak, üstüne tüm şehrin çöpünü dökerek kullanılmayan kömür madeninin derinliklerine gömmek ve söz konusu banknotları özel sektöre *laissez-faire* ilkelerine uyarak çıkarmak üzere bırakmaksa (tabii ki, banknotların gömülü olduğu alanın para karşılığında verilmesiyle elde edilen kazma ve çıkarma hakkı), işsizlik söz konusu olamayacak ve bunun yansımaları çerçevesinde toplumun reel geliri ve sermaye şeklindeki serveti şu anda olduğundan muhtemelen daha iyi olacaktı. Gerçekte, ev ve benzeri şeyleri inşa etmek daha akla yatkındır. Ancak, bu sürecin işlemesinin önünde siyasî ve pratik zorluklar varsa, yukarıda anlatılanı yapmak hiç yoktan iyidir.

---

61) 'İstikraz fonu harcaması' kavramını, kişilerden yapılan borçlanmayla kamu yatırımlarının ve de bu şekilde finanse edilen diğer carî kamu harcamalarını da kapsayacak bir biçimde kullanmak yerinde olacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, diğer carî kamu harcamaları olarak belirtilen harcamalar negatif tasarruf olarak addedilir. Ancak, bu şekilde yapılan resmî girişim, özel tasarruflara hâkim olan psikolojik motiflerle aynı tür psikolojik motifler değildir. Böylelikle, 'istikraz fonu harcaması' kamu otoritesinin, ister sermaye hesabını isterse de bütçe açığını kapatmak için her tür hesaptan yapmış olduğu net borçlanma olduğunu belirtmek uygun olacaktır. 'İstikraz fonu harcamasının' bir türü, yatırımı artırma ve diğeri ise tüketim eğilimini artırma biçiminde işlemektedir.

Belirtilen bu çözüm ve gerçek dünyanın altın madeni arasında yapılan bu benzetişim birbirine tam anlamıyla uymaktadır. Altının uygun derinliklerde bulunduğunda yaşanan deneyim, dünyanın reel servetinin hızla arttığını göstermektedir. Çok az altın bulunduğunda ise servetimiz durgunluk ya da azalmayla karşı karşıya kalmaktadır. Böylelikle, altın madenleri, medeniyet açısından büyük bir değer ve öneme sahiptir. Savaşlar nasıl ki, devlet adamlarının savunulabilir bulduğu tek büyük ölçekli istikraz fon harcamalarını gerektirmekteyse, altın madenciliği de, bankerlerin finans kaynağı olarak toprağı oyma konusundaki tek bahaneleridir. Bu faaliyetlerin her biri, -daha iyi bir çözüm bulunamadığından- kendi mecrasında gelişme göstermektedir. Detaya girmek gerekirse, altın çıkarmak için çok para ödenmesi gerektiğinden ve karşılığı ödenmesi gereken maden cevheri miktarı azaldığından, çöküş döneminde altın fiyatları emek cinsinden artma eğilimine girer ve er ya da geç canlanma evresinde maddî yardım sağlar.

Altın arzının artmasının faiz oranı üzerinde yaratacağı olası etkiye ilâveten, aynı zamanda yararlı servet stokumuzla istihdamı artıramıyorsak, altın madenciliğinin oldukça pratik bir yatırım şekli olması iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan ilki, altın madenciliğine yapılacak yatırımın bir anlamda kumar riski gibi bir risk cazibesi olduğundan, faiz oranı düzeyine aldırış edilmeden bu alana yatırım yapılır. İkinci olarak, artan altın stokunun, diğer durumlarda olduğu gibi, altının marjinal faydasını azaltma yönünde bir etkiye sahip olmamasıdır. Bir evin değeri sağladığı faydaya bağlı olduğundan, inşa edilen her ev, daha fazla ev inşaatı nedeniyle elde edilecek olası kira gelirini azaltır ve bu nedenle, faiz oranları *pari passu* düşmedikçe, benzer yatırım yapmanın cazibesini azaltır. Ancak, altın madenciliğinin sağladıklarının böylesi bir dezavantajı yoktur ve üretime ilişkin kontrol, istihdam hatırı sayılır bir biçimde daha iyi duruma gelmedikçe ve gelinceye kadar sadece altın cinsinden ücret biriminin artması sonucunda ortaya çıkar. Bundan başka, daha az dayanıklı servet şekillerinde olduğu gibi, kullanım ve ilâve maliyetler cinsinden daha sonra ortaya çıkacak ters yönlü bir etki de söz konusu değildir.

Hiç şüphe yok ki, Eski Mısır çok şanslıydı ve masalsı bir servete sahip olması nedeniyle, *iki* faaliyeti yani sağladığı meyvelerin tüketilmesi insan ihtiyaçlarının giderilmesi anlamında hiçbir yarar sağlamayan ve bol olması nedeniyle değerini hiç kaybetmeyen piramit inşasına ve değerli madenleri aramaya yöneldi. Ortaçağ katedraller inşa ediyor ve ilâhiler söylüyor-

du. İki piramit, iki ayin, bir ölü için bire nazaran iki kat daha iyidir. Ancak, bu durum, Londra York arasındaki iki tren yolu için geçerli değildir. Böylelikle, öylesine hassas, öylesine tutumlu finansmancılar haline gelmişiz ki, gelecek nesillerin 'finansal' yüklerini artırma kaygısıyla içinde yaşayacakları umudunda olduğumuz evleri inşa ederken, kendimizi, işsizlik girdabının uzağında tutamamışız. Bunları, Devlet tutumuna bağlanan kaçınılmaz bir sonuç ve bir kimseyi, belli bir zamanda kullanmaya niyetli olmadığı taleplerini elde etmesine izin vermek suretiyle, zenginleştirmek için birtakım tasarlanmış vecizeler olarak kabul etmeye mecburuz.

KİTAP
IV

YATIRIMIN UYARILMASI

11. KISIM
SERMAYENİN MARJİNAL ETKİNLİĞİ

I

Bir kişi yatırım ya da sermaye malı satın aldığında, bu malların yaşam süreleri boyunca kullanımıyla elde edeceği çıktının satışından, bu çıktıyı üretirken yaptığı masraflar çıktıktan sonra elde etmeyi umduğu bir dizi olası getiriyi elde etme hakkını da satın alır. $Q_1, Q_2, \ldots Q_n$ olarak her yıl elde edilecek bu gelir serisini yatırımın *beklenen hâsılası* (yatırımdan beklenen hâsıla) olarak adlandırmak uygun olacaktır.

Yatırımın beklenen hâsılasına karşılık, elimizde sermaye malının arz fiyatı bulunmaktadır. Arz fiyatıyla, söz konusu türde bir malın (varlığın) piyasada satın alınabilecek piyasa fiyatını değil, imalâtçıyı böylesi bir malın (varlığın) yeniden ilâve bir birimini üretme konusunda uyaracak fiyatı kast ediyoruz. Bu fiyat bazen yenileme maliyeti olarak da adlandırılmaktadır. Sermaye malından beklenen hâsıla ve sermaye malının arz fiyatı ya da *yenileme maliyeti* arasındaki ilişki yani söz konusu türde sermayenin bir birim daha fazla üretilmesi nedeniyle beklenen hâsıla ve söz konusu ilâve birimi üretme maliyeti arasındaki fark bize söz konusu türdeki *sermayenin marjinal etkinliğini* vermektedir. Daha kesin ifadelerle belirtmek gerekirse, sermayenin marjinal etkinliğini, yaşam süresi boyunca sermaye malından elde edilmesi umulan getirinin sağladığı yıllık gelir serilerinin bugünkü değerini, söz konu sermaye malının arz fiyatına eşitleyen ıskonto oranı olarak tanımlıyorum. Bu bize, belli türdeki sermaye mallarının marjinal etkinliklerini vermektedir. Söz konusu marjinal etkinlik değerlerinin en büyüğü, genel olarak sermayenin marjinal etkinliği olarak kabul edilir.

Okuyucu, sermayenin marjinal etkinliğinin burada hâsıla ve sermaye malının *carî* arz fiyatı beklentisi cinsinden tanımlandığına dikkat etmelidir. Sermayenin marjinal etkinliği, para, yeni üretilen bir mala yatırılmış olsaydı, elde edilebilecek beklenen getiri oranına bağlıdır. Yoksa bir sermaye malı yaşam ömrünü tamamladıktan sonra yatırımın maliyetinin üstünde sağladığı hâsılanın tarihî sonucuna değil.

Herhangi bir zaman süresi içinde veri sermaye türüne yapılan yatırım artmışsa, bu tür sermayenin marjinal etkinliği yatırım arttıkça azalacaktır. Bu gelişme kısmen söz konusu türdeki sermaye arzının artmasıyla olası hâsılanın azalması ve kısmen de, kural olarak, söz konusu türde sermaye malı üretimine ilişkin sağlanan kolaylıklar üzerindeki baskıların, sermayenin arz fiyatını artıracak olmasındandır. Bu unsurların ikincisi, kısa dönemde dengenin sağlanması açısından genellikle daha önemlidir. Ancak, ele alınan dönem uzadıkça, dengenin sağlanmasında birincisi daha önemli hale gelir. Böylelikle, her sermaye türüne ilişkin olarak, marjinal etkinliğinin veri bir düzeye düşmesi için, dönem içinde buna yapılacak yatırımın ne kadar artması gerektiğini gösteren bir şedül oluşturabiliriz. Bundan sonra, saptanacak bu yatırım oranında, derneşik yatırım oranını bu orana tekabül eden genelde sermayenin marjinal etkinliğiyle ilişkilendiren bir şedül oluşturmak için, tüm farklı sermaye türlerine ilişkin şedülleri bir araya getirebiliriz. Buna yatırım talep şedülü ya da sermayenin marjinal etkinlik şedülü adını vereceğiz.

Gerçek carî yatırım oranının, marjinal etkinliği carî faiz oranından fazla olan hiçbir sermaye malı kalmayacağı noktaya kadar sürdürüleceği açıktır. Bir başka deyişle, yatırım talebi şedülü üzerinde yatırım oranı, genelde sermayenin marjinal etkinliği piyasa faiz oranına eşit oluncaya kadar sürdürülecektir.[62]

Aynı şey, şu şekilde de ifade edilebilir. Q, r gibi bir sürede sermayenin olası getirisi ve d, 1£'un r yıl süreyle carî faiz oranından ertelenen değeriyse, $\Sigma Q_r d_r$ yatırımm talep fiyatı olacaktır. Yatırım, yukarıda tanımlandığı gibi, $\Sigma Q_r d_r$ yatırımın arz fiyatına eşit oluncaya kadar sürdürülecektir. Diğer taraftan, $\Sigma Q_r d_r$ arz fiyatının altında kalırsa, söz konusu sermayeye ilişkin olarak carî yatırım yapılmayacaktır.

Buradan, yatırımın uyarılması, kısmen yatırım talep şedülüne ve kısmen

62) Basitlik sağlamak amacıyla, işi, sermaye malından çeşitli olası getiriler elde edilinceye kadar geçecek farklı zaman sürelerine tekabül eden faiz oranı ve ıskonto bileşimini ele alacağımız noktaya kadar geçiştirdim. Argümanı, bu hususu da kapsayacak bir biçimde yeniden belirtmek hiç de zor değildir.

de faiz oranına bağlıdır. Yatırım oranını belirleyen unsurların kapsamlı bir biçimde ele alınması, Kitap IV'un sonunda mümkün olacaktır. Bununla birlikte, okuyucuya, ne bir sermayenin olası hâsılasına ve ne de marjinal etkinliğine ilişkin bir bilginin, faiz oranı ya da sermayenin bugünkü değerine ilişkin bir çıkarım yapılmasına izin vermediğini belirtmek isterim. Faiz oranını diğer başka kaynaklardan saptamalıyız ve sermayenin değerini ancak o zaman olası hâsılasını 'kapitalize' ederek belirleyebiliriz.

II

Yukarıda tanımı yapılan sermayenin marjinal etkinliği, yaygın kullanımıyla nasıl ilişkilendirilebilir? Sermayenin *Marjinal Üretkenliği* ya da *Hâsılası* ya da *Etkinliği* ya da *Faydası* sık sık kullanacağımız birbirine benzer kavramlardır. Ancak, iktisat literatüründe, iktisatçıların söz konusu kavramlarla genellikle neyi anlatma niyetinde olduklarına ilişkin açık bir ifade bulmak kolay değildir.

Açıklığa kavuşturulması gereken en az üç belirsizlik söz konusudur. Ele alacak olursak, bunlardan ilki, bir birim daha fazla fizikî sermaye istihdam edilmesi sonucunda birim zamanda fizik üründe meydana gelen artış ya da bir birim daha fazla sermaye değeri istihdam edilmesi sonucunda birim zamanda değerde meydana gelen artışla ilgilenmemiz çerçevesinde ortaya çıkan belirsizliktir. Bunlardan ilki, çözümlenemez ve gereksiz olduğuna inandığım, sermayenin fizikî birimine ilişkin tanımdan doğan zorluktur. Veri bir alanda çalışan on işçinin ilâve makine kullanarak daha fazla buğday üreteceği tabii ki söylenebilir. Ancak, bunu, değer olarak ifade edilmeyecek anlaşılabilir bir aritmetik rasyoya indirgemeye ilişkin bir yol bilmiyorum. Bununla birlikte, konuya ilişkin olarak yapılan birçok tartışma, temelde, yazarlar kendilerini açık bir biçimde ifade etmemişlerse de, bir anlamda sermeyenin fizikî üretkenliğiyle ilgiliymiş gibi görünmektedir.

İkinci olarak, sorun, sermayenin marjinal etkinliğinin mutlak miktar ya da rasyo olup olmadığına ilişkindir. Kullanıldığı bağlam ve faiz oranıyla aynı boyutta ele alınması, bunun bir rasyo gibi görünmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Yine de, rasyonun iki kavramının ne olması gerektiği genellikle açıklığa kavuşturulmamıştır.

Son olarak, *mevcut* durumda sermayenin ilâve biriminin kullanımıyla elde edilebilecek değer artışı ve ilâve sermaye mallarından tüm ömrü boyunca elde edilmesi beklenen artışlar arasında bir ayırım söz konusudur. Bu ayırımın önemsenmemesi, ortaya çıkan karmaşa ve yanlış anlamanın

temel nedenidir. Yani Q_1 ve Q_1, Q_2,...Q_n arasındaki ayırım. Bu, beklentilerin iktisat teorisindeki yerine ilişkin sorunu içermektedir. Sermayenin marjinal etkinliğine ilişkin tartışmaların çoğu, Q_1 dışında, tüm terimleri göz önüne almamış gibi görünmektedir. Yine de bu, tüm Q'ların eşit olduğu statik teori dışında meşru değildir. Sermayenin, marjinal getirisini elde ettiği varsayılan bildiğimiz bölüşüm teorisi sadece durağan bir durumda geçerlidir. Sermayenin derneşik carî getirisinin, marjinal etkinliğiyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Üretim sınıra eriştiğinde sermayenin carî getirisi, marjinal kullanım maliyetinden başkaca bir şey değildir ve bunun da marjinal etkinliğiyle hiçbir yakın bağlantısı yoktur.

Daha önce de yukarıda belirttiğim gibi, konuya ilişkin hiçbir aydınlatıcı açıklama bulunmamaktadır. Aynı zamanda, yukarıda vermiş olduğum tanımın, Marshall'ın kavrama ilişkin olarak vermek istediği anlama oldukça yakın olduğunu düşünüyorum. Marshall'ın kullandığı kalıp, bir üretim faktörünün 'marjinal net etkinliğidir' ya da 'sermayenin marjinal faydasıdır'. Aşağıda yer alan alıntı, *Principle* (6. bs., s. 519-520) adlı kitabından aldığım ve konuyla ilgili en uygun olan alıntıdır. Söylediklerinin ana fikrini ortaya koymak açısından, birbirini izlemeyen cümlelerini bir araya getirdim:

Bir fabrikada 100£ değerinde ilâve makineler kullanılmakta, ilâve maliyet içermemekte ve aşınma ve yıpranma payı çıkarıldıktan sonra fabrikanın net çıktısına yıllık 3£'luk değer ilâvesinde bulunmaktadır. Sermayeyi yatıran kişi, yüksek kazanç elde etmeyi umduğu her faaliyette bu girişimini sürdürmeye devam etmektedir. Bu gerçekleştirildikten ve dengeye ulaşıldıktan sonra, bu iş hâlâ kârlıysa ve makinenin istihdam edilmesiyle kazanç sağlanıyorsa, bu gerçekten hareketle yıllık faiz oranının yüzde 3 olduğu sonucunu çıkarırız. Ancak, olayın bu şekilde gösterilmesi, değer üzerinde hâkimiyet kuran esas nedenlerin işleyişini kısmen ortaya koymaktadır. Buradan hareketle faiz ve ücret teorisi ortaya koymaya kalkmak, fasit bir daire içine düşmekten başkaca bir işe yaramaz...Faiz oranının yıllık yüzde 3 olduğunu ve şapka imalâtında bir milyon pound sermaye kullanıldığını varsayın. Şapka imalâtının, hiç şey yapmamaktansa yıllık yüzde 3 faizle bir milyon poundu döndürmesi anlamına gelmektedir. Faiz oranı yıllık yüzde 20 olsa bile söz konusu makine kullanılacaktı. Faiz oranı yüzde 10'sa, makine haydi haydi kullanılacaktır. Yüzde 6, yüzde 4 olduğunda da kullanılacaktır. Nihayet, yüzde 3 olduğunda da kullanılmaya devam edilecektir. Bu miktar söz konusu olduğunda, makinenin marjinal faydası yani kullanılmaya değer olan bu makinenin faydası, yüzde 3 olacaktı.

Bu belirtilenlerden Marshall'ın, faiz oranının ne olduğunu belirlemeye çalıştığımızda, kısır bir döngü içerisine girileceğinin çok iyi farkında olduğu açıkça ortadadır.[63] Yaptığımız bu alıntıda Marshall, sermayenin marjinal üretkenliği veri iken, faiz oranının yeni yatırımın yapılacağı noktayı belirleyeceği biçiminde yukarıda belirtilen görüşünü kabul etmiş gibi görünmektedir. Faiz oranı yüzde 3 ise bu, maliyet ve amortismanlar çıktıktan sonra yıllık net çıktısına 3£ ekleme umudunda olmayan hiçbir kimsenin makine için 100£ ödemeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak, 14. Kısımda da göreceğimiz gibi, Marshall kitabının kimi diğer kısımlarında bu konuda oldukça ihtiyatlı davranmaktadır-argümanı kendisini belirsiz bir noktaya çektiğinde geri adım atıyorsa da.

Marshall buna 'sermayenin marjinal etkinliği' adını vermese de, Profesör Irving Fisher *Theory of Interest* (1930) adlı kitabında, benim tanımımla özdeş olan ve 'maliyeti aşan getiri oranı' adını verdiği bir tanım yapmıştır. 'Maliyeti aşan getiri oranı, tüm maliyetlerin ve tüm getirilerin bugünkü değerini hesaplamada kullanılan ve bunları birbirine eşitleyen orandır'[64] tanımlamasını yapmaktadır. Profesör Irving Fisher, herhangi bir yönde yapılacak yatırımın boyutunun, maliyeti aşan getiri oranı ve faiz oranı arasında yapılacak karşılaştırmaya dayandığını açıklamaktadır. Yeni bir yatırımın uyarılması için, 'maliyeti aşan getiri oranı, faiz oranını aşmalıdır'.[65] 'Çalışmamızdaki bu yeni büyüklük (ya da unsur), faiz teorisinin yatırım fırsat cephesinde merkezî bir role sahiptir'.[66] Böylece, Profesör Fisher, 'maliyeti aşan getiri oranı' kavramını, benim 'sermayenin marjinal etkinliği' derken kullandığım anlamda ve kesinlikle aynı amaç çerçevesinde kullanmıştır.

III

Sermayenin marjinal etkinliğinin anlam ve önemine ilişkin olarak en çok karıştırılan husus, söz konusu kavramın sadece carî gelirine değil aynı zamanda da olası hâsılasına da bağlı olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, en iyi, olası üretim maliyetlerinde beklenen değişme-

63) Ancak, marjinal ücret üretkenliği teorisinin de benzer şekilde fasit bir daireye girilmesine neden olacağını varsayarak hata yapmamış mıdır?

64) *ibid.*, s. 149.

65) *ibid.*, s. 137.

66) *ibid.*, s. 139.

lerin, bu değişmeler emek maliyetleri yani ister ücret birimi ya da isterse de buluş ve yeni teknikler nedeniyle ortaya çıkması beklensin, sermayenin marjinal etkinliği üzerinde yarattığı etkiyle gösterilebilir. Bugün üretilen donanımdan elde edilen çıktı yaşam süresi boyunca, belki de daha düşük bir emek maliyetiyle, gerçekleştireceği çıktı açısından düşük fiyat imkânı sağlayacak ve çıktının fiyatı bu çerçevede azalıncaya kadar miktarı artacak belki de iyileştirilmiş teknikle gerçekleştirilmiş donanımla daha sonra üretilen çıktıyla rekabet edecektir. Bundan başka, tüm çıktı daha ucuz üretilebilecekse, eski ya da yeni donanım çerçevesinde girişimcinin elde ettiği kâr (para cinsinden) azalacaktır. Böylesi gelişmelerin öngörülebilmesi olası olduğundan ya da mümkün olduğundan, sermayenin bugünkü marjinal etkinliği azalacaktır.

Bu, para değerindeki değişme beklentilerinin cari çıktı hacmini etkilemesidir. Para değerinde bir azalma olacağı beklentisi yatırımı uyaracak ve dolayısıyla da, sermayenin marjinal etkinlik şedülünü yani yatırım talep şedülünü yükselteceğinden istihdamı da genel olarak uyaracaktır. Para değerinde bir artış olacağı beklentisi, söz konusu beklenti sermayenin marjinal etkinlik şedülünü aşağı çekeceğinden zayıflar.

Bu, Profesör Fisher'in 'Değerleme ve Faiz' teorisi olarak adlandırdığı teorisinin altında yatan gerçektir-reel faiz oranının para değerindeki değişmeler düzeldikten sonra parasal faiz oranına eşit olduğu parasal faiz oranı ve reel faiz oranı ayırımı. Belirtildiği gibi, para değerindeki değişmenin öngörülüp öngörülmediğine ilişkin bir varsayımın yapılıp yapılmadığı açık olmadığından, bu teoriyi mantıklı bulmak çok zordur. Söz konusu değişme öngörülmüşse, o anda yapılan işler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı, öngörülmemişse, mevcut malların fiyatlarının, parayı ve malı elde tutmanın sağladığı avantajı hemen eşitlemek üzere bir kez daha düzenlenecek olması ikileminden kaçma imkânı bulunmamaktadır. Parayı elde tutanlar açısından ödünç verilen paranın değerinde borcun verildiği dönem boyunca meydana gelecek olası değişmeyi dengeleyecek faiz oranı değişmelerinden kazançlı çıkmak ya da zarar görmek için de artık geç olacaktır. Zira Profesör Fisher'in, para değerindeki değişmelerin bir grup insan tarafından öngörüldüğü ve diğer bazıları tarafından öngörülmediği biçiminde bir varsayım yaparak bu ikilemden kaçma konusunda başarılı olduğundan da söz edilemez.

Yanlışlık, para değerindeki olası değişmelerin, veri sermaye stokunun marjinal etkinliği yerine faiz oranlarına doğrudan tepki vereceğinin varsa-

yılmasında yatmaktadır. *Mevcut* varlıkların fiyatları, paranın olası değerine ilişkin beklentilerdeki değişmelere kendini uyduracaktır. Beklentide meydana gelen böylesi değişmelerin önemi, söz konusu varlıkların sermayenin marjinal etkinliğine verdiği tepki yoluyla *yeni* varlıkları meydana getirme gönüllülüğü üzerindeki etkisinde yatmaktadır. Yüksek fiyat beklentisinin uyarıcı etkisi, faiz oranını yükseltmesi nedeniyle değil (çıktıyı uyarmanın paradoksal yolu olacaktır-faiz oranları yükseldiği ölçüde, bu boyuttaki uyarıcı etki dengelenir), veri sermaye stokunun marjinal etkinliğini yükseltmesi nedeniyle ortaya çıkar. Faiz oranı sermayenin marjinal etkinliğiyle *pari passu* artacak *olsaydı*, artan fiyat beklentisi nedeniyle ortaya çıkacak bir uyarıcı etki söz konusu *olmayacaktı*. Zira çıktının uyarılması, faiz oranına göre veri sermaye stokunun marjinal etkinliğinin *nispî olarak* yükselmesine bağlıdır. Aslında, Profesör Fisher'in teorisi, paranın gelecekteki değerine ilişkin beklentideki değişme temelinde, söz konusu değişmenin carî çıktıyı etkilememesi açısından hâkimiyet kuran faiz oranı olarak tanımlanan 'reel faiz oranı' cinsinden yeniden yazılabilir.[67]

Faiz oranının gelecekte düşeceğini beklemenin, sermayenin marjinal etkinlik şedülünü *aşağı çekmede* hiçbir etkisinin olmadığını belirtmek gerekir. Zira bunun anlamı, bugün üretilen donanımla elde edilen çıktının yaşam süresi boyunca düşük getiri sağlayan donanımla elde edilen çıktıyla rekabet etmesi gerektiğidir. Gelecekte hüküm sürecek çeşitli vadelerdeki faiz oranları bileşimine dayanan beklentiler, bugün geçerli olan faiz oranları bileşiminde kısmen yansıtılacağından, beklentilerin çok büyük bir baskı altına alma etkisi olmayacaktır. Bununla birlikte, donanımın yaşam süresinin sonuna doğru kendini gösteren ve bugün üretilen donanımla elde edilen çıktı, bugün üretilen donanımın yaşam süresinin sonuna doğru geçerli olan düşük faiz oranı nedeniyle düşük getiriye sahip daha yeni donanımla elde edilen çıktıyla rekabet etmesi gerekeceğinden, ortaya çıkacak kimi baskılayıcı etkiden söz edilebilir.

Veri sermaye stokunun marjinal etkinliğinin beklentilere bağlı olduğunu anlamak önemlidir. Zira ticaret çevrimlerinin açıklanmasında sermayenin marjinal etkinliğini bir ölçüde sert dalgalanmaların konusu haline getiren temelde bu bağımlılıktır. Aşağıda 22. Kısımda, birbirini izleyen boom ve çöküşlerin, faiz oranına nazaran sermayenin marjinal etkinliğinde-

67) Mr. Robertson'un 'Industiral Fluctuations and the Natural Rate of Interest', *Economic Journal*, December 1934'de yayınlanan makalesi.

ki dalgalanmalar cinsinden açıklanabileceğini ve analiz edilebileceğini göstereceğiz.

IV

Yatırım hacmini etkileyen iki tür risk çoğunlukla birbirinden ayırt edilememektedir. Ancak, ayırt edilmeleri önemlidir. Bunlardan ilki, girişimcinin ya da borç alanın riskidir ve umduğu olası hâsıladan fiilen elde ettiği kazançla ilgili olarak zihninde bulunan şüphelerden doğmaktadır. Bir kimse parasını girişim çerçevesinde riske atıyorsa, buna ilişkin risk, parasını girişim yapmak için kullanmaya başlamasıdır.

Ancak, borç alma ve ödünç verme sistemi söz konusu olduğunda, ödünç verme işinin reel ya da kişisel güvenlik marjı çerçevesinde yapıldığını anlatmak istiyorum. Ödünç verenin riski olarak adlandırabileceğimiz ve buna ilişkin bir ikinci tür risk ortaya çıkmaktadır. Bu tür risk, ya ahlâkî bir durum yani bir yükümlülüğün isteyerek yerine getirilmemesiyle ya da kanunî yolları kullanarak söz konusu yükümlülükten kaçmanın başka yollarının bulunmasıyla ya da güvenlik marjının yetersiz olmasından yani bu boyuttaki para ödünçlerini reel varlıktan daha güvensiz hale getiren parasal standartlarının değerindeki ters yönlü değişmeler nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Tüm bunların hepsi ya da büyük bir kısmı, dayanıklı reel varlıkların fiyatlarıyla yansıtılmıştır ve bu nedenle de massedilmiştir.

İlk tür risk, bir anlamda, öngörünün tam ya da ortalama olarak doğru yapılmasıyla en aza iner. Bununla beraber, ikinci tür risk, borç alan ve ödünç veren aynı kişiyse ortaya çıkmayacak yatırım maliyetine yapılan pür bir ilâvedir. Bundan başka, bu kısmen, yatırımı uyaracak minimum olası hâsıla sağlamak amacıyla pür faiz oranına *iki kez* ilâve edilen girişimcinin risk oranını ikiye katlar. Zira girişimci sermayesi riskli bir sermayeyse, borçlanan, hâsıla beklentisi ve borçlanmaya değer geniş bir marj olmasını isteyecektir. Aynı nedenlerle, ödünç veren de, ödeteceği karşılık ve ödünç vermesini mümkün kılan faiz oranı arasında pür faiz oranı arasındaki marjın geniş olmasını isteyecektir (borçlunun, olağanüstü güvenlik marjı sunacak kadar güçlü ve zengin olmasının dışında). Borçlunun zihninde riski dengeleyecek ve oldukça lehine olacak bir sonuç elde etme umudu, ödünç veren açısından teselli konusu olacak bir şey değildir.

Görebildiğim kadarıyla, buraya kadar, riskin bir kısmından iki kez indirim yapılması hususu hiç vurgulanmadı. Ancak, bu husus belli durumlarda önemli olabilir. Boom sırasında, bu her iki riske, borçlananın riski ve

ödünç verenin riski, ilişkin olarak çoğunlukla yapılan tahmin, alışılmadık bir biçimde düşüktür.

V

Geleceğe ilişkin olarak sermayenin marjinal etkinlik şedülüne (faiz oranından daha fazla) dayanarak ortaya konan beklenti bugünü de etkilediğinden, söz konusu şedül çok önemlidir. Sermayenin marjinal etkinliğini, sadece gelecekte bugünü etkileyecek bir değişmenin olmadığı statik bir durumda geçerli olacak sermaye donanımının carî hâsılası cinsinden ele alma yanlışlığı, bugün ve yarın arasındaki teorik bağın kopmasıyla sonuçlanmıştır. Faiz oranı bile, hemen hemen[68], carî bir olgudur. Sermayenin marjinal etkinliğini aynı statüye indirgersek, mevcut dengenin analizinde geleceğin etkisini doğrudan heseba katmaktan vazgeçmiş oluruz.

Statik durum varsayımının günümüz iktisat teorisinin altında yatan unsur olduğu gerçeği, iktisat teorisine büyük ölçekli bir gerçek dışılığı işin içine dâhil etmektedir. Ancak, yukarıda da tanımlandığı gibi, kullanım maliyeti ve sermayenin marjnal etkinliği kavramlarının kullanılmaya başlanması, işin gerçeğe dönmesinde etkili olacağını ve gerekli uyum düzeyini minimuma indirgeyeceğini düşünüyorum.

Dayanıklı donanımın varlığı, iktisadî geleceğin günümüzle bağının sürmesinin nedenidir. Bu nedenle, bu, geleceğe ilişkin beklentinin dayanıklı donanımın talep fiyatıyla günümüzü etkileyeceği biçimindeki düşünce ilkelerimizle uyumlu ve üzerinde mutabık kalınacak bir husustur.

68) Tam anlamıyla değil. Zira değeri kısmen geleceğe ilişkin belirsizliği yansıtır. Bundan başka, farklı vadelere sahip faiz oranları arasındaki ilişki beklentilere dayanmaktadır.

12. KISIM
UZUN DÖNEM BEKLENTİSİ

I

Bir önceki kısımda, yatırım ölçeğinin, faiz oranı ve farklı carî yatırım ölçeklerine tekabül eden sermayenin marjinal etkinliği şedülü arasındaki ilişkiye ve sermayenin marjinal etkinliğinin de sermaye malının arz fiyatı ve söz konusu sermaye malından beklenen olası hâsılaya bağlı olduğunu gördük. Bu kısımda, bir varlıktan elde edilmesi beklenen olası hâsılayı belirleyen unsurları daha ayrıntılı bir biçimde ele alacağız.

Olası hâsıla beklentilerinin dayanağına ilişkin düşüncelerin bir kısmı hemen hemen bilindiğini düşündüğümüz mevcut gerçekler ve kısmen de sadece üç aşağı beş yukarı güvenle önceden tahmin edilebilen gelecekteki olaylardır. Birincisinin arasında, mevcut çeşitli sermaye malı türü stoku ve genelde sermaye malı ve etkin olarak üretilebilmeleri için sermayenin nispî olarak büyük yardımına gereksinim duyan mevcut tüketicilerin talebinin gücü sayılabilir. İkincisinin arasında ise sermaye malı türü ve miktarında ve tüketici zevklerinde gelecekteki değişmeler, yapılması düşünülen yatırımın yaşam süresi boyunca zaman zaman efektif talebin gücü ve yaşam süresi boyunca para birimi cinsinden ücret birimindeki değişmeler yer almaktadır. İkincisini içeren psikolojik beklenti, *uzun dönem beklenti* olarak özetlenebilir. Bu, 5. Kısımda incelediğimiz ve üreticinin, mevcut teçhizatıyla bugün üretme kararı aldığı ürün tamamlandığında elde edeceğinin tahminine dayanan kısa dönem beklentisinden ayrı tutulmalıdır.

II

Beklentilerimizi oluştururken, çok belirsiz olan konulara büyük ağırlık vermek çok aptalca olacaktır.[69] Bu nedenle, oldukça güven duyduğumuz gerçekleri, bunlar bilgimizin belirsiz ve yetersiz olduğu diğer gerçeklere nazaran konuyla daha az ilintili olsa da, büyük ölçüde yol gösterici olarak almak akla yatkındır. Bu nedenle, mevcut duruma ilişkin gerçekler, bir anlamda orantısız bir biçimde, uzun dönem beklentimizin oluşumuna dâhil olur. Çoğunlukla yaptığımız şey, mevcut durumu almak ve sadece bir değişiklik beklentisine ilişkin üç aşağı beş yukarı belli nedenlerimizin olması ölçüsünde değiştirerek geleceğe yönelik olarak tasarım yapmaktır.

Bununla birlikte, kararlarımızın dayanağı olan uzun dönem beklentisi sadece yapabildiğimiz en olası tahmine dayanmamaktadır. Bu aynı zamanda, bu tahminde bulunmamızı sağlayan *güvene* de bağlıdır-yapılan en iyi tahminin büsbütün yanlış çıkmamasını sağlamak için yapılan ihtimal değerlendirmesi. Büyük değişiklikler olacağını beklemekle birlikte bunların ne tür olacağına ilişkin belirsizlik çoksa, güvenimiz zayıflayacaktır.

Güven durumu denilen şey, pratik insanın daima en sıkı ve uyanık bir biçimde dikkatini toplanması gereken bir konudur. Ancak, iktisatçılar bu hususu dikkatli bir biçimde analiz etmemişler ve kural olarak da, genel ifadelerle tartışmaktan öteye gitmemişlerdir. Özellikle de iktisadî sorunlara uygunluğunun sermayenin marjinal etkinliği şedülü üzerinde yarattığı önemli etki çerçevesinde ortaya çıktığı açıklığa kavuşturulmamıştır. Yatırımı birbirinden bağımsız olarak etkileyen iki unsur yani sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve güven durumu yoktur. Yatırım talep şedülüyle aynı şey olan güven durumu, sermayenin marjinal etkinliği şedülünü belirleyen temel unsurlardan biri olduğu için işin içindedir.

Bununla beraber, güven durumuna ilişkin olarak *a priori* çok fazla bir şey konuşulmamıştır. Varacağımız sonuçlar, piyasanın ve işletme psikolojisinin fiilî gözlemine dayanmaktadır. Bu kitabın büyük bir kısmında farklı soyutlama düzeyinde konu dışına çıkmamız bu nedenledir.

Sunum kolaylığı açısından, güven durumuna ilişkin olarak aşağıda yapacağımız tartışmada faiz oranının değişmediğini varsayacağız. Bu kısmın alt kesimlerinde, yatırımların değerlerindeki değişmelerin sadece yatırımların olası hâsılalarına ilişkin beklentilerdeki değişmeleri sonucunda ol-

69) 'Çok belirsiz' derken, 'çok ihtimal dışı' derken anlatmak istediğimle aynı şeyi kastetmiyorum. Şu çalışmama bakılabilir, *Treatise on Probability*, 6. Kısmın konusu olan 'The Weight of Arguments'.

muş gibi ve bunların tümüyle söz konusu olası hâsılaların kapitalize olduğu faiz oranlarında meydana gelen değişmelerden kaynaklanmamış gibi ele alacağız. Bununla birlikte, faiz oranındaki değişmelerin etkisi, güven durumundaki değişmelerin etkisi üzerine kolaylıkla bindirilebilir.

III

Olası hâsıla tahminlerimizin yapıldığı bilginin aşırı derecede riskli olduğu oldukça dikkat çekici bir gerçektir. Yatırımdan elde edilecek hâsıla üzerinde etkili olan unsurlara ilişkin bilgimiz bazı yıllar için genellikle çok azdır ve sıklıkla da önemsenmeyecek bir özellik taşımaktadır. Samimi konuşmak gerekirse, bir tren yolu, bir bakır madeni, bir tekstil fabrikası, bir ilaç patentinin itibarı, Atlantik seferi yapan denizyollarının, Londra'daki bir binanın sağlayacağı hâsılanın on yıl hatta beş yıl öncesinden tahmin edilmesini sağlayan bilgimiz pek işe yaramaz ve bazen de hiçbir değer ifade etmez. Gerçekte, davranışları piyasanın yönetiminde etkili olmayan azınlığın içinde yer alanların çoğu, ciddi bir biçimde böylesi bir tahmin girişiminde bulunur.

Bir zamanlar işletmeler bunları üstlenenler ya da bunların arkadaşları ve yardımcılarınca sahip olunduğu dönemlerde yatırım gerçekten olası kârın hesaplamasına kendilerini adamayan, gayretli bir mizaca sahip ve yapıcı özellikleri olan insanların gerçekleştirdikleri yeterli hamlelere dayanırdı. Alman nihaî sonuç, yöneticilerin kabiliyet ve niteliklerine göre ortalamanın altında ya da üstünde de olsa, işlere kısmen piyango gözüyle bakılırdı. Kimi başarısız, kimi başarılı olurdu. Ancak, olay gerçekleştikten sonra bile kimse, yatırılan toplamlar cinsinden ortalama sonuçların faiz oranının üstünde, eşit ya da altında olup olmadığını bilemezdi. Doğal kaynakların sömürülmesini ve tekelleri hariç tutarsak, yatırımların fiilî ortalama sonuçlarının, gelişme ve refah dönemlerinde bile, söz konusu kişileri bu işe sevk eden umutlarının suya düşmesine bile neden olabilmekteydi. İşadamları vasıf ve şans karması bir oyun oynarlar ve aldıkları ortalama sonuçlarda neyin ellerinden tuttuğunu bilmezdi. İnsanın doğası, bir fırsat yakalama, (kâr elde etmenin dışında) bir fabrika, demiryolu, maden ya da çiftlik kurarak bir tatmin elde etme halet-i ruhiyesi içinde olmasaydı, sadece kuru kuru ortaya konan bir hesaplama çerçevesinde gerçekleştirilebilecek bir yatırımın yapılması söz konusu olmazdı.

Bununla birlikte, eski tip özel işletme yatırımı yapma kararları, sadece tüm toplum açısından değil, fakat aynı zamanda birey için de büyük öl-

çüde değiştirilemez nitelikteydi. Bugün hüküm süren sahiplik ve yönetim arasında yapılan ayırım ve organize yatırım piyasalarının gelişmesi, kimi zaman yatırımı kolaylaştıran ancak büyük ölçüde sistemi istikrarsızlaştıran çok önemli yeni bir unsurun işin içine girmesine neden olmuştur. Kıymetli evrak piyasalarının yokluğunda, bağlanmış yatırımların yeniden değerlendirilmesi için sık sık girişimde bulunmanın bir nedeni yoktur. Ancak, Borsa, birçok yatırımı her gün yeniden değerlendirir ve yapılan bu yeniden değerlendirmeler, kişilerin yaptıkları bağlantıları sık sık yeniden gözden geçirmeleri fırsatını verir. Bu, bir çiftçinin, kahvaltısını yaptıktan sonra barometresine fiske atarak, saat 10 ilâ 11 arasında tarım işletmesindeki sermayesini geri çekmeye ve sonra da hafta içinde onu yeniden yatırıma tabi tutma kararı almasına benzemektedir. Ancak, Borsada yapılan günlük söz konusu yeniden değerlendirmeler öncelikle eski yatırımların bireyler arasındaki transferini kolaylaştırmak için yapılıyor olsa da, kaçınılmaz bir biçimde carî yatırım oranını kesin olarak etkiler. Zira kurulacak yeni bir girişimin benzerini daha ucuza satın almak varken, bunu yapmayıp yenisini kurma konusunda ısrarlı olmanın hiçbir anlamı yoktur. Buna karşın, yeni bir proje için harcanan para uygun değil gibi görünse de, piyasada hemen bir kâr sağlama imkânı yaratacaksa, bu harcamalar teşvik edilir.[70] Böylece, belli yatırım kategorileri, profesyonel girişimcinin gerçek tahminlerinden çok Borsada hisse senetlerin açıklanan fiyatları temelinde faaliyette bulunanların ortalama beklentilerince yönetilir.[71] Mevcut yatırımlar için günlük, hatta saatlik olarak yapılan oldukça önemli yeniden değerlendirmeler nasıl uygulanmaktadır?

IV

Doğrusunu söylemek gerekirse uygulamada, kural olarak, *anlaşma* de-

70) *Treatise on Money* adlı kitabımda (cilt. II, s. 195), bir şirketin hisse senetleri çok yüksek kote edildiğinde ve dolayısıyla da, yeni hisse senetleri arz ederek sermayesini artırmak mümkün hale geldiğinde, bu durum, daha düşük faiz oranından borçlanmanın sağlayacağı sonuçlara benzer sonuçlar doğuracağına işaret etmiştim. Şimdi de bunu, mevcut varlıkların yüksek kotasyonunun buna tekabül eden sermaye tipinde marjinal etkinliğin de yükselmesine neden olacağını ve bu nedenle de, faiz oranının düşmesiyle aynı etkiyi (yatırım, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranı arasında yapılan bir karşılaştırmaya dayandığından) doğuracağını söyleyerek tanımlayacağım.

71) Bu, tabii ki, hemen pazarlanabilir durumda olmayan girişim kategorilerine ya da buna tekabül eden ciro edilebilir yakın araçlara sahip olmayanlar için geçerli değildir. Bu istisnaya giren kategoriler daha önce yoktu. Ancak, yeni yatırımın toplam değerinin bir oranı olarak ölçüldüğünde, önemleri hızla azalmaktadır.

nen yönteme geri dönmüş bulunmaktayız. Bu anlaşmanın özü, -tabii ki, çok kolay bir biçimde işlememektedir- değişiklik beklememiz için çok özel nedenler dışında, mevcut durumun sonsuza kadar devam edeceği varsayımına dayanmaktadır. Bunun anlamı, mevcut durumun sonsuza kadar devam edeceğine gerçekten inanıyor olmamız değildir. Deneyimlerimiz çerçevesinde, bildiğimiz husus, bunun böyle olmadığıdır. Uzun döneme yayılan bir yatırımın fiilî sonuçları, başlangıçtaki beklentiyle nadiren uyum içindedir. Bilgisiz bir kimsenin her iki yönde de aldanabileceğini ve sonuçta da eşit olasılıklara dayanan hayat istatistikleri açısından ortalama bir tahmine dayanacağını söyleyerek sergilediğimiz tavrın akla yakın olduğu iddiasında bulunamayız. Zira bilgisizliğe dayanan aritmetik olarak eşit olasılıklar varsayımının saçma sapanlıklara neden olacağını kolayca göstermek mümkündür. Aslında, nasıl ulaşılmış olursa olsun, yatırımın hâsılasını etkileyecek gelişmelerin bugünden bilinmesi açısından piyasanın şimdiki değerlendirmesi yapılan tek *doğru* değerlendirmedir ve bu değerlendirme, sadece bu olaylara ilişkin bilgide bir değişme meydana geldiğinde değişecektir. Felsefî olarak konuşursak, geleceğe ilişkin şimdiki bilgimiz matematik olarak hesaplanmış bir beklenti için yeterli bir temel oluşturmadığından, bu tek doğru değerlendirme değildir. İşin gerçeği, piyasanın değerlendirilmesine olası hâsılayla hiçbir ilgisi bulunmayan her tür düşünce girer.

Bununla birlikte, yukarıda belirtilen geleneksel hesaplama yöntemi, işimizin sürekliliğinin ve istikrarının bir ölçüsü olmasıyla uyumlu olabilir ve *böylece de, anlaşmanın sürdürülmesinde güvenilir bir unsur olmaya devam eder.*

Zira organize yatırım piyasaları varsa ve anlaşmanın devam edeceğine güveniyorsak, yatırımcının, *yakın geleceğe* ilişkin haberlerde gerçek bir değişiklikten şahsen bir fikir elde etmeye çalışabileceği ve herhalde pek büyük olmayacak bir olasılık riskinden başkaca hiçbir tehlikeyle karşılaşmayacağı inancıyla haklı olarak cesur davranacağı düşünülebilir. Varsayımın geçerli olacağını varsayarak, yatırımın değerini sadece bu değişmeler etkileyecektir ve yaptığı yatırımın on yıl sonraki değerinin ne olacağını düşünüp de uykusu kaçmayacaktır. Böylelikle, yatırım, bireysel yatırımcı açısından kısa dönemler çerçevesinde 'güvenli' hale gelecek ve birbirini izleyen kısa dönemler ne kadar çok olursa olsun, aradan çok fazla bir şeyin olmasına izin verecek kadar uzun bir zaman geçmeden, anlaşmanın bozulmayacağına ve verdiği hükmü gözden geçirme fırsatının olacağına ve

yatırımını değiştirebileceğine oldukça inanmalıdır. Toplum açısından 'sabit' olan yatırımlar, birey için 'likit' hale getirilir.

Öncü yatırım piyasalarımızın bu süreç çerçevesinde gelişmiş olduğundan eminim. Ancak, mutlak görüş açısından ne kadar keyfî olursa olsun, bir anlaşmanın böylesi zayıf noktalarının olacağı şaşırtıcı değildir. Bugün yeterli yatırımı temin etme sorununun büyük bir kısmı, yatırımın kararsız olmasından ileri gelmektedir.

V

Bu kararsızlığı artıran kimi unsurlar şu şekilde kısaca özetlenebilir.

(1) İşletmenin fiilî ya da olası koşullarını yönetmeyen ve bunlara ilişkin özel bilgi sahibi olmayanların toplumun derneşik sermaye yatırımı içinde sahip oldukları net varlıklarının oranındaki tedrici bir artış sonucunda, bunlara sahip olan ya da bunları satın almayı tasarlayanların yatırımların değerlendirilmesine ilişkin gerçek bilgi unsuru ciddi bir biçimde azalır.

(2) Mevcut yatırımların kârlarında kısa ömürlü ve önemsiz nitelikte olan ve günden güne meydana gelen dalgalanmaların, piyasa üzerinde aşırı hatta makul olmayan bir düzeyde etkisi ortaya çıkar. Örneğin, buz imâl eden Amerikan şirketlerinin kârların mevsimlik olarak yüksek olduğu yaz aylarında kimsenin buz talep etmediği kış aylarına nazaran daha yüksek bir fiyattan buz sattıkları söylenir. Banka tatilinin (bank-holiday-İngiltere'de bankaların yılda bir kez hafta içi bir gün kapalı olduğu gün- ç.n.) yeniden uygulanmaya başlanması, İngiliz demiryolu sisteminin piyasa değerini birkaç milyon pound yükseltmiştir.

(3) Çok sayıda bilgisiz insanın kitle psikolojisi sonucunda oluşan geleneksel değerleme, olası hâsılada gerçekten çok fazla bir değişiklik ortaya çıkarmayacak unsurlara ilişkin düşüncenin hızla salınım göstermesi sonucunda sert bir değişmeye maruz kalmıştır. Bunun, sağlam bir biçimde ayakta durmasını sağlayacak köklere sahip olduğu konusunda ikna edici hiçbir şey bulunmamaktadır. Özellikle değişiklik beklemenin hiçbir maddî temeli olmasa da, mevcut durumun ebediyen sürmesi hipotezinin her zamankine nazaran pek mümkün olmadığı anormal dönemlerde piyasa makul bir hesaplama yapmanın somut bir temeli olmadığında mantıksız ve yine de bir anlamda meşru iyimser ve kötümser duygu dalgasına kapılacaktır.

(4) Ancak, özellikle üzerinde durmamız gereken bir veçhe söz konusudur. Ortalama özel yatırımcıdan daha iyi yargıda bulunacak ve daha fazla

bilgiye sahip olan uzman profesyoneller arasındaki rekabetin, bilgisiz kişilerin geride bıraktıkları garip davranışları düzelteceği varsayılır. Bununla birlikte, profesyonel yatırımcı ve spekülâtörlerin enerjileri kendini başka yerlerde gösterir. Zira gerçekte bu insanların çoğu yatırımın tüm yaşamı boyunca sağlayacağı olası hâsılanın uzun dönemli tahmini konusuyla değil de, halkın sadece bir adım ötesinde değerlemenin geleneksel temelinde meydana gelecek değişmeleri öngörmeyle ilgilenir. Yatırımı 'temelli satın alan' biri için yatırımın gerçekten ne anlama geldiğiyle değil de, kitle psikolojisinin etkisi altında, üç ay ya da bir yıl sonra piyasanın söz konusu yatırıma biçeceği değerle ilgilenirler. Bundan başka, bu davranış, inatçı bir ruh hali nedeniyle değil de, yukarıda belirtilen bir yatırım piyasası örgütlenmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Zira olası hâsılasının 30 olacağına ve aynı zamanda da piyasanın üç ay sonra 20 olarak değerlendireceğine inandığınız bir yatırıma 25 ödemek hiç anlamlı değildir.

Böylelikle, profesyonel yatırımcı kendini, deneyimlerden hareket ederek piyasanın kitle psikolojisiyle en çok etkilendiği türden haberlerde ya da içine bulunulan ortamda, yakında meydana gelecek değişmeleri tahmin etmeye yöneltir. Bu durum, 'likidite' görüşü denen görüşle örgütlenmiş yatırım piyasalarının kaçınılmaz bir sonucudur. Ortodoks finansın düsturlarından hiçbiri, yatırım kurumları açısından kaynaklarını 'likit' varlıklar olarak tutma konusunda yoğunlaşmanın yararlı bir özellik olacağı doktrini biçiminde ifade edilen likidite fetişizminden kesin olarak daha antisosyal değildir. Toplumun tümü açısından yatırım likiditesi gibi bir şeyin olmadığı unutulmaktadır. Vasıflı bir yatırımın sosyal amacı, geleceği kuşatan zamanın karanlık güçlerinin ve bilgisizliğinin üstesinden gelmelidir. Fiilî olarak bugün yapılacak vasıflı yatırımların özel amacı, Amerikalıların da çok iyi bir şekilde belirttiği gibi, 'ilk voliyi vurmak', halkı kurnazlıkla atlatmak ve diğerlerinin üç kuruş önüne geçmektir.

Yatırımın uzun dönemli olası hâsılasından ziyade birkaç aylık geleneksel değerlemenin temelini tahmin etmek, halkın arasında profesyonellerin karnını doyurmak için şaşkın ördek gibi dolaşılmasını gerektirmemektedir. Bu oyun sadece profesyoneller arasında oynanabilir. Kimsenin kaderini, uzun dönem geçerliliği olmadan değerlemenin geleneksel temeline bağlamasına da gerek yoktur. Zira doğrusunu söylemek gerekirse, müziğin çalması durunca, sandalyenin kapılması gerekir. Bu oyun, müziğin çalmasının durmasıyla birlikte, oyunculardan birinin sandalyesiz kalacağı bilinse de, büyük bir zevk ve eğlence içinde oynanması gerekir.

Ya da benzetişimi biraz değiştirerek, profesyonel yatırım, gazetelerin düzenledikleri ve yüz resimden en güzel altı resmin seçildiği, birinciliğinse, bu yarışmaya katılanlarca ortalama olarak en çok tercih edilen resme en yakın olana verildiği yarışmaya benzetilebilir. Bu çerçevede, her yarışmacı, kendisinin en güzel bulduğu resme değil de, soruna aynı bakış açısıyla bakan diğer yarışmacıların en güzel bulacaklarını tahmin ettiği resme oy verir. Nasıl hüküm verilirse verilsin, olan şey her yarışmacının en güzel olan resmi seçmesi ya da ortalama düşünceye göre en güzel olan resmin seçilmesi değildir. Ulaştığımız üçüncü aşama, ortalama fikrin, ortalama fikrin ne olacağını tahmin etmek üzere zekâsının çalıştırmasıdır. Dördüncü, beşinci hatta daha ileri aşamalara giden kişiler olduğuna da inanıyorum.

Okuyucu araya girerek, mevcut eğlenceden aklı karışmayarak en iyi uzun dönem beklentisinde bulunan vasıflı bir kişinin, uzun dönemde diğer oyunlarından daha büyük kâr elde edilebileceği söyleyebilir. Buna verilecek cevap ilk önce gerçekte, bu tür ciddi düşünen insanların bulunduğu ve kendi etkilerinin de oyuna katılan oyuncular üzerinde hâkim kılıp kılmamasına bakılmaksızın yatırım piyasası açısından çok büyük farklılık yarattığıdır. Ancak, buna ilâveten, modern yatırım piyasalarında böylesi insanların hâkimiyetini tehlikeye sokacak birkaç durumun da söz konusu olduğunu belirtelim. Gerçek bir uzun dönem beklentisine dayanan yatırım, bugün için yapılabilmesi oldukça zor bir şeydir. Bunu yapmaya girişen kişi çok zor günler geçirir ve topluluğun nasıl davranacağını topluluktan daha iyi tahmin etmeye çalışan birinden daha büyük bir riske girer. Veri zekâ düzeyinde, kötü sonuçlar doğuracak hatalar yapmayı göze almışlardır. Deneyimlerden elde edilen sonuç, sosyal olarak avantajlı bir yatırım politikasının en kârlı yatırım politikasıyla örtüştüğüne dair açık bir gerçeğin olmamasıdır. Voliyi vurmaktan çok, zamanın güçlerini ve geleceğe ilişkin bilgisizliğimizi yenecek zekâya sahip olmamız gerekmektedir. Bundan başka, yaşam yeterince uzun değildir-insan doğası bir an önce sonuç almayı ister. Bir an önce hızla para biriktirmenin ayrı bir zevki vardır ve ortalama insan gelecekte elde edeceği kazançları oldukça yüksek bir oranda bugüne ıskonto eder. Profesyonel yatırım oyunu tahammül edilemez derecede sıkıcıdır ve kumar içgüdüsünden tümüyle uzak olan herhangi biri için aşırı titiz olmayı gerektiren bir şeydir. Buna karşın, bunu üstlenecek olan da uygun bir bedel ödemek durumundadır. Bunun ötesinde, yakın dönem piyasa dalgalanmalarını önemsemeyen bir yatırımcı, güvenliği açısından daha fazla kaynağa gereksinim duyar ve borçlandığı

parayla büyük ölçekte iş yapmamalıdır-veri zekâ ve kaynaklarla zamanını eğlenceye ayırması kendisine daha yüksek getiri sağlayacaktır. Son olarak, uzun vadeli yatırım yapan ve en çok kamu çıkarına hizmet eden yatırımcı, yatırım fonlarının komiteler ya da yönetim kurulları ya da bankalar tarafından yönetildiği yerlerde, en fazla eleştiriye uğrayan kişidir.[72] Zira davranışı ortalama düşüncenin gözünde özde garip, alışılmadık ve aceleci bir niteliktedir. Başarılı olursa, bu başarının, aceleciliği nedeniyle olduğuna ilişkin inancı doğrulayacaktır. Kısa dönemde başarısız olursa, ki olması çok muhtemeldir, merhamet bulamayacaktır. Dünyevî bilgelik, geleneksel olarak başarı kazanmaktansa, geleneksel dışı anlaşmalarla karşı tarafı ikna etmenin daha iyi olduğunu öğretmiştir.

(5) Bu noktaya kadar, spekülâtörün ya da spekülâtif yatırımcının içinde bulunduğu güven durumunu ele aldık ve varacakları nokta konusunda tatmin olmuşlarsa, piyasa faiz oranından sınırsız bir biçimde para yatırabileceklerini zımnen varsaydık. Ancak, tabii ki, olan durum bu değildir. Böylece, bir başka güven durumunu yani kimi zaman kredi durumu olarak tanımlanan ve kendilerinden borçlanmak isteyenlere yönelik olarak ödünç veren kurumların bunları refere etmesi halini ele almak zorundayız. Kıymetli varlıkların fiyatlarında sermayenin marjinal etkinliği üzerinde felâketle sonuçlanabilecek tepkilere neden olan bir düşüş, spekülâtif güven ya da kredi durumunun çökmesi nedeniyle ortaya çıkabilir. Ancak, her iki durumda da görülen zayıflama, çöküşe neden olabilecek düzeydedir. Canlanmanın olabilmesi için, her ikisinin de eski durumuna gelmesi gerekir. Zira kredinin zayıflaması çöküşün ortaya çıkmasına yetecek kadar olsa da, canlanmanın gerekli koşulu olan güçlenme yeterli bir koşul sağlamaz.

VI

Bu düşünceler, iktisatçının görüş alanının dışına çıkmamalıdır. Ancak, bunları doğru bir perspektife oturtmak gerekir. Piyasa psikolojisini öngörme faaliyetine *spekülâsyon*, varlıkların yaşam süreleri boyunca olası hâsılalarını öngörme faaliyetine *girişim* dersem, girişime karşı spekülasyonun her zaman üstünlük sağlayacağı söylenebilir. Yatırım piyasalarının örgüt-

72) Bir yatırım tröstü ya da sigorta şirketi tarafından sıkça yatırım portföyünden elde edeceği gelirinin yanı sıra söz konusu yatırım portföyünün piyasadaki değerinin de hesaplanmasına ilişkin deneyim ve bunun genellikle sağduyulu olduğunun düşünülmesi, yatırım portföyünün piyasa değerindeki dalgalanmalara daha fazla dikkat etme eğilimine girer.

lenişi geliştikçe, spekülasyonun nüfuz sağlama riski de artacaktır. Dünyadaki en büyük yatırım piyasalarından birinde yani New York'da, spekülasyonun etkisi (yukarıda belirtilen anlamda) inanılmaz boyutlardadır. Finans alanının dışında bile, Amerikalılar kendilerinin ortalama fikir sahibi olduklarına inanarak, ortalama fikrin ne olacağını keşfetmeyle boş yere ilgilenme eğilimindedirler. Bu millî zayıflık karşılığını borsada bulmaktadır. Bir Amerikalının bir İngiliz gibi 'gelir elde etmek' amacıyla yatırım yapması nadiren gerçekleşen bir şeydir. Sermayenin değerlenmesi umudu taşımanın dışında yatırım satın almaya hazır değildir. Bu, Amerikalı bir yatırım satın alırken umutlarını çok fazla yatırımın olası hâsılasına değil ama geleneksel değerleme temelinde kendi lehine meydana gelecek değişmelere bağladığını söylemekle aynı şeydir yani yukarıda belirtilen anlamda bir spekülâtördür. Spekülâtörler, girişimin düzenli bir biçimde sürmesi konusunda baloncuklar gibi zararsızdır. Ancak, girişim, spekülâsyon girdabı içinde baloncuk haline geldiğinde iş değişir. Bir ülkenin sermayesinin gelişimi bir gazinonun yan ürünü haline geldiğinde, işlerin hastalıklı bir hale gelmesi mümkündür. Sosyal amacı yeni yatırımları gelecekte elde edilecek hâsıla anlamında en kârlı kanallara yönelten bir kurum olarak değerlendirilen Wall Street tarafından ulaşılan başarının ölçüsü, *lassez-faire* kapitalizmin en göze çarpan başarısı olarak ifade edilemez. Wall Street'in en önemli beyinlerinin gerçekte farklı amaçlara yönlendirildiğini düşündüğümde bu sürpriz sayılmamalıdır.

Bu eğilimler, başarılı bir biçimde örgütlenen 'likit' yatırım piyasalarının nadiren ortaya çıkan kaçınılmaz bir sonucudur. Kamu çıkarı açısından gazinoların erişilmez ve pahalı olduğu düşünülür. Aynı şey belki de borsalar için de geçerlidir. Londra Borsası'nın Wall Street'ten daha az günahkâr olması, millî nitelikleri arasındaki farklılıklardan çok, ortalama bir İngiliz için Thropmorton Street'in erişilmez ve çok pahalı olmasından ileri gelmektedir. Londra Borsası'nda işlem yapan tüccarın payı, brokerların pahalı simsarlığı ve maliyeye ödenen yüksek transfer vergisi, piyasada likiditeyi azaltan (on beş günlük işlemler başka şekilde çalışsa da) ve işlem niteliğini Wall Street'e kaydıran unsurlardır.[73] Birleşik Devletler'de girişimin üzerine binen spekülâsyon hâkimiyetinin gücünü hafifletmeye yönelik tedbirlerin belki de en önemlisi, tüm işlemlere yönelik olarak getirilen

73) Wall Street faaliyetteyken, yatırım alım satımının en az yarısının, aynı gün takası yapılmak üzere spekülâtöre bağlandığı söylenmektedir. Bu meta mübadelesinde de geçerlidir.

hükümet transfer vergisinin uygulanmaya başlamasıdır.

Modern yatırım piyasalarının bu gülünç görünümü bazen beni, ölüm ya da başkaca ağır durumlar dışında, evlilikte olduğu gibi, yatırım alım ve satımının sürekli ve birbirinden ayrılmaz nitelikte olmasının zamanımızın kötülüklerine karşı yararlı olacak bir çare olduğu sonucuna götürmüştür. Zira bu durum yatırımcının düşüncesini uzun vadeli hedeflere ve sadece bunlara yöneltmesini sağlayabilirdi. Ancak, böyle bir çarenin bir ikileme neden olduğunu anlamak için bir anlık düşünme yeterlidir. Bu da bize, yatırım piyasalarındaki likiditenin, bazen engellese de, yeni yatırım imkânlarını nasıl kolaylaştırdığını göstermektedir. Zira her bireysel yatırımcı kararını 'likit' varlık tutma biçiminde vererek (bu durum, tüm yatırımcılar için geçerli değildir) sinirlerini gevşetir ve bu da onun seve seve risk almasını sağlar. Yatırım alım satımının likit dışı varlıklara indirgenmesi, bireye tasarrufunu *başka yollarla* elde tutması imkânını verdiği sürece, yeni yatırımları ciddi bir biçimde engelleyecektir. Bu bir ikilemdir. Bireyin servetini iddihar etmesi ya da ödünç *para* olarak vermesi yolunu açtığı sürece, fiilî sermaye varlıklarının alım ve satımının alternatifi, bu varlıkların kolayca paraya çevrilebilecekleri piyasalar örgütlemenin dışında, yeterince cazip hale getirilemez (özellikle de sermaye varlıklarını yönetemeyen ve bunlarla ilgili pek bir şey bilmeyenler için).

Modern dünyanın iktisadî yaşamının başına belâ olan güven krizlerinin sadece radikal bir biçimde tedavi edilmesi, bireyi gelirini tüketme ve şüpheli de olsa, kendisi için en umut verici yatırım olarak etkileyen belli sermaye varlıklarının üretimini düzenleme arasında bir tercihte bulunmaya yöneltecektir. Gelecekle ilgili kuşkuların her zamankinden fazla olduğu zamanlarda, şaşkınlıkla daha fazla tüketim ve daha az yatırım yapmaya başlayacaktır. Ancak, şüphelere gömüldüğünde, gelirini şuna ya da buna harcamama duygusuyla ortaya çıkabilecek feci, birikimli ve geniş kapsamlı yansımaları önleyecektir.

Parayı iddihar etmenin sosyal tehlikelerini vurgulayanların, tabii ki, zihinlerinden yukarıdakine benzer şeyleri yapmak geçmektedir. Ancak, bunlar, bu olgunun para iddiharında hiçbir değişiklik olmadan da ya da en azından aynı oranda bir değişme olmadan da ortaya çıkma ihtimalini görmezlikten gelmektedirler.

VII

Spekülâsyondan kaynaklanan istikrarsızlıktan ayrı olarak, olumlu faali-

yetlerimizin büyük bir kısmının ister ahlâki, ister hedonistik ister de iktisadî olsun, matematik beklentiden çok spontane iyimserliğe dayanan insan doğasının niteliği nedeniyle ortaya çıkan istikrarsızlık çerçevesinde olması söz konusudur. Tam etkisini göstermesi için uzun bir zaman süresi gerektiğinde olumlu bir sonuç elde etmek istediğimiz kararlarımızın, muhtemelen, büyük bir çoğunluğu -hiçbir şey yapmamaktansa ve niceliksel ihtimallerle çarpılan niceliksel yararların ağırlıklı ortalamasının sonucu olarak ortaya çıkmayan- hayatî canlılığımızın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Girişim, gösterdiği gayreti teşvik eden temel unsurun, başkaları ne kadar içtenlikle söylemiş olsa da, kendi prospektüsündeki ifadelerle bulunacağına inanır. Sağlanacak yararın tam anlamıyla hesaplanması, Güney Kutbuna gitme nedeniyle elde edileceği düşünülen yararın hesaplanmasının bir adım önündedir. Böylelikle, sürü psikolojisi, önceki kâr elde etme umudundan daha makul olmasa da, bizi matematiksel bir beklentiyle başbaşa bırakacak bir biçimde bulanıklaştırılırsa ve spontane iyimserlik konusunda tereddüt ortaya çıkarsa, girişim solacak ve de ölecektir.

Geleceğe ilişkin umutlara dayanan girişimin tüm topluma yararlı olacağı çok rahatlıkla söylenebilir. Bireysel inisiyatif, akla yakın hesaplama sürü psikolojisiyle beslendiğinde ve desteklendiğinde uygun olacaktır. Sağlıklı bir insanın ölümü aklına getirmemesi gibi, iyimserlik çoğu zaman bu işlerin öncülerine kendilerini bekleyen nihaî kaybı unutturur ve bizde iz bırakan yanılsama, onlar açısından bir örnek olmaz.

Ne yazık ki, bu, çöküş ve depresyonların derece olarak artmasının yanı sıra iktisadî refahın, ortalama işadamı için uygun siyasî ve sosyal atmosfere dayandığı anlamına gelmektedir. Bir İşçi Partisi Hükümeti ya da bir New Deal korkusu girişimi baskı altına aldığında, bunun, makul bir hesaplamanın ya da siyasî niyetin sonucu olması gerekmemektedir. Bu sadece, spontane iyimserliğin tanrılaştırılmış dengesinin bozulmasının bir sonucudur. Bu nedenle, yatırım beklentilerini tahmin etmede, söz konusu spontane davranışları etkileyen sinirlerini ve histerisini ve hatta hazmını ve tepkilerini hesaba katmamız gerekmektedir.

Buradan hareketle kimse her şeyin irrasyonel psikolojiye dayandığı sonucunu çıkaramaz. Aksine, uzun dönem beklentisi çoğu zaman süredurum niteliğindedir ve böyle olmadığında da diğer unsurların telâfi edici etkileri kendini gösterir. İster kişisel, ister siyasî ve isterse de iktisadî olsun geleceği etkileyen insan davranışlarının matematiksel beklentilere dayanmadığını hatırlamamız gerekir. Zira böylesi hesaplamalar yapmanın te-

melleri mevcut değildir. Doğuştan ihtiyaç duyduğumuz şey çarkın dönmesini sağlamak olduğuna göre, çoğu kez kapris, duygu ya da şans açısından kendimizi savunmasız bulduğumuzda, zekâmız daima mümkün olan çözüm yollarından en iyisine hesaplama ve seçebilme gücüne sahiptir.

VIII

Bundan başka, pratikte gelecekle ilgili bilgisizliğimizi bir ölçüde azaltacak belli çok önemli unsurlar vardır. Zamanla demode hale gelme ihtimali ve ortak çıkar işlemleri nedeniyle olası hâsılası yakın gelecekte karşılaştırmalı getirilerince yönetilen birçok bireysel yatırım söz konusudur. Çok önemli bir ayırım olan çok uzun dönemli yatırımlar yani gayrîmenkuller söz konusu olduğunda risk yatırımcıdan zilyedliğe aktarılır ya da uzun dönemli anlaşmalarla kullanım hakkının sürekliliği ve güvenliği zilyedin ruhunda bir denge oluşturulduğundan en azından aralarında paylaşılır. Çok önemli bir ayırım olan çok uzun dönemli yatırımlar yani kamusal yarar (büyük ölçekli altyapı yatırımları) söz konusu olduğunda, olası hâsılanın önemli bir kısmı tekel imtiyazlarıyla belirlenen güvenlik sınırını korumak için gerekli marj ile garanti altına alınmaktadır. Son olarak, giderek önemli hale gelen ve kamu otoriteleri tarafından yapılan yatırımlar söz konusudur. Söz konusu yatırımların yapılmasına neden olan en önemli unsur, olası sosyal avantajların elde edileceği varsayımıdır. Buna rağmen geniş çaplı bir ticarî hâsıla sağlaması da göz önüne alınmaktadır. Bununla birlikte, faiz oranı kamu otoritesinin gerçekleştirebileceği yatırım operasyonlarının ölçeğinin belirlenmesinde çok önemli yere sahipse de, hâsılanın matematiksel beklentisinin en azından carî faiz oranına eşit olması da gerekmemektedir.

Kısa dönemli değişmelerin, faiz oranlarındaki değişmelerden ayrı olarak uzun dönemli beklenti üzerindeki etkisine ilişkin önemini ele aldıktan sonra faiz oranının yatırım oranı üzerinde, birebir olmasa da, yarattığı önemli etkiye dönebiliriz. Bununla birlikte, faiz oranı yönetiminin uygun bir yatırım oranı için ne ölçüde uyarıcı bir etkiye sahip olacağı anlık deneyimle ulaşılabilecek bir husustur.

Kendi açımdan, tek başına faiz oranlarını etkileyerek bir para politikasının yaratacağı etki konusunda oldukça şüphe ediyorum. Devlet geleceği görerek sermaye mallarının marjinal etkinliğini ve toplumun genel sosyal çıkarlarını ölçme durumunda olduğuna göre, yatırımı doğrudan örgütleme konusunda giderek artan bir sorumluluğu almasını bekliyorum. Yuka-

rıda tanımladığım ilkeler çerçevesinde hesaplanan sermayenin marjinal etkinliğinin piyasa tahminindeki dalgalanmalar, faiz oranında uygulanabilecek değişiklikleri dengeleyecek kadar büyük olacak gibi görünmektedir.

13. KISIM
FAİZ ORANI GENEL TEORİSİ

I

11. Kısımda, sermayenin marjinal etkinliğini faiz oranına eşitlemek için yatırım oranında artış ve azalışa neden olan unsurların olduğunu göstermişsek de, sermayenin marjinal etkinliği geçerli olan faiz oranından farklı bir şeydir. Sermayenin marjinal etkinliği şedülünün yeni yatırım amacıyla talep edilen ödünç verilebilir fonlara ilişkin koşullarını yönetmesine karşın faiz oranı carî olarak arz edilen ödünç verilebilir fon arzının koşullarını yönetmektedir. Bu nedenle, teorimizi tamamlamak amacıyla, faiz oranını neyin belirlediğini bilmemiz gerekmektedir.

14. Kısım ve Ek'inde bugüne kadar bu soruya verilen cevapları ele alacağız. Kabaca söylemek gerekirse, faiz oranının, sermayenin marjinal etkinliği ve psikolojik tasarruf eğilimine bağlı olduğunu göreceğiz. Ancak, faiz oranının, veri faiz oranında yapılacak yeni yatırım biçimde ortaya çıkan tasarruf talebini, söz konusu faiz oranında toplumun psikolojik tasarruf eğiliminden kaynaklanan tasarruf arzını birbirine eşitleyen dengeleyici unsur olduğu düşüncesi, faiz oranının sadece bu iki unsurdan hareketle belirlendiği sonucuna varmanın imkânsız olduğunu algıladığımız anda çökmüştür.

O zaman, bu soruyu nasıl cevaplandıracağız?

II

Bir bireyin psikolojik zaman tercihini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için, birbirinden farklı iki karar alması gerekmektedir. Bunlardan ilki,

Kitap III'de ortaya konan çeşitli motiflerin etkisi altında işleyen ve her bireyin, gelirinin ne kadarını tüketeceğini ve ne kadarını da gelecekte yapacağı tüketim için bir rezerv biçimde tutacağını belirleyen ve *tüketim eğilimi olarak* adlandırdığım eğilimin zaman tercihi yönüyle ilgilidir.

Ancak, bu kararı verdikten sonra, alması gereken bir başka karar daha vardır yani gelecekte yapacağı tüketim için, ister carî gelirinden isterse de daha önce yaptığı tasarruflardan rezerv olarak ayırdığını, *hangi şekilde* tutacak olduğudur. Söz konusu rezervi hemen kullanacağı bir likit büyüklük olarak mı elde tutmak istemektedir (yani para ya da eşdeğeri cinsinden)? Ya da, hemen almak istediği mallara yönelik talebini, gelecekteki piyasa koşullarının belirli mallara yönelik ertelediği talebini, hangi temelde, eğer gerekliyse, hemen almak istediği genelde mallara dönüştürebileceğine ilişkin belirlemesine terk ederek, belirli ya da belirsiz bir süreliğine uzaklaşmayamı hazırlanmaktadır? Bir başka deyişle, farklı koşullarda para şeklinde tutmayı arzuladığı ve ücret birimi ya da para cinsinden değerlendirilen kaynaklarına ilişkin miktar şedülünce belirlenen *likidite tercihinin* derecesi ne olacaktır?

Kabul edilen faiz teorilerindeki yanlışlığın, psikolojik zaman tercihini oluşturan iki unsurdan ilkini göz önüne alıp, ikincisini ihmâl ederek faiz oranını elde etme girişiminde yattığını göreceğiz. Tamir etmeye çalışacağımız da söz konusu ihmâldir.

Faiz oranının, tasarrufun ya da beklemenin getirisi olmadığı açıktır. Zira bir kişi parasını nakit olarak iddihar ederse, daha önce olduğu kadar tasarruf etmiş olsa da, faiz elde edemez. Aksine, faiz oranının tanımı bize, söz konusu oranın, belli bir dönem için likiditeden vazgeçmenin mükâfatı olduğu sonucuna götürür. Zira faiz oranı tek başına, para toplamı ve belli bir süre için borca[74] karşı ödenecek para üzerindeki kontrolden vazgeçme arasındaki ters orantıdan başkaca bir şey değildir.[75]

Böylece, likiditeden vazgeçmenin mükâfatı olarak, herhangi bir zaman-

74) Bu tanıma hiç dokunmadan, belli bir sorunu ele almada uygun olacak biçimde 'para' ve 'borçlar' arasında bir çizgi çekmek mümkündür. Örneğin, *para*, sahibinin üç aydan daha fazla bir süreliğine ayrılmadığı genel bir satın alma gücü ve borçlar da, bundan daha uzun süreliğine ayrılmadığı unsurlar olarak ele alınabilir. 'Üç ay' yerine üç gün ya da üç saat ya da daha başka bir süreyi ikâme etme imkânımız mevcuttur. Ya da hemen hazır olmayacak tüm serveti *paranın* dışında tutabiliriz. Uygulamada paraya, bankalardaki vadeli mevduatı ve hazine bonosu gibi araçları da eklemek uygun olacaktır. Kural olarak, *Treatise on Money*'de olduğu gibi, paraya, banka mevduatlarını da dâhil edeceğim.

75) Genel tartışmada, borç döneminin kesin bir biçimde belirtildiği belli sorunlardan farklı olarak, faiz oranıyla, çeşitli carî faiz oranı bileşimiyle farklı zaman dönemlerini yani farklı vadedeki borçları anlatmak uygun olacaktır.

daki faiz oranı, paraya sahip olanların söz konusu paranın likiditesini kontrol etmekten vazgeçme konusunda gösterdikleri isteksizliğin bir ölçüsüdür. Faiz oranı, yatırım yapılmak istenen kaynak talebini, bugünkü tüketimden sakınma gönüllüğüne eşitleyen bir 'fiyat' değildir. Bu serveti nakit şeklinde tutma arzusuyla, mevcut nakit miktarına eşitleyen 'fiyattır'. Bu da, faiz oranı düşürülmüşse yani nakitten ayrılmanın mükâfatı azaltılmışsa, halkın elde tutmak istediği derneşik nakit miktarının arz miktarını aşacağı ve faiz oranı yükseltilmişse, kimsenin elde tutmak istemeyeceği nakit fazlasının ortaya çıktığı anlamına gelir. Bu açıklama doğruysa, veri koşullarda, likidite tercihiyle birlikte para miktarı fiilî faiz oranını belirleyen bir diğer unsurdur. Likidite tercihi, veri faiz oranında halkın elde tutmak istediği para miktarını sabitleyen potansiyel ya da fonksiyonel eğilimdir ve dolaysıyla da, r faiz oranı, M para miktarı ve L de likidite tercihidir. Bu çerçevede $M=L(r)$'dir. Bu şekilde para miktarı iktisadî şemaya dâhil olmaktadır.

Bununla birlikte, bu noktada geriye dönelim ve likidite tercihi gibi bir şeyin neden mevcut olduğunu düşünelim. Bu bağlamda, paranın carî işler için işlem amacıyla kullanılması ve servet saklama aracı olarak kullanılması arasında çok eskiden yapılan ayırımı kullanalım. Bu iki kullanım biçiminden ilkine göre, belli bir noktaya kadar, likidite için belli bir faiz oranından fedakârlıkta bulunmanın belli bir haklılığı vardır. Ancak, veri faiz oranının hiçbir zaman negatif olmaması çerçevesinde, bir kişi servetini çok az bir faiz getiren ya da hiçbir faiz getirmeyen bir faiz oranında tutmayı neden tercih etsin (tabii ki, bu aşamada, risk yükümlülüğü, tahvil olarak banka bilânçosuyla aynıdır)? Bunun açıklanması çok karmaşıktır ve bunun için 15. Kısma kadar beklenmelidir. Bununla birlikte, servet tutma aracı olarak paraya yönelik likidite tercihinin varlığının ortadan kalktığı gerekli bir koşul söz konusudur.

Bu gerekli koşul, gelecekteki faiz oranına yani gelecekte hüküm sürecek çeşitli vadelerdeki faiz oranı bileşimine ilişkin olarak *belirsizliğin* mevcudiyetidir. Zira gelecekte hüküm sürecek faiz oranları kesin bir biçimde öngörülebilseydi, gelecekteki tüm faiz oranları, gelecekteki faiz oranlarına uydurulacak farklı vadelerdeki borçların bugünkü faiz oranından elde edilebilirdi. Örneğin, ${}_1d_r$ r yılı kadar ertelenen 1£'un 1 ile gösterilecek carî yıldaki değeriyse, ${}_nd_r$, bu yıldan r yılına kadar ertelenen 1£'un n yılındaki değeri olacaktır. Böylece,

$$ {}_nd_r = \frac{{}_1d_{n+r}}{{}_1d_n} $$

buradan n yılda nakte dönüşebilecek herhangi bir borç oranı, carî faiz oranı bileşiminin ikilisinden elde edilmiştir. Carî faiz oranı, her tür vadeli borç için pozitifse, servet saklama aracı olarak nakit elde tutmaktansa, borçlanmak daha avantajlı olacaktır.

Bunun aksine, gelecek faiz oranları belirsizse, ${}_nd_r$ zamanı geldiğinde

$$\frac{{}_1d_{n+r}}{{}_1d_n}$$

oranına eşit olacaktır. Böylece, n yıl dolmadan likit paraya ihtiyaç duyulursa, uzun dönemli borçlanmanın satın alınmasıyla katlanılacak bir zarar riski ortaya çıkacak ve bu borç, elde nakit tutmaktansa, nakte dönüştürülecektir. Mevcut ihtimâller çerçevesinde hesaplanan -şüpheliyse de, hesaplanabilirse- kazancın gerçek kârı ya da matematiksel beklentisi, hayâl kırıklığı riskini telâfi edecek kadar olmalıdır.

Bundan başka, borçlara ilişkin bir örgütlenmiş piyasa varsa, gelecek faiz oranına ilişkin belirsizlikten kaynaklanan bir likidite tercihi söz konusudur. Zira farklı kişiler beklentileri farklı bir biçimde tahmin edecek ve piyasa kotasyonu olarak ifade edilen hâkim fikirden farklı düşünenler, kâr elde etmek amacıyla likit kaynaklarını elde tutmaya yöneltilmiş olabilecek ve bunun da mantığı, eğer haklıysa, bir süre sonra ${}_nd_r$'ler arasındaki ilişkinin yanlış olduğu anlaşılacaktır.[76]

Bu durum, sermayenin marjinal etkinliği konusunda uzun uzadıya ele aldığımız durumla benzerlik göstermektedir. Sermayenin marjinal etkinliğinin sabit olması nasıl ki 'en iyi' fikir değil ve kitle psikolojisiyle belirlenen piyasa değerlemesiyse, kitle psikolojisiyle sabitlenen geleceğe ilişkin faiz oranları da likidite tercihini etkilemektedir. Bundan başka, faiz oranının gelecekteki değeri piyasa tarafından öngörülen değerlerden daha yüksek olacağını düşünen bir kişi, fiilî likit parasını olduğu gibi elde tutma kararındadır.[77] Ancak, onun düşüncesi de piyasanınkine uyarsa, o zaman uzun vadeli borçları satm almak için kısa vadeli ödünç alacaktır. Piyasa fi-

76) Aynı noktayı *Treatise on Money*'de, iki görüş ve 'boğa-ayı' durumları başlığı altında ele aldım.

77) Yatırımların beklenen hâsılasının piyasa tarafından değerlendirilenden daha az olacağını düşünen bir kişinin de mevcut parasını elde tutmakta yeterli bir nedeni var demektir. Ancak, bu nedenin bir anlamı yoktur. Likit parayı ya da borçları saklamak varlıkları saklamaya nazaran daha iyidir. Kişi, faiz oranının gelecekteki değeri piyasasının değerlenmesinden daha yüksek olacağına inanıncaya kadar, likit parayı saklamak yerine bir borç satın almayı tercih edecektir.

yatı, 'ayıların' satışı ve 'boğaların' satın alımıyla dengelendiği noktada sabitlenecektir.

Yukarıda belirttiğimiz ve birbirinden farklı üç likidite tercihi, kendisini oluşturan üç motifle şu şekilde tanımlanabilir. (i) işlem motifi yani kişisel carî işlemlerin ve işletme mübadelelerinin yapılması için gerekli nakit para, (ii) ihtiyat motifi yani toplam kaynakların belli bir oranının gelecekteki nakit eşdeğerinin güvenliğini sağlama arzusu. (iii) spekülâsyon motifi yani geleceğin piyasadan daha iyi bilinmesi çerçevesinde kâr elde edilmesi amacı. Sermayenin marjinal etkinliğini tartıştığımızda olduğu gibi, borçlarla ilgili oldukça örgütlenmiş bir piyasaya sahip olma arzusu sorunu bizi bir ikilemle karşı karşıya getirmektedir. Zira örgütlenmemiş bir piyasa söz konusu olduğunda, ihtiyat motifiyle likidite tercihi artacaktır. Buna karşın, örgütlenmiş bir piyasa söz konusu olduğunda, spekülâsyon motifiyle likidite tercihinde çok büyük dalgalanmalar ortaya çıkacaktır.

Bu durumu, aşağıda yapacağımız açıklama aydınlığa kavuşturacaktır. İşlem motifiyle likidite tercihi ve ihtiyat motifiyle likidite tercihi, faiz oranının gelir düzeyi üzerindeki etkilerden ayrı olarak ve faiz oranındaki değişmelere çok duyarlı olmayan para miktarını massettiği varsayılır. Böylece, massedilen bu miktar çıktıktan sonraki para miktarı, spekülâsyon motifiyle likidite tercihini karşılamak içindir. Faiz oranı ve tahvil fiyatı, belli kişilerin nakit tutma arzusu (çünkü bu noktada, tahvil fiyatlarının gelecekte düşme eğilimine gireceğini hissederler) spekülâsyon motifine ayrılan nakit miktarına tam olarak eşitlendiği noktada sabitlenir. Böylelikle, para miktarında meydana gelen her artış, tahvil fiyatlarını 'tahvil fiyatlarının artacağı beklentisi olanların kimilerinin' (boğaların) bu beklentilerini aşacak bir biçimde artarak, tahvillerini para karşılığında satmasını ve 'tahvil fiyatlarının düşmesini bekleyenlerin' (ayılar) arasında yer almasını sağlayacak biçimde etkiler. Bununla birlikte, kısa bir geçiş dönemi hariç, spekülâsyon motifiyle nakit talebinde ihmâl edilebilir bir talep söz konusu olursa, para miktarında meydana gelen bir artış, faiz oranının neredeyse birden bire azaltmasını ve dolayısıyla da, bu artışın işlem motifi ve ihtiyat motifi tarafından massedilmesini sağlayacak bir biçimde istihdam hacmini ve ücret birimini yeterince artırması gerekecektir.

Kural olarak, para miktarıyla faiz oranını ilişkilendiren likidite tercihi şedülü, para miktarı artarken faiz oranının düştüğünü gösteren düz bir çizgi biçimindedir. Tüm bu sonuçlara neden olan birkaç farklı unsur daha bulunmaktadır.

İlk olarak, faiz oranı düştükçe, işlem motifi sonucunda daha fazla paranın likidite tercihince massedilecek olması, *ceteris paribus*, muhtemeldir. Zira faiz oranındaki azalama millî geliri artırırsa, işlem için elde tutulan para miktarı, gelirde meydana gelen artışla üç aşağı beş yukarı aynı oranda artacaktır. Buna karşın, aynı zamanda, faiz kaybı cinsinden hazır nakit maliyeti azalacaktır. Likidite tercihini, paradan ziyade ücret birimi cinsinden ölçmedikçe (bazı durumlarda uygun olan budur), faiz oranının düşmesi sonucunda artan istihdam ücretlerin artmasına yani ücret biriminin para değerinde bir artışa neden olacaktır. İkincisi, faiz oranında meydana gelen her azalma, az önce de gördüğümüz gibi, gelecek faiz oranı ile ilgili görüşleri piyasadan farklı olan bazı kişilerin elde tutmak istedikleri nakit miktarını artırabilir.

Bununla birlikte, para miktarında meydana gelen büyük bir artışın, faiz oranı üzerinde karşılaştırmalı olarak çok az bir etkide bulunmasına neden olacak koşullar gelişebilir. Zira para miktarında meydana gelen büyük bir artış, geleceğe ilişkin öylesine fazla bir belirsizliğe neden olabilir ki, ihtiyat motifiyle likidite tercihi güçlenir. Buna karşın, gelecekteki faiz oranına ilişkin düşünce de öylesine buna benzer bir durumdadır ki, bugünkü oranlarda meydana gelen çok küçük bir artış hızla nakde yönelmeye neden olabilir. Sistemin para miktarındaki değişmeye karşı istikrarı ve duyarlılığı, neyin belirsiz olacağına ilişkin düşünce *çeşitliliğinin* varlığına oldukça bağımlı olması çok ilginçtir. En iyisi, geleceği bilmemizdir. Ancak, bilemiyorsak, işte o zaman, para miktarını değiştirerek iktisadî sistemdeki faaliyeti kontrol edeceksek, düşüncelerin farklı olması önemlidir. Böylelikle, herkesin aynı anda aynı şeyi düşündüğü Birleşik Devletler'de bu kontrol yöntemi, düşünce farklılıklarının daha geçerli olduğu İngiltere'ye nazaran daha risklidir.

III

Parayı ilk kez nedensel bağ içine sokmuş bulunmaktayız ve para miktarındaki değişikliklerin iktisadî sistemde neler meydana getirebileceği hakkında ilk kez bir fikir ortaya koyabiliyoruz. Bununla birlikte, paranın sistemi harekete geçme yönünde uyaran bir içki olduğunu ileriye sürmeye çalışmışsak, bardakla dudak arasındaki mesafenin çok uzak olduğunu hatırlamamız gerekmektedir. Halkın likidite tercihi, para miktarındaki artıştan daha fazla artmışsa, para miktarındaki bir artışın, *ceteris paribus*, faiz oranını azaltması beklenmemelidir. Buna karşın, sermayenin marjinal et-

kinlik şedülü, faiz oranından daha hızlı düşüyorsa, faiz oranındaki bir azalmanın, *ceteris paribus*, yatırım hacmini artırması beklenmemelidir. Yine, tüketim eğilimi düşmüşse, faiz oranındaki bir azalma bekleniyorsa, yatırım hacminin, *ceteris paribus*, istihdamı artırması beklenmemelidir. Son olarak da, istihdam artarsa, fiyatlar kısmen fizikî arz fonksiyonlarının şekli ve kısmen de ücret biriminin para cinsinden artması ölçüsünde artacaktır. Çıktı arttığında ve fiyatlar yükseldiğinde, bunun likidite tercihi üzerindeki etkisi, para miktarını veri faiz oranını sağlayacak kadar artırması biçimindedir.

IV

Spekülâsyon motifiyle likidite tercihi, *Treatise on Money* adlı kitabımda yer alan 'fiyatların düşme eğiliminde olması durumuna' tekabül etse de, aynı şey değildir. Zira *Treatise on Money*'de tanımlanan 'fiyatların düşme eğilimi', faiz oranı ve para miktarı arasındaki değil, varlık fiyatları ve borçlar ile para miktarı arasındaki fonksiyonel ilişkidir. Bununla birlikte, bu ele alış tarzı, faiz oranındaki ve sermayenin marjinal etkinliğindeki değişmeler arasında ortaya çıkan sonuçlar açısından bir karışıklığı içermekteydi. Bu kitapta bu karmaşadan uzak durduğum umudunu taşıyorum.

V

İddihar kavramının ilk bakışta *likidite tercihi* kavramına yaklaştığı zannedilebilir. Gerçekte, 'iddihar' yerine 'iddihar eğilimi' kavramını kullanırsak, bir şey değişmez. Ancak, iddiharla, elde tutulan nakit parada meydana gelen fiilî artışı anlatmak istiyorsak, bu eksik bir düşünce -ve 'iddihar' ve 'iddiharın çözülmesi' kavramlarını birbirinin alternatifi olarak düşünmemize neden oluyorsa, yanılmalara neden olan bir düşünce- olacaktır. Zira iddihar kararı mutlak bir biçimde ya da likiditeden vazgeçme karşılığında sunulan avantajlar olmaksızın alınmamaktadır. Bu karar avantajların dengelenmesiyle ortaya çıkmaktadır ve bununla birlikte, işin diğer yanında nelerin olduğunu da bilmek zorundayız. Bundan başka, 'iddiharla' fiilî olarak elde tutulan para miktarını anlatmak istiyorsak, fillî iddihar miktarının halkın kararı çerçevesinde değişmesi imkânsızdır. Zira iddiharın miktarı para miktarına eşit olmalıdır (ya da -benzer bir tanımla- para miktarı *eksi* işlem motifini karşılamaya yetecek miktar). Para miktarı, halk tarafından belirlenmez. Halkın iddihar eğilimi, derneşik iddihar arzusu ve mevcut nakit para eşitliğinin sağlandığı noktada faiz oranını belirlemektir. Fa-

iz oranı ve iddihar arasındaki ilişkiyi görmezlikten gelme alışkanlığı, gerçekte faiz iddiharın çözülmesinin bir mükâfatıyken, neden harcamamanın bir mükâfatı olarak açıklandığını ortaya koymada kullanılabilir.

14. KISIM
KLÂSİK FAİZ ORANI TEORİSİ

Klâsik faiz oram teorisi nedir? Son zamanlara kadar bize öğretilen, yetiştiğimiz ve kabul ettiğimiz bir teoridir. Yine de, söz konusu teoriyi modern klâsik okulun önde gelen çalışmalarında kesin bir biçimde açıklamak ya da açıkça ortaya konduğuna rastlamak zordur.[78]

Bununla birlikte, bu geleneğin faiz oranını yatırım talebi ve tasarruf gönüllülüğünü dengede birbirine eşitleyen bir unsur olarak ele aldığı oldukça açıktır. Yatırım, yatırılabilir kaynaklar talebini ve tasarruf da arzını ifade etmektedir. Buna karşın, faiz oranı, bunların ikisinin eşitlendiği yatırılabilir kaynakların 'fiyatıdır'. Meta fiyatının meta talebinin arzına eşit olduğu noktada sabitlenmesi gibi, faiz oranı da, piyasadaki güçlerin etkisi altında, belli faiz oranındaki yatırım miktarının, bu faiz oranındaki tasarruf miktarına eşit olduğu noktada sabitlenir.

Bu ifadeler, Marshall'ın *Priciples*'ında kelime kelimesine böyle değildir. Yine de teorisi bu şekildedir ve bize öğrettiği buydu ve ben de başkalarına böyle öğrettim. Örneğin, *Principles*'daki şu alıntıya bir bakalım: 'Herhangi bir piyasada sermayenin kullanımına ödenen bir fiyat olarak faiz, piyasadaki derneşik sermaye talebinin, belli bir faiz oranında, bu faiz oranında gerçekleşecek derneşik sermaye arzına eşit olmaya doğru meyledecektir'.[79] Ya da Profesör Cassel'in *Nature and Necessity of Interest* adlı kitabında, yatırımın 'bekleme talebini' ve tasarrufun da 'bekleme arzını' oluş-

78) Yapabildiğim soyutlama için, bu kısmın ekine bakınız.

79) Bu alıntının daha ileri bir tartışması için bakınız. s. 163.

turduğunu, buna karşın da faizin, bu ikisini eşitleyen fiyat olduğundan bahsetmektedir. Cassel'ın kitabında da üzerinde durmaya değecek bir hususa rastlamadım. Profesör Carver'in *Distribution of Wealth* adlı kitabının vi. kısmı, faizi açık bir biçimde beklemenin marjinal külfetini, sermayenin marjinal üretkenliğine eşitleyen bir unsur olarak ele almaktadır.[80] Sir Alfred Flux (*Economic Principles*, s. 95) şunları yazmaktadır: 'Genel olarak yaptığımız tartışmalar doğruysa, tasarruf ve sermayeyi kârlı bir biçimde kullanma fırsatları arasında otomatik bir düzenlemenin sağlanacağı kabul edilmelidir...Tasarruf, net faiz oranı sıfırdan büyük olmadığı sürece, yararlı olma ihtimâlini aşmayacaktır'. Profesör Taussig (*Principles*, cilt. ii, s.29) tasarruf arz ve talep eğrisini, 'sermayenin birkaç kısmının azalan üretkensizliğini' göstermek üzere çizmektedir. Bundan önce de (s.20), 'faiz oranı, sermayenin marjinal üretkenliğinin, tasarrufun marjinal kısmına eşitlendiği noktada oluşacaktır' demektedir. Walras, *Élements d'économie pure* adlı kitabının Ek 1'inde (III)'de, mümkün olan her faiz oranına tekabül eden 'yeni sermayelerin tasarruflarla mübadelesini' incelerken, bireylerin tasarruf edecekleri ve yeni sermaye mallarına yatırım yapacakları bir toplam bulunduğundan ve bu iki derneşik büyüklüğün de birbirine eşitlenme eğiliminde olduğundan açıkça bahsetmiştir. Faiz oranı ise bu eşitliği sağlayacak bir değişkendir. Böylece, faiz oranı, yeni sermaye arzını ifade eden tasarruf ve yeni sermaye talebi eşitlendiğinde sabitlenir. Böylelikle, Walras da sıkı sıkıya klâsik geleneği sürdürmektedir.

Eğitimli bir iktisatçı kadar, sıradan bir insan bile -banker, memur ya da siyasetçi- geleneksel teoriyle yetişmiş ve bir birey ne zaman tasarrufta bulunursa faiz oranını azaltacağı, bunun da sermayenin çıktısını artıracağı ve faiz oranındaki azalmanın, sermayenin çıktısının tasarrufta meydana gelen artışa eşitleninceye kadar devam edeceği düşüncesini savunmuştur. Bunun ötesinde, bu süreç, herhangi özel bir müdahaleye gereksinim duymayan ya da para otoritesi açısından ana şefkatini gerektirmeyen bir kendi kendini düzenleme sürecidir. Benzer şekilde, -bugün bile bu, daha genel olan inançtır- her ilâve yatırım, tasarruf yapma gönüllüğünde meydana gelecek bir değişmeyle dengelenmezse, faiz oranını muhakkak yükseltecektir.

Önceki kısımlarda yapılan analizin, konunun bu şekilde ele alınmasının hatalı olduğunu ortaya koyması gerekmektedir. Bununla birlikte, farklı

---

80) Prof. Carver'm faiz tartışmasını (1) 'sermayenin marjinal üretkenliğiyle' marjinal ürün miktarını mı yoksa marjinal ürünün değerini mi kastettiğinin anlaşılmaması ve (2) sermaye miktarını tanımlama girişiminde bulunmaması nedeniyle izlemek zordur.

düşüncenin nedeninin kaynağını ararken, hemfikir olunan konuları ele alarak işe başlayalım.

Tasarruf ve yatırımın fiilen eşit olamayacağını düşünen neoklâsik okula benzemeyen bir biçimde, klâsik okul, bu büyüklüklerin birbirlerine eşit oldukları görüşündedir. Örneğin, Marshall, çok açık bir biçimde ortaya koymamışsa da, derneşik tasarruf ve derneşik yatırımın muhakkak birbirine eşit olması gerektiğini söylemiştir. Gerçekte, klâsik okulun birçok üyesi bu görüşü çok daha ileri taşımıştır. Zira bir bireyin tasarrufu artırma girişiminin, buna tekabül eden bir artan yatırımı da beraberinde getirdiği inancındadırlar. Bu konuyla ilintili olarak, benim sermayenin marjinal etkinliği şedülüm ya da yatırım talebi şedülüm ve yukarıda belirtilenlere inanan kimi klâsik yazarların düşündüğü talep eğrisi arasında maddî bir fark bulunmamaktadır. Tüketim eğilimi ve tasarruf eğilimine geldiğimizde, faiz oranının tasarruf eğilimi üzerindeki etkisi konusuna yaptıkları vurgu çerçevesinde farklı düşünüyoruz. Ancak, galiba söz konusu yazarlar gelir düzeyinin tasarruf edilen miktar üzerinde önemli bir etkisi olduğunu inkâr etmemek istemektedirler. Buna karşın, benim açımdan, faiz oranının *veri gelir düzeyinde* yapılan tasarruf üzerinde etkili olabileceğini (düşündükleri biçimde olmasa da) de inkâr etmek istemiyorum. Üzerinde anlaşma sağlanan tüm bu hususlar, klâsik okulun kabul edebileceği ve benim de tartışma konusu dahi yapmayacağım bir ifade biçiminde özetlenebilir. Yani gelir düzeyi veri olduğunda, carî faiz oranının, farklı faiz oranlarına tekabül eden sermaye talep eğrisinin, veri gelir düzeyinde farklı faiz oranlarına tekabül eden tasarruf miktarlarını gösteren eğriyle kesiştiği noktada oluştuğu sonucunu çıkarabiliriz.

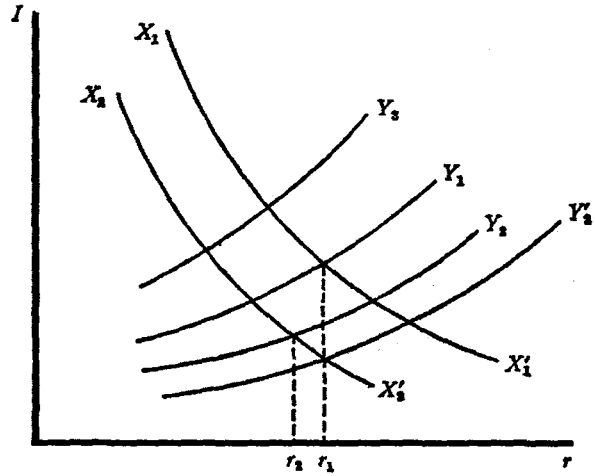
Ancak, klâsik teoride belli hataların su yüzüne çıkmaya başladığı nokta da burasıdır. Klâsik okul yukarıdaki ifadeden sadece sermaye talep eğrisi ve faiz oranındaki değişmelerin veri gelir düzeyinde tasarrufta bulunma gönüllüğü üzerindeki etkisi veri olduğunda, gelir düzeyinin ve faiz oranının birbirileriyle ilişkili olduğu sonucuna varırsa, ortada tartışılacak bir şey kalmaz. Bundan başka, bu ifade, bir başka önemli ifadeyi kapsamaktadır. Yani faiz oranı, sermaye talep eğrisi ve faiz oranının veri gelir düzeyinde tasarrufta bulunma gönüllüğü üzerindeki etkisi veri olduğunda, gelir düzeyi tasarruf miktarını yatırım miktarına eşitleyen unsurdur. Ancak, gerçekte, klâsik teori gelirde meydana gelen değişmelerin etkilerini ihmâl etmenin yanı sıra bir başka hatayı da içinde barındırmaktadır.

Zira yukarıdaki ifadelerden de görüleceği gibi, klâsik teori, tasarrufların

yapıldığı veri gelir düzeyine ilişkin varsayımı terk etmeden ya da değiştirmeden, sermaye talep eğrisinde meydana gelen topyekûn bir yer değiştirmenin, örneğin, faiz oranını etkileyebileceği varsayımının sürdürülebileceğini varsaymaktadır. Klâsik teorinin faiz oramna ilişkin bağımsız değişkenleri, sermaye talep eğrisi ve faiz oranındaki değişmelerin veri gelir düzeyinde tasarrufta bulunma gönüllüğü üzerindeki etkisidir. Örneğin, sermaye talep eğrisi topyekûn yer değiştirdiğinde, bu teoriye göre yeni faiz oranı, yeni sermaye talep eğrisi ve veri gelir düzeyinde tasarruf edilen miktar ve faiz oranını ilişkilendiren eğrinin kesiştiği noktada oluşur. Klâsik faiz oranı teorisine göre, sermaye talep eğrisi topyekûn yer değiştirirse ya da veri gelir düzeyinde tasarruf edilen miktar ve faiz oranını ilişkilendiren eğri topyekûn yer değiştirirse ya da bu eğrilerin ikisi de topyekûn yer değiştirirse, yeni faiz oranı bu iki eğrinin aldıkları yeni durum çerçevesinde belirlenecektir. Ancak, bu anlamsız bir teoridir. Zira gelirin sabit olduğu, söz konusu iki eğrinin birbirinden bağımsız bir biçimde yer değiştirebileceği varsayımıyla uyumlu değildir. Her ikisi de topyekûn yer değiştirirse, o zaman genelde gelir değişecektir. Bunun sonucunda da, veri gelir şematizmine dayanan varsayım tümüyle çökecektir. Bu durum, ücret biriminde likidite tercihini düşünülen topyekûn yer değiştirmeyi dengeleyecek bir faiz oranı kurmaya yetecek miktarda bir otomatik değişme sağlayacak şekilde etkileyen ve bu nedenle de, çıktı düzeyini önceki durumda tutan karmaşık bir varsayımın yapılmasıyla kurtarılabilirdi. Aslında, yukarıdaki yazarların, böylesi bir varsayıma gereksinim duyulduğuna ilişkin ortaya koymuş oldukları bir imanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu husus en iyi ihtimâlle uzun dönem dengesiyle ilintili olarak akla yakın gelmektedir ve kısa dönem teorisi açısından bir temel oluşturmaz. Bunun uzun dönemde de geçerli olacağını söylemenin de maddî bir temeli bulunmamaktadır. Gerçekte, klâsik teori gelir düzeyindeki değişmelerin ya da gelir düzeyinin fiilen yatırım oranının bir fonksiyonu olduğu ihtimâlinin farkında değildir.

Yukarıda belirtilenler, bir diyagramla[81] şu şekilde gösterilebilir:

81) Bu sorunlara ilişkin olarak son zamanlarda yapılan ve sermayenin doğasına ilişkin ilginç ve derin gözlemlerin yapıldığı (F. H. Knight, 'Capital, Time and the Interest Rate', *Economica*, August 1934) ve Böhm-Bawerkyen analizi yararsızlığı dolayısıyla mahkum eden Marshallyen geleneğin geçerliliğini ortaya koyan tartışma, klâsik geleneğe uygun olarak faiz teorisini ele almıştır. Prof. Knight'a göre sermaye üretim alanında dengenin anlamı, 'tasarruf yapanlara, kullanmaları karşılığında ödenmiş bulunan miktara eşit bir net getiri sağlayan yatırıma akan miktara tam anlamıyla eşit bir zamanda ya da hızda tasarrufu piyasaya getiren faiz oranı'.

Bu diyagramda, yatırım miktarı I dikey ve faiz oranı r da yatay olarak ölçülmektedir. X_1X_1' yatırım talep şedülünün ilk konumunu göstermektedir ve X_2X_2' ise bu eğrinin ikinci konumudur. Y_1 eğrisi, Y_1 gelir düzeyinde, çeşitli faiz oranı düzeylerinde tasarruf edilen miktarları ilişkilendirmektedir. Y_2, Y_3 v.s. eğrileri, Y_2, Y_3 v.s. gelir düzeylerine tekabül etmektedir. Y_1 eğrisinin, yatırım talep şedülü X_1X_1' ve r_1 faiz oranıyla uyumlu Y eğrisi olduğunu varsayalım. Yatırım talep şedülü X_1X_1' den X_2X_2' e doğru topyekûn yer değiştirirse, genelde, gelir de topyekûn yer değiştirecektir. Ancak, bu diyagram, yeni değerinin ne olacağına ilişkin yeterli veri içermemektedir. Böylece, hangisinin uygun Y eğrisi olduğunu bilmeden, yeni yatırım talebi şedülünün söz konusu eğriyi nerede keseceğini bilemeyiz. Bununla birlikte, likidite tercihini ve para miktarını işin içine sokarsak ve faiz oranını da biliyorsak r_2, durum belirli hale gelir. X_2X_2' eğrisini dikey olarak r_2'nin üzerinde bir noktada kesen Y eğrisi yani Y_2 eğrisi, uygun eğri olacaktır. Böylelikle, X eğrisi ve Y eğrisi faiz oranıyla ilgili olarak bize hiçbir şey söylememektedir. Bize söyledikleri tek şey, başka bir şekilde faiz oranının ne olduğunu biliyorsak, gelir düzeyinin ne olacağıdır. Likidite tercihi ve para miktarında hiçbir değişiklik olmamışsa, faiz oranı da değişmeyecek, yeni yatırım talep şedülünü, Y_1 eğrisinin eski yatırım talebi şedülünü kestiği noktanın dikey olarak altında kesen Y_2' eğrisi uygun Y eğrisi ve Y_2' ise yeni gelir düzeyi olacaktır.

Klâsik teori tarafından kullanılan fonksiyonlar yani yatırımın ve veri gelir düzeyinde yapılan tasarrufun faiz oranındaki değişikliklere verdiği tepki, faiz oranı teorisi açısından maddî unsurlar olamamaktadır. Ancak, bunlar, veri faiz oranında (biliyorsak), gelir düzeyinin ne olacağının ortaya konmasında kullanılır. Ya da alternatif olarak, gelir düzeyi veri düzeyde tutulduğunda (örneğin, tam istihdam düzeyine tekabül eden bir düzeyde tutulduğunda), faiz oranının ne olması gerektiğini söylemede kullanılır.

Hata, faiz oranını, iddiharın çözülmesinin karşılığı olarak değil de, beklemenin karşılığı olarak verilen bir ödül olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ödünçlerin getiri oranı ya da farklı derecelerdeki yatırımlar, beklemenin değil, risk içermesi çerçevesinde, ödül olarak değerlendirilebilir. Gerçekten, bunlar ve 'pür' faiz oranı arasında kesin bir çizgi yoktur. Hepsi de, belirsizlik altında üstlenilen risk çerçevesinde elde edilen ödüldür. Paranın sadece işlem amacıyla kullanıldığı ve değer saklama aracı olmadığı durumda farklı bir teorinin geliştirilmesi gerekir.[82]

Bununla birlikte, klâsik okulu bir şeylerin yanlış olduğu konusunda belki de uyarması gereken birbirine benzer iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve üzerinde hemfikir olunanı, hiç değilse, Profesör Cassel'in *Nature and Necessity of Interest* adlı kitabının yayınlanmasından bu yana, veri gelir düzeyinde tasarruf edilen toplamın, faiz oranı yükseldiğinde muhakkak artması gerektiğini kesinlikle ortaya koymamasıdır. Buna karşın, faiz oranının düşmesiyle birlikte yatırım talep şedülünün düşeceği konusunda kimsenin şüphesi yoktur. Ancak, faiz oranı arttığında, hem *Y* eğrileri ve hem de *X* eğrileri düşerse, veri bir *Y* eğrisinin, veri bir *X* eğrisini herhangi bir yerde kesmesinin hiçbir garantisi bulunmamaktadır. Bu, *Y* eğrisinin ve *X* eğrisinin tek başına faiz oranını belirleyemeyeceğini ileri sürmektedir.

İkinci olarak, para miktarında meydana gelen bir artışın, hiç değilse ilk başta ve kısa dönemde, faiz oranını azaltma eğilimde olacağı alışılmış bir varsayımdır. Yine de, para miktarındaki bir değişmenin yatırım talep şedülünü ya da veri gelir düzeyinden yapılan tasarruf miktarını neden etkileyeceğine ilişkin hiçbir gerekçe ortaya konmamıştır. Böylelikle, klâsik okul, iki farklı faiz oranı teorisi ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki birinci ciltte değer teorisi ve diğeriyse ikinci ciltte para teorisini ele alan faiz

82) Bu diyagram bize R. F. Harrod tarafından önerilmiştir ve kısmen de Mr. D. H. Robertson, *Economic Journal*, December 1934, s. 652'deki şematizme benzemektedir.

oranı teorileridir. Bildiğim kadarıyla, çelişkiden rahatsız olmadıkları ve bu iki teori arasında köprü kurma konusunda hiçbir girişimde bulunmadıkları görülmektedir. Gerçek klâsik okuldan söz ediyoruz. Zira neoklâsik okul köprü kurayım derken daha karmaşık durumlara neden olmaktadır. Neoklâsik okul yatırım talep şedülüne tekabül edecek iki arz kaynağı olduğu sonucunu çıkarmaktadır yani klâsik okulun ele almış olduğu tasarruflar *artı* para miktarında (bu, 'zorunlu tasarruflar' ya da benzeri şekilde adlandırılan unsurlarla dengelenmiştir) meydana gelen herhangi bir artışın sonucunda kullanılması mümkün toplamın oluşturduğu gerçek tasarruflar. Bu ise 'doğal' ya da 'nötr'[83] ya da 'denge' faiz oranının olduğu yani yatırımları, 'zorunlu tasarruflardan' elde edilenler haricinde gerçek klâsik tasarruflara eşitleyen faiz oranı olduğu, başlangıçta doğru yolda olduğuna inanılarak, yatırımların tasarrufların üzerinde olmasının sonucunda ortaya çıkacak kötülüklerin durmasının mümkün olabileceği ve hepsi için en açık çözümün yani para miktarı her koşulda sabit tutulursa, bu komplikasyonların ortaya çıkmayacağı fikrine götürür. Ancak, bu noktada derin sularda ilerliyoruz. 'Yaban ördeği derine daldı -inebildiği kadar derine indi- dipteki otlara, yosunlara ve kaya parçalarına sıkı sıkıya sarıldı. Onu aramak ve yakalayıp getirmek için zeki bir köpek gerekiyordu'.

Böylelikle, geleneksel analiz sistemin bağımsız değişkenlerini izole edemediğinden dolayı hatalıdır. Tasarruf ve yatırım sistemin belirli unsurlarıdır, belirleyicileri değil. Bunlar, sistemin belirleyicilerinin yani tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranının ortaya çıkardığı ikiz sonuçlardır. Gerçekte, bu belirleyiciler karmaşıktır ve diğerlerinde gelecekte ortaya çıkacak değişmelerden etkilenirler. Ancak, değerlerinin birbirlerini etkilemeyeceği anlamında bağımsızdırlar. Geleneksel analiz tasarrufların gelire bağlı olduğunun farkındadır. Ancak, gelirin de yatırımlara, yatırım değiştiğinde gelirin de, tasarruflardaki değişiklikleri yatırımdaki değişikliklere eşitleyecek bir biçimde değişmesi anlamında bağlı olduğunu görmezlikten gelmiştir.

Bu teorilerin hiçbiri faiz oranının 'sermayenin marjinal etkinliğine' bağlı olduğunu göstermede başarılı olamamıştır. Eşitliğin sağlandığı noktaya kadar carî yatırım ölçeğini artırmak (ya azaltmak) kârlı olacağından, dengede faiz oranının, sermayenin marjinal etkinliğine eşit olacağı doğrudur. Ancak, Marshall'ın da faiz oranını hesaba katma konusunda yolun yarısı-

83) 17. Kısma bakınız.

nı tamamladıktan sonra fark ettiği gibi, bunu bir faiz oranı teorisi haline getirmek ya da buradan bir faiz oranı teorisi çıkarmak fasit bir daire içine girmemize neden olur.[84] Zira 'sermayenin marjinal etkinliği' kısmen carî yatırım ölçeğine bağlıdır ve bu ölçeğin ne olabileceğini hesaplamadan önce faiz oranının ne olması gerektiğini bilmemiz gerekmektedir. Önemli sonuç, yeni yatırımın sağlayacağı çıktının, sermayenin marjinal etkinliğinin faiz oranına eşit olacağı noktaya kadar sürdürüleceğidir. Sermayenin marjinal etkinliğinin bize anlattığı faiz oranının ne olduğu değil ama veri faiz oranında yeni yatırımm çıktısının hangi noktaya kadar sürdürülecek olduğudur.

Okuyucu, tartışılan konunun, teorik olarak önemli çok temel bir konu ve yaygın bir pratik öneme sahip olduğunu takdir edecektir. Zira iktisatçıların pratik tavsiyelerinin hemen hemen her zaman dayandığı iktisadî ilke, gerçekte, *ceteris paribus*, harcamalardaki bir azalmanın faiz oranını düşüreceği ve yatırımdaki bir azalmanmsa faiz oranını yükselteceğidir. Ancak, bu iki büyüklük faiz oranını değil de derneşik istihdam hacmini belirlerse, iktisadî sistemin işleyişine ilişkin bakışımız tümüyle değişecektir. Daha az harcama gönüllüğüne, *ceteris paribus*, yatırımları artıran bir unsur olarak değil de, *ceteris paribus*, istihdamı azaltacak bir unsur olarak bakmak, oldukça farklı bir şey olacaktır.

84) Çağdaş iktisatçıların sözünü ettiği 'nötr' faiz oranı, Böhm-Bawerk'in 'doğal' faiz oranından ve Wicksell'in 'doğal' faiz oranından farklıdır.

14. Kısıma Ek
Marshall'ın *Principle of Economics*, Ricardo'nun *Principles of Political Economy* ve diğer çalışmalarda Yer Alan Faiz Oranı Üzerine Ek

I

Marshall, Edgeworth ya da Profesör Pigou'nun çalışmalarında, faiz oranı konusunda birbirini izleyen bir tartışma söz konusu değildir-sadece birkaç *obiter dicta*. Yukarıda s. 126'daki alıntıdan başka, Marshall'ın faiz oranına ilişkin tek önemli ipucu, *Principles of Economics* adlı çalışmasında (6. bs.), Kitap VI, s. 534 ve s. 593'de bulunabilir.

'Herhangi bir piyasada, sermayenin kullanımı için ödenen bir fiyat olan faiz, söz konusu piyasadaki derneşik sermaye talebini, bu piyasada geçerli faiz oranında, derneşik stokuna[85] eşitleyecek bir denge düzeyine doğru meyleder. Ele aldığımız piyasa küçükse -gelişen bir ülkede tek bir kasaba ya da tek bir ticaret olsun- piyasada artan sermaye talebi, bu çevredeki bölge ya da ticarette meydana gelen arz artışıyla karşılaşacaktır. Ancak, tüm dünyayı ya da büyük bir ülkenin ticaretini tek bir sermaye piyasası

85) Marshall'ın 'para' değil 'sermaye', 'ödünç' değil 'stok' kelimelerini kullandığına dikkat edilmelidir. Yine de, faiz, borç alınan *paraya* karşılık yapılan ödemedir ve bu bağlamda 'sermaye talebi', 'sermaye malları alımı amacıyla yapılan para ödünç talebi' anlamına gelmektedir. Ancak, sunulan sermaye malları stoku ve stok talebi arasındaki eşitlik, faiz oranıyla değil, sermaye malları *fiyatlarıyla* sağlanacaktır. Bu, para ödünç arz ve talebi arasındaki eşitliktir yani faiz oranının neden olduğu borçlar.

olarak ele alıyorsak, bu piyasanın derneşik arzının hızla değişebileceğini ve büyük ölçüde de faiz oranıyla değişebileceğini söyleyemeyiz. Zira genel sermaye fonu, emek ve beklemenin ürünüdür. Faiz oranının bir teşvik unsuru olarak iş[86] gördüğü bir durumda, ekstra çalışma ve ekstra bekleme, mevcut sermaye stokunu yaratan çalışma ve beklemeyle karşılaştırıldığında, hızlı bir biçimde bu düzeye ulaşamaz. Bu nedenle, genelde sermaye talebinde meydana gelen büyük bir artış, belli bir zaman içinde faiz oranında meydana gelen bir artış gibi, bu artışa eşit bir arz artışıyla karşılaşamayacaktır.[87] Bu da, sermayenin kendisini, kullanımının sağladığı marjinal faydanın düşük olduğu alandan çekmesi demektir. Faiz oranındaki bir artış, toplam sermaye stokunu, sadece yavaş yavaş ve tedrici bir biçimde artıracaktır' (s. 534).

' "Faiz oranı" ifadesinin, çok sınırlı bir biçimde eski sermaye yatırımları için kullanılacağı çok sık tekrar edilemez'.[88] Örneğin, yedi milyarlık bir ticaret sermayesinin, bu ülkenin çeşitli ticaret alanlarına yüzde 3 net faizle yatırıldığını tahmin edebiliriz. Ancak, birçok açıdan uygun ve haklı olsa

---

86) Bununla, gelirin sabit olmadığı varsayılmaktadır. Faiz oranındaki bir artışın, 'ekstra bir çalışmaya' nasıl neden olacağı pek açık değildir. Faiz oranında meydana gelen bir artış, tasarruf yapmak amacıyla çalışmanın cazibesini artırması nedeniyle, üretim faktörlerinin daha düşük bir ücret için çalışması konusunda teşvik edecek reel ücretlerde bir tür artış oluşturması olarak mı görülmelidir? Mr. D. H. Robertson'un benzer bir konuda zihnindeki düşüncenin bu olduğunu düşünüyorum. Bunun 'bir anda bu sonucu yaratamayacağı' açıktır ve bu unsur nedeniyle yatırım miktarında meydana gelen fiilî dalgalanmaları açıklama girişimi oldukça anlamsız hatta absürttür. Az önce tırnak içinde yanım bıraktığım cümleyi şöyle tamamlamam gerekecekti: 've sermayenin marjinal etkinliğindeki bir artış sonucunda, genelde sermaye talebinde meydana gelen bir artış, faiz oranındaki bir artışla dengelen*mezse*, sermaye malları üretiminin artışı sonucu olarak ortaya çıkacak ilâve istihdam ve daha yüksek bir gelir düzeyi, para cinsinden sermaye mallarında meydana gelen carî artışın değerine eşitlenecek ve bu nedenle de, bunu sağlayacak ekstra beklemeye neden olacaktır'.

87) Neden sermaye malları arz fiyatındaki bir artışla değil? Örneğin, faiz oranında meydana gelen bir *azalma* sonucunda, 'genelde sermaye talebinde meydana gelen büyük bir artışı düşünün'. Cümlenin şu şekilde yazılabileceğini düşünüyorum: 'Bu nedenle, sermaye malları talebinde meydana gelen büyük bir artış, bir anda toplam stokta meydana gelen bir artışla karşılaşamayacağından, bu artış şimdilik, yatırım ölçeğinde maddî bir değişiklik olmadan sermayenin marjinal etkinliğini faiz oranıyla dengede tutmaya yetecek bir biçimde sermaye malları arz fiyatında meydana gelecek bir artışla kontrol edilecektir. Bu arada (her zaman olduğu gibi) sermaye malları çıktısına uyarlanan üretim faktörleri, yeni koşullar çerçevesinde marjinal etkinliği yüksek olan sermaye mallarının üretiminde kullanılacaktır'.

88) Gerçekte, bundan tam anlamıyla söz edebilmemiz mümkün değildir. Kelimenin tam anlamıyla, eski ya da yeni sermaye yatırımı amacıyla (ya da başka amaçlarla) borçlanılan *para* için ödenecek faiz oranından bahsedebiliriz.

da, bu tür bir konuşma yöntemi doğru değildir. Söylenmesi gereken, her bir ticarete yapılan yeni sermaye yatırımlarına ilişkin net faiz oranı yüzde 3 olarak ele alınırsa, [yani marjinal yatırımlar], çeşitli ticaret alanlarına yatırılan ticarî sermayeyle elde edilen derneşik net gelir 33 yıllığına satın alınarak kapitalize olduğunda (yani yüzde 3'lük faiz temelinde), yedi milyar pound tutarında bir miktar ortaya çıkacaktır. Zira toprağın iyileştirilmesi ya da inşaat, demiryolu ya da makine yapımı için yatırılan sermayenin değeri, gelecekte tahmin edilen net gelirlerinin derneşik ıskonto değeridir. Tahmin edilen gelir getiren gücü azalacaksa, buna binaen değeri düşecek ve bu, amortisman indirildikten sonraki küçük gelirin kapitalize olmuş değeri olacaktı' (s. 593).

Profesör Pigou, *Economics of Walfare* (3. bs.) adlı kitabında şunları yazmaktadır: ' "Beklemenin" doğası yanlış anlaşılmıştır. Bu bazen paranın tedarik edilmesi, bazen zamanın tedarik edilmesi olarak algılanmış ve her ikisinde de dividanta hiçbir katkıda bulunmadığı tartışılmıştır. Bu varsayımların her ikisi de doğru değildir. "Bekleme" sadece hâlihazırda yapma gücüne sahip olduğu tüketimi ertelemesi demektir. Böylelikle, yok olabilecek kaynakların üretim araçları şeklini almasıdır[89] ...Böylece, "bekleme" birimi veri bir zamanda, veri kaynakların miktarının kullanımıdır[90] - örneğin, emek ya da makine... Daha genel olarak söylemek gerekirse, bekleme birimi bir yıllık değer birimidir ya da basitçe ve çok da doğru olmamakla birlikte, Dr. Cassel'in ifadeleriyle yıl-pound'tur... Herhangi bir yılda biriken sermaye miktarı, bu miktarla yapılan 'tasarrufa' eşit olmalıdır, şeklindeki genel görüşe karşı bir uyarının yapılması faydalı olacaktır. Bu, tasarruflar net tasarruflar olarak yorumlandığında dolayısıyla da, bir kişinin tasarruflarının, bir başkasının tüketiminin artırılması için ödünç olarak alınmasıyla ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda ve banka parası şeklindeki hizmetlerin kullanılmayan karşılığının geçici birikimi bilmezlikten gelindiğinde de böyledir. Zira sermayeye dönüştüğü söyle-

89) Bu ifade tarzı, tüketimin illâki böylesi bir etkide bulunup bulunmadığı ya da koşullar çerçevesinde istihdam edilmeyen ya da yatırımda kullamlan kaynakların serbest bırakılıp bırakılmadığı konusunda bir açıklığa sahip değildir.

90) Şu hemen belirtilmelidir ki, geliri elde eden kişi para miktarını tüketime harcamamalıdır zaten harcamaz da. Böylece, beklemenin mükâfatı faiz değil, rant benzeridir. Bu cümle, serbest bırakılan kaynakların muhakkak kullanıldığım ifade ediyor görünmektedir. Zira serbest bırakılan kaynaklar istihdam edilmezse, beklemenin mükâfatı ne olacaktır?

nen birçok tasarruf gerçekte israfa neden olacak bir biçimde yanlış yönlendirildiğinde amacından sapacaktır'.[91]

Prof. Pigou'nun faiz oranının belirlenmesine ilişkin en önemli referansının *Industrial Fluctuations* (1. bs., s. 2251-253) adlı çalışmasında olduğunu düşünüyorum. Bu çalışmada Prof. Pigou, reel sermayenin arz ve talebinin genel koşullarınca belirlenen faiz oranının merkez bankası ya da diğer bankaların kontrolü dışında olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu görüşe karşı şunları söylemektedir: 'Banker aracılığıyla işadamları için daha fazla kredi yarattıklarında, xiii kısmın i. bölümünde açıklandığı gibi[92], kamudan zorla aldıkları reel şeyleri onların yararına işletmiş olmakta, dolayısıyla, onlar için artan bir reel sermaye akımı yaratmakta ve uzun ve kısa dönem ödünçlerin faiz oranlarının düşmesine neden olmaktadırlar. Kısaca, bankerlerin paraya ödedikleri faizle, uzun dönemli ödünçlerin reel faiz oranı arasında mekanik bir bağ vardır. Ancak, bu reel faizin, tümüyle bankerlerin kontrolü dışındaki koşullar tarafından belirlendiği doğru değildir'.

Konularla ilgili düşüncelerimi dipnotlarda belirtiyorum. Marshall'm konuya ilişkin ele alışındaki karmaşanın temelde, para ekonomisine ait olan 'faiz' kavramının, parayı hesaba katmayan bir çalışma içine sokulmuş olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. 'Faiz', Marshall'ın *Principles of Economics* adlı kitabında hiçbir şekilde yer almamaktadır. Faiz, konunun bir başka kısmına ilişkindir. Profesör Pigou, diğer zımnî varsayımıyla uy-

---

91) Bu alıntı bize, yanlış yönlendirilen yatırımları bilmezlikten gelip, banka parası şeklindeki hizmetlerin *kullanılmayan* karşılığının geçici birikimini hesaba katsaydık, net tasarrufların, sermayede meydana gelen artışa eşit olup olmayacağı dair hiçbir şey söylememektedir. Ancak, *Industrial Fluctuations*'da (s. 22), Prof. Pigou, böylesi birikimlerin, 'reel tasarruflar' dediği büyüklükler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı hususuna açıklık getirmektedir.

92) Bu referans, Prof. Pigou'nun, bankalarca yeni yaratılan kredi miktarının, girişimcilere reel sermaye artışı sağlayacağına ilişkin görüşünü ortaya koymaktadır. Aslında, Pigou, 'kredi yaratılması yoluyla işadamlarına verilen dalgalı kredilerden, bankalar olmadığında değişik yollardan sağlanacak dalgalı sermayenin indirilmesi' girişiminde bulunmuştur. Bu indirimler yapıldıktan sonra, tartışma derin bir belirsizlik içine girecektir. Rantiyerler 1500'lük gelirlerinin 500'nü tüketmekte ve 1000'ini tasarruf etmektedirler. . Kredi yaratılması gelirlerini 1300'e indirmektedir. Bunun 500-*x*'ini tüketmekte ve 800+*x*'ini tasarruf etmektedirler. Prof. Pigou, *x*'in, kredi yaratılmasıyla kullanıma hazır hale getirilen net sermaye artışını ifade ettiği sonucuna varmaktadır. Girişimcinin gelirinin, bankalardan *borçlandıkları* miktardan sonra (yukarıdaki indirimler yapıldıktan sonra) şiştiği mi varsayılmaktadır? Ya da rantiyerlerin gelirinde meydana gelen 200'lük azalma kadar mı şişmiştir? Her iki durumda da, hepsini tasarruf mu etmişlerdir? Artan yatırım, yaratılan kredi *eksi* indirimlere mi eşittir? Ya da *x*'e mi eşittir? Tartışma başladığı gibi durmaktadır.

gun bir biçimde, (*Economics of Walfare* adlı kitabında) bekleme biriminin, carî yatırım birimiyle aynı şey ve beklemenin mükâfatının rant benzeri olduğunu göstermiş ve pratik olarak da faizden hiç söz etmemiştir. Bununla birlikte, bu yazarlar parasal olmayan ekonomiyle (eğer böyle bir şeyden söz edilebilecekse) ilgilenmemişlerdir. Paranın kullanıldığından ve bankacılık sisteminin bulunduğundan söz etmektedirler. Bundan başka, faiz oranı, Profesör Pigou'nun *Industrial Fluctuations* adlı kitabında (sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmaları ele alan bir çalışmadır) ya da *Theory of Unemployment* (gönülsüz işsizliğin olmadığı varsayımının altında, istihdam hacminde meydana gelen değişmelere neden olan gelişmeler ele alınmaktadır) adlı kitabında *Economics of Walfare*'den daha fazla yer almamaktadır.

II

Ricardo'nun *Principles of Political Economy* adlı kitabından yaptığım aşağıdaki alıntı (s. 511), faiz teorinin özünü ortaya koymaktadır:

'Faiz oranı, Bankanın yüzde 5, 3 ya da 2'yle ödünç verdiği oranla değil, paranın miktarından ya da değerinden tümüyle bağımsız ve sermayenin kullanılmasıyla elde edilecek kâr oranı tarafından belirlenir. Banka ister bir milyon, ister on milyon, isterse de yüz milyon ödünç versin, piyasa faiz oranını sürekli olarak değiştiremezler. Sadece piyasaya sürdükleri paranın değerini değiştirebilirler. Bir başka işletmeyle karşılaştırıldığında, aynı işletmeyi sürdürmek için on ya da yirmi kat daha fazla paraya ihtiyaç duyulabilir. Bankadan para talepleri, söz konusu paranın kullanılmasıyla elde edilecek kâr oranı ve bankanın bu parayı ödünç verme konusunda gönüllü olmasını sağlayan faiz oranı arasındaki ilişkiye bağlıdır. Piyasa faiz oranından daha düşük bir faiz oranı isterlerse, istedikleri kadar ödünç para verme imkânına sahip olurlar. Piyasa faiz oranından daha yüksek bir faiz oranı isterlerse, bu düzeyden sadece batakçılar ve müsrifler borçlanır'.

Bu alıntı, Ricardiyen doktrinin özünden gerçekten uzaklaşmamakla birlikte belirsizlik içinde kendilerine sığınacak bir liman arayan daha sonraki yazarların ortaya koyduklarından daha iyi bir başlangıç noktası olma özelliğini taşımaktadır. Yukarıdaki husus, tabii ki, kaynağını Ricardo'dan alan her şey gibi, cümledeki 'sürekli' kavramına da vurgu yapılarak, uzun dönem doktrini olarak yorumlanmalıdır. Bunu onaylamak için gerekli varsayımları düşünmek ilginçtir.

Bir kez daha, gerekli olan her zamanki klâsik varsayımdır yani tam is-

tihdam geçerlidir. Böylece, ürün cinsinden emek arz eğrisinde bir değişikliğin olmayacağını varsayarak, uzun dönem dengesine ilişkin mümkün olan tek bir istihdam düzeyi söz konusudur. Bu varsayımın yanı sıra *ceteris paribus* dediğimiz koşulla birlikte yani para miktarındaki değişmeden kaynaklananların dışında psikolojik eğilimler ve beklentilerde değişme olmadığında Ricardiyen teori, uzun dönemde tam istihdamla uyumlu tek bir faiz oranının olacağını ortaya koyan varsayımların bulunması anlamında geçerlidir. Ricardo ve onu izleyenler, uzun dönemde bile istihdam hacminin mutlaka tam istihdam düzeyinde olması gerekmemesine rağmen değişebileceğini ve her bankacılık politikasına tekabül eden farklı bir uzun dönem istihdam düzeyinin olduğunu görmezlikten gelmişlerdir. Böylelikle, para otoritesi açısından farklı faiz politikalarına tekabül eden çok sayıda uzun dönem dengesi söz konusudur.

Ricardo argümanını sadece para otoritesince yaratılan veri para miktarına uygulayacak bir biçimde sunmuş olsaydı, bu argüman, esnek parasal ücretler varsayımı altında bile hâlâ geçerliliğini koruyacaktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, para miktarının on milyon ya da yüz milyon olarak para otoritesi tarafından sabitlenip sabitlenmemesinin faiz oranında sürekli bir değişmeye neden olmayacağını tartışmış olsaydı da, vardığı sonuç geçerli olacaktı. Ancak, para otoritesinin politikasıyla, para miktarını artıracağı ya da azaltacağı koşulları yani ıskonto hacminde yapılacak değişmeler ya da açık piyasa işlemleriyle varlıklarını artıracağı ya da azaltacağı faiz oranı anlatmak istiyorsak, -yukarıdaki alıntıda Ricardo'nun da anlatmak istediği budur- bu, para otoritesinin politikasının etkisiz ya da tek bir politikanın uzun dönem dengesiyle uyumlu olmasından daha kesin bir sonuç olmazdı. Ancak, işsizler arasında iş bulmak amacıyla boşuna yapılacak rekabet yoluyla gönülsüz işsizler nedeniyle parasal ücretlerin sınırsız bir biçimde düştüğü ekstrem bir durumda, sadece iki mümkün uzun dönem dengesi olacağı doğrudur-tam istihdam ve likidite tercihinin mutlak olduğu faiz oranına tekabül eden istihdam düzeyi (tam istihdamın altında bir durum). Esnek parasal ücret varsayımı altında para miktarı esasında uzun dönemde etkin değildir. Ancak, para otoritesinin para miktarına ilişkin koşulları değiştirmesi, iktisadî şemaya reel bir belirleyici olarak girer.

Yapılan alıntıdaki son cümlelere bakarak, Ricardo'nun yapılan yatırıma göre sermayenin marjinal etkinliğindeki değişmeleri görmezlikten geldiğini belirtmek kayda değer bir husustur. Ancak, bu da, onu izleyenlerle karşılaştırıldığında, büyük iç tutarlığının bir örneği olarak yorumlanabilir. Zi-

ra istihdam miktarı ve toplumun psikolojik eğilimleri veri olarak alındığında, mümkün olan tek bir birikim oranı ve sonuç olarak da, sermayenin marjinal etkinliğine ilişkin tek bir değer söz konusudur. Ricardo, zayıf birinin ulaşamayacağı, gerçek dünyadan uzak bir hipotetik bir dünyada yer alabilecek bu üst düzey entelektüel başarısını, bu gerçek dünyada uyum içinde bize sunmaktadır.

III

Profesör von Mises; Profesör Hayek ve aynı zamanda da Profesör Robbins tarafından da benimsendiğini düşündüğüm özel bir faiz oranı teorisi ortaya atmıştır. Bu da, faiz oranında meydana gelen değişmelerin, tüketim malları ve sermaye mallarındaki nispî fiyat değişmeleriyle özdeşleştirilebileceğidir.[93] Bu sonuca nasıl ulaşıldığı açık değildir. Oldukça zorlayıcı bir biçimde yapılan basitleştirmeyle, sermayenin marjinal etkinliği, yeni tüketim mallarının arz fiyatının, yeni üretim malları arz fiyatına oranı olarak ölçülmektedir.[94] Bu da, faiz oranıyla özdeşleştirilmiştir. Faiz oranının düşmesinin, yatırımın lehine olduğu söylenebilir. *Binaenaleyh*, tüketim mallarının fiyatıyla, üretim malları fiyatı arasındaki oranda meydana gelen bir düşüş yatırımm lehinedir.

Bu yolla, bir bireyin artan tasarrufu ve artan derneşik yatırım arasında bir bağ kurulmaktadır. Zira artan bireysel tasarrufun tüketim malları fiyatlarını düşüreceği ve büyük bir ihtimâlle de üretim malları fiyatlarında da daha da büyük bir düşüşe neden olacağı düşünülür. Bu nedenle, yukarıdaki uslamlamaya göre bunun anlamı, yatırımı uyaracak olan faiz oranlarında bir azalmanın meydana gelmesidir. Ancak, tabii ki, belli sermaye varlıklarının marjinal etkinliğinin azaltılması ve dolayısıyla da, genelde sermayenin marjinal etkinliğinin düşürülmesi, yukarıdaki tartışmanın varsaydıklarının tam tersi etkiye sahiptir. Zira yatırım, sermayenin marjinal etkinliğinin *yükseltilesi* ya da faiz oranının *düşürülmesiyle* uyarılabilir. Sermayenin marjinal etkinliğinin, faiz oranıyla karıştırılmasının bir sonucu olarak, Profesör von Mises ve yandaşları yanlış sonuçlara ulaşmışlardır.

---

93) *The Theory of Money and Credit*, s. 339 *et passim*, özellikle de s. 363.

94) Uzun dönem dengesinde olsaydık, bu durumu haklı çıkaracak özel varsayımlarda bulunulabilirdi. Ancak, söz konusu fiyatlar, çöküş koşullarında geçerli olan fiyatlar olduğunda, girişimcinin, beklentilerini oluştururken, fiyatların süreklilik arz edeceğini varsayacağı gibi bir basitleştirmeye gidilmesi, yanlış sonuçlara götürecektir. Bundan başka, böyle varsayarsa, mevcut üretim malları stoklarının fiyatkarı, tüketim malları fiyatlarıyla aynı oranda düşecektir.

Aşağıda Profesör Alvin Hansen'den yapılan alıntı, yapmış olan karışıklığa ilişkin iyi bir örnektir[95]: 'Bazı iktisatçılarca, azalan harcamanın net etkisinin tüketim malları fiyatlarını olması gerekenden çok daha aşağıya indireceğinin ve sonuçta, sabit sermaye biçimindeki yatırımları uyarıcı etkisinin en aza ineceğinin varsayılmış olmasıdır. Bununla birlikte, bu görüş, yanlıştır ve (1) yüksek ya da düşük tüketim malları fiyatlarının ve de (2) faiz oranında meydana gelen bir değişmenin, sermaye oluşumu üzerinde yarattığı etkinin karıştırılmış olmasına dayanmaktadır. Azalan harcama ve artan tasarruf sonucunda, tüketim malları fiyatlarının, üretim malları fiyatlarına oranla daha düşük olacağı doğrudur. Ancak, bunun anlamı, gerçekte, düşük faiz oranı ve düşük faiz oranın da sermaye yatırımlarını, faiz oranı yüksek olduğunda kâr elde edilemeyecek olan alanlara doğru yayılmasını sağlayacak bir biçimde uyarmasıdır.

95) *Economic Reconstruction*, s. 233.

15. KISIM
LİKİDİTEYE YÖNELİK PSİKOLOJİK VE TİCARÎ TEŞVİKLER

I

13. Kısımda kısaca ele alınmış olan likidite tercihi motiflerinin analizini daha detaylı bir biçimde yapmamız gerekmektedir. Konu temelde, bazen para talebi başlığı altında tartışılanla aynıdır. Bu, aynı zamanda da paranın gelir dolaşım hızı olarak adlandırılan kavramla sıkı sıkıya ilintilidir. Zira paranın gelir dolaşım hızı, halkın gelirinin ne kadarını nakit olarak elde tutmak istediğini ölçmektedir. Bu nedenle, paranın gelir dolaşım hızının artması, likidite tercihinin azalmasının bir belirtisi olabilir. Bununla birlikte, bu aynı şey değildir. Zira kişinin likit ve likit olmayan konumda kalma arasında yapacağı tercih, gelirinden ziyade birikmiş tasarruf stoku çerçevesinde gerçekleşir. Buna rağmen paranın gelir dolaşım hızı, para talebinin tümüyle gelirle orantılı ya da belirli bir ilişki içinde olması biçiminde yapılan bir yanlış varsayımı bünyesinde barındırmaktadır. Buna karşın, bu varsayım, daha sonra da göreceğimiz gibi, halkın elinde tuttuğu nakit varlıkların sadece bir *kısmına* uygulanmaktadır. Bunun sonucu olarak da, faiz oranının oynadığı rol görmezlikten gelinmektedir.

Treatise on Money adlı kitabımda, toplam para talebini, gelir teminatı, işletme teminatı ve tasarruf teminatı başlıkları altında ele aldığım ve söz konusu kitabın 3. Kısmında analiz ettiğim için, burada bir kez daha tekrar etmeyeceğim. Bununla beraber, bu üç amacın her biri çerçevesinde elde tutulan para, tutanın su sızdırmayan üç kapta birbirinden ayırarak tutma

ihtiyacını duymadığı tek bir kap oluşturur. Zira parayı bu üç şekilde tutanların zihninde de böylesine bir ayırım yoktur ve para toplamı öncelikle tek bir amaç ve ikincil olarak da bir başka amaç için bulunduruluyor olabilir. Böylelikle, -birbirine eşit ve belki de daha da iyi amaçlar çerçevesinde- veri koşullarda bireyin derneşik para talebini, farklı motiflerden oluşmuşsa da, tek bir karar olarak ele alabiliriz.

Bununla birlikte, motifleri incelerken, bunları belli başlıklar altında yani ilkini daha önce yapılan gelir teminatı ve işletme teminatı ve ikincisini de tasarruf teminatı biçiminde sınıflandırmak uygun olacaktır. Bunlar 13. Kısımda, gelir motifi ve işletme motifi olarak sınıflandırılabilecek işlem motifi, ihtiyat motifi ve spekülâsyon motifi olarak kısaca ele alınmıştı.

(i) *Gelir motifi.* Elde nakit tutmanın bir nedeni gelirin elde edilmesi ve ödenmesi arasında köprü kurulmasının sağlanmasıdır. Bu motifin, veri derneşik nakit tutma kararını uyarmadaki gücü temelde gelir miktarı ve gelirin elde edilmesi ve ödenmesi arasında geçen normal zaman uzunluğuna bağlıdır. Bu bağlamda, paranın gelir dolaşım hızı kavramı tam anlamıyla uygun bir kavramdır.

(ii) *İşletme motifi.* Benzer şekilde, işletme maliyetine maruz kalma ve satış geliri elde etme süresi arasında köprü kurma için de elde nakit tutulur. Tüccarlar parayı bu başlık altında yer alan satın alma ve satışın gerçekleşmesi arasında geçen süre arasında köprü kurma amacıyla elde tutarlar. Bu talebinin gücü temelde carî çıktı hacmine (ve dolayısıyla carî gelire) ve çıktının el değiştirme sayısına bağlıdır.

(iii) *İhtiyat motifi.* Hemen harcama yapılmasını gerektiren beklenmedik gelişmeler, avantajlı satın alımlar çerçevesinde öngörülemeyen fırsatların yakalanması ve gelecekteki para cinsiyle sabitlenen bir yükümlülüğü karşılamak amacıyla değeri para cinsinden sabitlenen bir varlığı elde tutmak, nakit para tutmaya ilişkin motiflerdir.

Bu üç tür motifin gücü kısmen özellikle avans ya da eşdeğeri biçiminde geçici bir borçlanmaya ihtiyaç duyulduğunda nakit parayı elde etme yöntemlerinin ucuzluğu ve güvenilirliğine bağlıdır. Zira nakit para gerçekten ihtiyaç duyulduğunda zorlanmadan elde ediliyorsa, zaman aralıkları arasmda köprü kurmak amacıyla nakit parayı atıl olarak elde tutmaya hiç gerek yoktur. Bunların gücü aynı zamanda, nakit parayı elde tutmanın nispî maliyeti olarak adlandırabileceğimiz kavrama da bağlıdır. Nakit sadece kârlı bir varlığın satın alınması amacıyla alıkonuyorsa, bu maliyeti artırır ve dolayısıyla da, veri nakit para miktarını elde tutma motifini zayıflatır.

Mevduat faiz geliri sağlıyorsa ya da elde nakit para tutarak bankanın yükleyeceği masraflardan kaçmılabiliyorsa, bu maliyeti azaltır ve dolayısıyla da, veri nakit para miktarını elde tutma motifini güçlendirir. Bununla birlikte, parayı elde nakit olarak tutmanın maliyetinde büyük değişmeler meydana geldiği durumun dışında, bu unsur pek önemli değildir.

(iv) *Spekülâsyon motifi.* Spekülâsyon motifinin hem çok iyi anlaşılamamış olması ve hem de para miktarında meydana gelen bir değişikliğin etkilerinin aktarımında önemli olması, bu amaçla yapılan para talebinin diğerlerine nazaran daha detaylı bir biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Normal koşullarda, işlem motifiyle ve ihtiyat motifiyle para talebinin karşılanması için gerekli para miktarı, esas olarak iktisadî sistemin genel faaliyetinin ve parasal gelir düzeyinin bir sonucudur. Ancak, para otoriteleri (ya da böylesi bir yönetim olmadığında para miktarında meydana gelen değişmeler) spekülâsyon motifiyle oynayarak, iktisadî sistem üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Zira işlem ve ihtiyat motifleriyle para talepleri, genellikle genel iktisadî faaliyetlerde ve gelir düzeylerinde meydana gelen bir değişme dışındaki değişmelere karşı duyarsızdır. Buna karşın, deneyimler, spekülâtif motifi karşılayacak derneşik para talebinin faiz oranında meydana gelen tedrici değişmelere karşı sürekli bir duyarlılığa sahip olduğunu göstermektedir yani spekülâsyon motifiyle para talebindeki değişmelerle, tahvil fiyatlarındaki ve değişik vadelere sahip borçlardaki değişmeler çerçevesinde faiz oranında meydana gelen değişmeler arasında sürekli bir ilişkinin varlığını gösteren bir eğri söz konusudur.

Aslında, bu böyle olmasaydı, 'açık piyasa işlemleri' imkânsız hale gelirdi. Yukarıda, yaşanan deneyimlerin böylesi süreklilik arz eden bir ilişkiyi gösterdiğini belirttim. Bunun nedeni, normal koşullarda bankacılık sisteminin aslında daima piyasada makul bir biçimde tahvil fiyatlarını yükselterek tahvil satın alma (satma) yeteneğine sahip olmasıdır. Tahvil ve borç satın alarak (ya da satarak) yaratmak (ortadan kaldırmak) istedikleri nakit miktarı ne kadar büyükse, faiz oranındaki düşüş (ya da artış da) o kadar büyük olmalıdır. Bununla birlikte, (1933-1934 yılları arasında Birleşik Devletler'de olduğu gibi), açık piyasa işlemleriyle çok kısa vadeli varlıkları satın almayla sınırlandırıldığında, ortaya çıkan etki çok kısa dönemli faiz oranlarını kapsayabilir ve söz konusu etki uzun dönemli faiz oranları üzerinde çok az olabilir.

Bununla beraber, spekülâtif motifi incelerken, likidite fonksiyonunda bir değişme söz konusu olmadığında, spekülâtif motifi karşılayacak para

arzı değişmelerinin sonucunda faiz oranında meydana gelen değişmelerle, öncelikle likidite fonksiyonunun bizzat etkileyen beklentilerdeki değişmeleri birbirinden ayırmak gerekir. Açık piyasa işlemleri, aslında, faiz oranlarını iki yolla etkileyebilir. Zira para hacmini değiştirmenin yanı sıra merkez bankasının ya da hükümetin geleceğe ilişkin politikalarının değişmesine de neden olabilir. Beklentilerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılacak haberlerde meydana gelen değişmelerin sonucunda likidite fonksiyonunda meydana gelen değişmeler çoğunlukla süreklilik arz etmez ve bununla birlikte, faiz oranlarında meydana gelen değişmelerin süreklilik arz etmesine neden olur. Gerçekte, sadece, haberlerdeki değişme farklı kişilerce farklı yorumlandığı ya da kişilerin menfaatlerini farklı etkiledikleri sürece, tahvil piyasasında faaliyetlerin artmasına ilişkin bir gelişme söz konusu olmayacaktır. Haberlerdeki değişmeler herkesin verdiği hükümleri ve gereksinimleri kesinlikle aynı şekilde değiştirirse, faiz oranı (tahvil fiyatları ve borçlar olarak belirtilen) herhangi bir piyasa işlemine gerek kalmadan yeni duruma hemen uyum sağlayacaktır.

Böylelikle, herkesin benzer olduğu ve benzer bir biçimde yer aldığı en basit durumda, koşullarda ya da beklentilerde meydana gelen bir değişme, paranın yer değişmesine neden olacak yeteneğe sahip değildir. Bu, basitçe faiz oranını, yeni koşullar ya da beklentiler karşısında her bireyin elde tuttuğu nakit miktarını, söz konusu oranın önceki düzeyinde olduğu hissini sağlayarak, değiştirme arzusunu dengeleyecek düzeyde değişecektir. Zira herkes fikrini, elinde tuttuğu nakdin aynı düzeyde değişmesine neden olacak faiz oranına göre değiştirecek, söz konusu işlem gerçekleşmeyecektir. Her koşul ve beklenti setine tekabül eden uygun bir faiz oranı olacak ve kimsenin nakit tutma alışkanlığını değiştirme konusunda bir sorun ortaya çıkmayacaktır.

Bununla birlikte, genelde, koşullarda ya da beklentilerde meydana gelen bir değişme, bireysel olarak elde tutulan paraya ilişkin yeniden bir sıralamanın yapılmasına neden olacaktır. Zira gerçekte, meydana gelen bir değişme, farklı kişilerin fikirlerini kısmen çevreye ilişkin farklılıklar ve paranın elde tutulma nedenleri ve kısmen de bilgi ve yeni durumun yorumlanmasına ilişkin farklılıklar nedeniyle farklı bir biçimde etkilemektedir. Böylece, yeni denge faiz oranı, elde tutulan paranın yeniden dağılımıyla birlikte ortaya çıkacaktır. Bununla beraber, dikkatimizi çeken husus, nakit paranın yeniden dağılımından ziyade faiz oranında meydana gelen değişmelerdir. Nakit paranın yeniden dağılımı bireysel farklılıklar çerçeve-

sinde ikincil derecede önemliyken, temel olgu bunun en basit bir durumda ortaya çıkmasıdır. Bundan başka, genel durumda bile, faiz oranında meydana gelen topyekûn bir değişme, haberlerde meydana gelen değişmeye karşı gelişen genellikle en göze çarpan tepkidir. Gazetelerin her zaman yazdığı gibi, tahvil fiyatlarının hareketlenmesi, gördüğü işlemle orantısız gelişmektedir. Bu da olağandır. Zira bireylerin haberlere verdiği tepki birbirine benzememekten ziyade benzer niteliktedir.

II

Bir bireyin işlem motifiyle ve ihtiyat motifiyle elde para tutma kararı, spekülâsyon motifiyle elde tuttuğu para miktarından tümüyle bağımsız olmamasına karşın, başlangıçta birbirinden ayrı olan bu iki para tutma setini birbirinden bağımsız olarak ele almak iyi olacaktır. Bu nedenle, yapacağımız daha öte analiz açısından, sorunu bu şekilde birbirinden ayıralım.

İşlem motifiyle ve ihtiyat motifiyle elde para tutulan nakit para miktarını M_1 ve spekülâsyon motifiyle elde tutulan nakit para miktarı da M_2 olsun. Bu iki nakit para miktarına karşı olarak da, L_1 ve L_2'den oluşan iki likidite fonksiyonumuz var. L_1 temelde gelir düzeyine ve L_2'de carî faiz oranına ve beklentilere bağlıdır. Böylelikle,

$$M = M_1 + M_2 = L_1 (Y) + L_2 (r),$$

L_1, M_1'i belirleyen gelire Y tekabül eden likidite fonksiyonu ve L_2 ise M_2'yi belirleyen faiz oranına tekabül eden likidite fonksiyonudur. Buradan, araştırmamız gereken üç husus ortaya çıkmaktadır: (i) M'deki değişmelerin Y ve r'yle olan ilişkisi, (ii) L_1'in şeklini neyin belirlediği, (iii) L_2'nin şeklini neyin belirlediği.

M'de meydana gelen değişmelerin Y ve r'yle olan ilişkisi, ilk önce, M'deki değişmelerin ortaya çıkışına bağlıdır. M'nin altın paradan oluştuğunu ve M'deki değişmelerin, sadece incelenen iktisadî sistemdeki altın madencilerinin faaliyetlerinden elde ettikleri getirinin artışından doğduğunu varsayın. Bu durumda, M'de meydana gelen değişmeler, ilk önce, doğrudan Y'de meydana gelen değişmelerle birlikte ortaya çıkar. Bunun nedeni, yeni yaratılan altının, bir başkasının geliri olarak birikmiş olmasındandır. M'de meydana gelen değişmeler, hükümetin carî harcamalarını karşılamak amacıyla para basması sonucunda ortaya çıktığında da tam anlamıyla aynı koşullar geçerli olacaktır. Aynı zamanda bu durumda da yeni ya-

ratılan para, birilerinin parası olarak birikecektir. Bununla birlikte, yeni gelir düzeyi, M_1'in, M'de meydana gelen artışın tümünü massetme gereksinimini sağlamaya yetecek bir biçimde yüksek düzeyde gelişmeye devam etmeyecektir. Paranın bir kısmı, r, M_2'de bir artış sağlayacak kadar düşünceye ve aynı zamanda, Y'de, r'nin düşmesiyle ortaya çıkan artışa tekabül eden ve yeni yaratılan paranın M_2 ya da M_1 tarafından massedilmesini sağlayacak kadar artması konusunda uyarıncaya kadar, değerli varlık ya da diğer varlıkların alınmasına yönelik bir çıkış yolu arayacaktır. Böylelikle, bu durum, yeni yaratılan paranın sadece birilerinin yeni yaratılan nakit para karşılığında bankalara borç vermesi ya da tahvil satmasını sağlamak üzere bankacılık sistemince kredi koşullarının gevşetilmesiyle basılabildiği alternatif durumla aynı şeydir.

Bu nedenle, son belirtilen durumu tipik bir durum olarak ele almamızın hiçbir tehlikesi yoktur. M'de meydana gelen bir değişmenin, r'yi değiştirerek işlediği varsayılabilir ve r'de meydana gelen bir değişme, kısmen M_2'de ve kısmen de Y ve dolayısıyla da, M_1'i değiştirerek yeni dengenin oluşmasını sağlayacaktır. Yeni denge durumunda, nakit parada meydana gelen artışın M_1 ve M_2 arasındaki dağılımı, yatırımların faiz oranında meydana gelen azalmaya ve gelirin, yatırımda meydana gelen artışa verdiği tepkiye bağlıdır.[96] Y kısmen r'ye bağlı olduğundan, M'de meydana gelen veri bir değişme, sonuç itibarıyla sırasıyla M_1 ve M_2'deki değişmenin M'deki veri değişmeye eşitlenmesi açısından r'de yeterli bir değişmenin olmasını gerektirecektir.

(ii) Gelir dolaşım hızının Y'nin M'ye ya da Y'nin M_1'e rasyosu olarak tanımlanıp tanımlanmadığı hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmamıştır. Böylelikle, V paranın gelir dolaşım hızıysa, o zaman,

$$L_1(Y) = \frac{Y}{V} = M_1.$$

Tabii ki, V'nin sabit olduğunu varsaymak için ortada hiçbir neden yoktur. V'nin değeri, bankacılık ve sanayi örgütünün niteliğine, sosyal alışkanlıklara, gelirin farklı sınıflar arasındaki dağılımına ve nakit parayı atıl bir biçimde elde tutmanın efektif maliyetine bağlıdır. Bununla birlikte, görünürde kısa dönem söz konusuysa ve bu unsurlarda hiçbir maddî değişikliğin olmayacağını varsayabilirsek, V'yi sabit olarak değerlendirmek mümkündür.

96) Yeni dengenin niteliğini neyin belirlediği hususunu Kitap V'e ertelememiz gerekmektedir.

(iii) Son olarak, ortada M_2 ve r arasındaki ilişkiye ilişkin bir sorun durmaktadır. 13 Kısımda, faiz oranlarının gelecekteki durumuna ilişkin *belirsizliğin*, M_2 kadar bir nakit paranın elde tutulmasına neden olan L_2 tipindeki likidite tercihini en iyi açıklayan şey olduğunu gördük. Buradan, veri bir M_2'nin, veri bir faiz oranıyla r belli bir niceliksel ilişkisi olmadığı sonucu çıkar. Önemli olan r'nin *mutlak* düzeyi değil, dayandığımız ihtimâl hesapları karşısında, bu faiz oranı düzeyiyle, oldukça *güvenli* bir faiz oranı düzeyi olarak düşünülen faiz oranı r arasındaki sapmanın derecesidir. Bununla birlikte, veri bir beklenti durumunda, r'deki bir düşmenin, M_2 'deki bir artışla birlikte ortaya çıkacağını düşünmek için iki neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, güvenli bir faiz oranı düzeyinin r ne olduğuna ilişkin genel görüş değişmemişse, r'de meydana gelen her azalma, güvenli faiz oranı düzeyine göre piyasa faiz oranını düşürür ve dolayısıyla da, likiditesiz kalma riskini artırır. İkincisi, r'de meydana gelen her azalma, sermaye hesabındaki kayıp riskini dengeleyen bir tür sigorta primi olan likiditesiz kalma nedeniyle elde edilecek carî kazançları, eski ve yeni faiz oranlarının *kareleri* arasındaki farka eşit bir miktarda etkileyecektir. Örneğin, uzun dönemli bir borca ilişkin faiz oranı yüzde 4'se, denge ihtimâlleri çerçevesinde uzun dönem faiz oranlarının yıllık yüzde 4'ten daha hızlı bir biçimde yani yıllık yüzde 0.16'dan daha fazla bir miktarda artacağı korkusu olmadıkça, likiditeden fedakârlıkta bulunmak tercih edilebilir bir şeydir. Bu, gerçekte, faiz oranının çok düşük bir düzeye inmesini önleyecek en önemli engeldir. Gelecekteki deneyimlerin geçmiş deneyimlerden çok farklı olacağına ilişkin inancın oluşmasının nedenleri varlığını sürdürmeye devam etmedikçe, (diyelim ki) yüzde 2'lik uzun dönem faiz oranı, umuttan ziyade daha fazla bir korkuya neden olur ve aynı zamanda da, çok küçük bir korku düzeyini dengeleyecek bir hâsılanın elde edilmesine vesile olur.

İşte o zaman, faiz oranının oldukça psikolojik bir olgu olduğu ortaya çıkar. Aslında, Kitap V'de, tam istihdam düzeyine tekabül eden oranın *altındaki* bir oranda dengede olamayacağını göreceğiz. Bunun nedeni, böylesi bir oranda nakit para miktarındaki meydana gelen her artışın M_1 tarafından massedileceği gerçek bir enflasyon durumunun ortaya çıkacak olmasıdır. Ancak, tam istihdam düzeyine tekabül eden oranın *üzerindeki* bir oranda uzun dönem piyasa faiz oranı, para otoritesinin sürdürdüğü carî politikanın yanı sıra söz konusu otoritenin gelecekteki politikasının ne olacağına ilişkin piyasa beklentilerine de bağlıdır. Kısa dönem faiz oranı

para otoritesi tarafından kolaylıkla kontrol edilebilir. Bunun nedenlerinden biri, para otoritesinin politikalarının çok yakın bir gelecekte büyük ölçüde değişmeyeceğine ilişkin bir inancın yaratılmasının zor olmaması ve diğeri ise elde edilen hâsılayla karşılaştırıldığında muhtemel kaybın çok küçük olmasıdır (tümüyle ortadan kalkacak bir noktaya ulaşmadıkça). Ancak, uzun dönem faiz oranı, geçmiş deneyim ve gelecekteki para politikasına ilişkin bugünkü beklentiler temelinde, temsil edilen düşünce tarafından 'tehlikeli' olduğu düşünülen bir düzeye bir kez düştüğünde daha dirençli olabilir. Örneğin, uluslararası altın standardına bağlanmış bir ülkede, bir başka yerde geçerli olandan daha düşük düzeyde bulunan bir faiz oranı, güven yetersizliği biçiminde değerlendirilebilecektir. Yine de, yurtiçi faiz oranının uluslararası sisteme dâhil herhangi bir ülkede geçerli olan en yüksek faiz oranı paritesine getirilmesi, yurtiçi tam istihdam düzeyiyle uyumlu olacak faiz oranından çok daha yüksek bir düzeyde olabilir.

Böylelikle, kamuoyunun gözünde deneysel niteliğe ya da kolaylıkla değişebilecek özelliğe sahip olduğu izlenimini yaratan bir para politikası, uzun dönem faiz oranının düşürülmesine yönelik amacının gerçekleşmesini engeller. Bunun nedeni, M_2'nin, r'nin belli bir düzeyin altına düşmesine cevap verecek bir biçimde hemen hemen sınırsız olarak artma eğilimine girmesidir. Diğer taraftan, aynı politika, kamuoyu tarafından makul, uygulanabilir, halkın çıkarına olduğuna, sağlam temellere dayandığına ve iktidardan düşme tehlikesi olmayan bir otorite tarafından yürütüleceğine inanılırsa, kolaylıkla başarıya ulaşacaktır.

Faiz oranının oldukça psikolojik olmaktan ziyade bir hayli geleneksel bir olgu olduğunu söylemek, belki de daha uygun olacaktır. Zira faiz oranının fiilî değeri, değerinin ne olacağına ilişkin beklenti tarafından yönlendirilir. Süreklilik arz edeceğine yaygın olarak inanılan *herhangi* bir faiz oranı düzeyi süreklilik kazanır. Tabii ki, değişen bir toplumda her çeşit nedenle ortaya çıkacak dalgalanmaların beklenmesi normaldir. Özellikle, M_1, M'den daha hızlı artarsa, faiz oranı yükselecektir ve *vice versa*. Ancak, faiz oranı, tam istihdam düzeyi için kronik olarak oldukça yüksek olan bir düzeyde onlarca yıl dalgalanabilir. Özellikle, faiz oranının kendi kendini düzenleyeceği fikri yaygınsa, anlaşma çerçevesinde kurulan düzeyin, anlaşmadan daha güçlü nesnel temellerde kök saldığı düşünülür. Uygun olmayan faiz oranı dizisinin varlığının, istihdamın optimum bir düzeye ulaşmamasıyla hiçbir biçimde bir arada olmayacağı halkın ya da otoritenin aklına gelmemektedir.

Anlaşma çerçevesinde ortaya çıkan ve oldukça istikrarlı bir uzun dönem faiz oranıyla birlikte kaypak ve oldukça istikrarsız bir sermayenin marjinal etkinliğiyle efektif talebi tam istihdamı sağlayacak kadar yüksek bir düzeyde tutmanın zorluklarını okuyucu şimdi daha iyi anlayacaktır.

Daha cesaretlendirici düşünüş şekillerinden güç alınabildiği takdirde, anlaşmanın kesinlikle sağlam bir bilgiye dayanmaması nedeniyle, para otoritesinin ortaya koyduğu ılımlı bir ısrar ve uygunluk amacı taşıyan tedbirlerine her zaman karşı koymak boşa harcanmış bir çaba olacaktır. Kamuoyu faiz oranında meydana gelen ılımlı bir değişmeye hızla alışabilir ve buna binaen de, geleceğe ilişkin olarak yapılan geleneksel beklentileri değiştirilebilir. Böylelikle, belli bir noktaya kadar gidilebilmenin de yolu açılmış olur. İngiltere'nin altın standardından ayrılmasından sonra uzun dönem faiz oranlarında meydana gelen düşme bunun tipik bir örneğini oluşturur. Halkın likidite fonksiyonu, birbirini izleyen indirimlere karşı alışkanlık kazandığı bir dizi kesintili sıçramalardan etkilenen temel hareketler, haberler ya da otoritelerin politikalardaki teşviklere karşı cevap verecek duruma gelmiştir.

III

Yukarıda belirtilenleri şu şekilde özetleyebiliriz. Veri bir beklenti durumunda, halkın zihninde, gerekli olanın ötesinde işlem motifi ve ihtiyat motifiyle nakit para tutma potansiyeli vardır. Bu da, para otoritesinin yaratma arzusunda olduğu nakit para cinsinden fiilî nakit para miktarı biçiminde gerçekleşir. Bu potansiyel de kendini L_2 likidite fonksiyonu olarak gösterir.

Bununla beraber, para otoritesince yaratılan para miktarına tekabül eden, *ceteris paribus*, belli bir faiz oranı ya da daha kesin bir dille ifade etmek gerekirse, farklı vadeli borçlara ilişkin belirli faiz oranları bileşimi söz konusudur. Bununla beraber, benzer durum, iktisadî sistemde yer alan diğer unsurlar için de geçerlidir. Böylelikle, yapılan bu analiz, para miktarında meydana gelen değişmeler ve faiz oranında meydana gelen değişmeler arasında özel bir doğrudan ve belli bir amaç çerçevesinde oluşan bir bağ olduğu sürece yararlı ve önemlidir. Bu gerçekten böylesi bir özel bağın doğduğunu varsaymanın tek nedeni, genel olarak söylemek gerekirse, bankacılık sistemi ve para otoritesinin varlıkların ya da tüketim mallarının değil, para ve borçların alıcıları olmalarıdır.

Para otoritesi, her türden vadeli borçlarla ilgili olarak belli koşullarda

her iki yolla da ve dahası değişik riskleri olan borçlar konusunda anlaşmaya hazırlanmış olsaydı, faiz oranları bileşimi ve para miktarı arasında doğrudan bir ilişki olacaktı. Faiz oranları bileşimi basitçe, bankacılık sisteminin elde etmeye ya da bırakmaya hazırlandığı borç koşullarının bir ifadesidir. Para miktarı ise -tüm koşullar dikkate alınarak- borçlar karşılığında piyasa faiz oranının belirlediği koşullarda bireylerin sahip oldukları likit varlıkları elden çıkartmaktan daha iyi bir işe tahsis etmek üzere ellerinde bulundurabilecekleri para miktarına eşit olacaktır.

Belki de para yönetimi tekniğinde yapılabilecek en önemli pratik iyileştirme, kısa vadeli borçlar için geçerli tek faiz oranı yerine, merkez bankası tarafından her türlü vadeli ticarî senetlerin belirtilen fiyatlardan alım ve satıma sunulmasıdır.

Bununla birlikte, bugün fiiliyatta, bankacılık sistemi tarafından sabitlenen borçların fiyatının boyutu piyasada, fiilî piyasa fiyatını yönetmesi anlamında, 'efektif' olması farklı sistemler çerçevesinde değişiklik gösterir. Bazen fiyat, diğer yöne nazaran bir yönde daha efektiftir. Yani bankacılık sistemi, borçları belli bir fiyattan satın almayı üstlenir ama açık piyasa işlemlerinin yardımıyla fiyatların her iki yönde de efektif hale getirilmemesi için ortada hiçbir neden olmamasına rağmen tüccarın kazancından daha fazlasını temsil etmeyecek bir biçimde alış fiyatına yakın bir fiyattan satması gerekmemektedir. Bundan başka, para otoritesinin, kural olarak, her tür vadeli borç konusunda aynı gönüllükte yapmadığı bir önemli istisna söz konusudur. Para otoritesi pratikte çoğu zaman kısa vadeli borçlar üzerine yoğunlaşma eğilimine girer ve uzun vadeli borçların fiyatını, ortada böylesi bir davranışta bulunmasına neden olacak hiçbir neden yoksa da, kısa vadeli borçların gecikmiş ve tam anlamıyla etkisini göstermemiş fiyatları tarafından belirlenmesine bırakır. Bu istisnalar işlediğinde, faiz oranı ve para miktarı arasındaki ilişki buna binaen değişir. İngiltere'de, kontrol alanı genişlemektedir. Ancak, bu teorinin belli bir duruma uygulanmasında, para otoritesinin fiilen kullandığı yöntemin belli niteliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Para otoritesi sadece kısa vadeli borçlarla ilgilenirse, daha uzun vadeli borçlar üzerinde etkili olan kısa vadeli borçların fiilî ve gelecekteki fiyatlarını neyin etkilediğini hesaba katmamız gerekecektir.

Böylelikle, para otoritesinin, farklı vade ve risklere sahip borçlar konusunda veri faiz oranı bileşimini oluşturma kabiliyetini sınırlayan unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

(1) Para otoritesinin belli tür borçların alıcısı olma gönüllüğünü kısıtlayan deneyimleri sonucu ortaya çıkan sınırlamalar söz konusudur.

(2) Yukarıda tartışılan nedenler çerçevesinde, faiz oranı belli bir düzeye düştükten sonra likidite tercihi, hemen hemen herkesin çok düşük bir faiz oranına mal olacak bir borçlanma yapmak için elde nakit para tutmayı tercih etmesi anlamında, neredeyse mutlak hale gelir. Bu olayda para otoritesi faiz oranı üzerindeki etkin kontrolünü kaybeder. Ancak, bu sınırlı durum pratik olarak gelecekte önemli hale gelebilecekse de, bu zamana kadar buna ilişkin bir örnek bilmiyorum. Aslında, çoğu para otoritesinin uzun dönemli borçları cesaretle alma gönülsüzlüğü nedeniyle bunu test etmenin pek imkânı olmamıştır. Bundan başka, böylesi bir durum ortaya çıkacaksa da, bu, kamu otoritesinin nominal faiz oranından sınırsız ölçüde bankacılık sistemi aracılığıyla bizzat borçlanacağı anlamına gelecektir.

(3) Likidite fonksiyonunun şu ya da bu yöne doğru yatay hale gelmesiyle faiz oranındaki istikrarın tam anlamıyla çöküşüne ilişkin en dikkat çekici örnek çok anormal koşullarda ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası Rusya ve Orta Avrupa'da, vadesi ne olursa olsun kimse elde para ya da borç tutmak istemediği ve paranın değerinde büyük bir düşme beklentisinin etkisi altında yüksek ve artan faiz oranının sermayenin marjinal etkinliğine ayak uyduramadığı zaman, para krizi ya da paradan kaçış deneyimi yaşanmıştır. Buna karşın, 1932 yılının bazı evrelerine Birleşik Devletler'de bunun aksi bir kriz ortaya çıkmıştır-makul koşullarda kimsenin eldeki parasını tutmaktan vazgeçmediği bir finansal kriz ya da likidite krizi.

(4) Son olarak, 11. Kısmın IV. alt başlığı s. 130'da efektif faiz oranının düşük olduğu faiz oranı döneminde belli bir düzeyin altına düşmesi konusuna gelindiğinde, bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu da, borç alan ve ödünç verenin bir araya getirmenin ara maliyeti ve ödünç verenin pür faiz oranı üzerinde risk indirimi, özellikle de ahlâkî risk istemesinden doğmaktadır. Pür faiz oranı düştükçe, masraf ve risk indirimleri *pari passu* azalmaz. Böylelikle, tipik bir borç alanın ödemesi gereken faiz oranı, pür faiz oranından daha yavaş azalır ve mevcut bankacılık ve finansal örgütlenme yöntemleriyle belli bir düzeyin altına indirilemez. Ahlâkî riskin oldukça yüksek tahmin edilmesi özellikle önemlidir. Zira risk, ödünç verenin zihninde, borçlananın dürüstlüğüne ilişkin duyduğu şüpheler nedeniyle ortaya çıkmışsa, namussuz olmak aklından bile geçmeyen borçlanıcının bu yüksek yükünü dengeleyecek hiçbir şey bulunmamaktadır. Bu masrafların ağır olduğu kısa vadeli ödünçler (örneğin, banka ödünçleri)

söz konusu olduğunda da önemlidir. Ödünç verenin katlanacağı pür faiz oranı sıfır olsa da, banka müşterilerine yüzde 1 $\frac{1}{2}$'den yüzde 2'ye kadar bir ilâve yük getirebilir.

IV

21 Kısmın konusu içinde de olsa, bu aşamada, yukarıda belirtilenler ve paranın miktar teorisi arasındaki ilişkiden kısaca bahsetmek ilginç olacaktır.

Statik bir toplumda ya da gelecek faiz oranlarına ilişkin kimsenin belirsizlik içinde olmadığı bir toplumda, likidite fonksiyonu L_2 ya da iddihar eğilimi (olarak adlandırabileceğimiz) dengede sıfır olacaktır. Bu nedenle, dengede $M_2 = 0$ ve $M = M_1$ olacaktır. Bu nedenle, M'de meydana gelecek herhangi bir değişme, gelir, M_1'deki değişme M'de meydana gelmesi düşünülen değişmeye eşit olduğu noktaya tekabül eden bir düzeye ulaşıncaya kadar faiz oranının dalgalanmasına neden olacaktır. Şimdi, $M_1V = Y$'dir. V, yukarıda tanımlanan haliyle paranın gelir dolaşım hızı ve Y'de, derneşik gelirdir. Böylelikle, carî çıktıya ilişkin miktarı O ve fiyatı P ölçmek mümkünse, $Y = OP$ ve bu nedenle de, $MV = OP$ olacaktır. Bu son elde edilen eşitlik, geleneksel miktar teorisiyle büyük ölçüde aynı şeydir.[97]

Gerçek dünyanın amaçları açısından, miktar teorisinin en büyük hatası, fiyatta meydana gelen değişmenin çıktıda meydana gelen değişmenin bir fonksiyonu ve ücret biriminde meydana gelen değişmenin fonksiyonu olarak mı ortaya çıktığı hususunu birbirinden ayırt etmeyişidir.[98] Bu hususun atlanmış olması, iddihar eğiliminin olmaması ve her zaman için tam istihdamın olması varsayımlarında aranmalıdır. Zira bu durumda, O sabittir ve M_2 sıfırdır. Buradan, V'yi de sabit alırsak, ücret birimi ve fiyat düzeyi para miktarıyla doğru yönlü ilişki içinde olacaktır.

97) V'yi, Y/M_1'e eşit olarak değil de, Y/M'e eşit olarak tanımlamış olsaydık, o zaman, tabii ki, miktar teorisi her halükârda herkesçe bilinlen bir gerçeklik haline gelecek ve hiçbir önemi olmayacaktı.

98) Bu nokta 21. Kısımda ele alınacaktır.

16. KISIM
SERMAYENİN DOĞASINA İLİŞKİN BİRKAÇ GÖZLEM

Bireysel bir tasarruf davranışı -doğrusunu söylemek gerekirse- bugün akşam yemeği yememe kararının alınması anlamına gelmektedir. Ancak, bu, bir hafta ya da bir yıl sonra akşam yemeği yeme ya da bir çift çizme satın alma ya da belli bir tarihte belli bir şeyi tüketme kararını almayı *gerekli kılmamaktadır*. Böylelikle, bu, işletme üzerinde gelecekte bir gün tüketim davranışına hazırlık yapma konusunda bir uyarıcı etkide bulunmaksızın, bugünün akşam yemeğini hazırlama konusunda baskıda bulunmaktadır. Bu, gelecekteki tüketim talebinin, bugünkü tüketim talebinin yerine ikâme edilmesi anlamına gelmemektedir-bugünkü tüketim talebinin azalmasıdır. Bundan başka, gelecek tüketim beklentisi büyük ölçüde bugünkü tüketime ilişkin olarak yaşanan carî deneyime dayanmaktadır. Bugünkü tüketimin azalması, gelecekteki tüketimi baskı altına alacaktır. Bunun sonucunda da, tasarruf davranışı, tüketim mallarının fiyatlarını baskılamanın ve mevcut sermayenin marjinal etkinliğini etkilememenin yanı sıra mevcut sermayenin marjinal etkinliğini de baskılayabilir. Bu olayda, bu davranış, bugünkü yatırım talebini olduğu kadar bugünkü tüketim talebini de azaltabilir.

Tasarruf sadece bugünkü tüketimden sakınma olmayıp, aynı zamanda da gelecek tüketim için belli bir sipariş verme işi olsaydı, ortaya çıkacak etki gerçekte çok farklı olacaktı. Zira bu durumda yatırımdan gelecekte elde edilecek hâsıla artmış ve bugünkü tüketimi hazırlamak için serbest bı-

rakılan kaynaklar, gelecek tüketimin hazırlamasına çevrilebilecekti. Bu durumda bile, gelecek tüketimin hazırlamasına çevrilebilen kaynakların, ölçek olarak serbest bırakılan kaynaklara *eşit* olması gerekmemektedir. Zira arzu edilen erteleme aralığı öylesine uygun olmayan dolambaçlı bir üretim yöntemine gereksinim duyabilecektir ki, etkinlik, carî faiz oranının oldukça altında olabilecektir. Bunun sonucunda ise tüketim amacıyla geleceğe yönelik olarak verilen siparişin istihdam üzerindeki etkisi bir kerede ve hemen değil ama gelecekte ortaya çıkacaktır. Böylece, tasarrufun *hemen* yaratacağı etki istihdamla ters yönde olacaktır. Bununla birlikte, herhangi bir durumda bireysel tasarruf kararı, fiilî bir gerçek olarak, tüketim amacıyla bugünkü siparişin, geleceğe yönelik olarak verilen bir sipariş amacıyla ertelenmesini içerir. Böylelikle, tüketim beklentisi istihdamın *raison d'être*'si olduğuna göre, azalan tüketim eğiliminin, *ceteris paribus*, istihdam üzerinde baskılayıcı etkisi olduğu sonucunda paradoksal bir husus söz konusu değildir.

Bu nedenle, zorluk, tasarruf davranışının bugünkü tüketimin tasarruf edilen paranın değerine eşit iktisadî faaliyet kadar bir iktisadî çaba isteyen belirli bir ilâve tüketimle ikâme edilmesini ifade etmesi çerçevesinde değil, 'servet' elde etme amacıyla yani belirsiz bir tarihte belirsiz bir maddeyi tüketme imkânına ayırabilmek duygusundan öteye geçmesi nedeniyledir. Evrensel olmakla beraber, bireysel tasarruf davranışı bireysel tüketim davranışı kadar efektif talep için iyi olduğu biçimindeki saçma düşünce, ortaya çıkarttığı sonuca göre daha doğru gibi görünen şu yanlışlığı beslemektedir: daha fazla yatırım yapma arzusuyla aynı anlama gelen daha çok servet elde tutma arzusu, yatırım talebini artırarak yatırımın gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Böylece, carî yatırım, carî tüketimde meydana gelen azalma kadar bireysel tasarruf konusunda da yararlı olacaktır.

İnsanın düşüncesinin rayına oturmasının sağlanması için en çok çaba harcanması gereken hata işte budur. Bu husus, servet sahibinin gerçekten arzuladığı *gelecekte elde edeceği hâsıla* olmasına karşın, *bu gibi* sermaye mallarını arzuladığına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Gelecekte elde edilmesi beklenen hâsıla tümüyle arzın gelecekteki koşullarıyla ilintili olarak gelecekteki efektif talep beklentisine bağlıdır. Bununla birlikte, tasarruf davranışının, gelecekte elde edilmesi beklenen hâsılayı artırma konusunda yapacağı hiçbir şey yoksa, yatırımı uyarma konusunda da yapacağı pek fazla bir şey bulunmamaktadır. Bundan başka, bireysel tasarrufta bulunan bir kişinin arzuladığı servet sahibi olma amacına ulaşması için, tatmin olması-

nı sağlayacak *yeni* sermaye malının üretilmesi gereği bulunmamaktadır. *İki yönlü* olması çerçevesinde bir bireyin tasarruf davranışında bulunması, sadece, diğer kimselerin kendisine eski ya da yeni servet unsurlarını transfer etmeye zorlamaktadır. Her tasarruf davranışı, daha sonra kendi de diğer kişilerin tasarrufları nedeniyle aynı duruma düşecekse de, tasarruf yapanların servetlerinin kendisine kaçınılmaz olarak 'zorla' transfer edilmesini içerir. Bu servet transferlerinin yeni servet yaratmaları beklenmez-gerçekte, daha önce de gördüğümüz gibi, zararlı da olabilir. Yeni bir servetin yaratılması tümüyle carî faiz oranıyla belirlenen standarda ulaşan yeni servetin gelecekte getirmesi beklenen hâsılasına bağlıdır. Marjinal yeni yatırımdan gelecekte beklenen hâsıla, birilerinin servetini artırma isteği gerçeği çerçevesinde artmaz. Zira marjinal yeni yatırımdan gelecekte beklenen hâsıla belli bir tarihte, belli bir ürüne yönelik talep beklentisine bağlıdır.

Ulaşılan bu sonuçtan, servet sahibinin arzuladığının veri olan gelecekte elde edilecek hâsıla değil de, gelecekte elde edilebilecek en iyi hâsıla olduğunu ve dolayısıyla da, serveti artırma arzusunun, yeni yatırım yapanların memnun olacağı gelecekte elde edilmesi beklenen hâsılayı azaltacağını tartışarak uzak duramayız. Zira bu, reel sermaye malları sahipliğinin her zaman için alternatifi bulunduğu yani para ve borçlara sahip olma hususunu görmezlikten gelmektedir. Bu nedenle de, yeni yatırım yapanların gelecekte elde edecekleri hâsıla çerçevesinde ortaya çıkacak memnuniyetleri, carî faiz oranı tarafından belirlenen standardın altına düşemez. Carî faiz oranı ise daha önce de gördüğümüz gibi, serveti elde tutma arzusunun gücüne değil de, serveti sırasıyla likit ya da likit olmayan şekilde ve bu biçimdeki servet şeklinin birini diğerine göre öncelikli olarak isteme temelinde elde tutma arzusunun gücüne bağlıdır. Okuyucu kafasının karıştığını düşünürse, o zaman kendisine, para miktarı değişmediğinde, yeni bir tasarruf davranışının, mevcut faiz oranında likit olarak tutulmak istenen toplamı neden azaltması gerektirdiği sorusunu soralım.

Nedenler ve niçinler derinleştirildiğinde ortaya çıkacak karışıklıklar bir sonraki kısımda ele alınacaktır.

II

Sermaye için *üretken* demek yerine yaşam süresi boyunca orijinal maliyetinin üzerinde hâsıla sağlayacağını söylemek daha tercih edilen bir konuşma tarzıdır. Zira bir varlığın yaşam süresi boyunca sağladığı hizmet çerçevesinde ilk arz fiyatından daha büyük bir derneşik değerde bir hâsı-

la sağlaması *kıt* olması nedeniyledir. Paraya verilen faiz oranı çerçevesinde sürdürülen rekabet nedeniyle söz konusu kıtlık durumu varlığını sürdürmeye devam eder. Sermaye bollaştıkça, daha az üretken hale gelmeden - en azından fiziksel olarak- aşırı hâsıla azalacaktır.

Bununla nedenle, her şeyin, bir zamanlar sanat ve şimdilerde teknik denen şeyin yardımıyla, yine bedava ya da kıtlığı ya da bolluğuna göre rant maliyeti olan doğal kaynaklar ve kıtlığı ve bolluğuna göre fiyat üzerinde etkili olan varlıkların üretiminde harcanan geçmiş emeğin yaptığı katkıyla *emek tarafından üretildiğini* ileri süren klâsik öncesi doktrine sempati duyuyorum. Tabii ki, girişimcinin ve yardımcılarının kişisel hizmetleri de dâhil olmak üzere emeği, veri teknik, doğal kaynak, sermaye donanımı ve efektif talep çerçevesinde faaliyetini sürdüren yegâne üretim faktörü olarak değerlendirmek tercih edilebilir. Bu durum, para ve zamandan ayrı olarak, emek birimini neden iktisadî sistemimiz için gerekli yegâne fizikî birim olarak alabileceğimizi kısmen açıklamaktadır.

Kimi uzun ve dolambaçlı süreçlerin fizikî olarak etkin olduğu doğrudur. Ancak, kimi kısa süreçler de böyledir. Uzun süreçler çok uzun olduklarından fizikî olarak etkin değildir. Kimi uzun süreçler, muhtemelen de çoğu zamanla bozulduğundan ya da kayba neden olduğundan fizikî olarak hiç etkin değildir.[99] Veri emek gücüyle, avantaja dönüştürülebilecek dolambaçlı süreçlerde harcanan emek miktarının belli bir sınırı vardır. Diğer düşüncelerden ayrı olarak, makine üretiminde kullanılan emek miktarı ve bunları kullanmada istihdam edilen emek miktarı arasında bir oran olmalıdır. Nihaî *değer* miktarı, uyarlanan süreç gitgide daha dolambaçlı hale geldikçe, fizikî etkinliği artmaya devam etse de, istihdam edilen emek miktarına oranla sınırsız bir biçimde artmayacaktır. Sadece tüketimi erteleme arzusu tam istihdamın, sermayenin marjinal etkinliğini olumsuz hale getirecek bir yatırım hacmine gereksinim duyduğu bir durum yaratacak kadar güçlü olsaydı, o zaman süreç sadece uzun olduğundan dolayı avantajlı olacaktı. Bu durumda, tüketimin ertelenmesi nedeniyle ortaya çıkan etkinsizliğin daha ağır basmasıyla elde edilen kazanç yeterince uzun olsaydı, fizikî olarak etkin olmayan süreçleri kullanacaktık. Gerçekte, bu durumda, *kısa* süreçlerin fizikî etkinliğin ilk elde edilen ürünlerin dezavantajından daha ağır basması için yeterince kıt tutulması gerekli olduğu bir süreç içinde bulunacaktık. Bu nedenle, doğru teori, pozitif ya da negatif

99) Marshall'ın, Böhm-Bawerk'le ilgili notu, *Principles*, s. 383.

faiz oranına tekabül eden sermayenin marjinal etkinliği durumlarını da kapsayabilecek biçimde tersine döndürülebilir bir nitelikte olmalıdır. Bunu yapabilecek tek teorinin ise yukarıda belirttiğimiz kıtlık teorisi olduğunu düşünüyorum.

Bundan başka, değişik türde hizmet ve kolaylıkların kıt ve bu nedenle de, emek miktarına göre pahalı olmasına neden olan her tür neden söz konusudur. Örneğin, kötü kokan bir işe verilen mükâfat yüksektir. Nedeni ise böylesi bir mükâfatla ödüllendirilmediği takdirde kimsenin söz konusu işi yapmak istemeyecek olmasıdır. Riskli işler de böyledir. Ancak, koku ya da risk üretkenliği teorisi tasarlayacak da değiliz. Kısaca, tüm iş türleri, üzerinde anlaşmaya varılacak eşit koşullarda sürdürülemez. Denge koşulları, üzerinde daha az anlaşmanın sağlanabildiği koşullarda (koku, risk ya da zaman süresinin uzunluğu) üretilen ürünlerin yüksek fiyatlı olabilmeleri için yeterince kıt olmalarını gerektirmektedir. Ancak, zaman süresinin uzunluğu, üzerinde anlaşmaya varılabilir bir koşul haline geldiğinde, ki böylesi bir durum mümkündür ve birçok kişi için de geçerlidir, o zaman, daha önce yukarıda da belirttiğim gibi, yeterince kıt tutulması gereken şey kısa süreçler olmalıdır.

Optimum dolambaçlı yöntem miktarı veri olduğunda, gerekli derneşik büyüklüğü bulabilmemiz için, tabii ki, en etkin dolambaçlı süreçleri seçeceğiz. Ancak, optimum miktarın bizatihi kendisi tüketiciler tarafından ertelenmesi arzulanan talebin ilgili kısmının uygun tarihler çerçevesinde olmasını gerektirmektedir. Optimum koşullarda, üretimin, etkin olması beklenen tüketici taleplerinin beklenen tarihlerle en etkin olarak bağdaşmasını sağlayabilecek bir biçimde örgütlenmesi zorunludur. Teslim tarihlerini değiştirerek fizikî çıktı artırılabilse de, bunların çeşitli tarihlerde teslim edilmek üzere üretilmeleri hiçbir işe yaramaz. Bunun istisnası, kapsamlı bir yemek daveti, daha doğrusu, tüketiciyi yemek saatini tahmin etme ya da erteleme konusunda uyarıcı etkide bulunan durum için geçerlidir. Yiyeceği yemeğin tüm ayrıntıları kendisine bildirildikten sonra, hazır olması gereken saatin belirlenmesi yine tüketiciye bırakıldığında saat 8'de karar kıldığında, aşçının yapacağı iş, bunun 7:30, 8 ya da 8:30'da, kendisine göre en iyi yemeği hazırlamak için, saatin belirlenmesinin işin içine girmediği zamanlarda olduğu gibi, dileği gibi hareket etmek değil, saat 8'de en iyi akşam yemeğini hazırlamaktır. Toplumun bazı aşamalarında, her zamankinden daha geç bir saatte akşam yemekleri yemek fizikî olarak daha iyi olacaktır. Ancak, bazen de, her zamankinden daha erken bir sa-

atte akşam yemekleri yememiz iyi olacaktır. Daha önce yukarıda da belirttiğim gibi, teorimiz her iki ihtimâl çerçevesinde de uygulanabilir olmalıdır.

Faiz oranı sıfır olsaydı, emek maliyetinin minimum olacağı ve veri ürünün ortalama çıktı tarihi ve ortalama tüketim tarihi arasında optimum bir aralık söz konusu olacaktı. Kısa bir üretim süreci, teknik olarak daha az etkindir. Saklama maliyeti ve kötüleşme nedeniyle daha uzun üretim süreci de benzer biçimde daha az etkindir. Bununla birlikte, faiz oranı sıfırın üzerindeyse, sürecin uzunluğuyla artan yeni bir maliyet unsuru işin içine girer. Böylece, optimum aralık kısalacaktır ve ürünün er ya da geç teslimi için sağlanan carî girdi, gelecekte beklenen fiyat artan maliyeti -faiz ve kısa üretim yöntemleriyle azalan etkinlik çerçevesinde artan maliyet- kapsayıncaya kadar perdelemesi gerekecektir. Buna karşın, faiz oranı sıfırın altına düşerse (bunun teknik olarak olabileceğini varsayarak), bunun tam da tersi bir durum ortaya çıkacaktır. Gelecekteki tüketici talebi veri iken, bugünün carî girdisi, doğrusunu söylemek gerekirse, daha sonraki bir tarihte kullanılacak alternatif girdiyle rekabet etmelidir. Sonuç olarak da, carî girdinin sadece, daha büyük bir teknik etkinlik ya da gelecekte olması beklenen fiyat değişmeleri nedeniyle şimdi değil de, gelecekte yapılacak üretimle sağlanacak ucuzluk, negatif faizden elde edilecek küçük bir getiriyi dengeleme konusunda yetersiz kaldığında bir anlamı olacaktır. Çok sayıda ürünün söz konusu olduğu bir durumda, bu ürünlerin girdilerinin, gelecekte beklenen tüketim tarihlerinden önce üretilmeye başlanması, büyük bir teknik etkinsizliği içerecektir. Böylelikle, faiz oranı sıfır olsa bile, peşinen kârlı olması beklenen gelecekteki tüketici talebinin oranı çok sınırlı olacaktır. Faiz oranı yükseldikçe, gelecekteki tüketici talebinin bugün üretilecek olan kısmı *pari passu* azalacaktır.

III

Uzun dönemde sermayenin, psikolojik ve kurumsal koşullar tarafından belirlenen, yaşam süresine eşit bir dönem için marjinal etkinliği en azından faiz oranına eşit olacak bir biçimde kıt tutulması gerektiğini gördük. Marjinal etkinliği sıfır ve ilâve yatırımın negatif olduğu iyi donanımlı bir sermaye, pratikte faiz oranının negatif olamayacağı bir para sisteminde saklama ve koruma maliyetlerinin önemsiz hale geldiği bir para sistemi ve tam istihdam koşullarında tasarrufun yapılması, toplum açısından ne anlama gelmektedir?

Bu koşullarda, tam istihdam düzeyinden işe başlarsak, girişimciler mev-

cut tüm sermaye stokunu kullanacak ölçekte istihdam sağlamaya devam ederlerse muhakkak kaybedeceklerdir. Bu nedenle, sermaye stoku ve istihdam düzeyi, bazılarının ya da grupların pozitif tasarruflarının diğerlerinin negatif tasarruflarıyla dengelenerek derneşik tasarrufu sıfır kılacak bir yoksullaşma düzeyine kadar azalacaktır. Böylelikle, varsaydığımız bu toplumda, *laissez-faire* koşullarında, istihdamın yeterince düşük ve yaşam standartlarının tasarrufları sıfırlayacak kadar kötü olduğu tek bir denge durumu söz konusu olacaktır. Bu dengenin etrafında çevrimsel bir hareketin olması çok daha olasıdır. Zira gelecekle ilgili hâlâ bir belirsizlik söz konusu ise sermayenin marjinal etkinliği bazen 'booma' neden olacak bir biçimde sıfır olabilir ve bir sonraki 'çöküşte' sermaye stoku, uzun dönemde marjinal etkinliğin sıfır hâsılaya neden olacak bir biçimde söz konusu düzeyin altına inebilir. Doğru bir görüş olduğu varsayımıyla, marjinal etkinliği kesinkes sıfır olacak denge sermaye stoku, tabii ki, mevcut emekle ulaşılan tam istihdam düzeyine tekabül eden stoktan daha küçük olacaktır. Zira bu, sıfır tasarrufa neden olan işsizliğin söz konusu kısmına tekabül eden stoktur.

Dengenin tek alternatifi, sıfır değerine sahip olacak bir sermayenin marjinal etkinliğinin, tam istihdamda bile, faiz geliri biçiminde elde edilmiş hiçbir gelirin olmadığı koşullarda, halkın gelecekle ilgili tedarikte bulunmasıyla ilgili arzusunu tam anlamıyla tatmin edecek bir servet miktarını da temsil edecek bir durum olacaktır. Bununla birlikte, bu durumun, sermaye stokunun marjinal etkinliği sıfır olduğunda, tam istihdam koşullarında tasarruf eğiliminin sağlanacağı bir durumla örtüşmesi pek olası değildir. Bu nedenle, bu daha çok benimsenebilecek ihtimâl, faiz oranının sıfırlanacağı noktada değil de, faiz oranı tedrici olarak azalırken işin içine girecektir.

Buraya kadar, faiz oranının negatif olmasını önleyen ve göz ardı edilebilir maliyeti olan para biçiminde bir kurumsal unsurun bulunduğunu varsaydık. Bununla birlikte, gerçekte, faiz oranının sıfıra kadar düşmesini önleyen kurumsal ve psikolojik unsurlar söz konusudur. Özellikle, borç alanları ve ödünç verenleri bir araya getirme maliyeti ve daha önce de yukarıda incelenen ve gelecekteki faiz oranına ilişkin belirsizlik nedeniyle içinde bulunulan koşullarda uzun dönem için yüzde 2 ya da 2 $\frac{1}{2}$'lik bir alt sınır konması önem taşımaktadır. Bu doğruysa, *laissez-faire* geçerliyken faiz oranının daha fazla düşmeyeceği koşullarda, artan servet stokunun fiilî bir gerçeklik olarak hiç de uygun olmayan bir biçimde gerçekleşebilmesi söz konusu olabilir. Bundan başka, faiz oranına ilişkin minimum sıfırın

üzerindeyse, servet biriktirilmesine ilişkin derneşik arzunun, faiz oranı minimuma düşmeden giderilmesi ihtimâli çok düşüktür.

Gerçekte, İngiltere'nin ve Birleşik Devletler'in savaş sonrası deneyimleri, hüküm süren kurumsal ve psikolojik unsurlar çerçevesinde marjinal etkinliği faiz oranından çok daha hızlı bir biçimde düşen servet birikiminin, *laissez-faire* koşullarında, makul bir istihdam düzeyi ve üretimin teknik koşullarının sağlayabileceği yaşam standardın nasıl oluşturulduğuna ilişkin örneklerdir.

Buradan, aynı teknik ancak farklı sermaye stokuna sahip iki toplumda, daha küçük sermaye stokuna sahip toplum, daha büyük sermaye stokuna sahip toplumdan zaman içinde daha yüksek bir yaşam standardına ulaşabilir. Fakir olan toplum, zengin olanı yakaladığında -ki olması muhtemel durum budur- her ikisi de Midas'ın kaderini paylaşacaktır. Endişe yaratan bu sonuç, tabii ki, tüketim eğilimi ve yatırım oranının sosyal çıkar çerçevesinde kontrol edilmeyip, *laissez-faire*'in etkisine terk edildiği varsayımına dayanmaktadır.

Nedeni ne olursa olsun- faiz oranı, tam istihdam koşullarında sermayenin marjinal etkinliğine eşit bir faiz oranı düzeyinde tasarruf etme yolunu seçen bir toplumun olduğu durumda geçerli olan birikim oranı karşısında sermayenin marjinal etkinliği kadar hızlı düşmezse, elde servet tutma arzusunun hiçbir iktisadî kazanım sağlamayacak varlıklara kayması iktisadî durumu iyileştirecektir. Yaşamları süresince oturmak için binalar ve öldükten sonra da cesetlerini korumak için piramitler inşa ettiren milyonerlerin bunları yaparken hoşuna gittiği ya da işledikleri günahlardan pişman olarak katedraller yaptırmaları, manastırlara ya da yabancı misyonerlere yardım ettikleri zaman, sermaye bolluğunun, üretim bolluğunu engellemesi ertelenebilecektir. Maliyeti tasarruflardan karşılanarak 'toprakta çukur açılması' sadece istihdamı değil, yararlı mal ve hizmet biçiminde reel millî hâsılayı da artıracaktır. Bununla birlikte, efektif talebi etkileyen unsurları anladığımızda, sağduyulu bir toplumun böylesi beklenmedik işe yaramayacak çarelere bağlanmayı kabul edeceği akla yatkın değildir.

IV

Atılan bu adımların, faiz oranının tam istihdam düzeyine tekabül eden yatırım oranıyla uyumlu olmasını sağladığını varsayalım. Dahası, Devlet faaliyetinin, sermeye donanımının gelişiminin, bugünkü neslin yaşam standardına orantısız bir yük yüklemeyen oranda doyum noktasına ulaşıl-

masını sağlayan bir dengeleyici unsur olarak işin içine girdiğini varsayalım.

Bu varsayımlar temelinde, nüfusu hızla artmayan ve modern teknik kaynaklarla donanımlı bir biçimde varlığını sürdüren bir toplumun sermayenin marjinal etkinliğini yaklaşık olarak bir nesil içinde sıfıra indirerek dengeye gelebileceğini düşünüyorum. Böylece, değişme ve ilerlemenin sadece teknik, zevk, nüfus ve kurumlar çerçevesinde ortaya çıktığı yarı istikrarlı bir toplum imkânına, sermayenin ürünleri, bu ürünlerde kullanılan emeğin aynen sermaye giderlerinin önemsiz düzeyde olduğu tüketim malları fiyatlarını belirleyen fiyatların oluşumunda kullanılan emekle orantılı bir biçimde kullanılmasıyla oluşan fiyattan satılmasıyla ulaşılabilecektir.

Sermaye mallarını, sermayenin marjinal etkinliğini sıfırlayacak kadar artırmanın kolay olduğu varsayımını yapmakta haklıysam, bu girişim kapitalizmin karşı çıkılan birçok veçhesini ayıklamam yolunda anlamlı bir adım olur. Zira birikmiş servetten elde edilen getiri oranının tedrici bir biçimde ortadan kalkması sonucunda ne büyük sosyal değişmelerin ortaya çıktığı görülecektir. Bir kişi kazandığı geliri gelecekte harcamak üzere biriktirmek özgürlüğüne hâlâ sahiptir. Ancak, birikimi artmayacaktır. Emekli olduğunda, Twickenham'daki villasına bir kasa guiness (İngiliz birası-ç.n.) götürüp, gerektiğinde bunları kullanan Papa'nın papazı haline gelecektir.

Rantiyer ortadan kalkmasına rağmen gelecekte elde edilmesi beklenen hâsıla tahminine ilişkin farklı düşünmeye elverişli girişim ve maharet ortaya çıkacaktır. Zira yukarıda bahsedilenler, risk getirisi de dâhil olmak üzere varlıkların gayrisafî hâsılasıyla değil de, öncelikle risk ve benzeri indirimlerden farklı olarak pür faiz oranıyla ilgilidir. Böylelikle, pür faiz oranı negatif düzeyde tutulmadıkça, belirsiz kazanç sağlayan bireysel varlıkların nitelikli yatırımlar olarak pozitif kazanç sağlamaları mümkündür. Risk alma konusunda ölçülebilir bir isteksizlik varsa, belli bir süre içinde böylesi varlıkların derneşik büyüklüğü üzerinden pozitif net kazanç sağlanabilir. Ancak, bu koşullarda, belirsiz yatırımlardan bir kazanç elde etme heveskârlığının, derneşik bir *negatif* net kazançla karşılaşılması mümkündür.

17. KISIM
PARA VE FAİZİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Paraya uygulanan faiz oranı, yeni üretilen sermaye malının erişmesi gereken marjinal etkinliğine bir standart getirdiğinden, istihdam düzeyinin sınırlanmasında kendine has bir rol oynar. Bunun ilk bakışta neden böyle olduğu oldukça karmaşık bir husustur. Diğer varlıklardan farklı olarak paraya ödenen faiz oranın ve bu çerçevede parasal olmayan bir ekonomide konuya ilişkin gelişmelerin ne olacağının sorgulanması doğaldır. Bu sorulara cevap vermedikçe, teorimizin önemi açık bir biçimde anlaşılmayacaktır.

Okuyucuya hatırlatalım ki, parasal faiz oranı, gelecekte geri almak üzere anlaşmaya varılan, örneğin, bir yıl sonra gelecekte geri almak üzere anlaşmaya varılan toplamın 'spot' ya da nakit fiyatı olarak adlandırılabilir, para toplamının üstünde ödenen bir yüzdeden başkaca bir şey değildir. Bu nedenle, benzetişim yapılarak, her tür sermaye malı için de, paraya uygulanan faiz oranı gibi bir ödentinin yapılması gerekmektedir. Zira örneğin, bir yıl sonra teslim edilecek belli bir miktardaki buğday, bugün gerçekleşen 'spot' alımda teslimde elde edilecek 100 kuartır'lık buğdayla aynı mübadele değerine sahiptir. Bir yıl sonra teslim edilecek buğday miktarı 105 kuartırsa, buğdayın yıllık faiz oranı yüzde 5, 95 kuartırsa yıllık *eksi* yüzde 5'tir. Böylelikle, her dayanıklı meta için kendi cinsinden bir faiz oranına sahip oluruz-buğdayın faiz oranı, bakırın faiz oranı, bir evin faiz oranı, çelik fabrikasının bile faiz oranı.

Piyasada kote edilmiş buğday gibi bir meta için yapılan 'future' ve 'spot' anlaşmalar arasındaki fark, buğday faiz oranı gibi belli bir ilişkiye dayan-

maktadır. Ancak, future anlaşmalar, buğdayın spot alımı cinsinden değil de, gelecekte yapılacak alımlar için para cinsinden yapıldığından, yine parasal faiz oranıyla bir ilişki içindedir.

100 kuartırlık buğdayın spot fiyatının 100£, bir yıl sonra teslim alınacak 100 kuartırlık buğday için yapılan 'future' anlaşmanın fiyatının 107£ ve faiz oranının da yüzde 5 olduğunu varsayalım. Buğdayın faiz oranı kaçtır? 100£'luk spot fiyat, gelecekte 105£'luk bir fiyata tekabül etmektedir ve gelecekteki 105£'luk bir fiyatsa, gelecekte $\frac{105}{107} x\ 100$ (=98)'a eşit bir gelecek alım sağlayacaktır. Alternatif olarak, 100£'luk fiyat, 100 kuartırlık spot buğday alımı gerçekleştirebilmektedir. Böylelikle, 100 kuartırlık spot buğday alımı, gelecekte 98 kuartırlık buğday satın alabilmektedir. Buradan, buğdayın faiz oranının yıllık *eksi* yüzde 2 olduğu ortaya çıkmaktadır.[100]

Buradan, farklı emtia açısından faiz oranlarının aynı olması için ortada hiçbir neden olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buğdayın faiz oranı, bakırın faiz oranına neden eşit olsun. Zira piyasada kote edilmiş olduğu haliyle 'spot' ve 'future' anlaşmalar farklı emtia için farklıdır. Bu bize, aradığımız ipucunu verecektir. Zira hâkim olan (yeni yaratılan sermaye malının marjinal etkinliğinin ulaşabileceği en yüksek oranlar bunlardır) en yüksek özgül faiz oranı (bu şekilde adlandıracağız) budur. En yüksek oranın, parasal faiz oranı olmasının birçok nedeni vardır (zira göreceğimiz gibi, diğer varlıkların özgül faiz oranını azaltacak biçimde işleyen belli güçler, para söz konusu olduğunda çalışmamaktadır).

Herhangi bir zamanda farklı meta faiz oranı olması gibi, iki farklı para birimi cinsinden, örneğin sterlin ve dolar, uygulanan faiz oranının da aynı olmayacağı gerçeği, döviz alım satımı yapanların bildiği bir şeydir. Zira burada da, sterlin cinsinden döviz kuruna ilişkin olarak yapılan 'spot' ve 'future' anlaşmaları arasındaki fark, kural olarak, farklı yabancı paralar söz konusu olduğunda aynı değildir.

Bu meta standartlarının her biri, paranın sermayenin marjinal etkinliğinin ölçülmesinde olduğu gibi aynı kolaylıkları sağlamaktadır. Zira seçtiğimiz herhangi bir metayı alabilir, örneğin, buğday, herhangi bir sermaye malının gelecekte getireceği hâsılanın buğday değerini hesaplayabiliriz. Buğdayın yıllık ödentiler serisinin bugünkü değerini, varlığın buğday cinsinden bugünkü arz fiyatına eşitleyen ıskonto oranı, varlığın buğday cin-

100) Bu ilişki ilk kez Mr. Sraffa, *Economic Journal*, March 1932, s.50'de ortaya konmuştur.

sinden marjinal etkinliğini verir. Bu alternatif standardın nispî değerinde bir değişme beklenmiyorsa, hangi standartla ölçülmüş olursa olsun, marjinal etkinliğin hesaplanmasında kullanılan pay ve payda aynı oranda değişeceğinden, sermaye malının marjinal etkinliği aynı olacaktır. Bununla birlikte, birbirinin alternatifi olan standartlardan birinin değerinin diğeri cinsinden değişmesi bekleniyorsa, sermaye mallarınm marjinal etkinlikleri, ölçüldükleri standartlar çerçevesinde aynı oranda değişecektir. Bunu ortaya koymak için, alternatif standartlardan biri olarak, buğdayın para cinsinden yıllık yüzde *a* gibi bir oranda değer kazanmasının beklendiği basit bir durumu ele alalım. Bir varlığın para cinsinden yüzde *x* olan marjinal etkinliği, buğday cinsinden yüzde *x-a* olacaktır. Tüm sermaye mallarının marjinal etkinlikleri aynı oranda değiştirileceğinden, büyüklük sıraları seçilen standarttan bağımsız olarak aynı olacaktır.

Kelimenin tam anlamıyla temsilî olarak ele alınabilecek karma bir meta olsaydı, faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğini bir anlamda bu meta cinsinden yegâne faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği olarak değerlendirebilirdik. Ancak, tabii ki, bu da, değerin yegâne standart olarak alınmasında ortaya çıkan engeller gibi benzer engelleri ortaya çıkaracaktır.

Bu nedenle, buraya kadar, parasal faiz oranının, diğer faiz oranlarından bir farklılığı bulunmamaktadır. O zaman, önceki kısımlarda parasal faiz oranının pratik öneminin üstünlüğü neredediir? Çıktı ve istihdam hacmi, buğday faiz oranı ya da ev faiz oranından ziyade, neden parasal faiz oranına sıkı sıkıya bağlanmıştır?

II

Farklı varlık türlerinin belli bir süreliğine diyelim ki bir yıllığına çeşitli meta faiz oranlarının ne olabileceğini düşünelim. Her bir metayı sırasıyla standart olarak aldığımızdan, her metanın getirisi, bu bağlamda, kendi cinsinden hesaba katılması gerekmektedir.

Üç farklı tür varlığın farklı derecelerde sahip olduğu üç nitelik söz konusudur. Bunlarsa:

(i) Kimi varlıklar, üretim sürecine sağladığı yardım ya da tüketiciye sağladıkları hizmetler çerçevesinde, kendileri cinsinden ölçülen *q* gibi bir hâsıla ya da çıktı yaratırlar.

(ii) Para dışında çoğu varlıklar, bir hâsıla yaratmak üzere kullanılmalarından bağımsız olarak, sadece zamanın geçmesi nedeniyle kimi israf ya da maliyete (nispî değerlerinde bir değişme meydana gelmeden) yani ken-

dileri cinsinden ölçülen *c* gibi bir koruma maliyetine neden olur. Şu anki amacımız açısından *q-c*'yi ele alacağımızdan, *q*'yu hesaplamadan önce çıkaracağımız ve *c*'ye ekleyeceğimiz maliyetler arasında bir çizgi çekmek bir şeyi değiştirmeyecektir.

(iii) Son olarak, belli bir dönemde bir varlığı kullanma gücü, söz konusu varlıklar ilk başta aynı değerde bile olsa, farklı türdeki varlıklar açısından eşit olmayan potansiyel uygunluk ve güvenlik düzeyinde olabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bununla ilgili olarak dönemin sonunda çıktı biçiminde gösterilecek bir şey de yoktur. Yine de insanların bunun karşılığında ödemek istedikleri bir şey bulunmaktadır. Kullanma gücünün sağladığı (varlığa ilişkin hâsıla ya da koruma maliyeti dışında) potansiyel uygunluk ve güvenlik için ödemeye razı oldukları miktara (kendi cinsiyle ölçülen) likidite primi '*l*' adını vereceğiz.

Buradan, belli bir dönemde bir varlığa sahip olma nedeniyle elde edilmesi beklenen toplam getiri, sağladığı hâsıla *eksi* koruma maliyeti *artı* likidite primine eşittir yani *q-c+l*'dir. Demek ki, *q-c+l*, herhangi bir metanın özgül faiz oranı ve *q*, *c* ve *l* kendi cinsinden standart olarak ölçülmektedir.

Kullanılan sermaye alet (örneğin, makine) ya da tüketim (örneğin, ev) biçiminde de olsa, sağladığı hâsıla koruma maliyetini aşmalıdır. Buna karşın, likidite primi ise muhtemelen önemsenmeyecek bir niteliktedir. Likit mallar stoku ya da alet ya da tüketim biçiminde biriken sermaye fazlalığı, bu stok ve birikime karşı hiçbir hâsıla ödenmediği halde, kendi cinsinden hesaplanan bir koruma maliyetine katlanmak zorunda kalacaktır. Bu durumda likidite primi de, belli koşullarda önemli olsa da, makul bir düzeyi aştığında genellikle ihmâl edilebilir hale gelir. Paranın sağladığı hâsıla sıfır ve koruma maliyeti de ihmâl edilebilir olsa da, likidite primi önemlidir. Aslında, farklı emtia, birbirlerine karşı farklı derecelerde likidite primine sahiptir ve para bir dereceye kadar koruma maliyetine maruz kalabilir, örneğin, güvenli koruma. Ancak, para ve diğer (çoğu) varlıklar arasındaki fark, paranın likidite priminin, koruma maliyetini aşmasıdır. Buna karşın, diğer varlıkların koruma maliyeti, likidite priminden fazladır. Bunu göstermek için, evlerden elde edilen hâsılanın q_1 ve koruma maliyeti ve likidite priminin, buğdayın koruma maliyetinin c_2 ve likidite priminin, paranın likidite priminin l_2 ve hâsıla ve koruma maliyetinin ihmâl edilebilir düzeyde olduklarını varsayalım. Demek ki, q_1 evin faiz oranı, $-c_2$ buğdayın faiz oranı ve l_3 de paranın faiz oranıdır.

Dengede birbirleriyle tutarlı farklı varlık türlerinden beklenen getiri ara-

sındaki ilişkiyi belirlemek için, yıl içinde nispî değerlerde meydana gelecek beklenen değişmelerin ne olduğunu da bilmemiz gerekmektedir. Ölçü standardı olarak parayı aldığımızda (bu amaç çerçevesinde sadece para hesaba katılmalıdır, yoksa buğdayı da alabilirdik), evlerin beklenen yüzde değerlenmesi (değer kaybının) a_1, buğdayın a_2 olsun. q_1, $-c_2$ ve l_3'ü, evlerin, buğdayın ve paranın kendileri cinsinden standart değer olarak özgül faiz oranları olarak tanımladık. Yani q_1, ev cinsinden evin faiz oranı, $-c_2$ buğday cinsinden buğdayın faiz oranı ve l_3 de para cinsinden paranın faiz oranı. Evin parasal faiz oranı, buğdayın parasal faiz oranı ve paranın parasal faiz oranı sırasıyla a_1+q_1, a_2-c_2 ve l_3 biçiminde gösterilmekte ve aynı büyüklüklerin değer standardı olarak para biçiminde ifadesinin yerine kullanılmaktadır. Bu ifadelendirmeyle, servet sahiplerinin talebinin, a_1+q_1 ya da a_2-c_2 ya da l_3'ün büyüklüklerine göre eve, buğdaya ya da paraya yöneleceğini görmek kolaydır. Böylelikle, dengede, ev ve buğdayın para cinsinden talep fiyatları, alternatifler arasında bir tercihte bulunulması imkânını vermeyecek bir düzeyde yani a_1+q_1, a_2-c_2 ve l_3 eşit olacaktır. Bir standarttan bir başka standarda geçmek tüm terimleri eşit bir biçimde yani yeni standardın eski standart cinsinden beklenen değerlenme oranına eşit miktarda değiştireceğinden, değer standardının seçimi bu sonuca ilişkin bir farklılığa neden olmayacaktır.

Normal arz fiyatı talep fiyatından daha az olan varlıklar, yeni olarak üretilecek olan varlıklar olacaktır. Bunlar, marjinal etkinliği faiz oranından (ne olursa olsun, her ikisi de aynı değer standardıyla ölçülen) yüksek olan (normal arz fiyatları temelinde) varlıklardır. Marjinal etkinliği faiz oranına eşit olan varlık stoku yükseldiğinde, marjinal etkinlikleri (oldukça açık bir biçimde ortaya konan nedenlerle) azalma eğilimine girecektir. Böylelikle, *faiz oranı pari passu düşmedikçe*, söz konusu varlıkların üretilmeyeceği noktaya gelinecektir. Marjinal etkinliği faiz oranına eşit olmayan varlık kalmadığında, sermaye varlıklarının üretimi duracaktır.

(Tartışmanın bu aşamasında sadece bir hipotez olarak) faiz oranı sabit olan (ya da çıktı arttıkça, diğer başka meta faiz oranından daha az yavaş azalan) bir varlık (örneğin, para) olduğunu varsayalım. Bu durum nasıl denkleştirilecektir? a_1+q_1, a_2-c_2 ve l_3 eşit olduğundan ve l_3 de hipotez gereği sabit ya da q_1 ya da $-c_2$'den daha yavaş azaldığından, a_1 ve a_2'nin artması gerekecektir. Bir başka deyişle, para dışındaki her metanın bugünkü parasal fiyatı, gelecekte beklenen fiyatına oranla azalma eğilimine girecektir. Bu nedenle, q_1 ve $-c_2$ düşmeye devam edecekse, gelecekteki bir tarihte üre-

tim maliyeti bugünkü maliyeti, metanın gelecekteki yüksek fiyatının bugün üretilen stoku koruma maliyetini karşılayacak miktarda olmadıkça, başkaca emtianın üretiminin kârlı olmayacağı noktaya gelinecektir.

Çıktı oranını sınırlayan parasal faiz oranının etkisine ilişkin olarak ortaya koyduğumuz önceki ifadenin kelimenin tam anlamıyla doğru olmadığı açıkça ortadadır. Az önce belirtilen ve üretimin bugünkü ve gelecekteki maliyeti arasındaki özel ilişki ihtimâli dışında, diğer her bir varlığın kârlı üretimini er ya da geç işin dışında bırakan şey, genelde varlıkların stoku artarken daha yavaş azalan varlıkların faiz oranıdır. Çıktı artarken, özgül faiz oranı, en sonunda, bir ya da birden çok özgül faiz oranı herhangi bir varlığın marjinal etkinliğinin üzerinde olduğu bir noktaya erişinceye kadar, birbiri ardına standart kârlı faiz oranının altına düşen varlıkların düzeyine doğru iner.

Para demekle standart değeri anlatmak istiyorsak, sorun çıkaran unsurun muhakkak parasal faiz oranı olmadığı açıktır. Karşılaştığımız zorluklardan (birilerinin varsaydığı gibi), buğday ya da evlerin, altın ya da sterlin yerine değer standardı olmasına karar vererek uzaklaşmamız mümkün değildir. Zira çıktı arttıkça özgül faiz oranı düşme eğiliminde olan *herhangi* bir varlık mevcudiyetini sürdürüyorsa, benzer zorluklar yaşanacak gibi görünmektedir. Örneğin, bir ülkede konvertıbl olmayan bir kâğıt standardıyla kontrol edilen altın bu rolü üstlenmeye devam edecektir.

III

Bu nedenle, parasal faiz oranına kendine has bir önem atfetmekle, alışkın olduğumuz para çeşidinin diğer varlıkların kendi cinslerinden özgül faiz oranlarından çok, standart olarak kendi cinsinden özgül faiz oranının, genelde varlıkların stoku arttıkça düşmeye isteksiz olan belli özel niteliklerinin bulunduğunu zımnen varsayıyoruz. Bu varsayım doğrulanmış mıdır? Ortaya çıkan durumda, bildiğimiz parayı büyük ölçüde nitelendiren şu özelliklerin bu varsayımı doğrulayacağını düşünüyorum. Değer standardı bu özelliklere sahip olduğu ölçüde, önemli faiz oranı olan parasal faiz oranı biçiminde özetlenecek ifade geçerliliğini sürdürecektir.

(i) Yukarıdaki sonucu veren ilk nitelik, paranın, hem uzun ve hem de kısa dönemde, para otoritesinden ayrı tutulduğunda ve özel girişim söz konusu olduğunda, sıfır ya da hiç değilse küçük üretim esnekliğine sahip olmasıdır. Burada üretim esnekliğinin[101] anlamı, üretimde kullanılan

101) 20. Kısma bakınız.

emek miktarının, söz konusu ürünün bir biriminin satın aldığı emek miktarı artışı karşısındaki değişimidir. Demek ki, para, kolay kolay üretilemez. Emek ise ücret birimi cinsinden fiyatı arttığından miktarları artırmak için girişimciler tarafından para üretmede istenildiği gibi kullanılamaz. Konvertıbl olmayan yönetimli para durumunda bu koşul kesinlikle sağlanmıştır. Ancak, altın para standardında da durum, altın madenciliğinin bir ülkede temel sanayi olması dışında, istihdam edilen emek miktarına yapılan maksimum oransal ilâvenin çok küçük olması anlamında böyledir.

Üretim esnekliğine sahip varlıkların bulunduğu durumda, özgül faiz oranlarının azaldığını varsaymamız, varlık stokunun yüksek çıktı oranının bir sonucu olarak yükseleceğini varsaymamız nedeniyleydi. Bununla birlikte, para söz konusu olduğunda, ücret birimini azaltmanın ya da arzında para otoritesince önceden tasarlanmış artışın etkilerine ilişkin düşüncelerimizi, bir an için, ertelediğimizde arz sabittir. Böylelikle, paranın emek tarafından kolay kolay yaratılamayacak bir nitelikte olması bir anda paranın özgül faiz oranının düşme yönünde nispeten direnç göstereceği biçiminde bir görüşün *prima facie* varsayılmasını ortaya çıkarır. Buna karşın, para bir ürün gibi büyüyecek ya da bir araba gibi imâl edilebilecek olsaydı, diğer varlıkların fiyatı para cinsinden düşme eğilimine girmişse, daha fazla emeğin para üretimine yönlendirilmesi nedeniyle depresyonlardan uzak durulabilir ya da yatıştırılabilirdi. Altın madenine sahip ülkeler örneğinde gördüğümüz gibi, bir bütün olarak dünya ölçeğinde bu şekilde ortaya çıkan maksimum sapma hemen hemen ihmâl edilebilir bir özelliktedir.

(ii) Bununla birlikte, yukarıdaki koşulun paranm yanı sıra üretimi tümüyle inelâstik olan tüm pür rant unsurları tarafından sağlandığı açıktır. Bu nedenle, ikinci koşul, paranın diğer rant unsurlarından ayırt edilmesini gerekli kılmaktadır.

Paranın ikinci *differentiası*, ikâme esnekliğinin sıfır ya da sıfıra yakın olmasıdır. Bununsa anlamı, paranın mübadele değeri arttıkça, önemsiz ölçüde de olsa para metanın imalâtta ya da sanayide kullanılması dışında, diğer unsurları paranın yerine ikâme etme eğiliminin olmamasıdır. Buradan, paranın faydasının sadece mübadele değeri çerçevesinde ortaya çıktığı ve dolayısıyla da, her ikisinin de *pari passu* artıp azalmasının, paranın özelliği olarak kendisini göstermesi sonucunu doğurur. Bunun sonucunda da, paranın mübadele değeri arttıkça, rant unsurlarında olduğu gibi, parayı diğer unsurlarla ikâme etme motifi ya da eğilimi olmayacaktır.

Böylelikle, emek fiyatı arttığında, daha fazla emeğin para üretiminde kullanılamamasının yanı sıra paranın, diğer şeylerin talebine yönelecek bir biçimde, yönlendirilebileceği bir değer olmadığından -diğer rant unsurlarında olduğu gibi- para talebi arttığında para satın alma gücü açısından dibe de çakılması söz konusudur.

Para değerindeki artış, bu artışın gelecekte korunması açısından bir belirsizlik söz konusu olması bunun sınırını teşkil eder. Bu durumda, parasal faizin meta oranlarındaki artışla aynı anlama gelen a_1 ve a_2 artırılır ve böylelikle, diğer varlıkların çıktısı uyarılır.

(iii) Üçüncüsü, bu sonuçların, para miktarı, emek parayı üretmeye yönlendirilmeden artırılamasa da, etkin arzının kesin bir biçimde sabit olmasının hatalı olacağı varsayımıyla altüst olup olmayacağını düşünmemiz gerekmektedir. Özellikle, ücret biriminin azalması, likidite motifinin tatmin edilmesini sağlamak için nakit paranın diğer kullanımlarından çekilmesini beraberinde getirecektir. Buna karşın, ilâve olarak, para değerleri azaldığından, para stokunun toplumun toplam servet stokuna oranı yükselecektir.

Pür teorik temellerde, bu tepkinin parasal faiz oranında uygun bir azalma meydana getirme yeteneğine sahip olduğu konusunda şüphe edilmemesi gerekir. Bununla birlikte, görmeye alışkın olduğumuz bir ekonomi türünde, bir arada ele alındığında parasal faiz oranının çoğu kez neden uygun bir biçimde azalmayacağını ortaya koyan zorlayıcı güçler bulunmaktadır:

(a) Birincisi, ücret birimindeki azalmanın diğer varlıkların marjinal etkinlikleri üzerinde para cinsinden yarattığı etkileri hesaba katmamız gerekmektedir. Zira ilgilendiğimiz nokta, diğer varlıkların marjinal etkinlikleri ve parasal faiz oranı arasındaki *farktır*. Ücret biriminde meydana gelen azalmanın yarattığı etki, ücret biriminin daha sonra artacağı beklentisini doğruyorsa, sonuç tümüyle arzulanan bir şey olacaktır. Bunun tersine, beklenti, ücret biriminin daha da azalacağı biçiminde gelişiyorsa, sermayenin marjinal etkinliği üzerinde yaratacağı etki faiz oranının azalmasıyla dengelenebilecektir.[102]

(b) Ücretlerin para cinsinden yapışkan olma eğiliminde olması gerçeği, parasal ücretin reel ücretten daha istikrarlı olması, ücret biriminin para cinsinden düşme eğilimine girmesini sınırlar. Bundan başka, bu böyle değilse, durum iyileşeceğine daha da kötüleşir. Bunun nedeni, parasal ücret-

102) Bu, 19. Kısımda detaylarıyla incelenecek olan bir konudur.

ler kolay bir biçimde düşecek olsaydı, bu durum, parasal ücretlerin, sermayenin marjinal etkinliği üzerinde istenmeyen etkiler yaratacak bir biçimde daha da düşeceği beklentisini yaratırdı. Bunun ötesinde, ücretler bir başka meta, örneğin buğday, cinsinden sabitlenecekse, yapışkanlığını sürdürmesi ihtimâl dâhilinde değildir. Bunun nedeni, paranın diğer özellikleridir -özellikle de, likidite- ve ücretler para cinsinden sabitlendiğinde, yapışkan olma eğilimine girmektedir.[103]

(c) Üçüncüsü, bu konuda en temel düşünceye yani likidite tercihini sağlayan paranın nitelikleri konusuna geldik. Zira bu özellikle, çoğu zaman belli koşullarda kendini gösterdiği gibi, diğer servet şekillerine oranla para miktarında bir artış meydana gelse de, faiz oranının özellikle belli bir düzeyin altında[104] duyarsız olmasına neden olacaktır. Bir başka deyişle, belli bir noktadan sonra, paranın likidite nedeniyle elde edeceği hâsıla, diğer tür varlıklardan elde edilen hâsılanın söz konusu varlıkların miktarının artması karşısında düşmesi sonucuyla karşılaştırıldığında, para miktarındaki artışa karşılık gelmeyecektir.

Bu bağlamda, düşük koruma maliyeti önemli bir rol oynamaktadır. Zira paranın koruma maliyetleri maddî olsaydı, paranın ileriki bir tarihte beklenen değerine ilişkin beklentilerin yarattığı etkileri dengeleyebilecekti. Halkın kendisine ait para stokunu küçük bir uyarıyla artırmasının nedeni, likidite avantajlarının (gerçek ya da varsayılan) zamanla koruma maliyetleri şeklinde hızla yükselmesiyle mücadele edecek bir dengeleme özelliğine sahip olamaması nedeniyledir. Para dışında bir meta söz konusu olduğunda, metanın stoklanması metayı kullananlara belli bir rahatlık sağlayabilir. Ancak, çok büyük bir miktarda meta stoku yapmak serveti istikrarlı bir değer olarak saklama cazibesi yaratsa da, bu husus metanın saklama, israf v.s. şeklindeki koruma maliyetleriyle dengelenebilecektir. Böylelikle, belli bir noktaya ulaşıldıktan sonra, elde büyük miktarda stok bulundurmanın maliyeti olacaktır.

Bununla birlikte, paranın olduğu bir durumda, daha önce de gördüğümüz gibi, bu durum, birçok nedenle yani halkın beklentisi çerçevesinde, paranın *par excellence* 'likit' olarak görülmesi nedeniyle böyle değildir. Böylece, paraya, niteliğini para olarak koruma için periyodik olarak bir maliyet oluşturarak kanunî para olma zemini aracılığıyla suni olarak ko-

103) Ücretler (ve anlaşmalar) buğday cinsinde sabitlenseydi, buğday da bir tür para likidite primi sağlayacaktı. Bu konuyu aşağı IV'de ele alacağız.

104) Yukarıda s. 151-152'ye bakınız.

ruma maliyetleri yüklemek isteyen ya da benzer yolları kullanan reformcular doğru bir yol izlemektedirler ve yaptıkları bu teklifin pratik değeri üzerinde durulmaya da değer.

Bununla birlikte, parasal faiz oranının önemi, likidite motifinin işlemesiyle, bu faiz oranının bir ölçüye kadar servetin para olarak ölçülen diğer şekilleri biçimindeki para miktarında meydana gelen oransal değişmelere tepki göstermeyen ve paranın, hem üretim ve hem de ikâme esnekliklerinin sıfır (ya da önemsenmeyecek) esnekliğe sahip olması (olabilmesi) özellikleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Birinci koşulun anlamı, talebin çoğunlukla paraya yönlendirilebileceği, ikincisi, bu gerçekleştiğinde emeğin daha fazla para üretmede kullanılamayacağı üçüncüsü ise yeterince ucuzsa, diğer bazı unsurlar paranın görevini aynı şekilde yerine getirebilecek durumda olsa da hiçbir noktada bu koşulun hafife alınamayacağıdır. Sermayenin marjinal etkinliğinden ayrı olarak- konuyla ilgili tek çare (likidite eğilimi değişmeden kaldığı sürece), para miktarında meydana gelen artış çerçevesinde ya da -aynı anlama gelmek üzere- veri miktarın artan para hizmetleri sağlamasını mümkün hale getiren para miktarındaki bir artışla elde edilebilmektedir.

Böylelikle, parasal faiz oranında meydana gelen bir artış, para üretimini (hipotez çerçevesinde, üretimi tam anlamıyla esnek olan) harekete geçirmeksizin üretimi esnek olan tüm nesnelerin çıktısını yavaşlatmaktadır. Diğer tüm meta faiz oranını belirleyen parasal faiz oranı, hipotez çerçevesinde gerçekleştirilemeyecek para üretimi için yatırımı harekete geçirmeksizin diğer tüm emtianın üretiminde yatırımı önler. Bundan başka, borç cinsinden likit para talebinin esnekliği nedeniyle bu talebi yönlendiren koşullarda meydana gelen çok küçük değişmeler parasal faiz oranını çok büyük oranda değiştirememesine karşın para üretiminin inelâstik olması nedeniyle bu hususun doğal güçlerin işin arz yönünü etkileyerek parasal faiz oranını düşürmesini sağlamak, uygulanabilir bir şey değildir (resmî olarak yapılacak bir girişim dışında). Sıradan bir meta söz konusu olduğunda, likit stok talebinin inelâstik olması talep cephesinde söz konusu metanın faiz oranını hızlı bir biçimde aşağı ya da yukarı hareket ettirecek bir biçimde çok küçük değişmelerin olması imkânını sağlamasına karşın metanın arz esnekliği gelecekte yapılacak bir alım söz konusu iken spot alımda yüksek bir prim elde edilmesini önler. Böylelikle, diğer emtianın kendi hallerine bırakılmalarıyla, 'doğal güçler' yani piyasanın sıradan güçleri, tam istihdamın ortaya çıkışı, paranın normal niteliği olarak varsaydı-

ğımız arz inelâstikiyetini genellikle tüm emtia için geçerli kılıncaya kadar söz konusu emtianın faiz oranını düşürme eğilimine girecektir. Böylelikle, para ve paranın varsayılan niteliklerine sahip bir diğer metanın olmadığı bir durumda -tabii ki, böylesi bir varsayımda da bulunmalıyız- faiz oranı, tam istihdam söz konusu olduğunda dengeye ulaşacaktır.

Demek ki, işsizlik, insanlar olmadık şeyler istemeleri nedeniyle gelişmektedir (insanların ay istemeleri)-insanlar, arzulanan nesne (yani para) üretilemeyecek ve talebine kolaylıkla gem vurulamayacak bir şey olduğunda istihdam edilemeyebilir. Tek çıkar yol, insanların, yeşil peynirin de aynı şey olduğu ve halkın kontrolünde yeşil peynir fabrikasının (yani bir merkez bankası) kurulması yolunda ikna edilmeleridir.

Geleneksel olarak, altının özellikle uygun bir değer standardı olarak kullanılması özelliği yani altının arz inelâstikiyeti sorunun temelini oluşturmaktadır.

Ulaştığımız sonuç en genel haliyle (tüketim eğilimini veri alarak) şu şekilde ortaya konabilir. Mevcut tüm varlıkların kendilerine ait özgül faiz oranlarının en yüksek olanı, kendilerine ait özgül faiz oranı en yüksek olan varlık cinsinden ölçülen tüm varlıkların marjinal etkinlikleri arasındaki en yüksek olanına eşit olduğunda, yatırım oranında daha öte bir artışın olma ihtimâli yoktur.

Tam istihdam durumunda bu koşul mutlaka sağlanır. Ancak, bu koşul, çıktı arttığında sermaye mallarının varlık cinsinden ölçülen marjinal etkinliklerinden daha yavaş düşen faiz oranı olan sıfır (ya da nispî olarak küçük) üretim ve ikâme esnekliğine sahip[105] kimi varlıklar varsa, tam istihdama ulaşılmadan önce de sağlanabilir.

IV

Bir metanın değer standardı olabilmesi için, söz konusu metanın faiz oranının önemli faiz oranı olmasının yeterli koşul olmadığını gösterdik. Bununla birlikte, parasal faiz oranını önemli hale getiren bildiğimiz paranın niteliklerinin, borçların ve ücretlerin genellikle sabitlendiği bir standart olarak parayla ne kadar bağlantılı olduğunu düşünmek ilginç olacaktır. Bu konu iki şekilde ele alınabilir.

İlk önce, anlaşmaların para cinsinden sabit ve ücretlerin genellikle istikrarlı olması gerçeği, paranın oldukça yüksek likidite primi elde etmesinde

105) Sıfır esneklik, gerekenden daha katı bir koşuldur.

büyük bir rol oynar. Varlıkları, gelecekteki yükümlülüklerin azalacağı ve gelecekteki yaşam maliyetinin nispî olarak istikrarlı olacağı beklentisiyle, aynı standartta elde tutmanın uygun olacağı açıktır. Aynı zamanda, değer standardı yüksek üretim esnekliğine sahip tek bir metaysa, gelecekteki parasal çıktı maliyetiyle ilgili nispî istikrar beklentisine fazlaca güven duyulmayacaktır. Bundan başka, bildiğimiz gibi paranın düşük koruma maliyeti, parasal faiz oranının önemli faiz oranı olmasında, yüksek likidite primi kadar önemli bir role sahiptir. Zira mesele likidite primi ve koruma maliyeti arasındaki *farktır*. Altın, gümüş ve banknot dışındaki emtianın çoğunda koruma maliyetleri, anlaşmaların ve ücretlerin sabitlendiği standartlara sıradan verilen likidite primi kadar yüksektir. Böylece, sterline bağlanan likidite primi (örneğin) buğdaya transfer edilmiş olsaydı bile, buğday faiz oranının sıfırın üzerine çıkması pek olası olmayacaktı. Bu nedenle, anlaşmaların ve ücretlerin para cinsinden sabitlenmesi gerçeği, parasal faiz oranının önemini artırmasına karşın, bu durum parasal faiz oranının gözlemlenen niteliklerini kendiliğinden yaratma konusunda muhtemelen yeterli değildir.

Göz önüne alınması gereken ikinci nokta daha hassas bir husustur. Çıktı değerinin metadan ziyade para cinsinden daha istikrarlı olacağı beklentisi, tabii ki, para cinsinden düzenlenen ücretlere değil, para cinsinden nispî olarak *yapışkan* olan ücretlere dayanmaktadır. O zaman, ücretlerin, bizzat para cinsinden ziyade paradan başka bir ya da birden fazla emtia cinsinden daha yapışkan olması (yani daha istikrarlı) beklentisi söz konusu olduğunda durum ne olacaktır? Böylesi bir beklenti, söz konusu meta maliyetinin kısa ve uzun dönemde büyük ya da küçük çıktı ölçeği için ücret birimi cinsinden nispî olarak sabit olmasının beklenmesinin yanı sıra maliyet fiyatından carî talebin üzerindeki fazlalığın maliyet olmaksızın yani likidite priminin, koruma maliyetinden fazla olması (zira aksi takdirde, yüksek fiyattan kâr elde etme umudu olmadığından, stokun korunması muhakkak bir kayba neden olacaktır) stokta hesaba katılmasını gerekli kılmaktadır. Bir meta bu koşulları sağlayabilecek özellikte bulunabilseydi, o zaman mutlaka paraya rakip hale getirilebilirdi. Böylelikle, çıktı değeri, para cinsinden değerine göre daha istikrarlı olması beklenen bir metanın bulunabileceği mantıken imkânsız değildir. Ancak, böylesi bir metanın bulunabilmesi pek imkân dâhilinde görünmemektedir.

Bu nedenle, çok fazla yapışkan olması beklenen ücret cinsinden üretim esnekliği düşük olan ve likidite priminin çok az üzerinde bir koruma ma-

liyeti fazlalığı olan tek bir meta yoktur. Bir başka deyişle, ücretlerin para cinsinden nispî yapışkanlığı beklentisi, koruma maliyeti üzerindeki likidite primi fazlalısının diğer herhangi bir varlığa nazaran para söz konusu olduğunda çok daha fazla olmasıdır.

Böylelikle, parasal faiz oranını önemli hale getirecek biçimde bir araya gelen çeşitli nitelikler, birbirleriyle kümülâtif bir biçimde karşılıklı etkileşim içindedirler. Paranın düşük üretim ve ikâme esnekliklerine ve koruma maliyetine sahip olması gerçeği, parasal ücretlerin nispî olarak istikrarlı olacağı beklentisini artırma eğilimindedir. Bu beklenti, paranın likidite primini yükseltir ve parasal faiz oranı ve parasal faiz oranının, eğer ortaya çıkacaksa, yaratacağı zararı ortadan kaldıran diğer varlıkların marjinal etkinlikleri arasındaki istisnaî korelasyonu önler.

Profesör Pigou (diğerleriyle birlikte), reel ücretlerin, parasal ücretlerden daha istikrarlı olduğuna ilişkin varsayımda bulunma alışkanlığına sahipti. Ancak, bu husus, istihdamın istikrarlı olacağına dair bir varsayım söz konusu olsaydı geçerli olabilirdi. Bundan başka, ücret mallarınm yüksek koruma maliyetine sahip olmasının beraberinde getirdiği zorluk da söz konusuydu. Aslında, reel ücretleri, ücret malları cinsinden ücretleri sabitleyerek istikrara kavuşturma girişimi yapılmış olsaydı, ortaya çıkacak etki sadece parasal fiyatlarda sert bir salınıma neden olurdu. Zira tüketim eğiliminde ve yatırımm uyarılmasında meydana gelen her küçük dalgalanma, parasal fiyatların sıfır ilâ sonsuz arasında sert bir biçimde gidip gelmesine neden olabilirdi. Parasal ücretlerin reel ücretlerden daha istikrarlı olması, özü itibarıyla istikrara sahip olan bir sisteme ilişkin bir koşuldur.

Böylelikle, reel ücretlerin nispî olarak istikrarlı olduğunu söylemek sadece gerçek ve deneyim hatası olmanın yanı sıra sistemin istikrarlı olduğunu varsayıyorsak, tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılması çerçevesinde ortaya çıkan değişmelerin fiyatlar üzerinde sert etkiler yaratmaması anlamında da mantık hatasıdır.

V

Yukarıda belirtilenlere bir açıklama olarak, neyin belirtildiğini yani 'likidite' ve 'koruma maliyetlerinin' her ikisinin de bir aşama ve koruma maliyetlerinden ziyade likiditenin 'paranın' sahip olduğu özellik olduğunu vurgulamak yararlı olacaktır.

Örneğin, varlıkların likidite priminin koruma maliyetlerinin üzerinde olmadığı bir ekonomi düşünelim. Buna ilişkin olarak ortaya koyduğum en

iyi tanımlama 'parasal olmayan' ekonomi tanımlamasıdır. Demek ki, bu ekonomide hiçbir şey mevcut değildir, Ancak, kısa ya da uzun dönemde, üretilen ya da üretime yardımcı olan tüketim mallarının niteliğine göre üç aşağı beş yukarı ayrılabilen belli tüketilebilir mallar ve belli sermaye donanımları söz konusudur. Bunların hepsi, stoklandıkları takdirde, sağladıkları likidite priminin üzerinde, nakit paraya benzemeyen bir biçimde, kötüleşebilmekte ya da masrafa neden olabilmektedir.

Böylesi bir ekonomide sermaye donanımları *(a)* üretimine yardım edebilecekleri tüketilebilir malların çeşidi, *(b)* sağladıkları çıktı değerinin istikrarı (ekmeğin değerinin zaman içinde moda olan yeniliklerin değerine nazaran daha istikrarlı olması anlamında) ve *(c)* söz konusu mallara harcanan servetin, arzulandığı takdirde elde edilen gelirle farklı bir biçimde yeniden harcanarak çıktı üretme anlamında, 'likit' hale gelme hızı açısından birbirinden farklıdır.

Servet sahipleri, serveti, yukarıda belirtilen anlamda, farklı sermaye donanımlarının 'likidite' yetersizliğini, riski hesaba kattıktan sonra gelecekte elde edecekleri hâsılalarına karşı olabilecek en iyi sigorta aracı olarak elde tutmayı göz önünde bulunduracaklardır. Daha sonra da gözlemlenebileceği gibi, likidite primi, kısmen risk primine benzese de, kısmen söz konusu primden farklıdır. Fark, yapabileceğimiz en iyi ihtimâl tahminlerimiz ve bu tahminleri yapma konusunda dayandığımız güven arasındaki farka tekabül etmektedir.[106] Daha önceki kısımlarda, gelecekteki hâsılaya ilişkin tahminlerle ilgilenirken, söz konusu tahminlerin nasıl yapıldığı detayına girmedik. Tartışmayı karmaşık hale getirmemek için, likiditedeki farklılıkları, riskteki farklılıklardan ayırma yoluna gitmedik. Bununla birlikte, özgül faiz oranını hesaplamada her ikisini de dikkate almamız gerektiği açıktır.

'Likiditeye' ilişkin mutlak bir standardın olmamasına karşın kullanım kazancı ve koruma maliyetine ilâveten, farklı servet şekillerini elde tutmanın karşılaştırmalı cazibesini hesaplamada dikkate alınması gereken değişen prim anlamında bir ölçeğin olduğu da açıktır. Bu düşünce, 'likiditeye' yaptığı katkı anlamında, zamana göre değişen ve sosyal pratiğe ve kurumlara bağlı olan kısmen belirsiz bir hususdur. Bununla birlikte, veri bir zamanda, servet sahiplerinin likiditeye ilişkin olarak ifade ettikleri ve zihinlerinde bulunan tercih sırası bellidir ve iktisadî sistemin analizi açısından tüm bilmemiz gereken de budur.

106) s. 134'deki 69. dipnota bakınız.

Belli tarihî çevrelerde toprak sahipliği servet sahiplerinin zihninde yüksek likidite primiyle karakterize edilmiştir. Toprak, üretim ve ikâme esnekliklerinin düşük olması[107] nedeniyle paraya benzetildiğinden, son zamanlarda paranın oynadığı rol gibi, tarihte toprak bulundurma arzusunun faiz oranının yüksek bir düzeyde olmasına neden olan elverişli durumlar olmuştur. Bu etkiyi, parasal borca ilişkin faiz oranıyla karşılaştırılabilecek olan toprak cinsinden toprağın gelecekteki fiyatının olmaması nedeniyle niceliksel olarak izleyebilmek zordur. Bununla birlikte, ipotekli kredilere ilişkin yüksek faiz oranı biçimindeki bir unsurla zaman zaman benzetişim yapma imkânı olmuştur.[108] Toprağın ipotek edilmesine uygulanan yüksek faiz oranının, toprağın ıslahıyla elde edilecek hâsılayı çoğu kez aşması, çoğu tarımsal ekonomide benzer veçheleri taşımaktadır. Tefecilik kanunları, öncelikle bu tür ipoteklere karşı çıkarılmış, iyi de yapılmıştır. Zira modern anlamda uzun vadeli tahvillerin olmadığı ilk sosyal organizasyonda yüksek ipotek faiz oranları rekabeti, yeni üretilen sermaye mallarına yapılan carî yatırımdan sağlanacak servetin büyümesini geciktirmede, son zamanlarda uzun dönemli borçlara ilişkin yüksek faiz oranının yarattığı etkiye benzer etki yaratabilirdi.

Benim fikrime göre, dünyanın birkaç bin yıl süren bireysel tasarruftan sonra biriken sermaye varlıkları çerçevesinde hâlâ fakir olmasının ne insanlığın ihtiyatsız eğilimleri ve ne de savaşın yarattığı yıkımla değil de, önceleri toprak sahipliğine ve şimdi de paraya bağlanan yüksek likidite primiyle açıklanabileceğine inanıyorum. Bu görüşü, Marshall'ın *Principles of Economics* adlı kitabının 581. sayfasında alışılmadık dogmatik bir güçle ortaya koyduğu görüşten ayırıyorum:

Servet birikiminin kontrol altında tutulduğunun ve faiz oranınsa insanlığın büyük bir çoğunluğunun hazza ilişkin tercihlerinin gelecek yerine şimdi elde edilmesi çerçevesine verildiğinin ya da bir başka deyişle, beklemeye 'gönüllü' olmamaları nedeniyle olduğunun herkes farkındadır.

---

107) 'Likidite' bu iki özelliğin varlığından hiçbir biçimde bağımsız değildir. Zira arzı kolayca artırılabilen ya da arzusu nispî fiyat değişikliğiyle kolayca saptırılabilen bir varlığın servet sahiplerinin zihninde 'likidite' özelliği taşıyabilmesi pek mümkün değildir. Gelecekteki arzı keskin bir biçimde değiştirilmesi beklenen paranın bizzat kendisi 'likidite' özelliğini hızla kaybeder.

108) Gerçekte, ipotek ve faiz, para cinsinden sabitlenir. Ancak, ipotek yapan borçlunun, borcunu ödeyemediğinde toprağı geri verme şansına sahip olması gerçeği -ve para bulamadığında böyle de yapmak zorundadır- kimi zaman ipotek sistemini, toprağın spot olarak geri verilmesine yerine gelecekte geri verilemesini sağlayan bir anlaşma niteliğine büründürmüştür. İpoteğin yarattığı etkilere karşı, kiracılara toprak satışının yapıldığı olmuştur. Bu da, bu tür bir işlem niteliğindedir.

VI

Treatise on Money adlı kitabımda, *doğal* faiz oranı olarak adlandırdığım yegâne faiz oranının ne olduğunu tanımladım- yani *Treatise*'deki terminolojide, tasarruf oranı ve yatırım oranı arasındaki eşitliği sürdüren faiz oranı. Bunun, Wicksell'in, oldukça açık bir biçimde belirlenmemiş, kimi fiyat düzeyinin istikrarını sağlayan faiz oranı olan 'doğal faiz oranının' geliştirilmesi ve aydınlığa kavuşturulmasını sağlayacağına inanıyorum.

Bununla birlikte, veri bir toplumda, bu tanım çerçevesinde, her hipotetik istihdam düzeyine tekabül eden *farklı* bir doğal faiz oranı olduğu gerçeğini görmezlikten geldim. Benzer şekilde, her faiz oranında, oranın 'doğal' oran olduğu bir istihdam düzeyi vardır-sistemin söz konusu faiz oranı ve istihdam düzeyinde dengeye gelmesi anlamında. Böylelikle, doğal faiz oranından söz etmek ya da yukarıdaki tanımın istihdam düzeyine bakılmaksızın faiz oranına ilişkin yegâne değer olduğunu varsaymak yanlıştı. Belli koşullarda, sistemin tam istihdamın altında dengeye gelebileceğini anlamamıştım.

Önceleri bana en umut vadeden bir fikir olarak görünen 'doğal' faiz oranı kavramının artık yararlı olacağı ya da analizimize önemli katkıda bulunacağı düşüncesini taşımıyorum. Söz konusu faiz oranı sadece *status quo*'nun sürdürülmesini sağlayacak faiz oranıdır ve genelde, böylesi bir *status quo*'nun hâkimiyetiyle ilgilenmiyoruz.

Yegâne ve önemli böylesi bir faiz oranı varsa, bunu nötr faiz oranı[109] yani sistemin diğer parametreleri veri iken, yukarıdaki anlamda *tam* istihdamla uyumlu doğal faiz oranı olarak tanımlayacağız. Bu oranı, belki de, *optimum* oran olarak tanımlamak daha iyi olur.

Nötr faiz oranı daha kesin çizgilerle istihdam esnekliğinin bir bütün olarak sıfır olduğu çıktı ve istihdam düzeyinde dengede olan faiz oranı olarak tanımlanabilir.[110]

Bu bize, bir kez daha, klâsik faiz oranı teorisinin anlamlı olabilmesi için nasıl bir zımnî varsayım yapılması gereğinin cevabını verir. Bu teori fiilî faiz oranının, tanımladığımız nötr faiz oranı anlamında, nötr faiz oranına ya da alternatif olarak, fiilî faiz oranının, belirli herhangi bir sabit düzeyde istihdamın sürmesini sağlayacak faiz oranına eşit olduğunu varsaymaktadır.

---

109) Bu tanım, günümüzdeki yazarlarca verilen değişik *nötr para* tanımlarının hiçbirine tekabül etmemektedir. Bu tanımın, belki de, günümüz yazarlarının akıllarındaki konuyla belli bir ilişkisi vardır.

110) 20. Kısma bakınız.

Geleneksel teori bu şekilde yorumlanırsa, söz konusu teorinin pratik sonuçlarına ilişkin olarak ortada istisna olarak değerlendireceğimiz pek bir şey kalmayacaktır. Klâsik teori bankacılık otoritesinin ya da doğal güçlerin piyasa faiz oranının yukarıdaki koşullardan biri ya da diğerini sağlayacağını varsaymaktadır. Bu varsayıma konu olan uygulamaları yönetecek kanunlar ve toplumun üretken kaynaklarının ödüllendirilmesi araştırılmaktadır. Bu sınırlama çerçevesinde çıktı hacmi sadece carî donanım ve teknik ile varsayılan sabit istihdam düzeyine bağlıdır ve bu şekilde Ricardiyen dünyaya emin adımlarla yerleşmiş oluyoruz.

18. KISIM
GENEL İSTİHDAM TEORİSİNİN YENİDEN ELE ALINMASI

Argümanlarımıza ilişkin düşünce tarzımızı bir araya getirebileceğimiz bir noktaya ulaşmış bulunuyoruz. Her şeyden önce, iktisadî sistemde genellikle veri olarak hangi unsurları bağımsız ve bağımlı değişken olarak aldığımız konusuna açıklık kazandırmak yararlı olacaktır.

Mevcut emeğin vasıf ve miktarı, mevcut donanımın niteliği ve niceliği, mevcut teknik, rekabet derecesi, tüketicilerin zevk ve alışkanlıkları, farklı yoğunluktaki emeğin denetim ve organizasyon faaliyetlerinin külfeti kadar aşağıda ortaya koyduğumuz değişkenlerimiz dışında malî gelirin dağılımını belirleyen unsurlar da dâhil olmak üzere sosyal yapıyı veri olarak alıyoruz. Bu, söz konusu unsurların sabit olduğunu varsayıyoruz anlamına gelmemektedir. Ancak, bu sadece, ilgili yer ve bağlamda, söz konusu unsurlarda meydana gelen değişmelerin etkilerini ve sonuçlarını düşünmediğimiz ya da hesaba katmadığımız anlamına gelmektedir.

Her şeyden önce, bağımsız değişkenlerimiz, tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve faiz oranıdır. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu unsurlarla daha öte analiz yapabilmemiz mümkündür.

Bağımlı değişkenlerimiz ise istihdam hacmi ve ücret birimi cinsinde ölçülen millî gelirdir (ya da millî dividant).

Veri aldığımız unsurlar bağımsız değişkenlerimizi etkilemesine rağmen söz konusu değişkenleri tümüyle belirlemez. Örneğin, sermayenin marji-

nal etkinliği şedülü kısmen veri aldığımız unsurlardan biri olan mevcut donanım hacmine bağlı olmasına rağmen kısmen de veri aldığımız unsurlar arasında olmayan uzun dönem beklentisine bağlıdır. Ancak, veri unsurların oldukça mükemmel bir biçimde belirlediği ve bu türevlerin bizzat kendilerini veri olarak aldığımız diğer belli unsurlar söz konusudur. Örneğin, veri unsurlar ücret birimi cinsinden ölçülen hangi millî gelir düzeyinin veri istihdam hacmine tekabül edeceği sonucuna ulaşmamızı sağlar. Böylece, veri alınan iktisadî çatı içerisinde millî gelir istihdam hacmine yani söz konusu iki unsur arasında tek bir korelasyon olması anlamında üretime carî olarak ayrılan çaba miktarına bağlıdır.[111] Bundan başka, bunlar, farklı ürün türlerinin *fizikî* arz koşullarını kapsayan derneşik arz fonksiyonunun şeklini yani üretimin yapılabilmesi için, ücret birimi cinsinden ölçülen herhangi bir veri efektif talep düzeyine tekabül eden istihdam miktarını elde etmemizi mümkün kılar. Nihayet, emek arz fonksiyonunu (ya da çabasını) elde etmemizi sağlarlar. Böylece, bir bütün olarak emeğe ilişkin istihdam fonksiyonunun[112] *inter alia* hangi noktada esnek olma niteliğini yitirdiği konusunda bilgi verir.

Bununla birlikte, sermayenin marjinal etkinliği şedülü kısmen veri unsurlara ve kısmen de farklı türden sermaye mallarının beklenen hâsılasına bağlıdır. Buna karşın faiz oranı kısmen likidite tercihine (yani likidite fonksiyonuna) ve kısmen de ücret birimi cinsinden ölçülen para miktarına bağlıdır. Böylelikle, bağımsız değişkenlerimizin bazen (1) üç temel psikolojik unsurdan yani psikolojik tüketim eğilimi, psikolojik likidite davranışı ve sermaye mallarından gelecekte elde edilecek psikolojik beklentiden, (2) istihdam eden ve istihdam edilen arasında yapılan pazarlıkla belirlenen ücret biriminden ve (3) merkez bankasının davranışı sonucunda belirlenen para miktarından oluştuğunu düşünebiliriz. Böylece, yukarıda belirtilen unsurları veri olarak alırsak, bu değişkenler millî gelir (ya da dividant) ve istihdam miktarını belirler. Ancak, bunlar, yapılacak daha öte bir analize konu olabilecek niteliktedir ve doğrusunu söylemek gerekirse, nihaî atomik bağımsız unsurlarımız değildir.

İktisadî sistemin determinantlarının iki veri unsurlar grubu ve bağımsız değişkenler olarak ayrılması, tabii ki, mutlak bir bakış açısından oldukça keyfîdir. Ayırım tümüyle, bir taraftan, değişikliklerin, *quaesitum*'umuz

111) Bu aşamada farklı ürünlerin istihdam fonksiyonlarının uygun istihdam dizgesi içinde farklı eğriliklere sahip olduğunda ortaya çıkan belli karmaşık durumları göz önüne almıyoruz. 20. Kısma bakınız.

112) 20. Kısımda tanımlanmıştır.

üzerinde kısa dönemli küçük ve karşılaştırmalı olarak göz ardı edilebilir etkiye uygun olarak, çok yavaş ya da çok az olduğu unsurlara ve diğer taraftan da, değişikliklerin pratikte, *quaesitum*'umuz üzerinde hâkim bir etki yaratan unsurlara tekabül eden deneyim temelinde yapılmalıdır. Şu anki amacımız, veri bir iktisadî sistemde herhangi bir zamanda millî geliri ve (hemen hemen aynı şey olan) istihdam miktarının ne olduğunu keşfetmektir. Bunun anlamı, tam anlamıyla doğru genellemeler yapma umudunu taşıyamayacağımız iktisat gibi oldukça karmaşık bir alanda, *quaesitum*'umuzu *büyük ölçüde* belirleyen unsurlarda meydana gelen değişmeleri keşfetmek boşunadır. Nihaî görevimiz, fiilen içinde yaşadığımız bir sistemde merkezî otorite tarafından dikkatli bir biçimde kontrol edilen ya da yönetilebilen değişkenleri seçmek olmalıdır.

II

Önceki kısımlarda belirttiğimiz unsurların sırasını tersine çevirerek ortaya koyduğumuz argümanları özetlemeye çalışalım.

Yeni yatırım oranını, her tür sermaye malının arz fiyatını beklenen hâsılasıyla birlikte ele alındığında, genelde sermayenin marjinal etkinliğini faiz oranına yaklaşık olarak eşitleyen düzeye getirmeye zorlayan bir uyarı söz konusu olacaktır. Demek ki, sermaye malları sanayinde fizikî arz koşulları, gelecekte beklenen hâsılaya ilişkin güven, likidite ve para miktarına yönelik psikolojik tutum (tercihan ücret birimiyle hesaplanmış), yeni yatırım miktarını belirler.

Ancak, yatırım oranındaki bir artış (ya da azalış), tüketim oranında bir artışı (azalışı) beraberinde getirecektir. Bunun nedeni, halkın, genelde, davranışının, gelirleri arttırıldığında (ya da azaltıldığında), gelirleri ve tüketimleri arasındaki açığı genişletmeye (daraltmaya) rıza gösteren bir karakterde olmasındandır. Demek ki, tüketim oranında meydana gelen değişmeler, genelde, gelirde meydana gelen değişmelerle (miktar olarak az da olsa) *aynı yöndedir*. Veri tasarruf artışına eşlik eden tüketim artışı arasındaki ilişki marjinal tüketim eğilimi olarak ifade edilir. Bu şekilde belirlenen her ikisi de ücret birimiyle ölçülen yatırım artışı ve buna tekabül eden derneşik gelir artışı arasındaki rasyo, yatırım çarpanı olarak adlandırılır.

Son olarak, (ilk yaklaşım olarak) istihdam çarpanının yatırım çarpanına eşit olduğunu varsayarsak, çarpanı ilk tanımlanan unsurların neden olduğu yatırım oranında meydana gelen artışa uygulayarak istihdamdaki artışı anlamamız mümkün olur.

Bununla birlikte, istihdamdaki artış (azalış) likidite tercihi şedülünün yükselmesine neden olur. Ücret birimi ve fiyatlar (ücret birimi cinsinden) değişmese bile istihdam arttığında çıktının değeri yükseleceği, ancak buna ilâveten bizatihi ücret birimi istihdam geliştikçe artma eğilimine gireceği ve çıktıdaki artışla birlikte kısa dönemde artan maliyet nedeniyle fiyatlar artacağı (ücret birimi cinsinden) için, para talebi üç nedenle artma eğilimine girer.

Böylelikle, bu reaksiyonlar denge durumunu etkileyecektir. Bundan başka, yukarıdaki unsurlardan bir tanesi bile büyük, bazen de önemli bir uyarı almaksızın değişikliğe maruz kalmayacak anlamına gelmez. Bu nedenle, olayların fiilî gidişatının aşırı ölçüde karmaşık olması bu nedenledir. Yukarıdaki şematizm çerçevesinde herhangi bir fiilî sorunu incelersek, sorunun daha yönetilebilir olduğunu göreceğiz. Pratik sezgimiz (genel ilkeler olarak ele alınanlardan ziyade daha detaylı gerçek kompleksini hesaba katabilen) çalışmayı kolaylaştırabilir.

III

Yukarıda belirtilenler Genel Teori'nin özetidir. Ancak, deneyim çerçevesinde genelleştirebilmemize rağmen mantıken gerekli olmayan iktisadî sistemin fiilî olgusu, tüketim eğilimini belli özel nitelikleri, sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve faiz oranıyla nitelendirilebilir.

Özellikle, içinde yaşadığımız iktisadî sistemin en göze çarpan niteliği, çıktı ve istihdamla ilgili olarak ciddi dalgalanmalara maruz kalmasına karşın kayıtsız şartsız istikrarsız olmamasıdır. Gerçekte, içinde yaşadığımız iktisadî sistem tümüyle dikkat çeken bir canlanma ya da çöküş eğilimine girmeksizin belli bir süre normalin altında kronik bir durum içinde varlığını sürdürecek gibi görünmektedir. Bundan başka, gerçek, tam ya da hemen hemen tam istihdama yakın bir istihdam düzeyinin nadiren gerçekleştiğini ve kısa ömürlü olduğunu göstermektedir. Dalgalanmalar istenilen hızda başlayabilir ancak ekstrem noktalara ulaşmadan bütün bütün kendisini aşındırmaya uğratabilir ve ne umutsuz ve ne de tatmin edici olan bir ara durum normal durumumuz haline gelebilir. *İş çevrimleri* teorisi, dalgalanmaların ekstrem noktalara ulaşmadan bütün bütün kendisini aşındırabileceği ve kendisini er ya da geç tersine çevirebileceği gerçeği üzerine oturmaktadır. Aynı şey, sapmaları başlatan nedene cevap veren fiyatlar da, şimdilik makul bir düzeye ulaşarak istikrar kazanacak gibi görünmektedir.

Deneyimle elde edilen bu gerçekler mantıkî bir gereksinimden doğma-

dığından, çevre ve modern dünyanın psikolojik eğilimlerinin bu sonucu yaratacak nitelikte olduğu varsayılabilir. Bu nedenle, hangi hipotetik psikolojik eğilimlerin istikrarlı bir sistem sağlayacağını düşünmek ve bundan sonra da bu eğilimlerin, günümüzdeki insan doğasına ilişkin genel bilgimize dayanarak içinde yaşadığımız dünyaya mal etmenin akla yatkın olup olmayacağı hakkında karar vermek yararlı olacaktır.

Önceki analizin gözlemlenen sonuçlarının açıklamasına ilişkin olarak varsaydığı istikrar koşulları şunlardır:

(i) Veri bir toplumdaki çıktı, üretimde kullanılan sermaye donanımının daha yüksek (ya da daha az) bir istihdam düzeyiyle bileşiminin sağlanması sonucunda arttığında (azaldığında), marjinal tüketim eğilimi, bu artış ve azalışla ilintili çarpanın birden yüksek ancak çok büyük olmamasını sağlayacak düzeyde olmalıdır.

(ii) Sermayenin beklenen hâsılasında ya da faiz oranında bir değişme meydana geldiğinde, sermayenin marjinal etkinliği şedülü, yeni yatırımlardaki değişikliğin, sermayenin marjinal etkinliği şedülündeki değişmeyle büyük bir orantısızlık içinde olmayacak bir biçimde olması gerekmektedir yani sermayenin beklenen hâsılasında ya da faiz oranında meydana gelen makul bir değişme, yatırım oranında meydana gelen çok büyük değişmelerle birlikte ortaya çıkmamış olması gerekmektedir.

(iii) İstihdamda bir değişme meydana geldiğinde, parasal ücretler istihdamda meydana gelen değişmeyle aynı yönde değişir. Ancak, bu değişme ve istihdamda meydana gelen değişme oranı arasında büyük bir orantısızlık söz konusu değildir yani istihdamda meydana gelen ılımlı değişmeler, parasal ücrette meydana gelen çok büyük değişmelerle birlikte gelişme göstermez. Bu durum, istihdamdan ziyade fiyat istikrarına ilişkin bir koşuldur.

(iv) Bir yönde gelişen dalgalanma eğilimini olayların gelişimine göre tersine döndürerek yani daha önce geçerli olan yatırım oranından daha yüksek (ya da düşük) bir yatırım oranının uzun yıllar boyunca çok büyük olmayan bir biçimde sürdürülmesi halinde, sermayenin marjinal etkinliği üzerinde istenen (ya da istenmeyen) bir biçimde tepki vermeye başlayarak, sistemin istikrarlı olması konusunda pek de yarar sağlamayan bir dördüncü koşul daha ilâve edebiliriz.

(i) İlk istikrar koşulumuz yani birden büyük olmasına rağmen çok büyük olmayan çarpan, insan doğasının psikolojik niteliği açısından oldukça akla yatkın gelmektedir. Reel gelir arttıkça, hem bugünkü ihtiyaçlar

üzerindeki baskı azalır ve hem de kurulu yaşam standardına ilişkin marj artar. Reel gelir azalırsa, bunun tersi gerçekleşecektir. Böylelikle, istihdam arttığında carî tüketimin artması -hiç değilse toplumun ortalaması açısından- doğaldır. Ancak, carî tüketimdeki artış, reel gelirdeki artıştan daha azdır. İstihdam azaldığında, carî tüketim azalır. Ancak, carî tüketimdeki azalma, reel gelirdeki azalıştan daha azdır. Bundan başka, özellikle işsizlikte giderek artan bir artışın Devleti borçlanılan fonlar aracılığıyla yardım yapmaya zorladığı zamanlarda, ortalama bireyler açısından doğru olan hükümetler açısından da doğrudur.

Ancak, bu psikolojik kanun okuyucuya *a priori* akla yatkın gelsin ya da gelmesin kanun işlemediğinde yaşanan deneyimin olması gerekenden tümüyle farklı olacağı kesindir. Zira bu durumda yatırımda meydana gelen bir artış küçük de olsa tam istihdama ulaşılmcaya kadar efektif talepte kümülâtif bir artış meydana getirecektir. Yatırımda meydana gelen bir azalma ise kimsenin istihdam edilemeyeceği noktaya ulaşılıncaya kadar efektif talebi azaltacaktır. Yine de yaşanan deneyim, ara bir durumda olduğumuzu göstermektedir. İstikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir durum içinde bulunmak hiç de imkânsız değildir. Ancak, bu böyleyse, yaşanan istikrarsızlık, psikolojik kanunumuzun her iki yönde de tartışmasız bir biçimde geçerli olacağı durumun dışında sınırlı bir istikrarsızlık durumu olacaktır. Bunun ötesinde, çarpan birden büyük olsa da, normal koşullarda, çok büyük olmayacağı da bir gerçektir. Zira, çok büyük olmuş olsaydı, yatırım oranında meydana gelen veri bir değişme, tüketim oranında çok büyük bir değişme (tam ya da sıfır istihdamla sınırlanmış olarak) meydana getirirdi.

(ii) İlk koşulumuz yatırım oranında meydana gelen ılımlı bir değişmenin, tüketim malları talebinde sınırsız büyük bir değişmeye neden olmayacağını ifade ederken, ikinci koşul, sermaye mallarından beklenen hâsılada ya da faiz oranında meydana gelen ılımlı bir değişmenin, yatırım oranında sınırsız büyük bir değişmeye neden olmayacağını ifade etmektedir. Bu durumun, mevcut donanımla, çok büyük miktarda çıktı üretmenin neden olacağı artan maliyet nedeniyle ortaya çıkması mümkündür. Aslında, çok büyük miktarda artı kaynaklara sahip bir durumda sermaye malları üretimine başlamış olsaydık, belli sınırlar içinde bir istikrarsızlık söz konusu olabilirdi. Ancak, bu, söz konusu artı kaynaklar büyük ölçüde kullanıldığında işlemeyecektir. Bundan başka, bu koşul, işletme psikolojisinde ya da çığır açan buluşlarda meydana gelen keskin dalgalanmalar -

belki de, aşağı yönlü değil de, yukarı yönlü olsa da- sonucunda sermaye mallarından beklenen hâsılada meydana gelen hızlı değişmelerden kaynaklanan istikrarsızlığı sınırlar.

(iii) Üçüncü koşulumuz, insan doğasına ilişkin deneyimimizle uyumludur. Zira daha önce yukarıda da belirttiğimiz gibi, parasal ücretler konusunda verilen mücadele özellikle de *nispî olarak* yüksek ücret sağlama mücadelesiyse de, söz konusu mücadele istihdam arttıkça hem işçinin pazarlık gücünün gelişmesi ve hem de işçinin ücretinin marjinal faydasının azalması ve iyileşen finansal sınırlarının risk üstlenme konusunda işçiyi hazır hale getirmesi nedeniyle bireysel bazda yoğunlaşacaktır. Böyle olmakla birlikte, bu motifler belli sınırlar içinde işleyecektir ve işçiler, istihdam rayına oturduğunda ya da işsizliliğe katlanmak yerine işsizlik büyük ölçüde azaldığında çok yüksek parasal ücret elde etme yolunu aramayacaklardır.

Ancak, burada da, bu sonuç *a priori* akla yatkın olsun ya da olmasın, yaşanan deneyim, psikolojik kanunun gerçekten varlığına işaret etmektedir. Zira işsiz işçiler arasındaki rekabet, parasal ücretlerde daima büyük bir azalmaya neden olsaydı, fiyat düzeyinde büyük istikrarsızlıklar ortaya çıkardı. Bundan başka, tam istihdamla uyumlu koşullar dışında, istikrarlı bir denge söz konusu olmayacaktır. Ücret biriminin, ücret birimi cinsinden para bolluğunun faiz oranı üzerindeki etkisi, tam istihdam düzeyini düzenlemeye yetecek düzeye erişinceye kadar sınırsız bir biçimde düşmesi gerekecektir. Başka bir noktada denge oluşmayacaktır.[113]

(iv) İstikrarla değil de, karşılıklı olarak resesyon ve canlanmayla ilintili dördüncü koşulumuz sadece sermaye mallarının çeşitli yaşam sürelerine sahip olduğu, zamanla eskidiği ve hepsinin de uzun ömürlü olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Böylece, yatırım oranı belli bir minimumun altına düşerse, sermayenin marjinal etkinliğinin yatırımı bu minimumun üzerine çıkarmaya yetecek kadar artması sadece bir zaman sorunudur (diğer unsurlarda meydana gelen dalgalanmalar istisna). Benzer şekilde, tabii ki, yatırım daha önceki düzeyin çok üstünde gerçekleşirse, diğer unsurlarda telâfi edici bir gelişme olmadıkça, sermayenin marjinal etkinliğinin resesyon yaratacak bir biçimde azalması sadece bir zaman sorunudur.

Bu nedenle, diğer istikrar koşullarımız çerçevesinde ortaya konan sınırlamalar dâhilinde ortaya çıkabilecek canlanma ve resesyon dereceleri, ye-

113) Ücret birimindeki değişmelerin etkisi 19. Kısımda detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

terince uzun bir süre varlığını sürdürürse ve diğer unsurlarda meydana gelen değişmelerin müdahalesine maruz kalmazsa, aynı güçler önceden olduğu gibi yönü tersine döndürünceye kadar zıt yönde ters bir harekete neden olacaktır.

Böylelikle, bu dört koşulumuz, fiilen yaşadığımız deneyimin önde gelen veçhelerini açıklama açısından uygundur. Yani söz konusu dört koşul, istihdamda ve fiyatlarda her iki yönde de vahim boyutlara ulaşacak dalgalanmalardan uzak kalarak, tam istihdamın hissedilebilir derecede altında ve istihdamda meydana gelebilecek bir azalmanın yaşamı tehlikeye sokacak minimum istihdamın hissedilebilir derecede üstünde olan bir durum arasında gidip gelmemiz açısından uygundur.

Ancak, 'doğal' eğilimler yani bu eğilimleri düzeltmeye yönelik tedbirler olmadığında sürüp gitmesi gerekli olan eğilimlerce belirlenen ortalama durumun, temel kanunlar tarafından oluşturulduğu sonucuna varmamalıyız. Yukarıdaki koşulların işlemesinin kuralı, dünyayı olduğu ya da olageldiği gibi ele alan gözlemlere ilişkin bir gerçek olup, değiştirilemeyecek gerekli bir ilke olma özelliği taşımamaktadır.

KİTAP V

PARASAL ÜCRETLER VE FİYATLAR

19. KISIM
PARASAL ÜCRETLERDEKİ DEĞİŞMELER

I

Klâsik teori iktisadî sistemi varsayılan parasal ücret akışkanlığı temelinde kendi kendini sözüm ona düzenleme özelliğinde olduğu düşüncesine dayandırma ve parasal ücretlerdeki katılığın iktisadî sistemin bozulmasının nedeni olarak değerlendirme alışkanlığında olduğundan, parasal ücretlerde meydana gelen bir değişmenin etkilerinin daha önceki kısımlarda incelenmiş olması bir avantaj sağlayabilirdi.

Bununla birlikte, parasal ücretlerde meydana gelen bir değişmenin ortaya çıkaracağı sonuçlar karmaşık bir niteliğe sahip olduğundan, teorimizi tam anlamıyla geliştirmeden bu hususu tartışmak da mümkün değildi. Klâsik teorinin de varsaydığı gibi, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın belli koşullarda çıktıyı uyarma yeteneği vardır. Bu teoriden benim ayrıldığım nokta, öncelikle yaptığım analiz farklılığı nedeniyledir. Bu nedenle, okuyucu benim yöntemim konusunda bilgi sahibi oluncaya kadar, bu husus açıkça ortaya konmamıştır.

Anladığım kadarıyla, genellikle kabul edilen açıklama oldukça basittir. Birazdan aşağıda da tartışacağımız gibi, dolambaçlı yansımalara dayanmamaktadır. Tartışma basitçe, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın, *ceteris paribus*, nihaî ürünün fiyatını azaltarak talebi uyaracağı ve bu nedenle de, çıktı ve istihdamı, emeğin kabul ettiği parasal ücret azalışı, (veri donanım çerçevesinde) çıktı artırıldığında emeğin marjinal etkinliği-

nin azalmasıyla dengeleninceye kadar artıracağıdır.

En ham haliyle, bu, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın talebi etkilemeyeceğini varsaymakla aynı anlama gelmektedir. Derneşik talebin para miktarıyla paranın gelir dolaşım hızının çarpımına bağlı olduğunu ve parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın para miktarını ya da paranın gelir dolaşım hızını azaltması için ortada hiçbir açık neden olmadığını tartışarak, talebin etkilenmesi gerekmediğini düşünen iktisatçılar olabilir. Ya da ücretler düştüğünden, kârların artacağını bile tartışabilirler. Ancak, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın, işçilerin satın alma gücünü azaltarak derneşik talep üzerinde *belli* etkiler yaratacağı, buna karşın, parasal geliri azaltılmayan diğer unsurlara yönelik reel talebin, fiyatların azalmasıyla uyarılacağı ve parasal ücretlerde meydana gelen bir azalma karşısında emek talebi esnekliği birden küçük olmadığı sürece, işçilerin derneşik talebinin yükselen istihdam hacmi nedeniyle artmasının oldukça muhtemel olduğuna ilişkin fikir birliğine varmanın daha alışılmış bir husus olduğunu düşünüyorum. Böylelikle, yeni denge oluştuğunda, belki de, pratikte hiçbir gerçekliği olmayan belli alışılmadık sınırların bulunduğu durum dışında zaten mümkün olmayan istihdamdan daha fazla istihdam söz konusu olacaktır.

Benim düşüncem böylesi bir analiz tipinden ya da yukarıdaki gibi böylesi gözlemlerin arkasında yatan analizden tümüyle farklıdır. Zira yukarıda belirtilenler, birçok iktisatçının konuştukları ve yazdıklarını ifade ettiği halde, konuşulan ve yazılanların altında yatan analizin detaylı bir biçimde ortaya konmadığını düşünüyorum.

Bununla birlikte, bu tür bir düşünce çizgisi şu noktaya ulaşacak gibi görünmektedir. Veri bir sanayide, elimizde bir ürüne ait değişik fiyat ve miktar bileşimini gösteren talep şedülü bulunmaktadır. Bunun yanında, çeşitli maliyetlerle üretilen ve değişik fiyat ve miktar bileşimlerini gösteren arz şedülü vardır. Bu iki şedülün yanı sıra diğer maliyetlerin değişmediği varsayımı altında (çıktıda meydana gelen değişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan maliyet dışında) veri sanayide farklı ücret düzeylerindeki istihdam miktarını gösteren emek talebi şedülü bulunmaktadır. Emek talebi eğrisi üzerindeki her nokta, emek talebi esnekliğini vermektedir. O halde bu durum, önemli sayılabilecek bir değişikliğe maruz bırakılmadan tümüyle söz konusu sanayi için kullanılabilir ve benzer bir uslamlamayla, tüm sanayiye ilişkin olarak farklı ücret düzeyleri ve istihdam miktar bileşimlerini gösteren emek talebi şedülünün bulunduğu varsayılır. Bu tartış-

manın parasal ücret ya da reel ücret temelinde yapılıp yapılmadığının hiçbir şeyi değiştirmeyeceği düşünülür. Parasal ücret cinsinden düşünüyorsak, tabii ki, para değerindeki değişmeler karşısında düzeltme yapmamız gerekecektir. Ancak, bu durum, fiyatlar, parasal ücretlerde meydana gelen değişmelerle aynı oranda değişmediğinden, tartışmaya ilişkin genel eğilimi değiştirmeyecektir.

Tartışmanın temeli buysa (yok değilse, neyin temel oluşturacağını bilmiyorum), bu tümüyle yanıltıcı olacaktır. Zira belli sanayilerdeki talep şedülleri sadece diğer sanayilerdeki arz ve talep şedüllerinin doğasına ve derneşik efektif talep miktarına göre oluşturulur. Bu nedenle, derneşik talebin sabit olduğu varsayımından vazgeçmedikçe, tartışmayı tümüyle sanayiye yönlendirmek geçersiz olacaktır. Yine de bu varsayım tartışmayı *ignoratio elenchi*'ye indirgemektedir. Zira kimse, *derneşik efektif talep önceden olduğu gibi değişmeden kaldığında,* parasal ücretlerde meydana gelen bir azalışın, istihdamda meydana gelen bir artışla birlikte gelişeceği ifadesini inkâr etmek istememektedir. Üzerinde konuşulan konu, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın (yani ücret birimiyle ölçüldüğünde bir ölçüye kadar büyük olan), parasal olarak ölçülen ve değişmeden kalan derneşik efektif taleple birlikte gelişip gelişmeyeceği ya da hiç değilse, derneşik efektif talepte, parasal ücretlerde meydana gelen azalış oranında olmayan bir azalışla birlikte görülüp görülmeyeceğidir. Ancak, klâsik teori, belli bir sanayiye ilişkin olarak ulaştığı sonuçları benzetişim yaparak bir bütün olarak diğer sanayiye yönelik olarak kullanma imkânına sahip değilse, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın istihdam üzerinde yaratacağı etkinin ne olacağına ilişkin sorunun cevabı hiçbir şekilde verilemeyecektir. Bunun nedeni ise sorunu çözmeye yönelik hiçbir analiz yöntemine sahip olmamasıdır. Profesör Pigou'nun *Theory of Unemployment* adlı kitabı klâsik teoriden alınabildiği kadar alınmış bir örnek olarak görülmektedir. Ortaya koyduğu sonuç ise bir bütün olarak fiilî istihdam hacmini neyin belirlediği sorununa uygulandığında, söz konusu teorinin sunabileceği hiçbir şeyin olmadığını çarpıcı bir biçimde ortaya koymasıdır.[114]

II

O zaman, soruna cevap vermede bize ait analiz yöntemini uygulamaya koyalım. Söz konusu yöntem iki kısımdan oluşmaktadır. (1) Parasal üc-

114) Bu kısmın Prof. Pigou'nun *Theory of Unemployment* adlı Ekinde detaylı olarak eleştirilmiştir.

retlerde meydana gelen bir azalma, *ceteris paribus*, tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve faiz oranının toplum açısından bir bütün olarak önceden olduğu gibi aynı olduğu anlamında ele alındığında, *ceteris paribus*, istihdamı doğrudan artırır mı? (2) Parasal ücretlerde meydana gelen bir azalma, belirtilen bu üç unsur üzerindeki belli ya da olası yansımalarıyla istihdamı belli bir yönde etkilemede belli ya da olası bir eğilime sahip midir?

Önceki kısımlarda ilk soruya olumsuz cevap vermiştik. Zira istihdam hacminin sadece ücret birimiyle ölçülen efektif talep hacmiyle ilintili olduğunu ve tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranı değişmezse, beklenen tüketim ve beklenen yatırım toplamı olan efektif talebin değişemeyeceğini göstermiştik. Bu unsurlarda bir değişme olmadan, girişimciler istihdamı tümüyle artırırlarsa, elde edecekleri gelir arz fiyatını karşılayamayacaktır.

Belki de bu, olayların gelişimini bu konuyla ilgili en benimsenen hipoteze yani girişimcilerin başlangıçta parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın bu etkiyi yaratmasını *beklemelerine* dayanarak ele alırsak, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın, 'üretim maliyetini azaltması nedeniyle' istihdamı artıracağı biçiminde elde edilen ham sonucu çürütmeye yardımcı olacaktır. Gerçekte, kendi maliyetlerinin azaldığını gören bireysel girimcinin başlangıçta ürettiği ürüne yönelik talebin yansımalarını görmezden gelmesi ve öncekine göre daha fazla çıktıyı kârla satabileceği varsayımına dayanarak hareket etmesi imkânsız değildir. Girişimciler bu beklenti temelinde hareket ederlerse, kârlarını artırmada başarılı olacaklar mıdır? Sadece toplumun marjinal tüketim eğilimi bire eşit olduğunda, gelirde meydana gelen artış ve tüketimde meydana gelen artış arasında bir açık olmayacaktır. Ya da yatırımlarda, sadece sermayenin marjinal etkinlikleri şedülünün faiz oranına nazaran artmasıyla ortaya çıkacak olan gelirde meydana gelen artış ve tüketimde meydana gelen bir artış arasındaki açığa tekabül eden bir artış söz konusu ise bu gerçekleşecektir.

Böylelikle, artan çıktı nedeniyle gerçekleşen gelir, girişimcileri hayal kırıklığına uğratacak ve marjinal tüketim eğilimi bire eşit ya da parasal ücretlerde meydana gelen bir azalma, sermayenin marjinal etkinliği şedülünü faiz oranına ve dolayısıyla da, yatırım miktarına nazaran artırma etkisine sahip oluncaya kadar istihdam eski düzeyine gerileyecektir. Zira girişimciler halka, çıktılarını beklenen fiyattan satabilirlerse, gelirleriyle, carî yatırım miktarından daha fazla tasarruf yapabilecekleri bir ölçekte bir is-

tihdam imkânı sağlarlarsa, bu farka eşit bir kayıpla karşılaşacaklardır. Bu da, parasal ücret düzeyi ne olursa olsun kesinlikle ortaya çıkan bir durumdur. En iyi ihtimâlle, hayal kırıklığına uğradıkları tarih, artan işletme sermayesi biçimindeki yatırımları bu boşluğu doldurıncaya kadar geçen süre çerçevesinde ertelenecektir.

Böylelikle, parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın, bir bütün olarak toplumun tüketim eğilimi ya da sermayenin marjinal etkinlikleri şedülü ya da faiz oranı üzerindeki yansımaları dışında istihdamı uzun soluklu olarak artırma etkisi olmayacaktır. Parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın etkilerini, söz konusu azalmanın bu üç unsur üzerindeki olası etkilerini izlemenin dışında analiz etme yöntemi yoktur.

Uygulamada, söz konusu unsurlar üzerinde ortaya çıkan en önemli yansımalar şunlardır:

(1) Parasal ücretlerde meydana gelen bir azalma bir ölçüde fiyatları azaltacaktır. Bu nedenle, *(a)* ücretlilerden, marjinal ilk maliyete giren ve elde ettikleri karşılıkları azalmamış olan diğer unsurlara ve *(b)* girişimcilerden para cinsinden belli gelirlerinin sabitlenmesi garanti altına alınmış rantiyere doğru reel gelirin yeniden dağılımı söz konusu olacaktır.

Bu yeniden dağılımının bir bütün olarak toplumun tüketim eğilimi üzerindeki etkisi ne olacaktır? Ücret elde edenlerden diğer unsurlara doğru gerçekleşen transfer, tüketim eğilimini muhtemelen azaltacaktır. Girişimcilerden rantiyerlere doğru gerçekleşen transferin etkisi daha şüpheli bir durum arz etmektedir. Ancak, rantiyerler bir bütün olarak toplumun zengin kesimini temsil ediyorsa ve bunların yaşam standartları pek esnek olmadığından, ortaya çıkacak etki arzulanabilir bir etki olmayacaktır. Tahmin edebileceğimiz tek şey, her şey hesaba katıldığında ortaya çıkacak olan net sonuçtur. Bunun ise istenilenin aksine bir sonuç doğurması çok olasıdır.

(2) Açık bir sistemi ele alıyorsak ve parasal ücretlerin azalması, *yurtdışı parasal ücretlere nazaran* meydana gelen bir parasal ücret azalması ise her iki ücretin de ortak bir birim üzerinden azalması, ortaya çıkan değişmenin yatırım açısından istenen bir değişme olduğu açıktır. Zira bu durum, ticaret dengesini artırma eğilimine sokacaktır. Bu, tabii ki, avantajın tarifelerde, kotalarda v.s.'de meydana gelen bir değişmeyle dengelenmediğini varsaymaktadır. İstihdamı artırmak için parasal ücretlerin azaltılmasının sağladığı etkinliğe olan geleneksel inancın büyük gücü Birleşik Devletler'le karşılaştırıldığında İngiltere'de daha gelişmiş olması, muhtemelen

Birleşik Devletler'in, bizimle karşılaştırıldığında, kapalı bir sistem olmasına bağlanabilir.

(3) Açık bir sistemde, parasal ücretlerin azaltılması, ticaret dengesini artırsa da, ticaret hadlerini kötüleştirmesi muhtemeldir. Böylelikle, yeni istihdam edilenlerin reel gelirlerinin dışında olanların reel gelirinde, tüketim eğilimini artıracak bir azalma ortaya çıkacaktır.

(4) Parasal ücretlerdeki azalmanın, *gelecekteki parasal ücretlere göre bir azalma* biçiminde olması bekleniyorsa, bu değişiklik yatırımın lehine olacaktır. Bunun nedeni ise daha önce de yukarıda gördüğümüz gibi, bu gelişme sermayenin marjinal etkinliğini artırmasına karşın söz konusu gelişme aynı nedenlerle tüketim lehine de olabileceğidir. Diğer taraftan, bu azalama, parasal ücretlerin gelecekte daha da azalması beklentisine ya da böylesi ciddi bir ihtimâle neden oluyorsa, bu durum kesinlikle zıt bir etkiyi ortaya çıkaracaktır. Zira meydana gelen azalma, sermayenin marjinal etkinliğini azaltacak ve hem yatırım ve hem de tüketimin ertelenmesine yol açacaktır.

(5) Genellikle fiyatlarda ve parasal ücretlerde meydana gelen belli bir azalma sonucunda ücret ödemelerinin azalması, gelir ödemesi ve ticarî işlemler amacıyla elde nakit bulundurma ihtiyacını azaltacaktır. Bu nedenle, bir bütün olarak toplumun *pro tanto* likidite tercihi şedülünü azaltacaktır. *Ceteris paribus*, bu da faiz oranını azaltacak ve bu gelişme de yatırımın lehine olacaktır. Bununla birlikte, bu durumda, gelecekle ilgili beklentinin etkisi, (4)'de ele alınanların tersi yönde gelişecektir. Zira ücretlerin ve fiyatların gelecekte yeniden artması bekleniyorsa, arzulanan tepki, kısa dönemli ödünçlerden ziyade uzun dönemli ödünçler üzerinde daha az görülecektir. Bundan başka, parasal ücretlerin azalması, genel hoşnutsuzluk yaratarak siyasî güvenin bozulmasına neden olursa, bu nedenle likidite tercihindeki artış, aktif dolaşım dışında kalan nakit paranın dengelenmesinden daha öte bir işlev üstlenecektir.

(6) Parasal ücretlerin özel bir neden çerçevesinde azaltılması daima bireysel girişimci ya da sanayi açısından avantajlı olduğundan, parasal ücretlerde yapılacak genel bir indirim (fiilî etkileri farklı olsa da), girişimcilerin zihnindeki sermayenin marjinal etkinliğine ilişkin yersiz pesimist tahmin biçimindeki fasit daireyi kırabilecek ve işi normal beklenti çerçevesine oturtabilecek optimist bir ortamın yaratılmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan, işçiler parasal ücretlerde yapılacak genel bir azalmanın yaratacağı etkiler konusunda işverenleri gibi aynı hatayı yaparlarsa, işçilerin

yaşayacağı sıkıntı bu uygun unsuru dengeleyebilecektir. Kural olarak, tüm sanayilerde parasal ücretlerde eşanlı ve eşit bir azalmanın sağlanmasının bir yolu bulunmadığından, tüm işçilerin kendilerine yönelik özel parasal ücretin azaltılmasına karşı direnmeleri menfaatlerine olacaktır. Gerçekte, işverenlerin parasal ücret pazarlıklarının söz konusu ücretlerin indirilmesi yönünde revize edilmesi için geliştirdikleri harekete verilen tepki, artan fiyatların bir sonucu olarak reel ücretlerin tedricen ve otomatik olarak azalmasına karşı verilen tepkiden daha güçlüdür.

(7) Diğer taraftan, büyük borç yükleri nedeniyle girişimciler üzerinde ortaya çıkan olumsuz etki kısmen parasal ücretlerin azaltılmasıyla dengelenebilir. Gerçekte, ücretler ve fiyatlar daha da düşerse, ağır borç yükü altındaki girişimcilerin utancı acz noktasına ulaşabilir. Bunun da yatırımınlar üzerindeki etkisi olumsuz olur. Bundan başka, düşük fiyat düzeyinin millî borcun reel yükü ve dolayısıyla da, vergileme üzerindeki etkisi, iş çevrelerine ilişkin güveni olumsuz yönde etkiler.

Karmaşık bir yapı sergileyen gerçek dünyada, ücretlerin azaltılmasına ilişkin mümkün olabilecek tüm tepkiler bunlardan ibaret değildir. Ancak, yukarıda belirtilenlerin, bu konuda çoğunlukla görülen en önemli tepkiler olduğunu düşünüyorum.

Bu nedenle, tartışmamızı kapalı sistemle sınırlar ve reel gelirlerin yeniden dağılımının toplumun harcama eğilimi üzerindeki yansımalarına ilişkin umut edilecek hiçbir şey olmadığını varsayarsak, buradan ortaya çıkacak sonuç, umudumuzu, (4)'de belirtilen sermayenin artan marjinal etkinliği ya da (5)'de ele alınan faiz oranı sonucunda yatırımın iyileşmesine dayanarak parasal ücretlerin azaltılmasının istihdamda yaratacağı olumlu etkiye bağlamamamız gerektiğidir. Bu iki ihtimâli detaylı bir biçimde ele alalım.

Sermayenin marjinal etkinliği lehine bir artış biçiminde ortaya çıkan beklenmedik bir gelişme, parasal ücretlerin dibe vuracağına inanılması ve dolayısıyla da, bu noktadan sonra söz konusu ücretlerin yukarı yönlü hareket edeceğinin beklenmesi biçimindedir. En olumsuz beklenmedik gelişme, ücretlerin aşağı doğru yavaş yavaş düşmesi ve ücretlerde meydana gelen her azalmanın, ücretlerin gelecekte korunacağına ilişkin güvenin azalmasını beraberinde getirmesidir. Zayıflayan efektif talep dönemine girdiğimizde, parasal ücretlerde aniden meydana gelen büyük bir azalma söz konusu ücretleri öylesine düşük bir düzeye indirir ki, kimse bu düşüşün sınırsız bir biçimde devam ederek efektif talebin güçlenmesini sağla-

yacak olumlu bir durum olduğuna inanmaz. Ancak, bu sadece serbest ücret pazarlığı sistemi çerçevesinde alınacak idarî bir karar ve nadiren gerçekleştirilebilecek pratik bir siyasî girişimle önlenebilir. Diğer taraftan, ücretlerin sert bir biçimde sabitlenmesi ve maddî bir değişiklik gerçekleştiremeyecek duruma getirilmesi, parasal ücretlerin depresyonlara tedrici bir biçimde aşağı doğru meylederek eşlik etmesinden, yani işsizlik miktarında, diyelim ki, her yüzde 1'lik bir artışın parasal ücretin ılımlı bir biçimde azalmasının beklenmesinden daha iyidir. Örneğin, ücretlerin gelecek yıl, diyelim ki, yüzde 2 oranında azalacağı beklentisi, aynı dönem zarfında ödenebilecek faiz miktarındaki yüzde 2'lik artışın kabaca eşdeğeri olacaktır. Aynı gözlemler *mutatis mutandis* boom durumuna da uygulanabilir.

Buradan çıkan sonuç, -sermayenin marjinal etkinliği söz konusu olduğunda- fiilî dèneyimler ve günümüz dünyasının kurumlarınm, işsizlik miktarının değişmelerine tekabül eden esnek politikalar yerine katı ücret politikaları uygulama amacını gütmeleridir.

Bu nedenle, iktisadî sistemin kendi kendini düzenleme niteliğine inananların tartışmalarının dayanağı, bunun farkında olduklarına inanmasam da, ücret ve fiyat düzeyinin azalmasının para talebi üzerine olan etkisidir. Para miktarı ücret ve fiyat düzeyinin fonksiyonuysa, gerçekte, bu yönde bir umut beslemenin fazlaca bir anlamı yoktur. Ancak, para miktarı hemen hemen sabitlenmişse, ücret birimi cinsinden para miktarının parasal ücretlerde yeterli bir indirim yapılmak suretiyle sınırsız bir biçimde artırılacağı aşikârdır. Para miktarının gelire oranı genellikle büyük ölçüde artırılır. Bu artışın sınırı, ücret maliyetinin ilk maliyete ve marjinal ilk maliyetin diğer unsurlarının azalan ücret birimine verdiği tepki oranına bağlıdır.

Bu nedenle, para miktarını değiştirmeden ücretleri azaltarak ve ücret düzeyini değiştirmeden para miktarını artırarak faiz oranı üzerinde teorik olarak en azından aynı etkiyi yaratma imkânımız vardır. Buradan çıkan sonuç, tam istihdamı sağlamanın bir yolu olarak, ücret indirimlerinin para miktarım artırma yöntemiyle aynı sınırlamalara tâbi olduğudur. Yatırımı optimum düzeye çıkarmanın bir aracı olarak para miktarında meydana gelen artışların etkinliğini sınırlayan yukarıda belirtilen aynı nedenler, ücret indirimlerine de *mutatis mutandis* uygulanır. Para miktarında meydana gelen ılımlı bir artışın uzun dönem faiz oranı üzerinde yaratabileceği hiç de uygun olmayan etkiye karşın, ölçüsüz bir biçimde gerçekleştirilen artış da güven üzerinde saptırıcı etkide bulunarak sağlayabileceği di-

ğer avantajları önleyebilir. Bu nedenle, parasal ücretlerde meydana gelen ılımlı bir azalma nasıl uygun düşmezse, ölçüsüz bir değişme de, uygulanabilir olsa da güveni bozacaktır.

Bu nedenle, esnek ücret politikasının sürekli tam istihdam durumunu sürdürebileceğine inanmak için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır. Açık piyasa para politikasının da bu sonucu sağlayacağına inanmamız için de bir neden yoktur. İktisadî sistem bu çizgide kendi kendini düzenleyemez.

Gerçekte, tam istihdamın altında, emek her zaman için kendine ait para talebini ücret biriminden ziyade faiz oranını tam istihdam düzeyiyle örtüşen bir noktaya getiren gerekli parayı bollaştıracak düzeye getirmek üzere harekete geçecek bir durumda olsaydı, aslında bankacılık sistemi yerine sendikalarca tam istihdamı amaçlayan para yönetimine sahip olmamız gerekirdi.

Bununla birlikte, esnek ücret politikası ve esnek para politikası, analitik olarak, aynı şeyler olduğu halde, bunlar ücret birimi cinsinden para miktarını değiştirmenin alternatif araçları oldukça, diğer açılardan aralarında dünya kadar fark olduğu da bir gerçektir. Okuyucuya dikkat çeken dört düşünceyi hatırlatmaya çalışayım

(i) Ücret politikasının kararnameyle belirlendiği sosyalleştirilmiş bir toplum dışında, her işçi sınıfı kategorisi için yeknesak bir ücret indirimi sağlayacak bir araç bulunmamaktadır. Sonuç, hiçbir sosyal adalet ya da iktisadî bir çareyle onaylanamayacak tedrici, düzensiz değişmeler serisi çerçevesinde mümkün olur ve zaman kaybına neden olan ve felâketle sonuçlanan mücadelelerden sonra tamamlanır. Pazarlık konusunda zayıf kalanlar bu gelişmelere katlanmak zorunda kalacaklardır. Diğer taraftan, para miktarındaki değişme hâlihazırda, açık piyasa politikası ya da benzeri tedbirler çerçevesinde çoğu hükümetlerin gücü içindedir. İnsan doğası ve kurumlarımız açısından, esnek para politikasından elde edilemeyen avantajlar, esnek ücret politikasından elde edilmedikçe, esnek ücret politikasını esnek para politikasına tercih etmek ancak aptalların işi olacaktır. Bundan başka, diğer şeylerin eşit olması halinde, uygulanması kolay olan bir yöntem, uygulama imkânı olmayan yönteme tercih edilecektir.

(ii) Parasal ücretler esnek değilse, fiyatlarda böylesi değişmelerin ortaya çıkması (yani marjinal maliyetin ötesinde diğer düşünüşler çerçevesinde belirlenen 'yönetilen' ya da tekel fiyatlarından ayrı olarak), temelde bundan elde edilen çıktı artırıldığında mevcut donanımın azalan marjinal

üretkenliğine tekabül edecektir. Böylelikle, emek ve karşılığı para cinsinden sabit olan diğer unsurlar arasında, özellikle rantiye sınıf ve sabit bir firma, kurum ya da Devlette çalışan sabit gelirli kişiler arasında mümkün olabilen en uygun eşitlik böyle sağlanmış olur. Önemli sınıflar herhangi bir durumda para cinsinden sabit bir karşılığa sahiplerse, sosyal adalet ve sosyal yararlılık görevini, *tüm* unsurların para cinsinden karşılığı bir ölçüde esnek değilse, en iyi şekilde yerine getirecektir. Para cinsinden karşılaştırmalı olarak esnek olmayan gelire sahip büyük gruplar söz konusu olduğunda, esnek para politikasından elde edilemeyen avantajlar, esnek ücret politikasından elde edilmedikçe, esnek ücret politikasını esnek para politikasına tercih edenler sadece adil olmayan kişiler olacaktır.

(iii) Ücret birimi cinsinden para miktarını ücret birimini azaltarak artırma yöntemi borç yükünü orantılı olarak artırır. Buna karşın, ücret birimini değiştirmeden para miktarını artırarak aynı sonucu ortaya çıkaran yöntem zıt bir etki yaratır. Birçok borç türünün aşırı yükü söz konusu olduğunda, esnek ücret politikasını tercih edenler deneyimsiz kişiler olacaktır.

(iv) Düşen faiz oranı düşen ücret düzeyi sonucunda ortaya çıkacaksa, yukarıda belirtilen nedenler çerçevesinde, sermayenin marjinal etkinliğinde çifte sürüklenme ve yatırımların ertelenmesinde ve dolaysıyla da, canlanmanın geciktirilmesinde çifte neden söz konusudur.

III

Bu nedenle, emek, tedrici olarak azalan istihdam koşullarına, tedrici olarak azalan parasal ücrette hizmet sunarak cevap vermiş olsaydı, bunun, kural olarak, reel ücretleri azaltma etkisi olmayabilir ve çıktı hacmi üzerinde ters etki yaratarak artırma etkisi olabilirdi. Bu politikanın başlıca sonucu, içinde yaşadığımız toplum gibi bir iktisadî toplumda belki de fiyatlarda işletme hesaplamalarını boşa çıkaracak bir biçimde sert değişiklikler yaratarak büyük bir istikrarsızlığın ortaya çıkması şeklinde olacaktır. Esnek ücret politikasının, genel olarak bir tür *laissez-faire* sisteminin doğru ve uygun bir tamamlayıcısı olduğunu varsaymak, gerçeği yansıtmamaktadır. Esnek ücret politikası sadece ani, sağlam ve birçok özelliği olan değişikliklerin kararnameler yoluyla gerçekleştirildiği oldukça otoriter bir toplumda başarı elde edecektir. Bu politikanın İtalya, Almanya ya da Rusya'da işleyebileceği düşünülebilse de, aynı başarıyı Fransa'da, Birleşik Devletler'de ya da İngiltere'de sağlayamayacaktır.

Avustralya'da olduğu gibi, kanun yoluyla reel ücretleri sabitleme girişi-

minde bulunulsaydı, bu reel ücret düzeyine tekabül edecek belli bir istihdam düzeyi söz konusu olabilecekti. Kapalı bir sistemde, fiilî istihdam düzeyi, bu düzeyle örtüşen oranın altında olan ya da olmayan yatırım oranına göre, bu düzey ve istihdamın olmadığı düzey arasında sert bir biçimde dalgalanabilecekti. Buna karşın fiyatlar, yatırımlar, bu düzeyin altında olduğunda sıfır ve üzerinde olduğunda da sınırsız bir biçimde gelişeceği kritik noktaya ulaştığında, istikrarsız bir denge durumunda olacaktır. İstikrar unsuru, hiç değilse, para miktarının faiz oranı ve yatırımm kritik düzeyde kalmasını sağlayan sermayenin marjinal etkinliği arasında ilişki kurabildiği bir parasal ücret düzeyinin daima bulunabileceği bir düzeyde belirlenen para miktarını kontrol eden unsurlarda aranmalıdır. Bu olayda istihdam sabittir (kanunî reel ücretlere uygun düzeyde), parasal ücretler ve fiyatlarsa, bu yatırım oranını uygun bir düzeyde kalmasını sağlayacak derecede hızla dalgalanacaktır. Fiilen Avustralya'da yaşanan durumda çözüm yolu, kısmen amacına ulaşmada kaçınılmaz yetersizliği olan yasama sisteminden uzaklaşılmasıyla ve kısmen de Avustralya'nın bir kapalı sistem olmaması çerçevesinde bulunmuştur. Böylece, parasal ücretler düzeyinin bizatihi kendisi yabancı yatırım düzeyinin ve dolaysıyla da, toplam yatırımın determinantı olmasına karşın ticaret hadlerinin reel ücretler üzerindeki etkisi önemlidir.

Bu düşüncelerin ışığı altında, istikrarlı bir genel parasal ücret düzeyinin sağlanmasının kapalı bir sistem açısından en tavsiye edilebilecek bir politika olduğu fikrini taşıyorum. Bu karşın aynı sonuçların açık bir sistemde elde edilebilmesi, dalgalı kurlarla dünyanın geri kalan kısmıyla dengenin sağlanabilmesi gerekir. Belli sanayilerdeki ücretlerin nispî olarak azalandan nispî olarak artana doğru yapılacak transferi kolaylaştıracak bir biçimde esnek olmasının avantajları vardır. Ancak, bir bütün olarak parasal ücret düzeyi, hiç değilse kısa dönede, mümkün olduğu kadar istikrarlı bir düzeyde tutulmalıdır.

Bu politika, fiyat düzeyinde oldukça istikrarlı sayılabilecek bir durumun ortaya çıkmasını sağlayacaktır-en azından, esnek ücret politikasından daha istikrarlı bir durum. 'Yönetilen' ya da tekel fiyatlarından ayrı olarak, fiyat düzeyi sadece kısa dönemde, istihdam hacmindeki değişmelerin marjinal ilk maliyeti etkilemesine cevap verecek bir biçimde değişecektir. Buna karşın fiyat düzeyi uzun dönemde yeni teknikler ve yeni ya da artan donanım nedeniyle üretim maliyetindeki değişmelere cevap verecek bir biçimde değişecektir.

Bununla birlikte, istihdamda büyük dalgalanmalar söz konusu ise fiyat düzeyinde hatırı sayılır dalgalanmaların olacağı doğrudur. Ancak, yukarıda da belirttiğim gibi, dalgalanmalar, esnek ücret politikasında olduğundan daha az olacaktır.

Böylelikle, sert ücret politikasında fiyatların istikrarı, kısa dönemde istihdam dalgalanmalarından uzak durulması kaydıyla mümkün olacaktır. Diğer taraftan, uzun dönemde, ücretleri istikrah bir biçimde tutarken, teknik ve donanımda meydana gelen değişmeyle fiyatların yavaş yavaş düşmesini sağlayan bir politika ve fiyatları istikrarlı bir biçimde tutarken, ücretlerin yavaş yavaş artmasını sağlayan bir politika arasında tercihte bulunma durumundayız. Benim tercihim, fiyatları istikrarlı bir biçimde tutarak, ücretlerin yavaş yavaş artmasını sağlayan bir politikadan yanadır. Bunun nedeni, gelecekte yüksek fiyatların düşük fiyatlara nazaran veri tam istihdam düzeyinde fiilî istihdam düzeyini sağlayacağını beklemenin daha kolay olması ve borcun tedrici olarak azalan yükünün sosyal avantajlar, gelişen sanayilerin çürümesini önlemek üzere düzenlemeye gitme kolaylığı ve parasal ücretlerin ılımlı bir biçimde artacağının hissedilmesinin sağladığı psikolojik cesaret gerçeğidir. Ancak, bununla hiçbir temel ilke ortaya konmamaktadır ve bu beni, tartışmayı detaylı bir biçimde ele almak biçiminde ortaya koyduğum şu anki amacımın ötesine sürüklemektedir.

19. Kısma Ek
Prof. Pigou'nun *Theory of Unemployment* Adlı Kitabı Üzerine

Prof. Pigou *Theory of Unemployment* adlı kitabında istihdam hacmini iki temel unsura bağlamaktadır. Bunlar, (1) işçilerin anlaştıkları reel ücret oranları ve (2) Reel Emek Talebi Fonksiyonunun şeklidir. Kitabın ana kısımları, reel emek talebi fonksiyonunun şeklinin belirlenmesiyle ilgilidir. İşçilerin reel ücret değil de parasal ücret konusunda anlaşma yapmış olmaları gerçeğini bilmezlikten gelmemektedir. Ancak, gerçekte, ücret mallarına bölünen parasal ücret oranlarının talep edilen reel ücret oranı olarak ölçülebileceği varsayılmaktadır.

Pigou'nun, Reel Emek Talebi Fonksiyonu üzerine 'araştırmanın başlangıç noktasını oluşturan' denklemler olarak bahsettikleri, *Theory of Unemployment* adlı kitabının 9. sayfasında yer almaktadır. Analizinin uygulamalarına ilişkin ortaya koyduğu zımnî varsayımlar tartışmasının başlangıcında yer aldığından özetlemeye çalışacağım.

Profesör Pigou sanayileri, 'ülkede ücret malları üretimiyle iştigal edenler ve satışı yurtdışı ücret malı talebi yaratan ihracat edilebilir mal üretimiyle iştigal edenler' ve 'diğer' sanayiler olarak ayırıma tabi tutmuştur: Bunlara sırasıyla ücret malları sanayi ve ücret dışı mallar sanayi olarak adlandırmak uygun olacaktır. x kadar kişinin ücret malları sanayinde ve y kadar kişinin de ücret dışı mallar sanayinde istihdam edildiğini varsaymaktadır. x kadar kişinin ücret malları çıktısının değerini $F(x)$ ve genel ücret oranı-

nı $F'(x)$ olarak göstermektedir. Bu, ifade etmekten geri kalmasa da, marjinal ücret maliyetinin, marjinal ilk maliyete eşit olmasıyla aynı şeydir.[115] Dahası, $x + y = \emptyset(x)$ olduğunu yani ücret malları sanayinde istihdam edilenlerin sayısının, toplam istihdamın bir fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır. Daha sonra, derneşik reel emek talebi esnekliğini (*quaesitum*'u yani Reel Emek Talebi Fonksiyonunu) şu şekilde göstermektedir,

$$E_r = \frac{\emptyset'(x)}{\emptyset(x)} \cdot \frac{F'(x)}{F''(x)}$$

Bu notasyon ve benim kullanacağım notasyon arasında önemli bir fark olmadığından, kullanılacak notasyonda değişlik yapılmayacaktır. Profesör Pigou'nun ücret malları ve 'diğer mallarını', sırasıyla benim tüketim mallarımla ve yatırım mallarımla özdeşleştirebildiğimiz ölçüde, ücret birimi cinsinden ücret malları sanayilerindeki çıktının değeri olarak ifade ettiği $\frac{F(x)}{F'(x)}$, benim ifade ettiğim Cw ile aynıdır. Bunun ötesinde, fonksiyonu (ücret mallarının tüketim mallarıyla özdeşleştirilmesine konu olan), yukarıda istihdam çarpanı k' olarak adlandırdığım hususun fonksiyonudur. Zira

böylece $$\Delta x = k'\Delta y$$

$$\emptyset'(x) = 1 + \frac{1}{k'}$$

115) Marjinal ücret maliyeti, marjinal ilk maliyete eşitleme hatasının kaynağı, beki de, marjinal ücret maliyeti kavramının anlamındaki belirsizliktir. *Marjinal ücret maliyeti* kavramım, ilâve ücret maliyeti dışında, ilâve bir maliyete katlanılmıyorsa, ilâve bir birim çıktının maliyeti ya da ilâve bir birim çıktıyı, mevcut donanım ve istihdam edilmemiş unsurların yardımıyla en iktisadî yoldan üretmede katlanılan ilâve ücret anlamında kullanabiliriz. İlk ifade tarzında, maliyete ilâve edilecek ilâve girişimciliği ya da işletme sermayesini ya da emek dışında herhangi bir şeyi ilâve emekle bir bileşim içinde ele almamaktayız. Hatta donanımı küçük bir emek gücünün gerçekleştirebileceği yıpranmadan daha hızlı yıpranmasına neden olacak ilâve emeği bile işin dışında tutmaktayız. İlk ifade tarzında, emek dışındaki hiçbir maliyet unsurunu marjinal ilk maliyete sokamadığımızdan, tabii ki, marjinal ücret maliyeti, marjinal ilk maliyete eşittir. Ancak, dayandığı varsayımının uygulamada nadiren gerçekleşmesi söz konusu ise de, bu öncül temelinde yürütülen bir analizin sonuçlarının uygulama imkânı yoktur. Zira uygulamada ilâve emeği diğer unsurların uygun bir biçimde ilâveleriyle bir araya getirmeyi reddedecek kadar aptal değiliz ve bu nedenle de, varsayım sadece emek dışındaki tüm unsurların tam anlamıyla kullanıldığı varsayıldığında uygulanabilecektir.

Böylece, Profesör Pigou'nun 'derneşik reel emek talebi fonksiyonu', her zaman için kendimizi marjinal emek maliyetinin, marjinal ilk maliyete eşit olduğu özel durumla sınırlamamız koşuluyla, benim kısmen sanayideki fizikî ve teknik koşulların bileşimine ve kısmen de ücret malları tüketim eğilimine dayanan ifademin bir karışımına benzemektedir.

İstihdam miktarını belirlemek için, Profesör Pigou 'reel emek talebini', emek arz fonksiyonuyla birleştirmektedir. Bunun reel ücretten başka bir şeyin fonksiyonu olmadığını varsaymaktadır. Ancak, aynı zamanda da varsaydığı gibi, reel ücret malları sanayinde istihdam edilen x sayıdaki kişinin fonksiyonudur. Bu da, mevcut reel ücret düzeyindeki toplam emek arzının x'den başkaca hiçbir şeyin fonksiyonu olmadığını varsaymakla aynı şeydir. Demek ki, n, $F'(x)$ reel ücret düzeyindeki mevcut emek arzı olduğunda $n=\chi(x)$'dir.

Böylelikle, her türlü karışıklıktan uzak tutulduğunda, Profesör Pigou'nun analizi, aşağıdaki eşitliklerden fiilî istihdam hacmini ortaya çıkarma girişimi olarak ortaya çıkmaktadır.

$$x+y=\phi(x)$$

ve

$$n=\chi(x)$$

Ancak, üç bilinmeyene karşı, iki denklem bulunmaktadır. Pigou, $n=x+y$ eşitliğini kullanarak bu güçlüğü geçiştirmeye çalışmaktadır. Bu da, tabii ki, dar anlamda gönülsüz işsizliğin olmadığı yani geçerli reel ücret düzeyinde mevcut tim emeğin gerçekte istihdam edildiği anlamına gelmektedir. Bu durumda x,

$$\phi(x) = \chi(x)$$

eşitliğini sağlayan bir değere sahiptir ve x'in değerinin (diyelim ki) n_1'e eşit olduğunu bulduğumuzda, y de $\chi(n_1)$-n_1'e ve toplam istihdam n'de $\chi(n_1)$'e eşit olmalıdır.

Bir an için durup, bunun ne anlama geldiğini düşünmek iyi olacaktır. Bunun anlamı, emek arz fonksiyonu değişirse, veri reel ücret düzeyinde daha fazla emeğin bulunabileceğidir (böylece, n_1+dn_1, $\phi(x) = \chi(x)$ denklemini sağlayan x'in değeridir), ücret dışı mallar sanayilerinin mallarına olan talep de, bu sanayilerdeki istihdam artışının $\phi(n_1+dn_1)$ ve $\chi(n_1+dn_1)$ arasındaki eşitliği koruyacak düzeydedir. Derneşik istihdamın değişebil-

mesinin tek yolu, sırasıyla ücret malları ve ücret dışı mallar satın alma eğiliminin, *y*'de meydana gelen bir artışın, *x*'de meydana gelen büyük bir azalışla birlikte görülmesiyle değişikliğe uğramasıdır.

$n=x+y$ eşitliği varsayımı, tabii ki, emeğin daima kendi reel ücretini belirleyebilecek bir durumda olması anlamına gelmektedir. Böylelikle, emeğin daima kendi reel ücretini belirleyebilecek bir durumda olması, ücret dışı mallar sanayilerinin çıktısına olan talebin yukarıda belirtilen kanunlara uyması anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, faiz oranının daima kendini tam istihdamı sağlayacak bir biçimde sermayenin marjinal etkinliği şedülüne uyduracağı varsayılmıştır. Bu varsayım olmadan Profesör Pigou'nun varsayımı çöker ve istihdam hacminin ne olacağının belirlenmesi hususunda işlevini yitirir. Gerçekte, Profesör Pigou'nun emek arz fonksiyonundaki değişme nedeniyle değil de, (örneğin) faiz oranı ya da güven çerçevesinde yatırım oranında meydana gelen değişmelere (ücret dışı mallar sanayilerinde değişiklikler) hiç atıfta bulunmadan bir işsizlik teorisi ortaya koymuş olması tuhaftır.

Bu nedenle, kitabına '*Theory of Unemployment*' adını vermiş olması hatalı bir adlandırmadır. Kitabı gerçekten bu konu üzerinde durmamaktadır. Kitap, emek arzı veri iken, tam istihdam koşulları sağlandığında istihdamın ne olacağını tartışmaktadır. Derneşik reel emek talebi esnekliği kavramının amacı, *tam* istihdamın, emek arz fonksiyonunda meydana gelen veri bir topyekûn yer değiştirmeye tekabül edecek bir biçimde ne kadar artacağını ya da azalacağını göstermektir. Ya da -alternatif olarak belki de daha iyisi- Pigou'nun kitabını, veri olan herhangi bir istihdam düzeyine tekabül edecek reel ücret düzeyini belirleyen fonksiyonel ilişkinin nedensel olmayan temellerde incelenmesi olarak değerlendirebiliriz. Ancak, kitap, *fiilî* istihdam düzeyini neyin belirlediğini ortaya koyamamaktadır ve gönülsüz işsizlik sorununu doğrudan ele almamaktadır.

Profesör Pigou gönülsüz işsizlik sonunu yukarıda ele aldığım anlamda inkâr etmiş olsaydı, belki de böyle yapacak, analizinin nasıl bir uygulama imkânına sahip olacağını kestirmek mümkün olmayacaktı. Zira *x* ve *y* yani sırasıyla ücret malları ve ücret dışı mallar sanayilerindeki istihdam arasındaki bağlantıyı neyin belirlediğini tartışmaması hatadır.

Bundan başka, Profesör Pigou, emeğin belli sınırlar içinde veri reel ücret konusunda değil de, parasal ücret konusunda anlaşmaya varabileceği hususunda hemfikirdir. Ancak, bu durumda, emek arz fonksiyonu $F'(x)$'ın fonksiyonun yanı sıra ücret mallarının parasal fiyatlarının da bir

fonksiyonudur. Buradan çıkan sonuç, önceki analizin çöktüğü ve bu ilâve bilinmeyen için, ilâve bir eşitliğin konması gerektiğidir. Her şeyi tek bir şeyin fonksiyonu olarak ele almanın ve tüm kısmî diferansiyellerin ortadan kalktığını varsayma dışında hiçbir gelişme ortaya koyamayan sahte matematiksel yöntemlerin hazırladıkları tuzaklar bundan daha iyi gösterilemezdi. Zira daha sonradan başkaca değişkenler olduğunun kabul edilmesinin ve bu konuda yazılmış her şeyin bir kez daha yazmadan işi sürdürmenin hiçbir faydası yoktur. Böylelikle, (belli sınırlar içinde) emeğin üzerinde anlaştığı parasal ücretlerse, ücret mallarının parasal fiyatını neyin belirlediğini bilmediğimiz sürece, $n=x+y$ olduğunu varsaysak bile, elimizdeki veriler yetersiz demektir. Zira ücret mallarının parasal fiyatı, derneşik istihdam miktarına bağlı olacaktır. Bu nedenle, ücret mallarının parasal fiyatını bilmediğimiz sürece, derneşik istihdamın ne olacağını ve derneşik istihdamı bilmediğimiz sürece de, ücret mallarının parasal fiyatının ne olacağını söyleyemeyiz. Daha önce de söylemiş olduğum gibi, bir eşitliğimiz bulunmaktadır. Yine de, reel ücretlerden ziyade parasal ücret rijiditesi konusundaki geçici bir varsayım, teorimizi gerçeğe yaklaştırabilirdi. Örneğin, kargaşa, belirsizlik ve büyük fiyat dalgalanmalarının görüldüğü 1924-1934 yılları arasında İngiltere'deki parasal ücretler yüzde 6'lık bir sınır içinde istikrarlıydı ama reel ücretler yüzde 20'den fazla bir salınım göstermişti. Bir teorinin, parasal ücretlerin, diğer durumlarda olduğu gibi, sabitlendiği (ya da belli bir sınır içinde olduğu) duruma uygulanamadığı sürece, genel teori olarak iddia edilmesi mümkün değildir. Siyasetçiler, parasal ücretlerin oldukça esnek olması gereği konusundaki şikâyetlerinde haklıdırlar. Ancak, bir teorisyenin tarafsız bir biçimde işin her iki yönüyle de ilgilenmesi gerekir. Bilimsel bir teori gerçeklerin kendi varsayımlarını teyit etme gereksinimi duymaz.

Profesör Pigou özellikle parasal ücretlerde meydana gelen bir azalmanın etkilerini ele almaya başladığında, belli bir cevap elde edebilmek için açıkça (fikrimce) bir kez daha birkaç veriyi işin içine soktu. Marjinal ilk maliyet marjinal ücret maliyetine eşitse, parasal ücretler azaltıldığında, ücret dışı gelir edenlerin gelirlerinin, sadece ele aldığımız konunun tam da tartışma noktasını oluşturan istihdam miktarı değişmezse geçerli olacak olan ücret geliri elde edenlerin geliriyle aynı oranda değişeceği tartışmasını (*op.cit.*, s. 101) reddederek işe başlamıştır. Ancak, bir sonraki sayfada (*op.cit.*, s. 102) varsayımını, tam da üzerinde tartıştığımız biçimde istihdam miktarı değişirse geçerli olacağını gösterdiği 'ücret dışı gelir elde

edenlerin parasal gelirlerine başlangıçta hiçbir şey olmayacağı' biçiminde ele alarak aynı hatayı yapmıştır. Gerçekte, verilerimizde diğer unsurları dâhil etmediğimiz sürece verilebilecek bir cevap *bulunmamaktadır.*

Emeğin aslında veri reel ücret için değil de (reel ücretlerin belli bir minimumun altına düşmemesi koşuluyla) parasal ücret için anlaşma yaptığının kabul edilmesinin analizi etkilemesi, bu durumda tartışma açısından çok önemli olan ve daha fazla emeğin yüksek bir reel ücret dışında bulunamaması varsayımının çökmesinin ortaya konmasıyla da gösterilebilir. Örneğin, Profesör Pigou, reel ücret düzeyinin veri olduğu yani tam istihdama ulaşılmış olduğundan, düşük reel ücret düzeyinde ilâve işçi bulunamayacağını varsayarak, çarpan teorisini reddetmiştir (*op.cit.*, s. 75). Bu varsayım çerçevesinde tartışma tabii ki doğrudur. Ancak, bu alıntıda Profesör Pigou, pratik politikaya ilişkin bir öneriyi eleştirmektedir. İstatistiklerde İngiltere'de işsizlik 2,000,000'u aştığında (yani mevcut parasal ücret düzeyinde çalışmak isteyenler 2,000,000 kişi olduğunda), parasal ücrete göre yaşam maliyetlerinde, ne kadar ılımlı olursa olsun, meydana gelen bir artışın, emek piyasasından 2,000,000 kişiden daha fazlasının geri çekilmesine neden olacağını varsaymak için gerçeklerden inanılmaz ölçülerde uzaklaşılmış olması gerekir.

Profesör Pigou'nun kitabının, *ılımlı bir biçimde de olsa, parasal ücrete göre yaşam maliyetlerinde meydana gelen bir artışın, emek piyasasından mevcut işsiz sayısından daha fazlasının geri çekilmesine neden olacağının* varsayılmasıyla kaleme alındığını vurgulamak önemlidir.

Bundan başka, Profesör Pigou bu alıntıda (*op.cit.*, s. 75), bayındırlık işlerinin bir sonucu olarak 'ikincil' istihdama karşı olarak geliştirdiği tartışmanın, aynı varsayımlar temelinde, aynı politika nedeniyle ortaya çıkan 'birincil' istihdamın artması kadar vahim olduğuna dikkat etmemiştir. Zira ücret malları sanayilerde hâkim olan reel ücret oranı veri olduğunda, - gerçekte, ücret dışı gelir elde edenlerin ücret malları tüketimlerini azaltmaları dışında- istihdamın hangi şekilde olursa olsun artması mümkün değildir. Zira birincil istihdamda ilk kez yer alanlar, reel ücreti ve dolayısıyla da (varsayımına göre), daha önce başka yerde istihdam edilen emeğin geri çekilmesine neden olan ücret malları tüketimlerini tahminen artıracaktır. Yine de Profesör Pigou açık bir biçimde birincil istihdamın artması ihtimâlini kabul etmektedir. Birincil ve ikincil istihdamı birbirinden ayıran çizgi, sağlam sağduyusunun kötü teorisine ağır basmasını durduran kritik psikolojik nokta gibi görünmektedir.

Varsayımlar ve analizdeki yukarıda belirtilen farklılıkların neden olduğu sonuçların farklığı, Profesör Pigou'nun görüşlerini toparladığı aşağıdaki şu önemli alıntı yardımıyla ortaya konabilir: 'İşçiler arasında tam anlamıyla serbest rekabetin olduğu ve emek mobilitesinin tam olduğu bir durumda, ilişkinin doğası (yani insanların üzerinde anlaşmaya vardıkları reel ücret oranları ve emek talebi fonksiyonu arasında) çok basit hale gelecektir. Ücret oranlarıyla, herkesin istihdam edildiği talep arasında güçlü bir eğilim geçerli olacaktır. Bu nedenle de, istikrarlı koşullar söz konusu olduğunda herkes istihdam edilecektir. Sonuç, herhangi bir zamanda mevcut olacak böylesi bir işsizliğin tümüyle talep koşullarında meydana gelen değişmenin sürekli olarak yer alacak olması ve friksiyonel dirençlerin uygun ücret düzenlemelerinin anlık olarak yapılmasını önlemesidir'.[116]

Pigou sözlerini, işsizliğin, öncelikle reel emek talebindeki değişmelere kendini yeterince uyduramadığı ücret politikası nedeniyle ortaya çıktığını belirterek tamamlamaktadır (*op.cit.*, s. 253).

Böylelikle, Profesör Pigou uzun dönemde işsizliğin ücret düzenlemeleriyle tedavi edilebileceğine inanmaktadır.[117] Buna karşın ben, reel ücretlerin (sadece istihdamın marjinal külfeti tarafından belirlenmiş minimumuna konu olan) öncelikle 'ücret düzenlemeleri' (bunların kimi yansımaları olabilir) tarafından değil de, Profesör Pigou'nun, eğer haklıysam, formel şemasına dâhil etme başarısını gösteremediği sistemin kimi (özellikle sermayenin marjinal etkinliği şedülü ve faiz oranı arasında) unsurlarınca belirlendiğine inanıyorum.

Son olarak, Profesör Pigou 'İşsizliğin Nedenleri' konusuna geldiğinde, aynen benim de yaptığım gibi, talepteki dalgalanmalardan bahsederek doğru bir noktaya temas etmiş olmaktadır. Ancak, talebi Reel Emek Talebi Fonksiyonuyla özdeşleştirmekte, ancak Reel Emek Talebi Fonksiyonunu tanımında ne kadar dar kalıplar içinde kalmış olduğu konusunda unutkanlık göstermektedir. Zira Reel Emek Talebi Fonksiyonu (daha önce yukarıda da gördüğümüz gibi) iki unsurdan *başkaca* bir şeye dayanmamaktadır. Bunlar da, (1) veri çevre içinde istihdam edilen toplam işçi sayısı ve tüketeceklerini karşılamak üzere ücret malları sanayilerinde istihdam edilmesi gerekenlerin sayısı arasındaki ilişki ve (2) ücret malları sa-

116) *op.cit.*, s. 217.

117) Bunun, faiz oranındaki tepkiler nedeniyle ortaya çıktığına dair hiçbir belirti ya da düşünce bulunmamaktadır.

nayilerindeki marjinal üretkenlik. Yine de *Theory of Unemployment* adlı kitabının V. Kısmında veri olan 'reel emek talebindeki' dalgalanmalar önemlidir. 'Reel emek talebi' güçlü kısa dönem dalgalanmalarına karşı hassas bir unsur olarak ele alınmakta (*op.cit.* Bölüm V, vi-xii kısımlar) ve bu değişikliklere karşı duyarlılık gösteren ücret politikasındaki yetersizlikle birlikte 'reel emek talebindeki' salınımlar büyük ölçüde ticarî çevrimlere neden olmaktadır. Okuyucu açısından tüm bunlar, ilk bakışta makul ve bildik şeylermiş gibi gelmektedir. Zira tanımlara geri dönülüp bakılmadığı sürece, 'reel emek talebindeki salınımlar' okuyucuyu, 'derneşik talepteki dalgalanmalar' olarak ifade ettiğimde sevk etmek istediğim şeyle aynı düşünceye yönlendirecektir. Ancak, 'reel emek talebindeki salınımların' tanımına geri dönersek, tüm bunların hepsi makul olma özelliğini kaybeder. Zira dünyada kısa dönemli keskin dalgalanmalara bu unsurdan daha fazla konu olan bir başka unsur bulunmamaktadır.

Profesör Pigou'nun 'reel emek talebi' tanım olarak ücret malları sanayilerindeki üretimin fizikî koşullarını ifade eden $F(x)$'ten ve ücret malları sanayilerindeki istihdam ve veri düzeyde bulunan bu sanayilere tekabül eden toplam istihdamı ifade eden $\emptyset(x)$'e bağlıdır. Bu fonksiyonların her iki durumda da, uzun dönemde tedrici olmasının dışında, değişme gereğine ilişkin bir neden bulmak kolay görünmemektedir. Bunların ticarî çevrim süresince dalgalanacağını varsaymak için de ortada hiçbir neden bulunmamaktadır. Zira $F(x)$ sadece yavaş bir biçimde değişebilir ve teknik olarak gelişen bir toplumda bu sadece ileriye doğru olabilir. Buna karşın $\emptyset(x)$, işçi sınıfının tutumluluğunun hızla geliştiğini ya da daha genel olarak, tüketim eğiliminin hızlı bir biçimde topyekûn yer değiştirdiğini varsaymadığımız sürece, istikrarlı bir durumda kalacaktır. Bu nedenle, reel emek talebinin ticarî çevrim boyunca hemen hemen sabit kalmasını beklemek zorundayım. Profesör Pigou'nun analizinden istikrarlı olmayan unsuru yani istihdamdaki dalgalanmalar olgusunun en altında yer alan yatırım ölçeğindeki dalgalanmaları ele almadığını tekrar ediyorum.

Profesör Pigou'nun işsizlik teorisini uzun uzadıya eleştirmem, onun, klâsik okulun diğer iktisatçılarından daha eleştiriye açık olarak görünmesi nedeniyle değil, konuyla ilgili olarak yapmış olduğu girişimin, tanıtmak istediğim klâsik işsizlik teorisini kesin bir biçimde ortaya koyan tek kişi olması nedeniyledir. Böylelikle, bu teoriye yönelik olarak geliştirilen sunuma karşı olan itirazlarımı ortaya koyma sorumluluğu bana düşmektedir.

20. KISIM
İSTİHDAM FONKSİYONU[118]

I

3. Kısımda istihdamı N, bu istihdam düzeyindeki çıktının derneşik arz fiyatıyla ilişkilendiren derneşik arz fonksiyonunu $Z = \phi(N)$ olarak tanımladık. İstihdam fonksiyonu, derneşik arz fonksiyonundan aslında sadece derneşik arz fonksiyonunun tersi olması ve ücret birimiyle tanımlanması çerçevesinde ayrılır. İstihdam fonksiyonunun amacı, bir bütün olarak bir firmaya ya da sanayiye yönlendirilen ücret birimiyle ölçülen efektif talep miktarıyla, çıktının arz fiyatını ilişkilendiren istihdam miktarını ortaya koymaktır. Böylelikle, ücret birimi cinsinden ölçülen ve bir firmaya ya da sanayiye yönlendirilen efektif talep miktarı D_{wr}, söz konusu bir firma ya da sanayide istihdam fonksiyonu $N_r = F_r(D_{wr})$ biçiminde verilen istihdam miktarını ortaya çıkarır. Ya da daha genel olarak ifade edersek, D_{wr}'yi toplam efektif talebin D_w yegâne fonksiyonu olduğunu varsayma hakkımız olduğunu düşünürsek, istihdam fonksiyonu $N_r = F_r(D_w)$ şeklinde yazılabilecektir. Demek ki, efektif talep D_w olduğunda, r sanayinde N kadar kişi istihdam edilecektir.

Bu kısımda, istihdam fonksiyonunun belli özelliklerini ortaya koyacağız. Ancak, bu özelliklerin ilgisi ne olursa olsun, istihdam fonksiyonunun sıradan arz eğrisi yerine ikâme edilmesinin bu kitabın yöntemi ve amaçları açısından uyumlu olmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, bu ikâme, belirsiz niceliksel nitelikte olan birimlerin hiçbirine yer vermeden kendimizi sınırlama kararı aldığımız birimler cinsinden ilgili gerçekleri ifade et-

118) Cebirden (haklı olarak) hoşlanmayanlar, 20. Kısmın ilk alt başlığına bakmadıklarında pek bir şey kaybetmeyeceklerdir.

mesidir. İkincisi ise söz konusu ikâmenin, sıradan arz eğrisinin sağlayabileceğinden daha kolay bir biçimde, aşağıda belirtilen nedenlerle, veri çevrede yer alan tek bir sanayi ya da firmadan farklı olarak, *bir bütün olarak* sanayinin ve çıktının sorunlarını ele alması açısından elverişli olmasıdır.

Belli bir metaya ait sıradan talep eğrisi, toplumda yer alan kişilerin gelirleri çerçevesinde kimi varsayımlara dayanılarak çizilmiştir ve gelir değiştiğinde de yeniden çizilmelidir. Benzer şekilde, belli bir metaya ait sıradan arz eğrisi bir bütün olarak sanayiye ilişkin çıktı çerçevesinde kimi varsayımlara dayanılarak çizilir ve derneşik sanayi çıktısı değiştiğinde, söz konusu arz eğrisi de değişir. Bu nedenle, tekil sanayilerin derneşik istihdamda meydana gelen değişmelere verdiği tepkiyi incelerken, her bir sanayiye ilişkin tek bir talep eğrisiyle değil de, tek bir talep eğrisiyle birlikte, *derneşik* istihdama ilişkin farklı varsayımlara tekabül eden böylesine iki eğriyi ele alıyoruz. Bununla birlikte, istihdam fonksiyonu söz konusu olduğunda, tümüyle, bir bütün olarak istihdamda meydana gelen değişmeleri yansıtan sanayiye ilişkin bir fonksiyona ulaşmak daha kolaydır.

Yukarıda 18. Kısımda veri olarak alman diğer unsurların yanında tüketim eğiliminin de veri olarak alındığını ve yatırım oranındaki değişmelere karşı istihdamda meydana gelen değişmelerin incelendiğini varsayarak işe başlayalım. Bu varsayımla ilgili olarak, ücret birimi cinsinden her efektif talep düzeyine tekabül eden derneşik istihdam olacaktır ve bu efektif talep, tüketim ve yatırım arasında belli oranlarda bölüşülecektir. Bundan başka, her efektif talep düzeyi, veri bir gelir dağılımına tekabül edecektir. Bu nedenle, farklı sanayiler arasında, veri bir derneşik efektif talebe tekabül eden tek bir derneşik efektif talep dağılımının söz konusunu olduğunu varsaymak da fena olmaz.

Bu bize, her sanayideki istihdam miktarının ne kadarının, veri derneşik istihdam düzeyine tekabül edeceğini belirlememizi sağlar. Demek ki, bu da, ücret birimiyle ölçülen her derneşik efektif talebe tekabül eden her bir sanayiye ilişkin istihdam miktarını vermektedir. Böylelikle de, yukarıda $N_r = F_r(D_w)$ biçiminde tanımlanan bir sanayinin istihdam fonksiyonunun ikinci şekline ilişkin koşullar sağlanmış olur. Böylece, bu koşullar çerçevesinde, tekil istihdam fonksiyonunun, veri efektif talebe tekabül eden, tüm sanayiye ilişkin istihdam fonksiyonunun, her bir sanayinin istihdam fonksiyonunun toplamına eşit olması anlamında katkı yapan bir özelliğe sahip olması avantajını elde bulunduruyoruz. Yani,

$$F(D_w) = N = \Sigma N_r = \Sigma F_r(D_w)$$

Şimdi de, istihdam esnekliğini tanımlayalım. Veri bir sanayiye ilişkin istihdam esnekliği,

$$e_{er} = \frac{dN_r}{dD_{wr}} \frac{D_{wr}}{N_r}$$

biçimindedir ve sanayinin ürettiği çıktıyı satın alması için harcanması beklenen ücret birimlerinin sayısında meydana gelen değişme karşında, sanayide istihdam edilen emek birimleri sayısında meydana gelen değişmeyi ölçmektedir. Sanayinin istihdam esnekliğini bir bütün olarak

$$e_e = \frac{dD}{dD_w} \frac{D_w}{N}$$

şeklinde yazabiliriz.

Çıktıyı yeterince tatmin edici bir biçimde ölçebilecek bir yöntem bulabilmemiz, ücret birimi cinsinden daha fazla efektif talep çıktıya yönlendirildiğinde, herhangi bir sanayideki çıktı artış oranını ölçen çıktı ya da üretim esnekliği olarak adlandırabileceğimiz kavramı tanımlamamız konusunda yararlı olacaktır yani,

$$e_{or} = \frac{dO_r}{dD_{wr}} \frac{D_{wr}}{O_r}$$

Fiyat düzeyinin marjinal ilk maliyete eşit olduğunu varsayarsak,

$$\Delta D_{wr} = \frac{1}{1-e_{or}} \Delta P_r$$

eşitliğini elde ederiz. P_r, beklenen kârı göstermektedir.[119] Buradan hare-

---

119) *pwr*, ücret birimi cinsinden bir birim çıktının beklenen fiyatıysa,

$$\Delta D_{wr} = \Delta(p_{wr}O_r) = p_{wr}\Delta O_r + O_r\Delta p_{wr} = \frac{D_{wr}}{O_r} \cdot \Delta O_r + O_r\Delta p_{wr}$$

böylece, $(O_r\Delta p_{wr}) = \Delta D_{wr}(1 - e_{Or})$

ya da $\Delta D_{wr} = \frac{O_r\Delta p_{wr}}{1 - e_{Or}}$

$O_r\Delta p_{wr} = \Delta D_{wr} - p_{wr}\Delta O_r$

$= \Delta D_{wr}$ - (Marjinal ilk maliyet) ΔO

$= \Delta P$

Bu nedenle de, $\Delta D_{wr} = \frac{1}{1 - e_{Or}} \Delta P_r$

ketle, $e_{or} = 0$ ise yani sanayiye ait çıktı tam anlamıyla inelâtikse, artan efektif talebinin tümünün girişimci tarafından kâr olarak yani $\Delta D_{wr} = \Delta P_r$ ele geçirilmesi beklenir. Buna karşın, $e_{or} = 1$ ise yani çıktı esnekliği *bir*'e eşitse, artan efektif talebin hiçbir kısmının kâr olarak ele geçirilmesi beklenmez, tümü marjinal ilk maliyete giren unsurlar tarafından massedilir.

Bundan başka, bir sanayinin çıktısı, söz konusu sanayide istihdam edilen emeğin $\emptyset(N_r)$ fonksiyonu ise

$$\frac{1-e_{or}}{e_{or}} = -\frac{N_r\emptyset'' (N_r)}{P_{wr}\{\emptyset'(N_r)\}^2}$$

elde ederiz.[120] p_{wr}, ücret birimi cinsinden bir birim çıktının beklenen fiyatıdır. Böylelikle, $e_{or} = 1$, artan istihdama karşı sabit getirinin olduğu anlamına gelmektedir.

Klâsik teori reel ücretlerin daima emeğin marjinal külfetine eşit olduğunu varsaydığından ve istihdam arttığında emeğin marjinal külfeti de arttığından, reel ücretler azaltıldığında, *ceteris paribus*, emek arzı azalacaktır. Bu da uygulamada, harcamaları ücret birimi cinsinden artırmanın imkânsız olduğunu varsaymak demektir. Bu doğru olsaydı, istihdam esnekliği kavramının kullanım alanı olmayacaktı. Bundan başka, bu olayda, harcamaları para cinsinden artırarak istihdamı artırmak imkânsız olacaktı. Zira parasal ücretler, artan parasal harcamalarla orantılı olarak artacak, dolayısıyla da, ücret birimi cinsinden harcamalarda artış olmayacak ve sonuç olarak da istihdamda artış gerçekleşmeyecekti. Ancak, klâsik varsayım geçerli olmazsa, reel ücretler, tanımsal olarak, tam istihdam düzeyinin oluşacağı noktada emeğin marjinal külfetine eşitlenecek biçimde düşünceye kadar, harcamaları para cinsinden artırarak istihdamı artırmak mümkün olacaktır.

Genellikle, tabii ki, e_{or} sıfır ilâ bir arasında bir değere sahip olacaktır. Parasal harcama arttığında, fiyatların artması (ücret birimi cinsinden) yani reel ücretlerin düşmesi, bu nedenle, ücret birimi cinsinden harcamalara karşılık olarak gerçekleşen çıktı esnekliğine bağlıdır.

---

120) $D_{wr} = P_{wr}O_r$

$$1 = P_{wr}\frac{DO_r}{dD_{wr}} + O_r\frac{dp_{wr}}{dD_{wr}}$$

$$= e_{or} - \frac{N_r\emptyset'' (N_r)}{\{\emptyset'(N_r)\}^2}\frac{e_{er}}{p_{wr}}$$

Efektif talepte D_{wr} meydana gelen değişmelere karşılık beklenen fiyat esnekliği p_{wr} yani

$$\frac{dp_{wr}}{dD_{wr}} \frac{D_{wr}}{O_r}$$

e'_{pr} olarak yazılabilir.

$O_r.P_{wr} = D_{wr}$ olduğundan,

$$\frac{dO_r}{dD_{wr}} \cdot \frac{D_{wr}}{O_r} + \frac{dp_{wr}}{dD_{wr}} \cdot \frac{D_{wr}}{P_{wr}} = 1$$

ya da $$e_{pr} + e_{or} = 1$$

elde ederiz. Demek ki, efektif talepteki değişmelere (ücret birimi cinsinden ölçülen) karşı ortaya çıkan fiyat ve çıktı esnekliklerinin toplamı bire eşittir. Bu kanuna göre efektif talep, kısmen çıktıyı ve kısmen de fiyatı etkilemek suretiyle kullanılmış olur.

Sanayiyi bir bütün olarak ele alıyorsak ve çıktının bir bütün olarak ölçülebileceği bir birime sahip olduğumuzu varsaymaya hazırlanmışsak, aynı tartışmanın kullanılması mümkündür.

Bu nedenle,

$$e'_p + e_o = 1\text{'dir}$$

ve r eki bir bütün olarak sanayiye uygulanmamıştır.

Şimdi de değerleri ücret birimi cinsinden değil de para cinsinden ölçelim ve bu durumda elde edilen sonuçları bir bütün olarak sanayiyle ilgili olarak genişletelim.

W bir birim emeğin parasal ücretini ve p de para cinsinden bir birim çıktının bir bütün olarak beklenen fiyatını ifade ederse, para cinsinden ölçülen efektif talepteki değişmelere karşı parasal fiyat esnekliği için $e_p \left(=\frac{Ddp}{pdD}\right)$'i ve para cinsinden ölçülen efektif talepteki değişmelere karşı parasal ücret esnekliği için $e_w \left(=\frac{DdW}{WdD}\right)$'i yazabiliriz. Bundan sonra,

$$e_p = 1 = e_o(1 - e_w')^{(121)}$$

eşitliği kolaylıkla gösterilebilir.

Bir sonraki kısımda da göreceğimiz gibi, bu eşitlik, genelleştirilmiş paranın miktar teorisinin ilk adımıdır. $e_0 = 0$ ve $e_w = 1$ ise çıktı değişmeyecek ve fiyatlar, para cinsinden efektif talepteki değişmeyle aynı oranda artacaktır. Aksi takdirde daha küçük oranda artacaktır.

II

İstihdam fonksiyonuna geri dönelim. Buraya kadar, her efektif talep ya da derneşik efektif talep düzeyine, her bireysel sanayinin ürünleri arasında tek bir efektif talep dağılımının tekabül ettiğini varsaydık.

Şimdi, derneşik harcama değiştiğinde, bireysel sanayinin ürünlerine tekabül eden harcama, genelde, aynı oranda değişmeyecektir. Bu kısmen kişiler, gelirleri arttığında, her sanayiden satın aldıkları ürün miktarını değiştirmeyecek olmamaları ve kısmen de farklı emtianın fiyatlarının yapılacak harcamalar üzerinde farklı derecelerde tepki verecek olması nedeniyledir.

---

121) $p = p_w.W$ ve $D = D_w.$ *olduğundan,*

$$\Delta p = W\Delta P_w + \frac{P}{W}\Delta W$$

$$= W.e'_p \frac{P_w}{D_w}\Delta D_w + \frac{P}{W}\Delta W$$

$$= e'_p \frac{P}{D}\left(\Delta D - \frac{D}{W}\right) + \frac{P}{W}\Delta W$$

$$= e'_p \frac{P}{D}\Delta D + \Delta W \frac{P}{W}(1 - e'_p)$$

dolayısıyla

$$e_p = \frac{D\Delta p}{p\Delta D} = e'_p + \frac{D}{p\Delta D} \cdot \frac{\Delta W.p}{W}(1 - e'_p)$$

$$= e'_p + e_w(1 - e'_p)$$

$$= 1 - e_o + (1 - e_p).$$

Buradan hareketle, gelir artışının birden fazla yol kullanılarak harcanabileceğini kabul edersek, buraya kadar istihdamda meydana gelen bir değişmenin sadece derneşik efektif talepte meydana gelen değişmeye bağlı olduğu biçimde ele aldığımız varsayımın ilk bakışta iyi olduğu sonucuna ulaşılır. Zira derneşik talep artışının, değişik emtia arasında dağılımı, istihdam hacmini etkileyebilecektir.

Örneğin, artan talep büyük ölçüde oldukça yüksek istihdam esnekliği olan ürünlere yönlendirilirse, istihdamda meydana gelen derneşik artış, düşük istihdam esnekliği olan ürünlere yönlendirildiğinde ortaya çıkan artıştan fazla olacaktır.

Aynı şekilde, talebin yönü nispî olarak düşük istihdam esnekliği olan ürünlerin lehine olacak bir biçimde yönlendirildiğinde, istihdam, derneşik talepte hiçbir değişme meydana gelmeden azalabilecektir.

Bu düşünceler özellikle gelecekteki bir tarihte talebin miktarı ya da yönünde meydana gelecek değişmenin önceden öngörülememesi anlamında kısa dönemli bir olguyla ilgilendiğimizde önemlidir. Kimi ürünlerin üretilmesi zaman ister, dolayısıyla da, söz konusu ürünlerin arzını hızlı bir biçimde artırmak imkânsızdır.

Böylelikle, ilâve talep hiçbir şeyi göz önüne almadan bu ürünlere yönlendirilirse, ortaya çıkacak istihdam esnekliği düşük olacaktır. Yeterli dikkat gösterilse de, söz konusu ürünlerin istihdam esnekliği bire yaklaşacaktır.

Bu bağlamda, üretim dönemi kavramının temel önemini keşfettim. Söylemek istediğim[122], *n* kadar bir üretim dönemine sahip bir ürün maksimum istihdam esnekliğini sağlıyorsa, bu ürüne yönelik talepteki değişmelere ilişkin olarak *n* kadar zaman birimi ölçüsünde gereken dikkat gösterilecektir. Açıktır ki, tüketim malları bu anlamda bir bütün olarak ele alındığında, her üretken süreçte sürecin en son aşamasını oluşturduğundan, en uzun üretim dönemine sahiptir. Böylelikle, efektif talebin artışına yönelik ilk itici güç tüketim artışından kaynaklanıyorsa, başlangıçtaki istihdam esnekliği, söz konusu itici gücün yatırım artışından gelmesi durumunda ortaya çıkan istihdam esnekliğine nazaran nihaî denge düzeyinin daha da altına düşecektir. Bundan başka, artan talep, nispî olarak düşük istihdam esnekliğine sahip ürünlere yönlendirilirse, söz konusu ürünün büyük bir kısmı işletmelerin ve küçük bir kısmı ise ücret elde edenlerin

122) Bu, her zaman yapıla gelen tanımla özdeş değildir. Ancak, düşüncenin önemini kapsadığını düşünüyorum.

ve ilk maliyete giren diğer unsurların gelirlerini şişirecektir. Bunun olası sonucu ise gelir artışı sonucunda girişimcilerin, ücret elde edenlerin yapabileceğinden daha fazla tasarruf yapma ihtimâline sahip olmaları nedeniyle ortaya çıkacak yansımalar harcama açısından bir ölçüde pek istenmeyecektir. Bununla birlikte, iki durum arasındaki ayırım, ortaya çıkacak tepkilerin büyük bir kısmı her ikisinde de hemen hemen aynı olacağından abartılmamalıdır.[123]

Bununla beraber, talepte gelecekte meydana gelecek değişmeye ilişkin olarak girişimcilerin çok önceden haberleri olsa da, yatırımdaki veri artışa tepki olarak başlangıçtaki istihdam esnekliği üretimin her aşamasında stok ve kapasite fazlalığı olmadığı sürece nihaî denge değeri kadar büyük olması mümkün değildir. Diğer taraftan, stok fazlalığının tükenmesinin yatırımın artırdığı miktarı dengeleme etkisi olacaktır. Başlangıçta üretimin her aşamasında kimi fazlalıkların olacağını varsayarsak, ilk istihdam esnekliği bire yaklaşacaktır. Arz artışının üretimin ilk aşamalarından uygun bir oranda artarak gelmesinden önce, stoklar massedildiğinde esneklik tümüyle azalacak, yeni denge durumuna yaklaşıldıkça yeniden bire doğru yaklaşacaktır. Bununla birlikte, istihdam arttıkça ya da faiz oranı artarsa daha fazla harcama massedecek rant unsurları söz konusu olduğundan bu husus kimi sınırlamalara konu olmaktadır. Bu nedenlerle, aslında, tüketim eğiliminde istenen düzeyde geçici dalgalanmalar sağlayan belli özelliklere sahip bir mekanizma olmadıkça, değişmenin söz konusu olduğu bir ekonomide tam anlamıyla fiyat istikrarının olabilmesi imkânsızdır. Ancak, bu şekilde ortaya çıkan fiyat istikrarı, aşırı kapasiteyi ortaya çıkaracak bir tür kamçılayıcı kârın ortaya çıkmasına neden olmaz. Zira beklenmedik kazanç, üretimin nispî olarak ileri aşamalarında, ürün sanki girişimcinin eline geçmiş gibi bir durum yaratır ve bu türden belli kaynaklara sahip olmayan girişimci kazancın kendisine yönelmesi girişiminde bulunur. Böylelikle, değişme sonucunda kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan fiyat istikrarsızlığı girişimcilerin *davranışlarını* etkileyememekle birlikte, şanslı olanların *de facto* beklenmedik servet elde etmelerini sağlar (*mutatis mutandis* olacağı düşünülen değişme diğer yönde geliştiğinde). Fiyatların istikrar kazanmasına yönelik olarak uygulamaya konan politikalara ilişkin olarak günümüzde yapılan kimi tartışmalarda bu gerçeğin görmezlikten gelindiğini düşünüyorum. Değişime uğrayan bir toplumda böylesi

123) Yukarıdaki konuyla ilgili daha ileri tartışma için *Treatise on Money* adlı kitabıma bakınız.

bir politikanın tam anlamıyla başarı kazanacağı doğru değildir. Ancak, buradan hareketle, fiyat istikrarından her küçük geçici uzaklaşma mutlaka kümülâtif bir dengesizlik yaratacağı anlamına gelmez.

III

Efektif talep yetersiz olduğunda, mevcut reel ücret düzeyinden daha düşük bir reel ücret düzeyinde çalışmak isteyen işsizlerin olması anlamında eksik emek istihdamı söz konusu olacaktır. Bu nedenle, efektif talep arttığında, reel ücret mevcut reel ücrete eşit ya da söz konusu ücretin altında olsa da, istihdam, mevcut reel ücret düzeyinde emek fazlalığı kalmayıncaya kadar yani parasal ücretler fiyatlardan daha hızlı artmadıkça (bu noktanın ötesinde) çalıştırılabilecek kimse (ya da emek saati) kalmayıncaya kadar artar. Bir sonraki sorun, bu noktaya ulaşıldıktan sonra harcamalar artmaya devam ederse ne olacağının düşünülmesidir.

Bu noktaya kadar, veri sermaye donanımıyla daha fazla emeğin istihdam edilmesiyle ortaya çıkan azalan getiri, azalan bir reel ücretle çalışmayı kabul eden emekle dengelenmiştir. Ancak, bu noktadan sonra, bir birim emek istihdamı ürün miktarının artmasını sağlayacak bir teşvikin olmasını gerekli kılacaktır. Buna karşın, ilâve bir birim emek istihdamı ürün miktarını azaltacaktır. Bu nedenle, dengeyi sağlayan koşullar, ücretlerin ve fiyatların ve dolayısıyla da kârların harcamalarla aynı oranda artmasını gerektirir ve çıktı ve istihdam hacmi de dâhil olmak üzere, 'gerçek' durum her halükârda değişmeden kalır. Demek ki, kaba paranın miktar teorisinin ('hız', 'gelir hızı' biçiminde yorumlanarak) tam anlamıyla sağlandığı bir duruma ulaşmış oluyoruz. Zira çıktı değişmemiş ve fiyatlar *MV*'yle aynı oranda artmıştır.

Bununla birlikte, bu sonucu fiilî duruma uygularken insanın aklına gelebilecek belli sınırlamalar bulunmaktadır.

(1) Artan fiyatlar girişimcinin, en azından belli bir süre, ürün cinsinden ölçülen bireysel kârlarını maksimize edecek düzeyin ötesinde istihdam artışı sağlaması hususunda yanılgıya düşmesine neden olacaktır. Zira girişimciler, para cinsinden artan satış gelirlerinin artan üretimin bir sinyali olarak değerlendirme alışkanlığındadırlar. Öyle ki, bu politikanın sağladığı avantaj gerçekte sonlansa da bu politikayı sürdürebilirler. Yani yeni fiyat geçerli olduğunda marjinal kullanım maliyetlerini eksik tahmin edebilirler.

(2) Girişimcinin kârından rantiyere bıraktığı kısım para cinsinden sabit-

lendiğinden, çıktıda bir değişme meydana gelmeden fiyatların artması gelirlerin, tüketim eğilimi üzerinde bir tepki yaratabilecek biçimde, girişimci açısından avantaj ve rantiyer açısından da dezavantaj yaratacak şekilde yeniden dağılımına neden olur. Bununla birlikte, bu durum sadece tam istihdama ulaşıldığında başlayacak bir durum değildir. Bu, harcamalar artarken, her zaman için düzenli bir gelişme sağlayacak bir durum yaratacaktır. Rantiyer girişimciden daha az harcama eğilimindeyse, reel gelirin tedricen rantiyerden çekilmesi, para miktarında meydana gelecek küçük bir artışla ve faiz oranında, bunun tam da zıddı bir hipotez geçerli olduğunda gerçekleşecek olandan daha küçük azalmanın meydana gelmesiyle tam istihdama ulaşılacağı anlamına gelmektedir. Tam istihdama ulaşıldıktan sonra ilk hipotez geçerliliğini sürdürmeye devam ederse, fiyatlarda daha öte meydana gelecek bir artış, faiz oranının fiyatların sınırsız bir biçimde artmasını önleyecek kadar artacağı ve para miktarındaki artışın, harcamalarda meydana gelen artıştan daha az oranda artacağı anlamına gelmektedir. Buna karşın, ikinci hipotez geçerliyse, bunun tersi olacaktır. Rantiyerin geliri azaldığında, durumunun nispî olarak iyileşmesi sonucunda tam istihdama ulaşmadan önce ya da sonra ulaşılacak ve birinci hipotezden ikinci hipoteze geçilecek bir duruma gelinmiş olur.

IV

Belki de, enflasyon ve deflasyon arasındaki açık bir asimetride pek karışık bir durum söz konusu değildir. Zira tam istihdam için gerekli düzeyinin altında bir efektif talep deflasyonu fiyatlar kadar istihdamı da azaltacaktır. Bu düzeyin üzerinde meydana gelen bir efektif talep enflasyonu ise sadece fiyatları etkileyecektir. Bununla birlikte, bu asimetri, istihdam edilen miktarı marjinal külfetinden daha düşük bir reel ücret düzeyinde çalışmayı reddeden emek söz konusu olduğu halde, bu istihdam miktarının, marjinal külfetinin daha büyük olmayan reel ücret düzeyinde sunulan emek konusunda ısrarcı olmaması gerçeğinin bir yansımasıdır.

21. KISIM
FİYAT TEORİSİ

I

İktisatçılar, değer teorisi adı verilen konuyla ilgilendikleri süre içinde, fiyatların arz ve talep tarafından yönetildiğini öğretme alışkanlığında olmuşlardır. Bu konuda özellikle marjinal maliyet ve kısa dönem arz esnekliği önemli bir rol oynamıştır. Ancak, söz konusu iktisatçılar para ve faiz teorisinin II. cildine ya da ayrı bir çalışmaya geldiklerinde, basit ve anlaşılabilir kavramlara ilişkin hiçbir şey duymamaya ve fiyatların, para miktarı, paranın gelir dolaşım hızı, paranın dolaşım hızı, nispî olarak işlem hacmi, iddihar, zorunlu tasarruflar, enflasyon ve deflasyon *et hoc genus omne* tarafından yönetildiği dünyanın içine girer, bu belirsiz kavramları, önceki arz ve talep esneklikleri düşüncesiyle ilişkilendirmeye ilişkin çok az bir girişimin yapıldığını ya da böylesi bir girişime dahi rastlanmadığını görürüz. Ne düşündüğümüzü yansıtsak ve bunu rasyonel hale getirmeye çalışırsak, en basit analizlerde arz esnekliğinin önemsizleştiği ve talebin de para miktarıyla orantılı olduğu görülür. Buna karşın daha karmaşık analizlerde, hiçbir şeyin açık olmadığı ve her şeyin olabileceği bir sis perdesi içinde kaybolur gideriz. Kendimizi ayın bazen bir tarafında ve bazen de diğer tarafında, uyanıkken ve rüya âlemindeyken, hangi rota ya da seyahatin bu iki yanı birbirine bağladığını bilmediğimiz bir durum içinde bulmaktayız.

Buraya kadar ele aldığımız kısımların amacı, bu ikili yaşamdan uzaklaşmak ve fiyat teorisini bir bütün olarak değer teorisiyle bağlantılı hale getirmekti. İktisadın bir taraftan, değer ve bölüşüm teorisi ve diğer taraftan da, para teorisi olarak ayrılmasının hatalı olduğunu düşünüyorum. Doğ-

ru olan dikhotominin bir taraftan, bireysel sanayi ya da firma teorisi ve bunların elde ettiği ödüller ve *veri* kaynak miktarının farklı kullanım alanları arasında ve diğer taraftan da, bir bütün olarak çıktı ve istihdam teorisi arasında yapılacak olan ayırımdır. Kendimizi, tekil sanayi ya da firma konusunda istihdam edilen kaynakların derneşik miktarının sabit olduğu ve geçici olarak diğer sanayilerin ya da firmaların koşullarının değişmediği varsayımına dayanan çalışmayla sınırladığımız sürece paranın önemli özelliklerini ele almamış oluruz. Ancak, bir bütün olarak çıktı ve istihdamı neyin belirlediği sorununa yöneldiğimizde, tam anlamıyla gelişmiş bir para teorisine ihtiyaç duyar hale geliyoruz.

Ya da, belki de, ayırımımızı durağan denge teorisi ve topyekûn değişen denge teorisi arasında yapmamız gerekiyor. Topyekûn değişen dengeyle, gelecekle ilgili değişen görüşlerin günümüzdeki durumu etkileyebilecek sistem teorisini anlatmak istiyoruz. *Zira paranın önemi esasen bugünle gelecek arasında bir bağ kurmasından kaynaklanmaktadır.* Kaynakların farklı kullanım alanları arasında gerçekleşecek ne tür bir dağılımın, her halükârda gelecekle ilgili görüşlerimizin sabit ve güvenilir olduğu bir dünyada normal iktisadî motiflerin etkisi altında gerçekleşecek bir dengeyle uyumlu olacağını düşünmeliyiz. Bundan başka, belki de, her şeyin baştan öngörülebildiği, değişmeyen ve değişen bir ekonomi ayırımı yapmamız gerekiyor. Ya da bu basitleştirilmiş başlangıç durumundan, önceki beklentilerimiz nedeniyle hayal kırıklına uğrayan ve gelecekle ilgili umutlarımızın bugün ne yapacağımızın etkilendiği gerçek dünyanın sorunlarına yöneltmeliyiz. Bu dönüşümü gerçekleştirdiğimizde, bugün ve gelecekle arasındaki bağ açısından paranın kendine has özellikleri hesaplamalarımıza girmelidir. Ancak, topyekûn değişen denge mutlaka para ekonomisi olarak sürdürülmesi gerekse de, bu durum değer ve bölüşüm teorisi olarak kalır ve ayrı bir 'para teorisi' olarak ortaya çıkmaz. Her şeyin üstünde tüm önemli özellikleriyle para, bugün ve gelecek arasında bağ kuran zayıf bir araç olarak karşımıza çıkar. Değişen beklentilerin bugünkü faaliyetler üzerindeki etkisi parasal analizi işin içine sokmadan yapamayız. Altın ve gümüş ve kanunî ödeme araçlarını yok ederek paradan uzaklaşabilmemiz mümkün değildir. Ortada dayanıklı bir varlık olduğu sürece, paranın özelliklerini taşıyan[124] ve bu nedenle de, parasal ekonominin temel özelliklerini içinde barındıran sorunlar ortaya çıkaracaktır.

124) 17. Kısım.

II

Tek bir ülkedeki fiyat düzeyi kısmen marjinal maliyete giren üretim faktörlerinin karşılıkları oranına ve kısmen de çıktı ölçeğine bağlıdır. Bir bütün olarak sanayi ele alındığında, bu sonucu değiştirmek için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır. Fiyatlar genel düzeyi de kısmen marjinal maliyete giren üretim faktörlerinin karşılıkları oranına ve kısmen de bir bütün olarak çıktı ölçeğine yani (teknik ve donanım veri olarak alındığında) istihdam hacmine bağlıdır. Bir bütün olarak çıktı ele alındığında, bir sanayideki üretim maliyetinin kısmen diğer sanayilerdeki çıktıya bağlı olduğu doğrudur. Ancak, hesaba kattığımız daha önemli bir değişme, *talepteki* değişmelerin hem üretim maliyetleri ve hem de hacmi üzerine etkisidir. Bir bütün olarak taleple ve bir bütün olarak talebin değişmeden kalmadığı durumla birlikte tek bir ürüne ilişkin talebi ele almadığımızda, taleple ilgili yeni fikirleri işin içine sokarız.

III

Marjinal maliyete giren farklı üretim faktörlerine ödenen karşılık oranlarının hepsinin aynı oranda yani ücret birimindeki değişmeyle aynı oranda değiştiği varsayımını basitleştirirsek, genel fiyat düzeyi (donanım ve tekniği veri olarak alarak) kısmen ücret birimine ve kısmen de istihdam hacmine bağlı olmaktadır. Bu nedenle, para miktarında meydana gelen değişmenin fiyat düzeyi üzerindeki etkisi, ücret biriminin ve istihdamın yarattığı etkilerin bileşimi olarak ortaya çıkar.

Bu düşünceyi açıklamaya kavuşturmak amacıyla, varsayımlarımızı daha da basitleştirerek (1) istihdam edilmeyen kaynakların tümünün homojen olduğunu ve istenen şeyin üretilmesindeki etkinlikleri açısından birbirlerinin yerine kullanılabildiğini, (2) istihdam edilmeyen üretim faktörleri fazlalığı söz konusu olduğu sürece, marjinal maliyete giren söz konusu üretim faktörlerinin aynı parasal ücret aldıklarını varsayalım. Bu durumda, işsizlik olduğu sürece sabit getiri ve katı ücret birimi söz konusu olacaktır. Buradan, işsizlik olduğu sürece para miktarında meydana gelen bir artışın fiyatları etkilememesi ve istihdamın, para miktarında meydana gelen artışın efektif talepteki artışla aynı oranda artması söz konusu olacaktır. Buna karşın, tam istihdama ulaşıldığında, ücret birimi ve fiyatlar, efektif talepte meydana gelen artışla aynı oranda artacaktır. Böylelikle, işsizlik söz konusu olduğunda arz tam esnekse ve tam istihdama ulaşıldığında tam olarak inelâtikse ve efektif talep para miktarında meydana gelen de-

ğişmeyle aynı oranda değişiyorsa, paranın miktar teorisine ilişkin olarak şunları telâffuz etmek mümkündür: 'İşsizlik söz konusu olduğu sürece, *istihdam* para miktarındaki ve tam istihdama ulaşıldığında ise fiyatlar para miktarındaki değişmeyle aynı oranda değişecektir'.

Bununla birlikte, geleneğe uygun olarak yeterli sayıda basitleştirilmiş varsayımda bulunarak paranın miktar teorisini aydınlığa kavuşturacak hale getirdikten sonra, gerçekte olayları etkileyen olası gelişmeleri ele almaya çalışalım:

(1) Efektif talep, para miktarındaki değişmeyle aynı oranda değişmeyecektir.

(2) Kaynaklar homojen olmadığında, istihdam tedricen arttığından, sabit değil ama azalan getiri geçerli olacaktır.

(3) Kaynaklar birbirlerinin yerine kullanılamadığından, kimi emtia inelâstik arz koşullarına ulaşmasına karşın hâlâ diğer emtianın üretiminde kullanılabilecek istihdam edilmemiş kaynaklar vardır.

(4) Tam istihdama ulaşılmadan, ücret birimi artma eğilimine girecektir.

(5) Marjinal maliyete giren unsurlara ödenen karşılıkların hepsi aynı oranda değişmeyecektir.

Böylelikle, ilk önce, para miktarında meydana gelen değişmelerin, efektif talep miktarı üzerindeki etkilerini ele alalım. Efektif talepte meydana gelen bir artış, genel olarak söylemek gerekirse, kendini kısmen istihdam miktarını artırarak ve kısmen de ücret düzeyini yükselterek hissettirir. Böylelikle, içinde bulunduğumuz durum işsizlik koşullarındaki sabit fiyatlar ve tam istihdam koşullarında para miktarıyla aynı oranda yükselen fiyatlar yerine, gerçekte, istihdam arttıkça tedricen yükselen fiyat koşulunun varlığıdır. Fiyat teorisi yani para miktarında meydana gelen değişmeler ve para miktarındaki değişmelere karşılık fiyat esnekliğini belirleme amacıyla fiyat düzeyinde meydana gelen değişmeler arasındaki ilişkinin analizi, bu nedenle, yukarıda belirtilen beş karmaşık unsura yönelmelidir.

Bunları sırasıyla ele alacağız. Ancak, bu prosedür bize, doğrusunu söylemek gerekirse, söz konusu unsurları bağımsız unsurlar olarak varsaymamıza imkân vermemektedir. Örneğin, efektif talepte meydana gelen artışın kendini artan çıktı ve yükselen fiyatlar biçiminde gösteren etki oranı, para miktarının efektif talep miktarıyla olan ilişkisini etkileyebilir. Ya da yine, farklı unsurlara karşı yapılan ödemelerdeki değişikliklerin oranlarındaki farklılıklar para miktarı ve efektif talep miktarı arasındaki ilişkiyi etkileyebilir. Analizimizin amacı, kör gözle yapılan isabetli bir mekanizma

ya da yöntem sağlamak değil, belli sorunları düşünmemizi sağlayacak örgütlü ve düzenli düşünce yöntemi sağlamaktır. Karmaşa yaratan unsurları tek tek ayırarak geçici bir sonuca ulaştıktan sonra, şöyle bir geriye dönerek ne olup bittiğine bakmamız ve unsurların birbiriyle olan karşılıklı ilişkilerine bakarak yolumuza devam etmemiz gerekmektedir. İktisadî düşünüşün doğası da budur. Düşünce ilkelerimizi başka türlü uygulamaya koymak (böyle yapmazsak yolumuzu kaybederiz) hataya neden olacaktır. Bu Kısmın VI. alt başlığında ortaya koyacağımız gibi bir iktisadî analiz sistemini şekillendiren sembolik sahte matematiksel yöntemler kullandıkları unsurlar arasında tam bir bağımsızlık olduğu varsayımında bulunarak büyük bir hataya düşmekte ve hipotez gerçekleşmediğinde gücü ve otoritesini kaybetmektedir. Buna karşın, kör gözle işimizi sürdürmediğimiz ve her an ne yaptığımızı ve sözcüklerin neyi anlatmak istediğini bildiğimiz alışılmış düşünce düzeninde, karışık ayrıntılar biçimindeki kısmî diferansiyellerin gözden kaybolduğunu varsayarak birkaç sayfalık cebirle bunları 'bir tarafa atmak' mümkün değildir. Bu çerçevede de, daha sonra elden ayaktan düşürme ve uygun hale getirme gibi sınırlamaları unutmamamız gerekirdi. Son zamanlardaki 'matematiksel' iktisadın büyük bir kısmı açısından, bu iş oyundan başkaca bir şey değildir. Başlangıç hipotezleri öylesine belirsizdir ki, bir sürü işe yaramaz ve kendini beğenmiş semboller içerisinde bıraktığı yazarlara gerçek dünyanın karmaşıklıklarını ve karşılıklı bağımlılıklarını unutmalarının müsebbibi haline gelirler.

IV

(1) Para miktarında meydana gelen bir değişmenin efektif talep miktarı üzerinde yarattığı ilk etki, bu değişmenin faiz oranları üzerinde yarattığı etki nedeniyle ortaya çıkar. Tek tepki bu olsaydı, niceliksel etki üç unsurdan elde edilebilirdi-(a) para tutma arzusunda olanların, para miktarında meydana gelen artışı massetmesi için faiz oranlarının ne kadar düşmesi gerektiğini gösteren likidite tercihi şedülü, (b) yatırımların artması için faiz oranlarında ne kadarlık bir veri düşüş olması gerektiğini gösteren marjinal etkinlikler şedülü ve (c) ne kadarlık bir veri yatırım artışının efektif talebi bir bütün olarak artıracağını gösteren yatırım çarpanı.

Ancak, bu analiz, araştırmamıza düzen ve yöntem sağlaması açsından değerliyse de, (a), (b) ve (c)'nin kısmen henüz daha ele almadığımız (2), (3), (4) ve (5) olarak sıralanan karmaşık unsurlara bağlı olduğunu unutursak, aldatıcı bir basitlik ortaya çıkaracaktır. Zira likidite tercihi şedülünün

bizzat kendisi, ne kadarlık bir efektif talep artışına ve bu artışın fiyatların artması, ücretlerin artması ve çıktı ve istihdam hacmi arasında bölüşülmesine dayanan yeni paranın (para miktarındaki artışın) gelir ve sanayi dolaşımlarınca massedileceğine bağlıdır. Bunun ötesinde, marjinal etkinlikler şedülü kısmen para miktarında meydana gelen artışa neden olan koşulların gelecekteki parasal tahmin beklentileri üzerinde yaratacağı etkiye bağlıdır. Son olarak da, çarpan, artan efektif talep nedeniyle yeni gelirin farklı tüketici sınıflar arasmdaki dağılımından etkilenecektir. Tabii ki, bu liste, mümkün olan tüm karşılıklı tepkileri kapsayan bir liste olması gerekir. Bununla birlikte, bundan önceki tüm gerçekleri biliyorsak, belirli bir sonuç ortaya koymamız açısından yeterli eşanlı denklemlere sahip olacağız demektir. Her şeyi hesaba kattıktan sonra, efektif talep miktarında, para miktarındaki artışa tekabül edecek ve bu artışla dengede olacak belli bir artış miktarı olacaktır. Bundan başka, para miktarındaki bir artışın efektif talep miktarında meydana gelen bir *azalmayla* birlikte görülmesi, sadece oldukça istisnaî koşullarda gerçekleşecektir.

Gerçekleşen gelire değil de gerçekleşmesi üretim beklentisine ve net değil de gayrîsafî gelire tekabül eden efektif talep dışında, efektif talep miktarı ve para miktarı arasmdaki rasyo, çoğu zaman 'paranı gelir dolaşım hızı' olarak adlandırılan orana tekabül etmektedir. Ancak, 'paranın gelir dolaşım hızı' tek başına hiçbir şeyi açıklamamaktadır. Bunun sabit olmasını beklemek için de ortada hiçbir neden bulunmamaktadır. Zira buraya kadar yaptığımız analizin de gösterdiği gibi, 'paranın gelir dolaşım hızı' birçok karmaşık ve değişken unsura bağlıdır. Bu kavramın kullanılmasının nedenselliğin gerçek niteliğini kararttığını ve karmaşa yaratmaktan başkaca da bir işe yaramadığını düşünüyorum.

(2) s. 44-45'de gösterdiğimiz gibi, azalan ve sabit getiri arasmdaki ayırım kısmen işçilere etkinliklerine göre ödemede bulunup bulunulmamasına bağlıdır. Etkinliklerine göre ödeme yapılıyorsa, istihdam arttığında, sabit emek maliyeti (ücret birimi cinsinden) söz konusudur. Ancak, veri sayıdaki işçilerin ücreti bireylerin etkinliğinden bağımsız bir yeknesaklık içindeyse, donanımın etkinliğinden bağımsız artan emek maliyeti söz konusudur. Bundan başka donanım homojen değilse ve söz konusu donanımın bir kısmı birim çıktı başına yüksek ilk maliyet içeriyorsa, artan emek maliyeti nedeniyle ortaya çıkan artıştan başka artan ilk maliyet artışı var demektir.

Bu nedenle, genelde, veri donanımla elde edilen çıktı arttırıldığında arz

fiyatı artacaktır. Böylelikle, ücret biriminde meydana gelen herhangi bir artıştan ayrı olarak, çıktı artışıyla, fiyat artışı birlikte gelişme gösterecektir.

(3) Arzın tümüyle esnek olmaması ihtimalini (2)'de gördük. İstihdam edilmeyen özel niteliğe sahip kaynakların birbirini izleyen miktarlarında tam bir denge söz konusu ise tam istihdama tüm bu kaynaklarda eşanlı olarak ulaşılacaktı. Ancak, genelde, kimi hizmetler ve emtia talebi, söz konusu hizmetler ve emtianın arzı, şimdilik, tam olarak inelâtik olduğu düzeyin ötesinde bir düzeye ulaşmasına karşın diğer yönlere doğru istihdam edilmeyen hâlâ önemli düzeyde bir kaynak fazlalığı söz konusu olacaktır. Böylelikle, çıktı arttıkça, belli emtia arzının esnek olma özelliğini yitirdiği ve fiyatlarının da talebi diğer yönlere çevirmek için gerekli düzey ne ise o düzeyde yükselttiği birbirini izleyen bir dizi darboğaz içine düşülür.

Her türden istihdam edilmeyen etkin kaynaklar olduğu sürece, fiyatlar genel düzeyinin çıktıda meydana gelen artış kadar artmaması ihtimâli söz konusudur.

Bununla birlikte, bu ve (2) nolu başlık altında, arz esnekliği kısmen zamana bağlıdır. Donanım miktarının değişmesi için gerekli zamanı verdiğimizi varsayarsak, arz esneklikleri kesinlikle er ya da geç büyük olacaktır. Böylelikle, yaygın bir işsizliğin ortaya çıkmasıyla, efektif talepte meydana gelecek ılımlı bir değişme, kendini artan fiyatlar ve temelde de artan istihdam biçiminde gösterir. Buna karşın, önceden görülmeyen geçici darboğazlara ulaşılmasına neden olacak büyük bir değişme kendini, istihdamdan farklı olarak, fiyatların büyük ölçüde artması biçimde gösterecektir.

(4) Tam istihdama ulaşılmadan önce ücret biriminin artma eğilimine girmesinin üzerinde durulması ya da açıklanması gerekmektedir. Her işçi grubu, *ceteris paribus*, ücretinde meydana gelen artıştan kazanç sağlayacağından, her grup doğal olarak bu yönde baskı oluşturacaktır. Girişimcilerin de, işleri iyi gittiği sürece, bu türden taleple karşılaşmaya hazır olduklarını söylemek gerekir. Bu nedenle efektif talepte herhangi bir oranda meydana gelen bir artışın, ücret biriminin yukarı yönlü eğiliminin karşılanması için massedilmesi olasıdır.

Böylelikle, para cinsinden artan efektif talebe karşılık, ücret malları fiyatlarındaki artışla tam olarak orantılı parasal ücret artışının gerçekleştiği tam istihdama ilişkin nihaî kritik noktadan başka, ücret malları fiyatlarındaki artışla tam olarak orantılı olmasa da, artan efektif talebin parasal ücretleri artırma eğilimine soktuğu birbirini izleyen yarı kritik noktalar bulunmaktadır. Benzer durum, efektif talep azaldığında da söz konusudur.

Uygulamada, ücret birimi, efektif talepte meydana gelen her küçük değişmeye karşılık para cinsinden sürekli olarak değişmez. Bu değişme kesintili olarak gerçekleşir. Söz konusu kesinti noktaları işçilerin psikolojileri ve işveren ve sendikaların politikaları tarafından belirlenir. Başka yerlerdeki ücret maliyetlerine oranla bir değişmeyi ifade eden açık bir sistemde ve gelecekte beklenen ücret maliyetlerine oranla bir değişmeyi ifade eden ticaret çevrimlerinde bu kesintiler pratik öneme sahiptir. Efektif talepte para cinsinden meydana gelen daha öte bir artışın ücret biriminin kesintili olarak artmasına neden olduğu bu gelişmeler, belli bakış açısı çerçevesinde, tam istihdam koşullarında efektif talepte bir artışın olmasına neden olan mutlak enflasyona benzeyen (tam olarak benzemese de) yarı enflasyon durumları olarak addedilecektir. Bundan başka, bunlar, tarihî öneme sahipse de, teorik genellemelerin yapılması mümkün değildir.

(5) İlk basitleştirmemiz, marjinal maliyete giren çeşitli unsurlara ödenen karşılıkların hepsinin aynı oranda değişmesine ilişkin olarak yapılan varsayımdan oluşmaktaydı. Ancak, gerçekte, farklı unsurlara para cinsinden ödenen karşılık oranları farklı derecelerde sert olacak ve verilen parasal karşılıklarda meydana gelen değişmelere farklı arz esneklikleriyle tepki verebileceklerdir. Olan bu olmasaydı da, fiyat düzeyinin ücret birimi ve istihdam miktarından oluşan iki unsurdan meydana geldiğini söyleyebilirdik.

Ücret biriminden farklı oranda değişebilmesi ve geniş sınırlar içinde dalgalanması mümkün olan marjinal maliyete ilişkin en önemli unsur belki de marjinal kullanım maliyetidir. Zira artan efektif talep, donanımın yenilenmesinin gerekli olduğu tarihte hüküm süren beklentilerde hızlı bir değişmeye neden olursa (yaşanacak olan durum da bu olacaktır), istihdam düzelmeye başladığında marjinal kullanım maliyeti keskin bir biçimde artacaktır.

İlk yaklaşım olarak, marjinal maliyete giren tüm unsurlara ödenen karşılıkların ücret birimiyle aynı oranda değişeceğinin varsayılması birçok açıdan yararlı olsa da, *maliyet birimi* olarak adlandırılacak ve marjinal maliyete giren tüm unsurlara ödenen karşılıkların ağırlıklı ortalamasını almak, belki de, daha iyi olacaktır. Maliyet birimi ya da yukarıda belirtilen ilk yaklaşım açısından ücret birimi gerekli değer standardı olarak alınabilir. Veri teknik ve donanım söz konusu olduğunda, fiyat düzeyi kısmen maliyet birimine ve kısmen de kısa dönem azalan getiri ilkesi gereğince, çıktı arttığında, maliyet biriminde meydana gelen artıştan oransal olarak daha fazla artan çıktı ölçeğine bağlıdır. Çıktının, üretim faktörlerinin temsilî biriminden elde edilen marjinal getirisi, söz konusu çıktıyı üretmede

yeterli faktör miktarının minimuma düşmesine neden olacak noktaya yükseldiğinde tam istihdama ulaşılır.

V

Efektif talep miktarında meydana gelen daha öte bir artış çıktıda başkaca bir artış sağlamadığında ve efektif talepteki artışla tam anlamıyla aynı oranda bir maliyet birimi artışı biçiminde kendini gösterdiğinde, gerçek enflasyon olarak nitelendirilen bir duruma gelmiş oluruz. Bu noktaya kadar, parasal genişlemenin etkisi sadece bir derece sorunudur ve bundan önce hiçbir zaman belli bir çizgi çizebilmemiz ve enflasyon koşullarının oluştuğunu söyleyebilmemiz mümkün değildir. Para miktarında, bu durumdan önce meydana gelen her artış, efektif talebi artırıncaya kadar, kendini kısmen maliyet birimi artışı ve kısmen de çıktı artışı biçiminde gösterecektir.

Bu nedenle, kritik düzeyin her iki yanında bir tür asimetri ortaya çıkar ve gerçek enflasyon da bu düzeyin üzerinde oluşur. Kritik düzeyin altındaki efektif talebin daralması, maliyet birimiyle ölçülen miktarını azaltacaktır. Buna karşın efektif talebin bu düzeyin üstüne çıkması, genelde, maliyet birimi cinsinden miktarını artırma yönünde bir etkiye sahip olmayacaktır. Bu sonuç, üretim faktörlerinin, özellikle de işçilerin, kendilerine ödenen karşılıkların azaltılmasına karşı direnç göstermeleri ve bu karşılıkların artmasına karşı koyacak başkaca bir motifin olmaması varsayımından doğmaktadır. Bununla birlikte, bu varsayım, tam anlamıyla değişme yeteneği olmayan bir değişme yukarı yönlü olduğunda etkilediği belli unsurlar açısından yararlı ve aşağı yönlü olduğunda zararlı olması gerçeği üzerine oturtulmuştur.

Tersine, tam istihdamın altında gerçekleşecek bir eğilim söz konusu olduğunda, parasal ücretler sınırsız biçimde düşecek olsaydı, asimetri gerçekte ortadan kalkacaktı. Ancak, bu durumda, faiz oranının daha da düşmesi ve ya da ücretler sıfır olması mümkün olmayacağından, tam istihdamın altına düşme imkânı da bulunmamaktadır. Gerçekte, para sisteminde, değerlerin istikrarlı olmasını sağlayacak ve para cinsinden değeri sabit olmayan, en azından yapışkan olan, *kimi* unsurlara sahip olmamız gerekmektedir.

Para miktarında meydana gelen *herhangi* bir artışın enflasyonist olduğu görüşü (*enflasyonist* demekle sadece fiyatların artmakta olduğunu anlatmak istediğimiz sürece), klâsik teorinin, üretim faktörlerine ödenen reel karşılıklarda meydana gelen bir azalmanın, söz konusu unsurların arzını

daima perdeleyeceği bir durumda olacağımızı ifade eden varsayımıyla sınırlandırılır.

VI

İstersek, 20. Kısımda kullanılan notasyonun yardımıyla, yukarıda belirtilenlerin önemini semboller halinde ifade edebiliriz.

$MV=D$ eşitliğini yazalım. M, para miktarı, V, paranın gelir hızı (bu tanım, yukarıda belirtilen küçük farklılıklar çerçevesinde alışılmış tanımdan ayrılmaktadır) ve D de efektif taleptir. V sabitse, $e_p \left(= \frac{Ddp}{pdD}\right)$'in bire eşit olması koşuluyla fiyatlar para miktarıyla aynı oranda değişecektir. Bu koşul, $e_o = 0$ ya da $e_w = 1$ ise sağlanmış olur. $e_w = 1$ koşulu, para cinsinden ücret biriminin, $e_w \left(= \frac{DdW}{WdD}\right)$ olması nedeniyle efektif taleple aynı oranda yükseleceği ve $e_o =$ olması ise $e_o = \frac{DdO}{OdD}$ olduğundan çıktının efektif talepte meydana gelecek daha öte artışlara hiçbir cevap vermeyeceği anlamına gelmektedir. Çıktı her iki durumda da değişmeden kalacaktır.

Bundan sonra, bir başka esneklik yani para miktarında meydana gelen değişmelere cevap verecek efektif talep esnekliğini işin içine sokarak, paranın gelir hızının sabit olduğu durumu ele alabiliriz.

$$e_d = \frac{MdD}{DdM}$$

Bu bize,

$$\frac{Mdp}{pdM} = e_p.e_d$$'yi verir. $e_p = 1 - e_e.e_o(1 - e_w)$'dir.

böylece,

$$e = e_d - (1 - e_w)\, e_d.e_e e_o$$

$$= e_d\,(1 - e_e e_o + e_e e_o.e_w)$$'dir

$\left(= \frac{Mdp}{pdM}\right)$ olmadan kullanılan e, bu piramidin zirvesini temsil etmekte ve parasal fiyatların, para miktarındaki değişmelere karşı verdiği tepkiyi ölçmektedir.

Son belirttiğimiz ifade, para miktarında meydana gelen bir değişmeye karşı fiyatlarda meydana gelen oransal değişmeyi verdiğinden, bu ifade, paranın miktar teorisinin genelleştirilmiş ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ben şahsen bu tür manipülasyonlara değer vermiyorum. Bu tür manipü-

lasyonların, yukarıda da belirttiğim gibi, sıradan ifadelerin ortaya koyduğu gibi hangi değişkenlerin bağımsız (kısmî diferansiyeller ihmâl edilmişse) olduğuna ilişkin olarak belirttikleri zımnî varsayımların, bizi, sıradan ifadelerin götürdüğü noktanın daha da ötesine götürmesinden kuşkulandığım biçiminde belirttiğim uyarımı tekrarlamak istiyorum. Belki de, bunları yazmakla yapılacak en iyi şey, fiyatlar ve para miktarı arasındaki ilişkinin aşırı karmaşık olmasını, bunu kesin bir biçimde ortaya koyma girişiminde bulunduğumuzda açıkça sergilemektir. Bununla birlikte, para miktarında meydana gelen değişmelerin fiyatlar üzerindeki etkisinin dayanağı olan e_d, e_w, e_e ve e_0'nin ne anlama geldiğini belirtmek yararlı olacaktır. e_d, her durumda para talebini belirleyen likidite unsurları, e_w, istihdam arttıkça yükselen parasal ücret artışının boyutunu belirleyen emek unsurları (ya da dar anlamda, ilk maliyete giren unsurlar), e_e ve e_0 mevcut donanımla daha fazla istihdam sağlanmasının bir sonucu olarak azalan getiri oranını belirleyen fizikî unsurları ifade etmektedir.

Halk gelirlerinin sabit bir kısmını para olarak elde tutuyorsa, e_d=1, parasal ücretler sabitse, $e_w = 0$, sabit getirinin söz konusu olması nedeniyle marjinal getiri ortalama getiriye eşitse, $e_e.e_0 = 0$ ve emek ya da donanıma ilişkin tam istihdam gerçekleşmişse, $e_e e_0 = 1$ olacaktır. $e_d = 1$ ve $e_w = 1$ ise $e = 1$ ya da $e_d = 1$ ise $e_w = 0$ ve $e_e.e_0 = 0$, ya da $e_d = 1$ ya da $e_0 = 0$ olacaktır. $e = 1$ olduğu bir dizi özel durumlar çeşidi olduğu açıktır. Ancak, genel olarak e bir olmaz. Belki de, e_d ve e_w'nin büyüdüğü ve e'nin de, kural olarak, birden küçük olduğu 'nakit paradan kaçışı' dışarıda tutarak, gerçek dünyayla ilişkili akla yatkın varsayımlarla ilgili genellemeler yapmak daha güvenli olacaktır.

VII

Buraya kadar, para miktarında meydana gelen değişmelerin, fiyatlar üzerinde özellikle kısa dönemde yarattığı etkiler üzerinde durduk. Ancak, uzun dönemde daha basit bir ilişki söz konusu olamaz mı?

Bu soru, pür teorik bir soru olmaktan ziyade tarihî bir genelleme niteliğindedir. Likidite tercihinin uzun dönemde yeknesak olduğuna ilişkin bir eğilim varsa, pesimizm ve optimizm dönemlerinin bir arada bir ortalaması olarak, millî gelir ve likidite tercihini sağlayacak gerekli para miktarı arasında bir tür kaba bir ilişki söz konusu olabilir. Örneğin, faiz oranı belli bir psikolojik minimumu aşarsa, millî gelire ilişkin olarak insanların uzun dönemler boyunca atıl balanslar şeklinde tutmaya hazır olmadığın-

dan daha istikrarlı bir oranı bulunabilir. Böylelikle, aktif dolaşımda gerekli olandan fazla olan para miktarı millî gelire ilişkin bu oranın üstünde olursa, faiz oranının er ya da geç söz konusu minimum faiz oranına yakın bir düzeye düşme eğilimi ortaya çıkacaktır. Değişen faiz oranı, *ceteris paribus*, efektif talebi artıracak ve artan efektif talep de ücret biriminin kesintili bir artış eğilim sergileyeceği birkaç yarı kritik noktaya ulaşacaktır. Para miktarındaki fazlalık millî gelirin anormal ölçüde düşük bir oranı haline gelirse, ters eğilimler ortaya çıkacaktır. Böylelikle, dalgalanmaların zaman içindeki net etkisi, millî gelir ve para miktarı arasındaki istikrarlı bir orana uygun bir ortalama değer oluşturarak halkın psikolojisinin er ya da geç eski durumuna gelmesini sağlayacaktır.

Bu eğilimler muhtemelen yukarı doğru, aşağıya doğru olduğundan daha az sürtünme biçimindeki dirençlerle işleyecektir. Ancak, para miktarı uzun bir süre çok yetersiz kalırsa, para miktarını artırmak için bulunacak çıkış yolu ücret birimini düşme yönünde baskı altına almak ve bu suretle de borç yükünü artırmaktan ziyade, normal olarak para standardı ya da para sisteminin değiştirilmesi biçiminde olacaktır. Böylelikle, fiyatların çok uzun dönemli gidişatı hemen hemen yukarı yönlü olmuştur. Zira para nispî olarak bol olduğunda, ücret birimi yükselir ve para nispî olarak kıt olduğunda efektif para miktarını artırmak için bazı araçlar bulunur.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, nüfus ve icatların artması, yeni alanların açılması, güven durumu ve (diyelim ki) her on yılda bir yapılan savaşların sıklık derecesi tüketim eğilimiyle birlikte ele alındığında, makul düzeyde bir tatmin edici istihdam düzeyi sağlayan sermayenin marjinal etkinlik şedülünün servet sahiplerince psikolojik olarak kabul edilebilecek kadar yüksek bir faiz oranıyla uyumlu olmasını sağlama konusunda yeterli olmuş gibi görünmektedir. Hemen hemen yüz elli yıl boyunca öncü finansal merkezlerde tipik uzun dönem faiz oranı yaklaşık olarak yüzde 5 civarında ve birinci derecedeki faiz oranı yüzde 3 ilâ $3\frac{1}{2}$ arasında olmuştur. Bu faiz oranları, tahammül edilmeyecek bir düzeyde olmayan istihdam ortalamasıyla uyumlu olan yatırım oranını teşvik edecek kadar ılımlı bir düzeydeydi. Bazen ücret birimi, çoğu zaman sıklıkla para standardı ya da para sistemi (özellikle banka parasının gelişimi boyunca), para cinsinden para miktarının, yukarıda belirtilen standartların nadiren altına düşen faiz oranlarında normal likidite tercihini karşılayacak kadar yeterli olmasını sağlayacak bir biçimde düzenlenmekteydi. Ücret biriminin eğilimi, her zamanki gibi, genellikle yukarı yönlü olmasına rağmen emek etkinliği de aynı zamanda art-

maktaydı. Böylelikle, güçlerin dengesi, fiyat istikrarının uygun bir ölçüsü olmasına izin verecek bir durumdaydı. Saurbeck'in endeks sayıları 1820-1914 yılları arası en yüksek beşer yıllık ortalaması, en düşük oranın yüzde 50 üzerindeydi. Bu tesadüfî değildi. Güç dengesi, bireysel işverenlerin oluşturduğu gruplar, ücret biriminin üretim etkinliğinden daha hızlı yükselmesini önleyecek güçte ve para sistemleri de, servet sahiplerinin likidite tercihlerinin etkisinde kolaylıkla kabul edilebilecek en düşük ortalama faiz oranının sürmesini mümkün kılacak ücret birimi cinsinden ortalama para arzını sağlayacak kadar akışkan ve ılımlı olduğunda doğru bir biçimde tanımlanmıştı. Ortalama istihdam düzeyi, tabii ki, önemli ölçüde tam istihdamın altındaydı. Ancak, söz konusu düzey, devrimci değişikliklerin gelişmesine neden olacak kadar düşük değildi.

Birçok nedenle, bugün ve gelecekte sermayenin marjinal etkinliği şedülü, on dokuzuncu yüzyılda olduğundan çok daha düşüktür. Bu nedenle, günümüz sorununun keskinliği ve kendine has özelliği, para miktarının manipülasyonuyla kolaylıkla kurulamayacak makul bir ortalama istihdam sağlayacak ortalama faiz oranına sahip olan servet sahiplerince kabul edilemeyeceği gerçeğinden doğmuştur. On dokuzuncu yüzyıl bir çözüm bulmuş olsa da, sadece ücret birimi cinsinden uygun bir para arzının sağlanmasıyla makul bir istihdam düzeyine ulaşabilmek ortalama on ya da yirmi ya da otuz yıl almıştır. Şimdiki sorunumuz sırf bu olsaydı -tüm ihtiyacımız yeterli düzeyde bir devalüasyon olsaydı- bugün kesinlikle bir yol bulmuş olurduk.

Günümüz ekonomisinin bu zamana kadarki ve belki de gelecekteki en istikrarlı ve en zor unsuru, servet sahiplerinin çoğunluğunca kabul edilebilecek minimum faiz oranıdır.[125] Makul bir istihdam düzeyi, on dokuzuncu yüzyılda geçerli olan ortalama orandan çok daha düşük bir faiz oranına gereksinim duyuyorsa, bunun sadece para miktarının manipüle edilerek gerçekleşip gerçekleşmeyeceği oldukça şüphelidir. Servet sahibi likiditeden fedakârlıkta bulunduracak net hâsılaya ulaşmadan önce, borç alanın kazanç elde etmeyi beklemesini sağlayan sermayenin marjinal etkinlik şedülüne ilişkin yüzde kazançtan çıkarılması gerekenler, (1) ödünç alanlar ve ödünç vereni bir araya getirme maliyeti, (2) gelir ve ilâve vergiler ve (3) ödünç verenin risk ve belirsizliğini karşılayacak indirimlerdir.

125) Bagehot'tan alına on dokuzuncu yüzyıl deyişiyle 'John Bull yüzde 2'lik fazi oranından başka her şeye katlanabilir, '

Makul sayılabilecek istihdam koşullarında, bu net hâsıla önemsenmeyecek kadar küçükse, zaman içinde denenmiş yöntemler etkisiz görünebilecektir.

Konumuza dönersek, millî gelir ve para miktarı arasındaki ilişki likidite tercihlerine bağlıdır. Fiyatların uzun dönem istikrarı ya da istikrarsızlığı, üretken sistemin etkinliğindeki artış oranıyla karşılaştırıldığında ücret biriminin (ya da daha kesin olarak maliyet biriminin) yukarı yönlü trendinin gücüne bağlıdır.

KİTAP VI

GENEL TEORİNİN ÖNE SÜRDÜĞÜ KISA NOTLAR

22. KISIM
TİCARET ÇEVRİMLERİ ÜZERİNE NOTLAR

Önceki kısımlarda herhangi bir zaman diliminde istihdamı neyin belirlediğini göstereceğimizi iddia ettiğimizden, eğer doğruysa, teorimizin ticaret çevrimleri olgusunu açıklaması gerekmektedir.

Ticaret çevrimine ilişkin fiilî durumu detaylı olarak incelersek, durumun oldukça karmaşık olduğunu ve analizimizdeki her unsurun tam anlamıyla açıklığa kavuşturulması gerektiğini görürüz. Özellikle tüketim eğilimindeki, likidite tercihindeki ve sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmaların önemli bir role sahip olduklarını göreceğiz. Ancak, ticaret çevriminin temel niteliğinin, özellikle de, bu gelişmeye *çevrim* dememiz konusunda bizi haklı çıkaran zaman uyumu ve süresinin düzenli bir biçimde gelişmesinin, temel olarak sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıktığını öne sürmekteyim. Ticaret çevrimi en iyi olarak, iktisadî sistemin diğer önemli kısa dönemli değişkenlerinde karmaşık ve sıklıkla da şiddetli bir biçimde ortaya çıkan değişmelerle birlikte gelişme gösteren sermayenin marjinal etkinliğindeki çevrimsel değişme çerçevesinde ele alınabileceğini düşünüyorum. Bu tezi geliştirebilmek için kitabın bir kısmını ayırmak yetmez, kitap yazmak ve gerçeklerin yakından incelenmesi gerekir. Ancak, aşağıdaki kısa notlar, buraya kadar ortaya koyduğumuz teorimizin inceleme çizgicini göstermesi açısından yeterli olacaktır.

I

Çevrimsel hareketle, sistem, örneğin yukarı yönlü geliştikçe, söz konusu yukarı yönlü harekete neden olan güçlerin ilk önce güç topladığını ve bu gelişme içinde birbiri üzerine binen kümülâtif etkiye sahip olduğunu ancak zıt yönlü güçler söz konusu gelişmenin yerini alarak işlemeye başladığı noktaya gelinceye kadar gücünü tedricen yitirdiği bir durumu anlatmak istiyoruz. Zıt yönlü güçler de maksimum olarak gelişme, zayıflama süreçlerinden geçip yerini kendine karşı gelişen zıt yönlü güçlere bırakıncaya kadar bir süreliğine güç toplar ve birbiri üzerinde binerek kümülâtif etki yaratırlar. Bununla birlikte, *çevrimsel* hareketle anlatılmak istenen, sadece yukarı ve aşağı yönlü olarak gelişen süreç bir kez başladığında sürekli olarak aynı yönde devam eden ve fakat sonunda tersine dönen bir durum değildir. Anlatmak istediğimiz, bu son belirttiğimiz gelişmeye ilâveten yukarı ve aşağı yönlü olarak gelişen hareketlerin zaman uyumu ve süresine ilişkin gözle görülür bir düzenlilik derecesinin de olduğudur.

Bununla birlikte, eğer uygun olacaksa, ticaret çevrimi olarak adlandırdığımız hareketlerin bir başka niteliği de vardır yani *kriz* olgusu. Aşağı yönlü eğilimin, yukarı yönlü eğilimin yerine geçmesi çoğu kez birden bire ve sert bir biçimde gerçekleşir. Buna karşın, kural olarak, yukarı yönlü eğilimin, aşağı yönlü eğilimin yerine geçtiği dönüm noktasında sert bir geçiş söz konusu olmaz.

Yatırımlarda meydana gelen *herhangi* bir dalgalanmanın, bu dalgalanmaya tekabül eden tüketim eğilimindeki bir değişmeyle dengelenmemesi, tabii ki, istihdamın dalgalanmasına neden olacaktır. Bu nedenle, yatırım hacmi oldukça karmaşık etkilere sahip olduğundan, bizzat yatırımlarda ya da sermayenin marjinal etkinliğinde meydana gelen tüm dalgalanmaların çevrimsel bir nitelik taşımaları oldukça imkânsızdır. Bir özel durum, özellikle de, tarımsal dalgalanmalarla birlikte görülen durum, bu kısmın daha sonraki bir alt kesiminde ayrı olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın koşullarında tipik sanayiye ilişkin ticaret çevrimlerinin yaşandığı özel durumda, sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmaların çevrimsel bir nitelik taşımasının belli nedenleri olduğunu öne sürüyorum. Bu nedenler hiçbir surette ticaret çevrimlerinin bizatihi kendisi ve ya da açıklanması konusunda bilinmedik nedenler değildir. Burada sadece bunlarla teorimiz arasında bağ kurma amacını güdüyorum.

II

İşe, boom'un son aşamaları ve 'krizin' başlamasını ele alarak ne söylemek istediğimi ortaya koyarak başlamam iyi olacaktır.

Yukarıda sermayenin marjinal etkinliğinin[126] sermaye mallarının bolluğu ve kıtlığının ve sermaye mallarının carî üretim maliyetlerinin yanı sıra sermaye mallarından gelecekte elde edilecek carî beklentilere bağlı olduğunu gördük. Bu nedenle, dayanıklı mallar söz konusu olduğu zaman, gelecekle ilgili beklentilerin, tavsiye edilebilecek yeni yatırımların ölçeğinin belirlenmesinde hâkim bir rol oynaması gerektiği de doğal ve akla yatkındır. Ancak, daha önce de gördüğümüz gibi, böylesi beklentilerin temeli pek güvenilir değildir. Topyekûn yer değiştiren ve güvenilmez kanıtlara dayandığından, birden bire ve sert bir biçimde gelişen değişmelere konu olur.

'Krizi', para talebinin hem ticaret ve hem de spekülâtif amaçlar çerçevesinde arttığı durumda faiz oranlarının artma eğilimine vurguda bulunarak açıklama alışkanlığını elde ettik. Bu unsur zaman zaman durumu ağırlaştırma ve ara sıra da belki de başlatma noktasında etkide bulunacaktır. Ancak, krize ilişkin daha tipik ve çoğu zaman da ağır basacak bir açıklama biçimi öncelikle faiz oranında meydana gelen bir artış değil de, sermayenin marjinal etkinliğinde meydana gelen bir ani çöküştür.

Sermaye mallarının gelecekteki hâsılasına ilişkin optimistik beklentilerin, söz konusu malların giderek bollaşmasını ve artan üretim maliyetlerini ve muhtemelen de faiz oranında meydana gelen bir artışı dengeleyecek kadar güçlü olması, boom'un ileriki aşamalarını karakterize eder. Büyük ölçüde ne aldıklarına dikkat etmeyen alıcıların ve sermaye mallarından gelecekte elde edilecek hâsılanın makul bir tahmininden ziyade piyasa duyarlılığında meydana gelecek bir değişmeyi tahmin etmeyle meşgul olan spekülâtörlerin etkisi altında örgütlenmiş yatırım piyasalarımndoğası bu özelliğe sahip yatırım piyasalarında aşırı iyimserlik içinde bulunan ve değeri aşırı şişirilmiş piyasada hayâl kırıklığı ortaya çıktığında optimistik beklentilerin birdenbire ve felâkete yol açacak bir biçimde gerilemesidir.[127] Bundan başka, sermayenin marjinal etkinliğindeki çöküşle

126) Metin içinde yanlış anlamaya mahal vermeyecek bir durum yoksa 'sermayenin marjinal etkinliği şedülü' yerine 'sermayenin marjinal etkinliği' demek uygun olacaktır.

127) 12. Kısımda, özel sektör yeni yatırım yapma konusunda doğrudan sorumluluk sahibi olsa da, bu işten doğrudan sorumlu olan girişimcinin, kendilerine daha iyi anlatılmış olsa da, piyasa düşünüşüne göre davranmayı finansal olarak avantajlı bulacağını ortaya koymuştum.

birlikte görünen gelecekle ilgili ümitsizlik ve belirsizlik doğal olarak likidite tercihinde zamanından önce keskin bir artışın ortaya çıkmasına ve dolayısıyla da, faiz oranın artmasına neden olur. Böylelikle, sermayenin marjinal etkinliğinin, faiz oranının artmasıyla birlikte bir çöküş eğilimine girmesi, yatırımdaki düşmeyi ciddi bir hale getirebilir. Ancak, bu durum, özellikle de, çoğunlukla yeni yatırımın önceki aşamasına katkıda bulunan sermaye türü söz konusu olduğunda, sermayenin marjinal etkinliğindeki çöküşle ilgilidir. Artan ticaret ve spekülâsyon nedeniyle ortaya çıkan likidite tercihi dışında, likidite tercihi, sermayenin marjinal etkinliğindeki çöküş gerçekleştikten sonra artmaz.

Gerçekte, çöküşü kolay kontrol edilebilir olmaktan çıkaran da budur. Daha sonra, faiz oranında meydana gelen bir azalma canlanmaya oldukça yardımcı olacak ve muhtemelen de canlanmanın gerekli koşulu haline gelecektir. Ancak, sermayenin marjinal etkinliğindeki çöküş, faiz oranında yapılacak bir indirimle bu çöküşü dengeleyemeyecek kadar tamamlanmış bir durumda olabilir. Faiz oranında yapılan bir indirim efektif bir çare olabilme yeteneğine sahip olsaydı, dikkate değer ve üç aşağı beş yukarı doğrudan para otoritesinin kontrolünde bir zaman aralığı geçmeden canlanma imkânın sağlanabilmesi mümkün olurdu. Ancak, gerçekte, her zaman olan durum bu değildir ve iş dünyasının kontrol edilemez ve asi psikoloji tarafından belirlenen sermayenin marjinal etkinliğini yeniden canlandırmak çok da kolay değildir. Günlük dille söylemeye çalışırsak, bireysel kapitalizm üzerine kurulmuş bir ekonomide kontrol edilmesi oldukça güç olan husus, güvenlik duygusunun yeniden geri gelmesinin sağlanmasıdır. Çöküşle ilgili olarak, bankerlerin ve işadamlarının vurguladıkları ve tüm kaderlerini 'pür parasal reçetelere' dayandıran iktisatçıların eksik tahminde bulundukları yön budur.

Bu nedenle, işin tam da can alıcı noktasına gelmiş bulunuyoruz. Ticaret çevriminde *zaman unsurunun* açıklanması, canlanma başlamadan önce belli bir büyüklük düzenine sahip zaman aralığının genellikle geçmesi gerekliliği, sermayenin marjinal etkinliğinin canlanmasını sağlayacak etkilerde aranır. Birincisi, veri dönemde normal büyüme oranıyla ilintili dayanıklı varlıkların gücü ve ikincisi, diyelim ki bir ve on yıl arası bir dalgalanma göstermeyen ancak üç beş yıllık alışkanlık kazanmış bir büyüklük düzenliliğinde tesadüfî olmayan aşağı yönlü hareket süresine sahip stok fazlasına ilişkin koruma maliyeti nedeniyle ortaya çıkan nedenler söz konusudur.

Krizde ne olduğuna yeniden dönelim. Boom sürerken, yeni yatırımların büyük bir kısmı tatmin edici olmayan bir carî hâsılaya sahip değildir. Hayâl kırıklığının ortaya çıkması, yeni üretilen dayanıklı malların stoklarının sürekli olarak artmasının bir sonucu olarak, gelecekte beklenen hâsılanın güvenilirliğiyle ilgili belki de carî hâsılanın düşme sinyalleri vermesi nedeniyledir. Carî üretim maliyetlerinin, daha sonra gerçekleşecek üretim maliyelerinden daha yüksek olmasının düşünülmesi, sermayenin marjinal etkinliğinde meydana gelecek bir azalmanın bir başka nedenidir. Bir kez şüphe edilmeye başlanırsa, bu şüphe hızla yaygın hale gelecektir. Böylelikle, çöküş başladığında, marjinal etkinliğine aldırılmayacak kadar muhtemelen çok sermaye ya da negatif sermaye vardır. Ancak, kullanım nedeniyle sermaye yetersizliği başlamadan önce geçmesi gereken ve bozulma ve demode hale gelmenin marjinal etkinliği artıracak kadar kıtlığa neden olmasıyla zaman aralığı, veri bir dönemde sermayenin ortalama dayanıklılığının istikrarlı bir fonksiyonu haline gelir. Dönemin nitelikleri değiştiğinde standart zaman aralığı da değişecektir. Örneğin, nüfus artışının olduğu bir dönemden, nüfus azalışının yaşandığı bir döneme geçtiğimizde çevrimin niteliği uzayacaktır. Ancak, yukarıda belirtilen düşünceler, çöküş süresinin dayanıklı varlıkların yaşam süresi ve veri dönemdeki normal büyüme oranı arasında belli bir ilişkiye sahip olması gerektiğine ilişkin önemli nedenleri ortaya koymaktadır.

İkinci istikrarlı zaman unsuru, ne uzun ve ne de kısa olan belli bir dönem içinde massedilmesiyle zorlanan stok fazlasının koruma maliyeti nedeniyledir. Yeni yatırımların kriz sonrasında birden bire intikaya uğraması muhtemelen bitirilmemiş malların stok fazlasının birikmesine yol açacaktır. Bu stokları koruma maliyeti nadiren yıllık yüzde 10'un altındadır. Böylelikle, söz konusu stokların fiyatlarında meydana gelen bir azalma, bu stokların, diyelim ki yurtdışında üç beş yıllık bir süre içinde massedilmesini sağlayacak bir sınırlamayı beraberinde getirmeye yetecek kadar olmalıdır. Stokların massedilme süreci, istihdamın daha da caydırılmasına neden olacak bir negatif yatırımı ifade etmektedir ve bu sona erdiğinde, durumun düzeltilmesi gereği kendini açıkça ortaya koyar.

Bundan başka, gerileme aşamasında çıktıdaki azalışta zorunlu olarak iş gören işletme sermayesinde meydana gelen bir azalma büyük bir miktarda gerçekleşecek bir negatif yatırımı ifade etmektedir ve resesyon bir kez başladığında, aşağı yönlü eğilim üzerinde güçlü bir kümülâtif etki yaratır. Tipik bir çöküşün ilk aşamasında, artan stoklarda, işletme sermayesinde-

ki negatif yatırımı dengelemeye yardımcı olacak bir yatırım ortaya çıkar. Bir sonraki aşamada, hem stoklar ve hem de işletme sermayesinde kısa dönemli bir negatif yatırım kendini gösterir. En alt nokta geçildikten sonra, stoklarda, işletme sermayesiyle ilgili yapılan yeniden yatırımı kısmen dengeleyecek bir negatif yatırım ortaya çıkar. Son olarak da, canlanma süreci sorunsuz bir biçimde yoluna devam ederken, her iki unsur da eşanlı olarak yatırımm lehine olacak bir biçimde gelişir. Bu çerçevede, yatırımda meydana gelen dalgalanmaların dayanıklı mallar üzerinde yarattığı ilâve ve üzerine bindirdiği etkiler muhakkak incelenmelidir. Bu tür yatırımda meydana gelen bir gerileme çevrimsel dalgalanmaları işletmeye başladığında, çevrim sürecini tamamlayıncaya kadar, canlanmanın başlamasını sağlamak üzere böylesi yatırımların cesaretlendirilmesine ilişkin pek bir girişim söz konusu olmayacaktır.[128]

Ne yazık ki, sermayenin marjinal etkinliğinde meydana gelen ciddi bir azalma aynı zamanda da tüketim eğilimini ters yönlü bir biçimde etkileyecektir. Zira bu süreç, borsadaki varlıkların piyasa değerinde ciddi azalmalara neden olmuştur. Borsa yatırımlarıyla yakından özellikle de ödünç fon yatırımıyla ilgilenenler açısından oldukça yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Bu kişilerin harcama eğilimleri, gelirlerinden ziyade yatırımlarının değerinde meydana gelen artışlar ve azalışlardan oldukça fazla etkilenir. Kamuoyunun bugün Birleşik Devletler'de olduğu gibi 'borsa odaklı' hale gelmesi sonucunda, yükselen bir borsa, tatmin edici bir tüketim eğiliminin ortaya çıkmasının hemen hemen temel koşulu haline gelmiştir. Son zamanlara kadar görmezlikten gelinen bu durum, sermayenin marjinal etkinliğinin azalması üzerine daha da baskılayıcı bir etki yaratarak kötüleşmesine hizmet etmektedir.

Canlanma bir kez başladığında, bu sürecin kendi kendini besleyeceği ve birikimli hale getireceği açıktır. Hem sabit sermayenin ve hem de malzeme stokunun gerekenden fazla olduğu ve döner sermayenin de azaltıldığı gerileme aşamasında sermayenin marjinal etkinliği şedülü, faiz oranında gerçekleştirilebilecek uygulanabilir bir indirimle tatmin edici yeni yatırım oranı sağlayarak düzeltmenin yapılabilmesini mümkün kılamayacak kadar yavaş düşebilir. Böylelikle, şu anda olduğu gibi, örgütlenmiş ve etkilenmiş piyasalarla, sermayenin marjinal maliyetine ilişkin piyasa tahminleri, faiz oranlarında meydana gelecek dalgalanmalarla yeterince dengele-

128) *Treatise on Money* adlı kitabımın içindeki IV. Kitabın kimi kısımları bu tartışmaya ayrılmıştır.

nemeyecek inanılmaz derecede büyük dalgalanmalara maruz kalabilir. Bundan başka, borsada buna tekabül eden hareketler, yukarıda da gördüğümüz gibi, en ihtiyaç duyulduğu zamanda tüketim eğilimini baskılayacaktır. Bu nedenle, *laissez-faire* koşullarında, ortada beklemek için hiçbir nedenin olmadığı bir durumda yatırım piyasalarındaki psikolojide geniş kapsamlı bir değişme ortaya çıkmadan, istihdamda meydana gelen dalgalanmalardan kaçınabilmenin de imkânı bulunmamaktadır. Carî yatırım hacminin özel kişilerin ellerine güvenli bir biçimde bırakılarak gerçekleştirilmesinin sağlamanın imkânsız olduğu sonucuna ulaşıyorum.

III

Önceki analiz, aşırı yatırımın boomun niteliği olduğuna, birbirini izleyen çöküşten çıkabilmenin mümkün olan yegâne çaresinin söz konusu aşırı yatırımdan uzak durmak olduğuna ve yukarıda belirilenler nedeniyle düşük faiz oranlarının çöküşü önleyememesine karşın yüksek faiz oranı sayesinde boomdan uzak durulabileceğine inananların görüşleriyle uyum içinde olabilir. Booma karşı geliştirilen yüksek bir faiz oranının, çöküşe karşı geliştirilen düşük faiz oranından daha etkin olacağına ilişkin ortaya konan tartışmanın elbette ki bir anlamı vardır.

Yukarıda belirtilenlerden bu sonucu çıkarmak, yaptığım analizi yanlış yorumlamak demektir ve bana göre ciddi bir hatadır. Zira aşırı yatırım kavramı oldukça müphem bir kavramdır. Yarattığı umutların hayâl kırıklığına uğramasına neden olan ya da ciddi bir işsizlik durumunda işlevi olmayan yatırımlar ya da tam istihdam koşullarında bile, yaşam süresi için yenileme maliyetinden fazla kazanç elde etmesi beklenen yeni yatırımlar olmadığında her türden sermaye mallarının bol olduğu durumu anlatmak için kullanılır. Sadece son olarak belirtilen durumda, aşırı yatırım, dar anlamda, yapılacak daha öte bir yatırım anlamında, kaynakların tümüyle israf edilmesi anlamına gelmektedir.[129] Bundan başka, bu anlamda aşırı yatırım boomun normal niteliği olsa bile, çözüm, muhtemelen yararlı olabilecek yatırımlardan vazgeçilmesine neden olacak yüksek bir faiz oranına alkış tutmakla ve tüketim eğilimini daha azaltmakla değil de, gelirin tüketim eğilimini uyaracak biçimde yeniden dağılımının sağlanması için ciddi adımların atılmasında aranmalıdır.

129) Bununla birlikte, tüketim eğiliminin zaman içindeki dağılımına ilişkin olarak yapılan belli varsayımlara dayanarak, toplumun tümü açısından negatif getiri sağlayan yatırım maksimum tatmin sağlaması anlamında avantajlı olabilir.

Bununla birlikte, yaptığım analiz göre, aşırı yatırımm sadece önceki anlamıyla boomun niteliği olduğu söylenebilir. Tipik olduğundan bahsettiğim durum, toplumun bir bütün olarak sermayeyi bol olması nedeniyle bundan böyle akla yatkın bir biçimde kullanamaması değil, hayâl kırıklığı yaratan beklentilerin yaratılmasıyla istikrarsız ve tahammül edilemeyecek koşullarda yatırım yapılmasıdır.

Boomun yarattığı illüzyonlar, belli türdeki sermaye mallarının böylesi birbirini izleyen bolluk koşullarında çıktının bir kısmının, herhangi bir kritere göre, kaynakların israf edilmesine neden olacak biçimde üretilmesine neden olabilir-böyle olacaktır da. Bu durumun, boom olmadığında da ortaya çıkabildiğini ilâve edelim. Bu durum, demek ki, yanlış yönlendirilen yatırımlara neden olabilmektedir. Bundan başka, tam istihdam koşullarında, diyelim ki, gerçekte yüzde 2 hâsıla getiren yatırımların, yine diyelim ki, yüzde 6 getiri elde etme beklentisiyle yapılmış olması ve buna binaen değerlendirilmesi boomun temel niteliklerindendir. Hayâl kırıklığına uğranıldığında bu beklenti yerini, tam istihdam koşullarında gerçekte yüzde 2 hâsıla getirecek olan yatırımların, hiçbir getiri sağlamayacağı 'pesimizm hatasına' bırakır. Yeni yatırımlarda meydana gelen çöküş, tam istihdam koşullarında yüzde 2 hâsıla getirecek olan yatırımların gerçekte hiçbir getiri sağlamayacağı işsizlik durumunun ortaya çıkmasına neden olur. Böylelikle, ev yetersizliği olmasına rağmen, mevcut evlerde kalmaya kimsenin gücünün yetmediği bir duruma gelinir.

Böylelikle, boomun çaresi yüksek değil ama düşük faiz oranıdır![130] Zira bu faiz oranı boomu sonlandırabilecektir. Ticaret çevrimi açısından çare boomları yok ederek bizleri yarı çöküş durumu içinde bırakmada değil, çöküşleri ortadan kaldırarak yarı boom içinde tutmakta aranmalıdır.

Bu nedenle, doğru bir beklentiyle tam istihdam için oldukça yüksek sayılabilecek bir faiz oranı ve hatalı bir yönlendirmeyle söz konusu faiz oranının, sürdüğü müddetçe, caydırıcı olmasının önüne geçen beklentinin bir bileşimi, boomun çöküşle sonlanacak bir biçimde yönlendirilmesine neden olur. Boom, aşırı optimizmin, serinkanlılıkla düşünüldüğünde aşırı olduğu ifade edilecek faiz orana karşı zafer elde ettiği bir durumdur.

Savaş dışında, son zamanlarda tam istihdamla sonuçlanacak kadar güç-

130) İşin diğer yönüne ilişkin tartışma için bkz. s. 278. Zira şu an kullandığımız yöntemlerde büyük değişiklikler yapmaktan uzak duracaksak, boom boyunca, düşünülen koşullarda, faiz oranlarını yükseltmenin daha az tehlikeli olacağı konusunda hemfikirim.

lü deneyim yaşadığımız konusunda şüphelerim var. Birleşik Devletler'de istihdam 1928-1929 yılları arasında normal koşullarda çok tatmin edici bir düzeydeydi. Ancak, oldukça uzmanlaşmış birkaç grup dışında emek yetersizliğiyle karşılaşmadım. Kimi 'darboğazlarla' karşılaşılmıştır. Ancak, bir bütün olarak çıktı daha da artabilecek bir durumdaydı. Konut standardının ve niteliğinin, tam istihdam varsayımı altında, faizde bir indirime gitmeden, evin yaşam süresince yenileme yatırımlarından daha fazlasına katlanmak zorunda kalmayacağı bir çerçevede,çok yüksek olması anlamında bir aşırı yatırım da söz konusu değildi. Ulaşım, kamu hizmetleri ve tarımsal gelişme, yenileme maliyetleri de dâhil olmak üzere, bu alanlara yapılacak daha öte ilâvelerin makul bir hâsılanın sağlanmasına imkân tanımayacak bir noktadaydı. Olan, bu durumun tersiydi. 1929 yılında Birleşik Devletler'de dar anlamda aşırı istihdamdan söz etmek absürt olacaktı. İşin rengi farklıydı. Gerçekte, son beş yılda yapılan yeni yatırımlar derneşik olarak, serinkanlılıkla düşünüldüğünde, ilâve yatırımların sağlayacağı hâsılanın hızla düşmesine neden olacak bir ölçekteydi. Doğru öngörü, sermayenin marjinal etkinliğinin görülmemiş bir biçimde düşeceğini ortaya koyabilirdi. Bu çerçevede de, boomun, uzun dönemli çok düşük faiz oranı ve belli alanlara yapıldığında aşırı kahramanlığın gösterilmiş olacağı yanlış yönlendirilen yatırımların önüne geçilmesi dışında, devam etmesinin imkânı bulunmamaktaydı. Gerçekte, faiz oranı, spekülâtif heyecanın etkisi altında olan ve bu nedenle de, aşırı kahramanlığın tehlikeli olacağı alanlar dışında, yeni yatırımları caydıracak kadar yüksekti. Spekülâtif heyecanı bertaraf edebilecek kadar yüksek olan bir faiz oranı, aynı zamanda, makul olabilecek her tür yeni yatırımm yapılmasını kontrol edebilecek bir duruma getirilebilirdi. Böylelikle, anormal derecede yeni yatırımın yapıldığı dönemin uzamasıyla ortaya çıkan duruma çare bulmak için faiz oranında gerçekleştirilecek bir artış, hastaları öldürerek hastalığa çare bulan bir çare niteliğindeydi.

Gerçekte, tam istihdamın yıllara yayılabilme imkânı, İngiltere ya da Birleşik Devletler gibi, mevcut tüketim eğiliminin, yenileme maliyetinin üzerinde olan derneşik gayrisafî hâsılanın, hangi türden olursa olsun dayanıklı mallarda yapılacak daha öte bir artış çerçevesinde akla yatkın bir hesaplamanın yapılamayacağı anlamında er ya da geç tam istihdama ulaşmasını sağlayacak yeni yatırım hacmine sahip ülkeler kadar zengin ülkelerde mümkün olabilirdi. Bundan başka, bu duruma -diyelim ki, yirmi beş yıl ya da daha kısa sürede- ulaşılabilirdi. Tam istihdama, bir anlılığına bile ol-

sa, hiç ulaşılmamış olduğunu belirtmiş olmam nedeniyle, bunu inkâr ediyorum sonucu çıkarılmasın.

Bunun ötesinde, geçici boomların dar anlamda anlık tam yatırım ya da aşırı yatırım koşullarıyla birlikte ortaya çıkacağı yönünde bir varsayımda bulunmuş olsaydık bile, yüksek faiz oranını derde derman olacak bir çare olarak ele almak yine de absürt olurdu. Zira bu olayda, eksiktüketimi hastalığın nedeni olarak görenler tümüyle saptanabilecekti. Bulunacak çare, gelirin yeniden dağılımıyla tüketim eğiliminin yükseltilmesi sağlamak için alınacak çeşitli tedbirlerde yatmaktaydı. Böylece de, carî yatırımın küçük bir kısmı, veri istihdam düzeyinin sağlanması için gerekliydi.

IV

Bu noktada değişik bakış açıları çerçevesinde, çağdaş toplumlardaki kronik eğilimin eksik istihdam olmasını, eksiktüketime yani haksız yere düşük tüketim eğilimine neden olan sosyal pratikler ve servet dağılımı olarak gören önemli düşünce okullarına ilişkin birkaç söz söylemek uygun olacaktır.

Yatırımın plânlanmadığı ve kontrol edilmediği mevcut koşullarda, -ya da, en azından, son zamanlara kadar varlığını sürdüren koşullar-, kişilerin bilgisiz ya da spekülâtif kararları çerçevesinde sermayenin marjinal etkinliğinde görülen garip gelişmelere ve alışılmış olanın altına bazen düşen ya da hiç düşmeyen uzun dönemli faiz oranlarına konu olduğundan, pratik olarak gerçekleştirilecek politikalara yön verecek olan bu düşünce okulları görüşlerinde hiç şüphesiz haklıdır. Zira bu koşular altında, derneşik istihdam düzeyini daha tatmin edici bir düzeye yükseltmenin başkaca bir yolu bulunmamaktadır. Yatırımı maddî olarak artırmak mümkün değilse, tüketimi artırmanın dışında yüksek bir istihdam düzeyine ulaşmanın başka bir yolunun olmadığı açıktır.

Uygulamada, bu okullardan sadece ayrıldığım nokta, söz konusu okulların, artan yatırımdan hâlâ elde edilebilecek sosyal avantajlar söz konusu olduğunda, artan tüketim konusuna biraz aşırı vurgu yapıyor olmalarıdır. Bununla birlikte, bu okullar teorik olarak, çıktıyı artırmanın *iki* yolu olduğu gerçeğini ihmâl etmeleri çerçevesinde eleştiriye açıktır. Sermayeyi daha yavaş artırmanın ve çabalarımızı artan tüketim üzerine yoğunlaştırmanın daha iyi olacağına karar versek de, bu kararı, tüm alternatifleri gözlerimizi dört açarak hesapladıktan sonra vermemiz gerekmektedir. Kıt hale gelinceye kadar, sermaye stokunun artırmanın sağladığı büyük sosyal

avantajlar karşısında çok etkilendim. Ancak, bu teorik bir zorunluluk değil, pratik bir karardır.

Bundan başka, konuya her iki cepheden de aynı anda yönelmenin en hünerli iş olacağını da itiraf etmem iyi olacak. Sermayenin marjinal etkinliğinde artan oranlı bir azalma görüşüyle sosyal olarak kontrol edilebilecek bir yatırım oranı amaçlanmasının yanı sıra tüketim eğilimini artıracak her türlü politikayı da desteklemem gerekiyor. Zira yatırımla ilgili ne yaparsak yapalım, mevcut tüketim eğilimiyle tam istihdamın sağlanabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, her iki politikayı da birlikte uygulayabilme imkânı bulunmaktadır-mevcut tüketim eğiliminin sadece artan yatırıma tekabül edecek düzeye değil, daha yüksek bir düzeye tekabül etmesini sağlayacak bir biçimde yatırımın ve aynı zamanda da tüketimin desteklenmesi.

Günlük ortalama çıktı düzeyi -örnek vermek amacıyla sayıların yuvarlaklaştırılarak göz önüne alınmasıyla- süreklilik arz eden tam istihdam düzeyinde gerçekleşecek olan çıktı düzeyinin yüzde 15 altındaysa ve söz konusu çıktını yüzde 10'u net yatırımı ve yüzde 90'ı da tüketimi temsil ediyorsa, -bunun ötesinde, mevcut tüketim eğilimi çerçevesinde tam istihdamın sağlanması için net yatırımların yüzde 50 artırılması ve dolayısıyla da, tam istihdam çıktısının 100'den 115'e, tüketimin 90'dan 100'e ve net yatırımın da 10'dan 15'e çıkması isteniyorsa- o zaman, belki de, amacımız, tüketim eğiliminde, tam istihdamda tüketimin 90'dan 103'e ve net yatırımın da 10'dan 12'ye yükselmesini sağlayacak bir değişikliğe gitme biçiminde olabilecektir.

V

Bir başka düşünce okulunun ticaret çevrimlerine ilişkin getirdiği çözüm, tüketim ya da yatırımı artırmak değil de, istihdam edilmeyi bekleyen emek arzını azaltmak yani istihdam ya da çıktıyı artırmadan mevcut istihdam hacmini yeniden dağılıma tutmak olmuştur.

Bu bana zamansız bir politika gibi gelmektedir-artan tüketim plânından daha da açık. İş, her bireyin artan gelire karşı artan boş zamanın sağladığı avantajları ağırlıklandırması noktasına gelip dayanmıştır. Ancak, şu an için gerçek olan hususun, kişilerin büyük bir çoğunluğunun artan geliri artan boş zamana tercih edeceği noktasında olduğunu düşünüyorum ve daha fazla boş zaman elde edebilmek için daha fazla gelir elde etme tercihinde bulunanları zorlayacak yeterli bir nedenin olmadığını da görmekteyim.

VI

Ticaret çevrimlerinin çözümünü, boomun ilk aşamalarını yüksek faiz oranıyla kontrol ederek bulan bir düşünce okulunun da varlığı olağanüstü bir durum olarak ortaya çıkabilir. Böylesi bir politikayı haklı çıkarabilecek tek yol, gerçekte, tam istihdamın pratik olarak imkânsız bir ideal olduğunu ve bir istihdam düzeyine ilişkin olarak bekleyebileceğimiz en iyi şeyin şu anki istihdam düzeyine göre daha istikrarlı ve belki de biraz da ha yüksek olması gerektiğini varsayan Mr. D. H. Robertson tarafından ortaya konmuştur.

Yatırımı ya da tüketim eğiliminin kontrolünü etkileyen temel değişiklikleri bir yana koyup, geniş anlamda, mevcut durumun devamlılığı sürdürdüğünü varsayarsak, en yanlış bir biçimde yönlendirilen optimistleri bile caydıracak faiz oranlarıyla henüz başlayan boomu başlangıçta daima durduran bankacılık politikası temelinde ortaya çıkan daha avantajlı ortalama beklentiler konusu tartışmaya açıktır. Çöküşün niteliği olan beklentilerin hayâl kırıklığına uğraması, caydırıcılık işin içine girerse, yararlı yatırımların ortalama düzeyinin yükselmesini beraberinde getirecek böylesi kayıp ve israfa neden olabilecektir. Bu durumun kendi varsayımları içinde doğru olup olmadığından emin olmak zordur. Bu, detaylı bir gerçeğe gereksinim duyan pratik bir hüküm verme sorunudur. Tümüyle yanlış yönlendirilen yatırıma hizmet eden artan tüketim nedeniyle ortaya çıkan sosyal avantaj görmezlikten gelinebilir. Böylesi bir yatırım da, yatırımın yapılmaması durumuyla karşılaştırıldığında daha yararlı olabilir. Bununla birlikte, en nitelikli parasal kontrol, 1929 yılında Amerika'da olduğu gibi bir boomla yüz yüze gelip, zora düşebilir, o anda Federal Reserve Sistemin sahip olduğundan başka araçlara sahip olmayabilir ve gücü içinde bulunan alternatiflerin hiçbiri sonuç açısından hiçbir değişiklik sağlamayabilir. Bununla birlikte, böylesi bir bakış açısı tehlikeli ve gereksiz bir bozgunculuk oluyormuş gibi görünmektedir. Mevcut iktisadî durumumuzun hatalı olduğunun süreklilik arz eden bir biçimde kabul edilmesi tavsiyesinde bulunmakta ya da en azından böyle olduğunu varsaymaktadır.

Buna rağmen istihdam düzeyinin, diyelim ki, önceki on yılın ortalamasının hissedilir bir biçimde üstünde bir eğilim göstermesini, yüksek bir faiz oranı kullanarak kontrol etmeyi söyleyen katı görüş, genellikle zihni karıştırmaktan başkaca bir işe yaramayan argümanlar tarafından daha çok desteklenmiştir. Bazı durumlarda bu, bir boomda yatırımın tasarrufu aşacağı ve yüksek bir faiz oranının bir taraftan, yatırımı kontrol ederek ve di-

ğer taraftan da, tasarrufu uyararak dengeyi sağlayacağı inancından doğmaktadır. Bu, tasarruf ve yatırımın eşit olmayabileceğini ve bu nedenle de, söz konusu kavramlar belli özel anlamlara sahip olacak bir biçimde tanımlanmcaya kadar bir anlamının olmayacağını ifade etmektedir. Ya da bazen, artan yatırımla birlikte görülen artan tasarrufun, aynı zamanda da, kural olarak, artan fiyatlarla birlikte gerçekleşmesi gereği olduğu halde, fiyat artışları olmadığında, gerçekleşme çerçevesinde istenmeyen ve haksız bir durum olduğu belirtilir. Ancak, bu böyle olsa, mevcut çıktı ve istihdam düzeyinde meydana gelecek *herhangi* bir değişme onaylanmayacaktır. Zira fiyatlarda meydana gelen artış aslında yatırımlarda meydana gelen bir artışın sonucunda ortaya çıkmamaktadır. Bu artış, kısa dönemde arz fiyatının genellikle çıktıda, söz konusu çıktı arttığında ortaya çıkan azalan getiriye ilişkin fizikî gerçek ya da para cinsinden maliyet biriminin artma eğilimi nedeniyle meydana gelen yükselişle birlikte ortaya çıkması nedeniyledir. Koşullar sabit arz fiyatı çerçevesinde olsaydı, tabii ki, fiyatlar yükselmeyecekti. Yine de, buna rağmen artan tasarruflar, artan yatırımlarla birlikte gelişme gösterecekti. Çıktının artması, tasarrufu artırır. Fiyatlar sadece tasarruf artışı olmamasına rağmen bunun yerine tüketim eğiliminin artması nedeniyle gerçekleşen çıktı artışının bir yan ürünü olarak yükselir. Kimsenin, çıktının düşük olması nedeniyle düşük olan fiyatlardan satın alma gibi meşruiyet kazanmış bir hakkı bulunmamaktadır.

Ya da, artan yatırım, para miktarında meydana gelen bir artış sonucunda faiz oranında meydana gelen bir azalma nedeniyle ortaya çıkmışsa, kaza geliyorum demez. Yine de, daha önce geçerli olan faiz oranının sağlayabileceği hiçbir özel yarar söz konusu değildir yani para kimseye 'zorla' verilmiş değildir. Bu para, düşük faiz oranına ya da artan işlem hacmine tekabül eden artan likidite tercihini karşılamak üzere yaratılmış ve düşük faiz oranından ödünç vermektense, para şeklinde elde tutmayı *tercih* edenler tarafından tutulmaktadır. Ya da, negatif net yatırım yani aşırı tüketim eğilimi anlamına gelen 'sermaye tüketimi' boomun niteliğidir. Ticaret çevrimi olgusu, savaş sonrası dönemde Avrupa para sisteminde meydana gelen çöküşle birlikte kendini gösteren nakit paradan kaçış olgusuyla karıştırılmadıkça, olup bitenlerin tümüyle bu gerçeğin tersi bir durumu yansıtması söz konusudur. Bundan başka, bu böyle olsaydı, faiz oranında meydana gelen bir azalma, eksik yatırım koşullarında faiz oranında meydana gelen bir artışın sağlayabileceği bir çareden daha akla yatkın bir çare olarak karşımıza çıkabilirdi. Bu tür düşünce okullarının, derneşik çık-

tının değişemeyeceğine ilişkin bir varsayım ortaya koymadıkları sürece, söylediklerinin çok anlamlı olmadığını söylemek zorundayım. Ancak, sabit çıktı varsayımında bulunan bir teorinin de, ticaret çevrimlerini açıklamada pek işe yaramadığı da açıktır.

VII

Ticaret çevrimleri üzerine özellikle de Jevons tarafından yapılan ilk çalışmalarda yapılan açıklamalar, sanayi olgusundan ziyade tarımda meydana gelen mevsimsel dalgalanmalarla ilgilidir. Yukarıda ortaya konan teorinin ışığı altında, bu husus, soruna ilişkin oldukça makul bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bugün bile tarımsal ürün stoklarında yıldan yıla meydana gelen dalgalanmalar, carî yatırım oranında meydana gelen değişmeler arasında yer alan en önemli nedenlerden bir tanesidir. Buna karşın, Jevons konuyu ele aldığında -özellikle de istatistikî uygulamalarını ortaya dönem boyunca- bu unsur, diğer tüm unsurlardan daha baskın olma özelliğini taşımaktaydı.

Ticaret çevriminin öncelikle tarımsal hasattaki dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıktığını söyleyen Jevons'un teorisi, şu şekilde yeniden ortaya konabilir. İstisnaî olarak çok iyi hasat elde edildiğinde, bir sonraki yıla ilâve edilen miktar da önemli düzeyde olacaktır. Bu ilâve miktarın sağladığı hâsılat, çiftçilerin carî gelirine eklenir ve çiftçilerce gelir olarak değerlendirilir. Buna karşın bu durumun sürdürülmesi, toplumun geri kalan kısmının gelir-harcama kalıbından bir sızıntı anlamına gelmemekle birlikte tasarruflardan finanse edilir. Demek ki, mevcut duruma yapılan ilâveler, carî yatırıma yapılan ilâve anlamına gelmektedir. Fiyatlar keskin bir biçimde düşse bile, bu sonuç geçersiz hale gelmez. Benzer şekilde, zayıf bir hasat söz konusu olduğunda, stoktaki fazlalık carî tüketime çekilmek suretiyle kullanılır. Bu nedenle de, tüketicilerin gelir-harcama kalıbı, çiftçiler için bir carî gelir sağlayacak bir unsur olarak ortaya çıkma niteliğinde olmaz. Demek ki, mevcut durumun azaltılması, carî yatırımda meydana gelen bir azalmaya tekabül etmektedir. Böylelikle, tarım dışındaki alanlara yapılacak yatırımın değişmeyeceği düşünülürse, tarımsal yatırımda bir yılda mevcut duruma yapılan önemli ilâve ve diğer yılda önemli sayılabilecek çıkarma işlemi arasındaki fark büyük olabilir. Tarımın hâkim sektör olduğu bir toplumda bu fark, yatırım dalgalanmalarına neden olan diğer alışılmış nedenlerle karşılaştırıldığında inanılmaz boyutlarda büyük olacaktır. Böylelikle, hasadın iyi olmasını dalgalanmanın yukarı yönlü dönüm nok-

tası ve yetersiz hasadın da aşağı yönlü dönüm noktası biçiminde kendini göstermesi doğaldır. İyi ve kötü hasat nedeniyle düzenli bir biçimde gelişen çevrim yaratan fizikî nedenlere ilişkin teori, burada ele almadığımız farklı bir hususdur.

Yakın zamanda geliştirilen bir teoriye göre, ticaret açısından iyi olan iyi hasat dönemleri değil, kötü hasat dönemleridir. Bunun nedeni ise kötü hasat dönemlerinin, nüfusun çok küçük bir reel karşılık sağlanması çerçevesinde çalışmaya hazır olmasını mümkün kılması ya da satın alma gücünün yeniden dağılımının tüketim lehine olmasıdır. Ticaret çevrimlerini açıklamada kullandığım hasat olgusuna ilişkin olarak yukarıda ortaya koyduğum betimlemem çerçevesinde aklımda olan hususun bu tür teoriler olmadığını herhalde söylemeye bile gerek yok.

Bununla birlikte, modern dünyada dalgalanmalara yol açan tarımsal nedenler üzerinde iki nedenle pek fazla durulmaz. Bunlardan birincisi, tarımsal çıktının, toplam çıktının çok küçük bir kısmını oluşturmasıdır. İkincisi de, her iki yarımküreye yayılan dünya tarımsal ürün üretimi iyi ve kötü geçen mevsimlerin yarattığı etkiler çerçevesinde ortalama biçimde sürmekte, dünyada gerçekleştirilen tarımsal hasat miktarında meydana gelen yüzde dalgalanma, her ülkeye ilişkin hasatta meydana gelen yüzde dalgalanmanın çok altında seyretmektedir. Ancak, geçmişte, bir ülkenin temelde sadece kendi gerçekleştirdiği hasada mahkûm olduğu zamanlarda, büyüklük olarak tarımsal ürün stokunda meydana gelen değişmelerle karşılaştırılabilecek olan yatırımlarda ortaya çıkan dalgalanmalarda, savaştan başka bir dalgalanma nedeni bulmak zordur.

Bugün bile, hem tarımsal ve hem de mineral hammaddelerin stokunda meydana gelen değişmelerin carî yatırım miktarının belirlenmesinde oynadığı role yakından dikkat edilmesi gerekir. Dönüm noktasına erişildikten sonra, çöküşten düşük oranlı bir canlanmayla çıkışın başlamasını temelde gereğinden fazla olan stokların normal düzeyine gelirken gösterdiği azalmanın yarattığı deflasyonist etkiye bağlamam gerekiyor. Başlangıçta, boomun sona erdiğini gösteren stok birikimi çöküş oranını yumuşatır. Ancak, bunun acısı, daha sonra canlanma oranının azalması biçiminde ortaya çıkar. Gerçekte, bazen, stoklarda meydana gelen azalma, ölçülebilir derecede bir canlanmaya ulaşılmadan önce hemen hemen sona erer. Zira diğer alanlara yapılan ve stoklarda carî olarak negatif bir yatırım söz konusu değilken yukarı yönlü hareket başlatacak olan yatırım oranı, böylesi bir negatif yatırım varlığını devam ettirdiği sürece oldukça yetersiz kalacaktır.

Amerika'nın 'New Deal'inin' ilk evrelerinde bu duruma ilişkin bir sinyali gördüğümüzü düşünüyorum. Başkan Roosevelt'in hatırı sayılır ödünç fonları başladığında, her türden stok -ve özellikle de tarımsal ürün- hâlâ yüksek düzeydeydi. 'New Deal' carî çıktının azaltılması ve diğer her türlü yolun kullanılmasıyla kısmen bu stokları eritme girişimiydi. Stokların normal düzeylerine çekilmesi ve sürdürülmesi gerekli bir süreçti. Ancak, bu çok uzun yani iki yıl sürdüğünden, diğer alanlara yönelik olarak gerçekleştirilmiş olan ödünç fonlarına dayanarak yapılan harcamaları dengelemede önemli bir husus teşkil etti. Canlanma süreci, bu sürecin tamamlanmasından sonra başlayabildi.

Son zamanlarda Amerika'da yaşanan bu deneyim, nihaî ve bitirilmemiş malların-bunlar artık 'envanter' olarak adlandırılmaktadır- stoklarında meydana gelen dalgalanmaların ticaret çevrimindeki temel hareket içinde küçük salınımlara neden olmasına ilişkin güzel örnekler olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonraki aylarda hüküm sürmesi beklenen tüketim ölçeğini harekete geçiren imalâtçılar genellikle gerçeklerin biraz ötesinde de olsa yanlış hesaplamalar yapabilmektedir. Hata yaptıklarını keşfettiklerinde, aşırı envanterin *massedilmesini sağlamak* için üretimi tüketimin altına düşürmeye çalışırlar. Üretimin, tüketimin biraz altına, biraz üstüne çıkmasıyla ortaya çıkan farklılık, carî yatırım oranı üzerindeki etkisini, şimdilerde Birleşik Devletler'de olduğu gibi, istatistikî verilerde açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

23. KISIM
MERKANTİLİZM, TEFECİLİK KANUNLARI, DAMGALI PARA VE EKSİKTÜKETİM TEORİLERİ ÜZERİNE NOTLAR

I

İki yüzyıl süreyle iktisat teorisyenleri ve işadamları bir ülkenin lehine olan bir ticaret dengesinin sağladığı kendine has avantajlar ve özellikle de değerli madenlerin satışının bir sonucu olarak söz konusu dengede meydana gelen olumsuz gelişmelerin yaratacağı dengenin tehlikeli olacağı konusunda hiç şüphe etmemişlerdir. Ancak, son yüzyıl içinde bu düşünceden önemli ölçüde uzaklaşılmıştır. Birçok ülkede devlet adamlarının ve işadamlarının büyük bir çoğunluğu ve konuyla ilgli aksi görüşün vatanı İngiltere'de de söz konusu çevrelerin hemen hemen yarısı, eski doktrine olan inançlarını sürdürmüştür. Buna karşın iktisat teorisyenlerinin hemen hemen hepsi, dış ticaretin kendi kendini düzenleyen bir mekanizma özelliğini taşıması ve bu mekanizmaya müdahale etmenin boşa çekilecek kürek olmanın yanı sıra uluslararası işbölümünün sağladığı avantajlardan da yoksun bırakacak olması nedeniyle böylesi konularla ilgili endişelerin tam anlamıyla temelsiz olduğu düşüncesindeydiler. Geleneğe bağlı kalarak, eski görüşü *merkantilizm* ve yeni görüşü de *serbest ticaret* olarak adlandırmak ve her iki kavram da hem dar ve hem de geniş olarak taşıdıkları anlam temelinde önemli olsalar da, metin çerçevesinde yorumlanması uygun olacaktır.

Genel olarak söylemek gerekirse, günümüz iktisatçıları, uluslararası işbölümünden elde edilecek kazancın, kural olarak, merkantilist deneyimin çok açık bir biçimde ifade ettiği avantajlardan daha baskın olacağına inan-

malarının yanı sıra merkantilist argümanın baştan aşağı entelektüel bir karmaşa temeline dayandığı görüşünü de benimsemektedirler.

Örneğin, Marshall[131], merkantilizme bakışı tümüyle antipatik olmasa da, söz konusu görüşün temel teorileriyle ilgilenmemekte ve aşağıda inceleyeceğim ve tezlerinde gerçeğe ilişkin unsurlar üzerinde hiç durmamaktadır.[132] Benzer şekilde, serbest ticareti savunan iktisatçıların, örneğin, bebek sanayilerin cesaretlendirilmesi ya da ticaret hadlerinin düzeltilmesiyle ilgili günümüzdeki tartışmalı konularda vermeye hazır oldukları teorik tavizler merkantilistlerin özünü ilgilendirmemektedir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreği boyunca malî konularda yapılan tartışmalarda, korumanın yurtiçi istihdamı artıracağına ilişkin olarak iktisatçıların vermiş oldukları hiçbir taviz hatırlamıyorum. Belki de, örnek olarak, kendi yazmış olduğum bir alıntıyı buraya koymak iyi olacaktır. 1923 yılında, konuyla ilgili olarak kendisine öğretilenler ve sunulanlardan zerre kadar şüphe duymayan klâsik okulun bir öğrencisi olarak şunları yazmıştım: 'Korumanın *becereme-yeceği* tek bir şey varsa, o da İşsizliği tedavi etmektir... Sağlayacağı mümkün ama ihtimâl dışı avantajlar temeline oturan Korumayla ilgili kimi argümanların basit bir cevabı yoktur. Ancak, en kapsamlı ve en kaba şekli içinde Korumacı politikaların yapmış olduğu hata, İşsizliği tedavi etme iddiasıdır'.[133] Merkantilist doktrinde ise anlaşılabilir bir şey bulmak mümkün değildir ve bu konuda, hiç yoktan iyidir gibi bir düşünceyle yetiştirilmiştik. Klâsik okulun ağır basan ve katıksız hükümranlığı işte budur.

II

İlk önce, merkantilist doktrinin bilimsel gerçek unsurunun şimdi bana nasıl göründüğünü kendi ifadelerimle açıklamaya çalışayım. Bu açıklamamı daha sonra şu anda merkantilistlerin ortaya koyduğu argümanlarla

131) *Industry and Trade, Ek D; Money, Credit and Commerce*, s.130 ve *Principles of Economics*, Ek I,

132) Merkantilistlere ilişkin görüşleri *Principles* adlı kitabının ilk baskısında yer alan bir dipnotta çok iyi bir biçimde özetlenmiştir: 'Ortaçağda, İngiltere'de ve Almanya'da paranın, millî servetle olan ilişkisi üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Genellikle, bu çalışmalar, bir ülkenin net servetinde meydana gelen artışın sadece söz konusu ülkenin sahip olduğu değerli maden stoklarında meydana gelen artışla mümkün olabileceği şeklinde ortaya konan kesin varsayımın yarattığı sonuçların yanlışlığı üzerinde durmak yerine paranın fonksiyonlarını açık bir biçimde anlama konusunda belirtilen ilişkinin karışık olduğu nitelemesinde bulunmaktadır'.

133) *The Nation and the Athenaeum*, November 24, 1923.

karşılaştıracağım. Elde edileceği iddiasında bulunulan avantajların, tüm dünyanın yarar sağlayamayacağı millî avantajlar olduğu biçiminde anlaşılması gerektiğini itiraf etmeliyim.

Bir ülkenin serveti bir ölçüde hızlı bir biçimde arttığında, mutluluk yaratan bu durumun, *laissez-faire* koşullarında, daha da ileri götürülmesi, yeni yatırımlara yönelik teşviklerin yetersizliği karşında intikaya uğrar. Tüketim eğilimini belirleyen sosyal ve siyasî çevre ve millî özellikler veri iken, refahın artan oranlı bir gelişme çizgisinde sürmesi, daha önce açıkladığımız nedenlerle, söz konusu teşviklerin yeterliliğine bağlıdır. Bu teşvikler, derneşik yatırımı oluşturan yurtiçi yatırımlar ya da yabancı yatırımlara yönelik olabilir (yabancı yatırımlarda değerli madenlerin birikimi de dâhil olmak üzere). Derneşik yatırım miktarının sadece kâr oranı tarafından belirlendiği durumlarda, yurtiçi yatırım fırsatları, uzun dönemde, yurtiçi faiz oranı tarafından yönetilir. Buna karşın, muhakkak ki yabancı yatırım hacmini belirleyen, ülke lehine gelişme gösteren ticaret dengesidir. Böylelikle, kamu otoritesinin himayesi altında doğrudan yatırımın yapılmadığı bir toplumda, hükümetin zihnini meşgul etmesi yararlı olacak iktisadî amaçlar yurtiçi faiz oranı ve dış ticaret dengesidir.

Ücret birimi oldukça istikrarlı ve önemli sayılabilecek spontane değişikliklere maruz kalmazsa (hemen hemen her zaman sağlanan koşul), kısa dönemli dalgalanmalarının ortalaması olarak ele alındığında likidite tercihi ve bankacılık anlaşmaları oldukça istikrarlıysa, faiz oranları, toplumun arzuladığı likidite ihtiyacını gidermek için ücret birimi cinsinden ölçülen değerli maden miktarıyla idare edilme eğilimine girecektir. Aynı zamanda, önemli sayılabilecek dış ödünçlerin ve yurtdışı kaynaklı servet sahipliğinin sınırlı olduğu zamanlarda, değerli maden miktarında meydana gelen artış ve azalışlar büyük ölçüde ticaret dengesinin lehte ya da aleyhte olup olmamasına bağlı olacaktır.

Böylelikle, otoritelerin zihnini meşgul eden ülke lehine olan ticaret dengesi *her iki* amaca da hizmet edecektir. Bunun ötesinde, bu da, söz konusu amaçların korunmasına ilişkin yegâne araçlar olma özelliğini sürdürecektir. Otoritelerin yurtiçi faiz oranı ya da yurtiçi yatırımlara yönelik diğer teşvikler üzerinde direkt kontrolü olmadığında, ülke lehine olan ticaret dengesini artırmaya yönelik tedbirler, yabancı yatırımları artırmada kullanacakları tek *doğrudan* araçlar haline gelecekti. Aynı zamanda, ülke lehine olan ticaret dengesinin, değerli madenlerin ülkeye yönelmesi üzerinde yarattığı etki, otoritelerin yurtiçi faiz oranı ve yurtiçi yatırımlara yönelik teş-

viklerin artırılması konusundaki yegâne endirekt tedbir olacaktı.

Bununla birlikte, bu politikanın elde ettiği başarının görmezlikten gelinmemesi gereken iki sınırlaması söz konusudur. Yurtiçi faiz oranı yatırım hacminin yeterince uyarılarak istihdamın ücret biriminin belli kritik noktalara yükselten bir düzeye çıkmasını sağlayacak kadar çok düşmüşse, yurtiçi maliyet düzeyinde meydana gelen artış, dış ticaret dengesinde istenmeyen sonuçları yaratacak bir biçimde gelişmeye başlayacaktır. Bu nedenle de, dış ticaret dengesini artırmaya yönelik çabalar aşırı derecede yükselecek ve kendi kendini tüketecektir. Yurtiçi faiz oranı, başka yerlerdeki faiz oranına göre, ülke lehine olan ticaret dengesiyle orantısız dış ödünçlerin miktarını uyaracak kadar çok düşmüşse, değerli madenlerin daha önce elde edilmiş avantajları tersine çevirecek kadar dışarı akmasına neden olabilecektir. Bu sınırlamalardan birinin ya da diğerinin işlevsel hale gelebilme riski, değerli madenlerin carî çıktısının nispî olarak az olduğu koşullarda bir ülkeye giren paranın diğer ülkeden çıkması anlamına gelmesinin büyük ve uluslararası olarak önemli olması gerçeği karşısında kalan bir ülke açısından artar. Bu nedenle de, yurt dışındaki maliyetlerin azalması ve faiz oranının artması çerçevesinde ülkedeki artan maliyetlerin ve azalan faiz oranının yarattığı zıt etkiler üzerinde önemle durulabilir (merkantilist politika çok ileri götürülecekse).

On beşinci yüzyılın sonu ve on altıncı yüzyılda İspanya'nın iktisadî tarihi, değerli madenlerin aşırı ölçüde artmasının ücret birimi üzerinde yarattığı etki nedeniyle dış ticareti yıkıma uğrayan bir ülke olması açısından bir örnek olma özelliğini taşımaktadır. Yirminci yüzyılın savaş öncesi yıllarına ilişkin olarak İngiltere, dış borç vermede ve yurtdışı mal alımlarında aşırı kolaylıkların sağlanmasının, yurtiçinde tam istihdamın gerçekleştirilmesi için ülkedeki faiz oranının düşmesinin önlendiği bir ülke örneği olarak karşımızda durmaktadır. Hindistan tarihi her devirde, değerli madenlerin muazzam miktarlarda ve kronik olarak yurtdışına akması sonucunda, faiz oranını reel servet artışıyla bağdaşan bir düzeyde düşürmede yetersiz kalacak kadar güçlenen likidite tercihi nedeniyle fakirleşen bir ülke örneğini teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, oldukça istikrarlı bir ücret birimine, tüketim eğilimini ve likidite tercihi belirleyen millî niteliğe ve para miktarını değerli maden stokuyla kesin bir biçimde belirleyen bir para sistemine sahip bir toplum tasarlarsak, refahın sürdürülmesinin sağlanması açısından ticaret dengesinin de otoritelerce yakından dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Zira ülke

lehine olan bir ticaret dengesi, çok büyük değilse, inanılmaz derecede uyarıcı olma özelliği taşıyacaktır. Buna karşın ülke aleyhine olan bir ticaret dengesi süregiden bir depresyon yaratacaktır.

Buradan hareketle, maksimum ithalât sınırlamalarının ülke lehine olan maksimum bir ticaret dengesi sağlayacağı söylenemez. İlk merkantilistler bu husus üzerinde ısrarla durmuşlardır. Ayrıca, söz konusu sınırlamaların, uzun dönemli bakış açısı çerçevesinde ülke lehine olan ticaret dengesi üzerinde zıt etkiler yaratacak bir biçimde işleyeceği de görülmüştür.

Bu ve diğer nedenlerle, okuyucu argümanlarımızın pratik politikalarına ilişkin zamansız sonuçlara ulaşmamalıdır. Belli özel temellerde haklı görülmediği sürece, ticaret sınırlamalarına karşı geliştirilen güçlü varsayımlar söz konusudur. Uluslararası işbölümünün avantajları, klâsik okul tarafından abartılmışsa da, yine de gerçek bir olgudur ve önemlidir. Lehte olan ticaret dengesi nedeniyle ülkemizin sağlayacağı avantajın, bir başka ülkeyi aynı oranda dezavantajlı hale getireceği gerçeğinin (merkantilistlerin tam anlamıyla farkında oldukları husus) anlamı, bir ülkenin değerli maden stoku açısından uygun ve makul olandan daha büyük bir paya sahip olmaması için bu payın azaltılması ve yapılmadığında, lehte bir ticaret dengesi sağlamak için anlamsız bir uluslararası rekabete girilmesinin tüm ülkelerin aynı ölçüde zarar görmesine neden olmasıdır.[134] Son olarak da, ticaretin sınırlanmasına ilişkin bir politika, özel çıkar, idarî yetersizlikler ve işe özgü zorluk, niyetlenin aksine gelişecek sonuçların ortaya çıkmasına neden olacak bir biçimde sapmaların ortaya çıkmasına neden olabileceğinden, görünen amaca ulaşma açısından bile tehlikeli bir araçtır.

Böylelikle, yetiştirildiğim ve bana öğretilen *laissez-faire* doktrinin *teorik* temellerinin uygun olmadığına karşı yönelttiğim eleştirinin ağırlığı, faiz oram ve yatırım hacminin optimum düzeyde kendi kendini düzeltme yeteneğine sahip olması düşüncesine yöneliktir. Bu nedenle de, zihnin ticaret dengesiyle meşgul olması zaman kaybına neden olmaktadır. Biz iktisatçılar, yüzyıllardır devlet tarafından güdülen öncelikli amaç buymuş gibi çocukça bir endişeye kapılarak küstahça yapılan bir hatayı ele almamız nedeniyle suçlanarak bunu ispatlamamız istenebilir.

Bu hatalı teorinin etkisi altında Londra tedrici olarak muhtemelen tasarlanabilecek dengenin sürdürülmesi konusunda en tehlikeli olabilecek bir

134) Esnek bir ücret birimine ve dolayısıyla da, ücretlerin azaltılmasına neden olan bir depresyona karşı bulunabilecek bir formül, aynı nedenle, bizim yararımıza olmakla birlikte, komşularımızın aleyhine olacak bir gelişme olarak kendini gösterir.

teknik yani döviz kurunu sabit bir parite şeklinde tutan banka tekniği geliştirdi. Zira bununla anlatılmak istenen husus, tam istihdam düzeyiyle uyumlu bir biçimde sürdürülecek yurtiçi faiz oranından tümüyle vazgeçiliyor olmasıydı. Uygulamada, ödemeler dengesini ihmâl etmek imkânsız olduğundan, söz konusu dengeyi kontrol edebilmek için yurtiçi faiz oranını korumaktan vazgeçilerek yerine kör güçlerin işlemesi sağlandı. Son zamanlarda ise Londra'daki bankerler çok şeyler öğrendi ve insan, İngiltere'deki bankacılık tekniğinin ülkede işsizliğe neden olabilecek koşullarda dış dengeyi korumak için bir daha asla kullanılmayacağı umudunu hemen hemen taşımaktaydı.

Firma ve veri kaynakların istihdamı sonucunda elde edilen ürünün dağılımı teorisi olarak ele alındığında, klâsik teorisinin iktisat düşüncesine yaptığı katkı su götürmez bir gerçektir. Söz konusu teori olmadan, bir kişinin düşünce yapısının konuyla ilgili düşüncelerinin açıkça anlaşılması mümkün olmazdı. Klâsik iktisatçıların öncülerinin değerli olduğunu düşündükleri şeylerin, klâsikler tarafından ihmâl edildiğine dikkat çekerek bu hususu sorgulanıyor olmam düşünülmemelidir. Bununla birlikte, bir bütün olarak iktisadî sistemle ve sistemin tüm kaynaklarının optimum düzeyde istihdamının sağlanmasıyla ilgili olarak devlete yapılan bir katkı anlamında, iktisadî düşüncenin on altıncı yüzyıl ve on yedinci yüzyıldaki öncülerinin kullandıkları yöntemler, Ricardo'nun önce unuttuğu ve sonradan da yok ettiği gerçekçi olmayan soyutlamaların pratik bilgeliğinin parçaları haline gelebilirdi. Tefecilik kanunlarını bir araç olarak kullanarak (bu konuyu bu kısmın ileriki sayfalarında ele alacağız), yurtiçi para stokunu koruyup ücret birimi artışları üzerinde caydırıcı etkide bulunarak faiz oranlarını düşük tutmanın yollarını aramalarının ve kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkacak bir döviz sızıntısını, ücret birimi artışı[135] ya da bir başka nedenle gerçekleşecek bir yetersizlik söz konusu olduğunda devalüasyon yoluyla para stokunu yeniden canlandırma yoluna başvurmaya hazırlıklı olmalarının bir hikmeti vardır.

---

135) Solon'un çağına kadar, en azından elimizde istatistikler olsaydı, şüphesiz çok daha önceki yüzyıllarda ortaya çıkabilecek olan deneyim bize insan doğasına ilişkin bilginin neyi beklememiz konusunda bize yön gösterici olacağını yani ücret biriminin uzun dönemde artacağını ve sadece iktisadî toplumun çürümesi ve çözülmesinin gerçekleştiği dönem sırasında azalacağını öğretmektedir. Böylelikle, gelişme ve artan nüfustan ayrı olarak, para stokunun tedrici olarak artması bir zorunluluktur.

III

İktisadî düşüncenin ilk öncüleri, pratik bilgeliğe ilişkin ilk veciz sözlerini, söz konusu sözlerin altında yatan teorik temellerin pek farkına varmadan ifade etmişlerdir. Bu nedenle, söyledikleri sözlere neden olan unsurları ve tavsiyelerini kısaca incelemeye çalışalım. Bu iş, iki yüzyıl önce iktisat okuyucu için ortaya konan iktisadî düşünüşün temel niteliklerinin ele alındığı Profesör Heckscher'in *Merkantilism* adlı çalışmasıyla daha kolay hale gelecektir. Aşağıda yer alan alıntılar adı belirtilen yazarın kitaplarından yapılmıştır.[136]

(1) Merkantilistler, faiz oranının kendiliğinden uygun bir düzeyde oluşma eğiliminde olacağı biçiminde bir düşünceye sahip değildir. Aksine, hiç olmadık biçimde yüksek olan faiz oranlarının, serveti engelleyen bir unsur olduğu inancında ve faiz oranının, likidite tercihi ve para miktarına bağlı olduğunun farkındaydılar. Hem azalan likidite tercihi ve hem de artan para miktarıyla ilgilenmişlerdir ve birkaçı zihinlerinin artan para miktarıyla meşgul olmasının nedeninin faiz oranını azaltma isteğinden kaynaklandığını açıkça belirtmiştir. Prófesör Heckscher, merkantilistlerin teorilerinin bu yönünü şu şekilde özetlemiştir:

Daha keskin zekâya sahip olan merkantilistler bu bağlamda, diğerleri gibi, belli sınırlar içinde tam anlamıyla açıktır. Onlar için, para -bugünü terminolojisiyle söylersek- toprak gibi, bir üretim faktörüdür. Bazen 'doğal' servetten farklı olarak, 'suni' servet olarak addedilmiştir. Sermayenin faizi, toprağa ödenen rant gibi, paranın kiraya verilmesi karşılığında yapılan ödemedir. Merkantilistler, faiz oranının yüksekliğinin nesnel nedenlerini keşfetmenin peşine düştükleri sırada -o sıralar bu hususun peşine çokça düşmüşlerdir- neden olarak toplam para miktarını bulmuşlardır. Bu kavramın ne kadar derin ve bağımsız ve ne kadar ilk ve en göze çarpan uzun soluklu pratik düşünüşler olduğunu göstermek için, ortaya koydukları çok sayıdaki malzeme içinden en tipik olan örnekler seçilecektir.

Hem para politikası ve hem de 1626'ların başları İngiltere'sinin Doğu Hindistan ticareti konusunda verilen mücadelenin öncüleri bu noktada hemfikirdi. Ge-

136) Bu alıntılar, Prof. Heckscher genel olarak klâsik teorisinin savunucusu olması ve merkantilist teorilere benden daha az sempatiyle bakması nedeniyle güttüğüm amaca oldukça uygun düşmektedir. Böylelikle, söz konusu alıntılar, bu alıntıların bilgeliği ortaya koyma arzusu çerçevesinde doğru düşünceleri ifade etmesi anlamında hiçbir risk unsurunu içermemektedir.

rard Malynes, 'Paranın bol olması, aşırı yüksek faizin fiyat ya da oran olarak azalmasına neden olur' (Lex Mercatoria ve Maintenance of Free Trade, 1622) biçimindeki ifadesinin nedenini detaylandırarak ortaya koymaktadır. Kavgacı ve vicdansız hasmı Edward Misselden, Malynes'e verdiği cevapta, 'Tefeciliğin çaresi, paranın bol olmasıdır' demektedir (Free Trade or the Means to make Trade Florish, 1622). Elli yıl sonrasının önde gelen yazarları arasında yer alan ve Doğu Hindistan Kumpanyası'nın tek hâkimi ve en başarılı savunucusu olan Child, talep ettiği kanunî maksimum yüksek faiz oranının, Hollanda'nın 'parasını' alıp İngiltere'den çekip gitmesini sağlayacak biçimde ne kadar daha yükseltilmesi gerektiğini tartışıyordu (1688). Bu korkunç dezavantajın çaresini, borç poliçelerinin kolayca transfer edilmesinde bularak, söz konusu poliçelerin para olarak kullanılması halinde deyip, açıklamasını 'ülkede hâlihazırda kullanabilecek paranın en azından yarısının arz edilebilmesini sağlayacaktır' biçiminde sürdürüyordu. Faiz oranlarında meydana gelen çatışmadan hiç etkilenmeyen bir diğer yazar olan Petty, para miktarında meydana gelen artış sonucunda, faiz oranının 'doğal' olarak yüzde 10'dan yüzde 6'ya düşmesini açıkladığında, diğer yazarlarla aynı kanıda olduğunu ortaya koyuyor (Political Arithmetick, 1676) ve aşırı 'Para' bolluğuna çare olarak geçerli faiz oranından ödünç verilmesi tavsiyesinde bulunuyordu (Quantulumcunque corcerning Money, 1682).

Bu uslamlama, doğal olarak, sadece İngiltere'ye özgü değildir. Birkaç yıl sonra (1701 ve 1706), örneğin, Fransız tüccarlar ve devlet adamları sürmekte olan para kıtlığının (disette des espèces) yüksek faiz oranının nedeni olarak görüyorlar ve yüksek faiz oranının, dolaşımdaki paranın artırılmasıyla, azaltılması endişesini taşıyorlardı.[137]

Petty'le yaptığı tartışmada, faiz oranı ve para miktarı arasındaki ilişkiyi soyut kavramlarla ilk ifade eden kişi büyük Locke oldu.[138] Petty'nin maksimum faiz oranı teklifine, yıllık Faiz Geliri sağlayan 'Paranın doğal Değerinin, Krallığın tüm Ticaretiyle orantılı olarak Krallıkta dolaşan Para miktarına bağlı olması temelinde, topraktan elde edilen maksimum rantın sınırlanması kadar imkânsız olması nedeniyle karşı çıkıyordu'.[139] Locke,

137) Heckscher, *Mercantilism*, cilt. ii, s. 200, 202 kısmen özetlenmiştir.

138) *Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and Raising the Value of Money*, 1692. 1692 yılından önce yazılmıştır.

139) Ayrıca şu ifadeyi de ekliyordu. 'Para miktarının yanı sıra dolaşım hızına da bağlıdır'.

paranın iki değere sahip olduğunu açıklamaktadır: (1) faiz oranının belirlediği kullanım değeri 've bununla Toprakta aynı Niteliğe sahiptir, toprağın geliri Rant ve paranın gelirine Faiz (Use)[140] adı verilmektedir' ve (2) mübadele değeri 've bununla bir Meta Niteliği kazanır, mübadele değeri faiz oranına değil, sadece malların Bol ya da Kıt olmasıyla orantılı olarak paranın Bol ya da Kıt olmasına bağlıdır'. Böylelikle, Locke, ikiz miktar teorisinin ebeveynidir. Birincisi, faiz oranının, para miktarıyla (dolaşım hızını da dikkate alarak) ticaretin toplam değeri arasındaki orana bağlı olduğu görüşündedir. İkincisi de, mübadele edilen paranın değerinin, para miktarıyla, piyasada bulunan toplam mal hacmi arasındaki orana bağlı olduğunu belirtmektedir. Ancak, -bir ayağının merkantilistlerin ve diğer ayağının da klâsiklerin dünyasında olması nedeniyle[141]- iki oran arasındaki ilişkiyi karıştırmakta ve likidite tercihinde ortaya çıkabilecek *dalgalanma* ihtimâlini tümüyle görmezlikten gelmektedir. Bununla birlikte, faiz oranında meydana gelen bir azalmanın fiyat düzeyi üzerinde *direkt* olarak bir etkisinin olmadığını ve fiyatları 'sadece Ticarete uygulanan Faizde meydana gelen Değişikliğin Para ya da Metanın girmesi ya da çıkması üzerinde yarattığı ölçü ve öncekine göre şimdi meydana gelen değişme oranı' yani faiz oranında meydana gelen bir değişme nakit çıkışını ya da çıktı artışını beraberinde getiriyorsa, 'çerçevesinde İngiltere'yi etkileyeceğini' açıklamaya can atmaktadır. Ancak, gerçek bir senteze yönelmediğini düşünüyorum.[142]

---

140) *Interest* (faiz) yerine, eskiden İngilizcede *Use* kelimesi kullanılmaktadır.

141) Hume, kısa bir süre sonra, klâsiklerin dünyasına doğru bir buçuk adım daha yaklaştı. Geçici durumda bulunulduğunu görmezlikten gelmemesi nedeniyle hâlâ yeterince merkantilist olarak addedilebilse de, iktisatçılar arasında, sık sık topyekûn yer değiştiren durumun tek denge durumuna doğru meyletmesinin önemi üzerinde durmaya başlayan kişi Hume'dur: 'Artan altın ve gümüş miktarının sanayi lehine gelişmesi, paranın kazanılması ve fiyatların artması arasında geçen fasıla ya da ara durumda, mümkündür... Paranın az ya da çok olup olmamasının, devletin ülke içindeki mutluluğuyla hiçbir ilintisi yoktur. Hükümdar açısından izlenecek iyi bir politika, parayı elinde hatta artan bir biçimde, tutmasıdır. Zira ülkedeki sanayinin ruhunu bu yolla canlı tutabilmekte ve gerçek güç ve zenginliği elinde tutmak üzere çalışmayı artırabilmektedir. Parası azalan bir ülke, işte tam da o sırada, senden daha fazla parası olmamakla birlikte, gelişen bir trend içinde bulunan bir ülkeyle karşılaştırıldığında zayıflamakta ve kötü bir durum içine sürüklenmektedir'. (*Essay On Money*, 1752).

142) Bu, faizin, paranın faizi (bugün, bu görüşün şüphesiz doğru olduğunu düşünüyorum) anlamına geldiğini göstermede merkantilist görüşün eksikliğini ortaya koymaktadırdır. İyi bir klâsik iktisatçı olarak Prof. Heckscher, Locke'un teorisine ilişkin değerlendirmesini şu ifadelerle özetlemiştir: 'Faiz gerçekten parayı ödünç vermenin fiyatı olsaydı... Locke'un ortaya koyduğu argüman çürütülemez bir nitelik taşıyacaktı. Bu böyle olmadığından, kesinlikle yerinde bir argüman değildir'. (*op.cit.*, cilt. ii, s. 204).

Merkantilist düşüncenin, faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğini birbirinden ne kadar ayırt ettiği, *Locke'un A Letter to a Friend Concerning Usury* (1621 yılında basılan) adlı çalışamadan yaptığı alıntıdan anlamak mümkündür: 'Yüksek Faiz Ticareti bozar. Faizden sağlanan avantaj, Ticaretten elde edilen Kârdan yüksek olması zengin Tüccarların ticaretten vazgeçmesine ve stoklarını Faize yönlendirmelerine neden olur. Fakir tüccarlar ise yok olur'. Fortrey (*England's Interest and Improvement*, 1663), serveti artırmanın bir aracı olarak düşük faiz oranına verilen öneme ilişkin bir başka örnek daha sunmaktadır.

Aşırı likidite tercihi, ülkeye giren değerli madenlerin iddihar edilmesine neden olursa, faiz oranının avantajını yitireceği hususunu görmezlikten gelmemişlerdi. Bazı durumlarda (örneğin Mun), devlet gücünün artırılması amacı, hazinenin büyümesini beraberinde getirdi. Ancak, diğerleri bu politikaya samimi bir biçimde karşı çıktı:

Örneğin, Schrötter, bir ülkede dolaşımda bulunan paranın, devlet hazinesini büyük ölçüde artırarak, ülkenin parasının tümünü nasıl yağmalayabildiğinin korkunç görüntüsünü sergilemede her zamanki merkantilist argümanları kullanmıştır...aynı zamanda, manastıra ait hazinenin büyümesi ve kendi açısından düşünebileceği en kötü durum olan değerli madenlerin ihraç fazlası arasında tam anlamıyla mantıkî bir paralellik kurmuştur. Davenant, dünyadaki tüm ülkelerden daha fazla altın ve gümüşe sahip olmaları gerektiğine inandırılan Doğudaki çoğu ülkenin aşırı fakirliğini hazinenin Prenslerin Kasalarında el sürmeden öylece yatmasını istemeleri nedeniyle gelişmemesi gerçeğiyle açıklamaktadır...Devletin, en iyi ihtimâlle şüpheli bir lütuf ve çoğu zamanda bir tehlike olarak, iddihar etmesi söz konusu ise kişilerin iddiharda bulunmasının püskürtü belâ olacağını söylemeye bile gerek yok. Sayısız merkantilist yazarın karşı tavır alarak sesini yükselttiği eğilim budur ve bunun aksini savunan tek bir kişinin bile bulunabileceğini düşünmüyorum.[143]

(2) Merkantilistler, aşırı rekabetin ticaret hadlerini ülke aleyhine döndürebileceğinin sıradanlığı ve tehlikesine ilişkin yanlışlığın farkındaydılar. Böylece, Malynes *Lex Mercatoria* (1622) adlı çalışmasında şunları yazmıştır: *'Ticareti artırmak için Commonwealth ülkelerine zarar verecek biçimde malınızı ucuza satmaya çabalamayın: Talep yetersiz ya da para kıt olduğunda*

143) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 210-211.

emtia çok ucuz hale geldiğinden ticaret artmaz. Bu nedenle, para bollaştığında ve talep arttığında ticaret de artar'.[144] Profesör Heckscher merkantilist düşünceye ilişkin bu çizgiyi şöyle özetlemektedir:

Yüz elli yıl süresince, nispî olarak diğer ülkelerden daha az paraya sahip bir ülkenin 'düşük fiyattan satıp, yüksek fiyattan satın aldığı' görüşü defalarca tekrar edildi...

Discourse of Common Weal'in 16. yüzyılın ortalarındaki ilk baskısında bile bu tutum ortaya konmuştu. Gerçekte, Hales şunları söylemekteydi: 'Ve yine de, yabancılar bizim mallarımızı, mallarım almamız karşılığında alırlarsa, bizim mallarımız onlara çok ucuz gelse de, onların mallarının fiyatları artırmalarını kim önleyecektir? Ve mallarını yüksek fiyattan satıp bizim mallarımızı ucuza aldıklarından ve sonuçta da kendilerini zenginleştirip bizi fakirleştirirken, kaybeden hep biz ve kazanan hep onların eli olacak. Onlar mallarının fiyatını artırdıkça, bizim de mallarımızın fiyatını, şimdi yaptığımız gibi, artırmamız gerekiyor. Bu işten zararlı çıkacak olanlar olsa da, zarar görecek olanlar, diğer yöntemle zarara uğrayacak olanlardan daha az olacaktır'. Bu nokta ile ilgili olarak, birkaç on yıl sonra, yayıncısının tam anlamıyla onayını almıştır (1581). 17. yüzyılda bu kam öneminden hiçbir şey kaybetmemiş olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Böylece, Malynes, bu talihsiz durumun, her şeyden çok korktuğu hususun yani İngiliz parasının dış değerinin eksik değerlenmesi nedeniyle gerçekleşmiş olduğuna inanmıştır... Aynı şey, bu dönem boyunca sürüp gitmiştir. Petty, Verbum Sapienti (1665 yılında yazılmış ve 1691 yılında basılmıştır) adlı çalışmasında, para miktarını sert bir biçimde artırma çabalarının sadece 'Komşu Devletlerden (hiç de azımsanmayacak sayıda) hem Aritmetik ve hem de Geometrik oranlarda daha fazla paraya sahip olduğumuzda duracağına' inanmıştır. Çalışmasını yazması ve basılması arasında geçen süre içinde Coke şunları söylemektedir: 'Hazinemiz, Komşumuz olan Ülkelerin hazinelerinden daha dolu olsaydı, bugün Hazinede bulunan tutarın beşte birine sahip olsak bile umursamazdım' (1675).[145]

(3) Merkantilistler, işsizliğin nedenini, klâsiklerin iki yüzyıl sonra absürtlük olarak niteledikleri 'mal korkusu' ve para kıtlığına bağlayanlardır:

İşsizlik tartışmasının, ithalâtın yasaklanmasının nedeni olarak ilk örneğine

144) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 228.

145) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 235.

1426 yılında Floransa'da rastlanır....İngilizlerin konuya ilişkin olarak gerçekleştirdikleri kanunî girişimler en azından 1455 yılına kadar geriye gitmektedir... Daha sonraları çok ünlenen ve Liyondaki ipek sanayinin temelini oluşturan 1466 Fransız kararnamesi, fiilî olarak yabancı malları karşı olarak kullanılmamış olduğundan daha az ilgi çekici bir nitelik taşımaktadır. Ancak, bu kararname de, on binlerce işsiz kadın ve erkeğe iş bulma ihtimâlinden söz etmektedir. Bu argümanın o zamanlar ne kadar havada kaldığı görülecektir....

Tüm sosyal ve iktisadî sorunların hemen hemen hepsi gibi, konuyla ilgili ilk büyük tartışma, 16. yüzyılın ortalarında ya da daha önceleri VIII. Henry ve VI. Edward zamanında İngiltere'de yapılmıştır. Bu bağlamda, 1530'lu yılların sonlarına doğru iki tanesinin de Clement Armstrong tarafından yazılmış olduğuna inanılan bir dizi yazıdan söz etmeden geçemiyoruz... Armstrong bu durumu şu şekilde formüle etmektedir: 'Her yıl İngiltere'ye giren yabancı ticarî mallar ve çanak çömlek bolluğu, para kıtlığı yaratmanın yanı sıra tüm halkın büyük bir kısmının iş bularak ekmek parası kazanmasına vesile olan el zanaatlarını yok etmiş, işsiz bırakarak dilenmeye ve hırsızlık yapmaya yöneltmiştir'.[146]

Bildiğim kadarıyla, bu tür bir durumla ilgili olarak yapılan tipik merkantilist tartışmanın en iyi örneği, özellikle kumaş ihracatında 1621 yılında ortaya çıkan ciddi depresyon sırasında İngiliz Avam Kamarası'nda yaşanan tartışmadır. Yaşanan durum, parlamentonun en etkili üyelerinden biri olan Sir Edwin Sandys tarafından çok açık bir biçimde ortaya konmuştu. Sandys, ülkedeki para yetersizliği nedeniyle dokuma tezgâhlarının çalışmadığını, çiftçilerin ve ustaların hemen her yerde acı çektiklerini belirtiyor ve köylüler anlaşmalarını bozmaya zorlanıyordu. '(Bereket versin ki) bu durum, tarımsal ürün nedeniyle değil de, para yetersizliği nedeniyleydi'. Para yetersizliğinin çok şiddetli bir biçimde hissedildiği yerlerde detaylı araştırmaların yapılmasına neden oldu. Değerli maden ihracatına (ihraç fazlası) destek verenlere ya da ülke içinde bu işe denk düşen yani değerli madenlerin ortadan kalkmasına neden olanlara yönelik olarak sayısız saldırılarda bulunuldu.[147]

Profesör Heckscher'in de ortaya koyduğu gibi, merkantilistler politikalarının 'bir taşla iki kuş vurduklarının' farkındaydılar. 'Ülke bir taraftan, işsizlikle sonuçlanacak istenmeyen mal fazlalığından kurtulmuş, diğer ta-

146) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 122.

147) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 223.

raftan da ülkedeki toplam para stoku faiz oranının düşmesi avantajı sağlayarak artmış oluyordu'.[148]

Tüm insanlık tarih boyunca tasarruf eğiliminin, yatırımın uyarılmasından daha güçlü olması konusunda kronik bir eğilim olduğunu algılamadan, merkantilistlerin fiilî olarak yaşadıkları deneyimlerle elde ettikleri kavramlar üzerinde çalışmak imkânsızdır. Yatırımların zayıf bir biçimde uyarılmış olması, her zaman için iktisadî sorunun nedeni olmuştur. Bugün, bu zayıflığın açıklaması mevcut birikimin boyutlarında yatmaktadır. Buna karşın önceleri her türlü risk ve tehlike büyük bir rol oynardı. Ancak, sonuç aynıdır. Bireyin tüketimden sakınarak kişisel servetini artırma arzusu genellikle girişimcinin dayanıklı varlıkların üretilmesi için emek istihdam ederek millî serveti artırma yönünde teşvik edilmesinden daha güçlüdür.

(4) Merkantilistler sürdürdükleri politikaların milliyetçi niteliği ve savaş yanlısı eğilimleri konusunda bir yanılsama içinde değillerdi. Hedefledikleri, açıkça itiraf ettikleri gibi, millî avantaj ve nispî güç elde etmekti.[149]

Uluslararası para sisteminin kabul ettikleri bu kaçınılmaz sonucu karşısında kayıtsız kalmalarını eleştirebiliriz. Ancak, entelektüel realizmleri, barışı sağlayacak olan en iyi politikaların uluslararası sabit altın standardı ve uluslararası ödünç vermedeki *laissez-faire* olduğuna inanan çağdaş savunucuların karmaşık düşüncelerinden daha tercih edilebilir bir nitelik taşımaktadır.

Zira savaş öncesi İngiltere'sindeki gibi, ödemeler dengesinin yurtiçindeki dolaşım miktarını ve yurtiçi faiz oranını belirlediği parasal anlaşmaların ve hemen hemen uzunca bir süredir değişmeyen alışkanlıkların olduğu bir ekonomide, yurtiçindeki işsizliğe karşı koymada ihraç fazlası yaratma ve komşuları aleyhine değerli maden ithal etme mücadelesi dışında yetkililerin ellerinde kullanabilecekleri bir ortodoks araç bulunmamaktadır. Tarihte, uluslararası altın standardından (ya da daha önceleri gümüş) başka bir ülkenin çıkarıyla komşularının çıkarlarını karşılıklı olarak ayakta tutabilecek bir başka sistem hiçbir zaman gelmemiştir. Zira bu sistem, ül-

148) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 178.

149) *'Bu aşamanın içinde, tam olarak dinamik amaç izlemişlerdi. Ancak, önemli olan, bunun, dünyadaki toplam iktisadî kaynakların statik kavramıyla bağlantılı olmasıydı. Zira bu, bitip tükenmek bilmeyen ticarî savaşların sürmesine neden olan temel uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkmıştır...Bu, merkantilizmin trajedisidir. Hem evrensel statik idealle Ortaçağ ve hem de evrensel dinamik idealle laissez-faire bu sonucu gözden kaçırmıştır'.* (Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 25-26)

ke refahını direkt olarak piyasalar arası rekabete ve değerli madenlere olan ihtiyacı karşılamak için yapılan mücadeleye bağımlı hale getirmiştir. Mutlu bir tesadüfle, yeni altın ve gümüş üreticileri arttığında, mücadele azalmıştır. Ancak, servetin artması ve marjinal tüketim eğiliminin azalmasıyla, yıkıcı bir hale gelmeye başlamıştır. Hatalı olan mantıklarını kontrol edemeyecek durumda olan ortodoks iktisatçıların oynadıkları rolün sonu felâketle sonuçlanmıştır. Zira uzaklaşmak istedikleri kör mücadele söz konusu olduğunda, bazı ülkeler önceleri otonom hale getirmenin mümkün olmadığı faiz oranı yükümlülüklerini kırdıklarında, bu iktisatçılar önceki zincirlerin yeniden bir düzen içine sokulmasının genel bir canlanmanın yaratılması yolunda atılacak ilk adım olduğunu öğrenmişlerdir.

Gerçekte, olan bunun tersidir. Uluslararası kaygı tarafından engellenmeyen ve hem kendimize ve hem de komşularımıza yarayacak olması anlamında otonom bir faiz oranı politikası ve millî yatırım programı yurtiçi istihdamı optimum düzeye çıkarma amacıyla uygulanmaya başlamıştır. Bu iki politikanın, iktisadî olarak sağlıklı bir yapıya ve uluslararası bir güce kavuşmak amacıyla tüm ülkelerde eşanlı olarak uygulanmaya başlamasını, yurtiçi istihdam düzeyi ya da uluslararası ticaret hacmiyle ölçmekteyiz.[150]

IV

Merkantilistler sorunun varlığını, analizlerini söz konusu sorunu çözme noktasına getirme yeteneğine sahip olamamaları nedeniyle sadece algılamak zorunda kalmışlardı. Ancak, klâsik okul, bu sorunu öncüllerinin koşulları içine dâhil etmeyerek bilmezlikten gelmişlerdir. Bu ise iktisat teorisi ve sağduyunun vardığı sonuç arasında kopmalara neden olmuştur. Klâsik teorinin elde ettiği olağanüstü başarı, 'ortalama insanın', aynı zamanda, yanlış olan inançlarının üstesinden gelmiş olmasıydı. Profesör Heckscher'in de ifade ettiği gibi,

Para ve paranın ortaya çıktığı maddî koşullara ilişkin tutum, Haçlılar ve 18. yüzyıl arasında geçen dönemde değişmediğinden, çok köklü kavramlara değiniyoruz. Belki de, 'mal korkusuyla' aynı düzeyde olmasa da, söz konusu dünya-

150) İlk önce Albert Thomas ve daha sonra da Mr. H. B. Butler'in başkanlığında International Labour Office tarafından bu gerçekle ilgili olarak yapılan değerlendirme savaş sonrası sayısız uluslararası kuruluşların yapılmış olanlar arasında en uygun olanıdır.

dan 500 yıl sonra da varlığını sürdürmeye devam etmiştir...Laissez-faire döneminin hariç tutulmasıyla, hiçbir çağ, bu fikirlerin uzağında kalmayı başaramamıştır. Laissez-faire'in yegâne entellektüel kararlılığı, 'ortalama insanın' bu noktaya ilişkin inançların üstesinden geldiği zaman kendisini göstermiştir.[151]

Para ekonomisinde 'ortalama insanın' en doğal davranışı olan...'mal korkusunu' silmek laissez-faire doktrinin mutlak kaderidir. Serbest Ticaret, kendini açıkça ortaya koyan unsurların varlığını yok varsaymış ve laissez-faire insanları düşüncelerini kendi ideolojisine bağlayamadığı andan itibaren sokaktaki insanın gözünde kredisi sona ermiştir.[152]

Her şeyi inkâr eden iktisatçıların karşısında Bonar Law'un öfke ve şaşkınlık dolu hali aklıma geliyor. Bir açıklama yapma konusunda zora düşüyordu. Klâsik okulun iktisat teorisi ve belli dinler arasında yeniden bir benzetişim yapılabilir. Zira insanların ortak kullanımları içinde yer alan muğlâk ve uzaktan kumandalı kavramların içine bir fikrin yerleştirilmesini sağlamak oldukça zordur.

V

Yüzyıllardır hatta birkaç bin yıldır, klâsik okulun çocukça olarak nitelendirip kabul etmediği halde hakkının iade edilmesini ve saygı duyulmayı bekleyen, belli ve açık bir doktrine ilişkin aydın bir fikrin bulunduğu ortak olmakla birlikte farklı bir konu bulunmaktadır. Faiz oranının sosyal avantaj açısından en iyi bir biçimde kendi kendini ayarlayamayacağı, ancak, sürekli olarak çok yüksek düzeylere erişerek, akıl sahibi hükümetin kanun ve gelenek ve hatta ahlâkî kuralların müeyyidelerine başvurarak ele aldığı bir doktrinin varlığından söz ediyorum.

Tefeciliğe karşı getirilen tedbirler, kayıtlarda yer alan en eski iktisadî uygulamalar olarak elimizde bulunmaktadır. Eski ve Ortaçağ dünyasında, aşırı likidite tercihi yoluyla yatırımların uyarılmasına ilişkin uygulamaların yok edilmesi, servetin gelişmesinin önündeki en göze çarpan şeytanî tutum ve başlıca engeldir. İktisadî yaşamın belli riskleri ve tehlikelerinin sermayenin marjinal etkinliğini azaltmasının yanında diğerlerinin likidite tercihinin artmasına hizmet etmesi söz konusu iken bunun olması doğal-

151) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 176-177.

152) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 335.

dı. Bu nedenle, Kimsenin güven içinde karar veremediği bir dünyada, toplumun elinde kullanabileceği her araçla frenlenmedikçe, yatırımın uygun bir biçimde uyarılmasına imkân tanıyacak bir faiz oranının çok yüksek düzeylere çıkması hemen hemen kaçınılmaz bir durumdu.

Ortaçağ Kilisesinin faiz oranına yönelik takındığı tavrın absürt olduğunu ve parasal ödünç nedeniyle elde edilen getirinin fiilî olarak yapılan yatırım nedeniyle elde edilen getiriden ayrı tutulması konusunda yapılan oldukça göze çarpmayan ve ince tartışmaların, sadece aptalca bir teoriden kaçmak için yapılmış düzenbazca bir girişim olduklarını düşünmeye başladım. Ancak, şimdilerde bu tartışmalar bana, klâsik teorinin içinden çıkılmayacak bir biçimde tümüyle birbirine karıştırdığı iki hususun yani faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğini dürüst bir entelektüel girişimle birbirinden ayırma çabası olarak gelmektedir. Skolâstiklerin sermayenin marjinal etkinliği şedülünü yüksek tutmak için kanun, gelenek ve ahlâkî kurallarla faiz oranını düşük tutarak bir formül geliştirme yönünde yaptıkları çalışmalar bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

Adam Smith bile, tefecilik kanunlarına tutumunu aşırı derecede yumuşatmıştır. Zira bireysel tasarrufların yatırım ya da borçlarla massedileceğinin ve yatırımlar yoluyla güvenli bir çıkış sağlanamayabileceğinin çok iyi farkındadır. Bunun ötesinde, tasarrufları, borç yerine yeni yatırımlara yönelmesini sağlayacak olması nedeniyle faiz oranlarının düşük olması yönünde bir tavır takınmıştır ve bu nedenle, Bentham tarafından ciddi bir saldırıda bulunulan bir alıntıda[153], tefecilik kanunlarının ılımlı bir biçimde uygulanmasını savunmuştur.[154] Bundan başka, Bentham'ın eleştirisi, Adam Smith'in bir İskoç olarak 'yol göstericilerle' ilgili olarak oldukça ihtiyatlı olması ve maksimum faiz oranının kanunî ve sosyal olarak makul risklere sağlanacak ödül açısından çok az olması temelindedir. Zira Bentham'm bu insanların yol *göstericiliğ*inden anladığı, 'servetin elde edilmesi sürecinde ya da diğer başka bir amaç çerçevesinde servetin yardımıyla keşif için bir yol açmaya çalışan herkes... hedefleri doğrultusunda, *iyileştirme* olarak adlandırılabilecek herhangi bir şeyin peşinde olan kişilerdir...Kısaca, maharetin, servetin yardımına ihtiyaç duyduğu insan güçlerinin her tür uygulamasına ilişkindir'. Bentham tabii ki, kanunî risklerin üstlenilmesine engel olan kanunlara karşı sesini yükseltirken haklıdır.

153) *Defence of Usury*'e ilâve ettiği *Letter to Adam Smith*.

154) *Wealth of Nations*, Kitap II, Bölüm 4.

Bentham sözlerini şöyle sürdürmektedir: 'Tedbirli insan, hiçbir projeyle işi olmadığından, iyi projeleri kötülerinden ayırma gibi derdi de yoktur'.[155]

Adam Smith'in yukarıdaki ifadeleri söylerken niyetinin yukarıda belirtilenler olup olmadığı konusunda şüphe etmek mümkündür. Ya da Bentham'ın (Mart 1787 tarihinde 'Beyaz Rusya'daki Krişof'taki sözlerse de') on dokuzuncu yüzyılda konuştuklarının on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde duyulması değil midir? Yatırımın uyarıldığı en büyük çağın niteliğini göstermiş olan canlılık, yatırımın yetersizliğindeki teorik imkânsızlığın unutulmasını beraberinde getirmiştir.

VI

Bu noktada, çalışmalarında derin görüşlerin yer aldığı ve konuya ilişkin sonuca ulaşmaya ramak kalmışken tamamlayamayan her nedense acayip bir biçimde haksız yere unutulan peygamber Silvio Gesell'den (1862-1930) söz etmek uygun olacaktır. Savaş sonrası yıllarda Gesell'in çömezleri onun çalışmalarıyla beni topa tuttular. Yine de, argümandaki hissedilebilir belli hatalar nedeniyle, bunların ne işe yaradığını tam anlamıyla anlamadım. Çoğu zaman gereği gibi analiz edilmemiş düşüncelerde ortaya çıktığı gibi, Gesell'in düşüncelerindeki önemli noktaları da, kendi yolumda elde ettiğim sonuçlara ulaştıktan sonra anladım. Bu arada, diğer iktisatçılar gibi, ben de, Gesell'in gösterdiği çabaları manivelâdan başkaca bir şey olmadığına hükmediyordum. Bu kitabı okuyanlardan sadece birkaçı Gesell'in önemini bilebilecek durumda olsalar da, ona burada yer vermem gerekecektir.

Gesell Buenos Aires'de yaşanan başarılı bir Alman[156] tüccardır. 1880'lerin sonlarına doğru Arjantin'deki şiddetli kriz sırasında parasal konularda çalışma yapmış ve çalışması 1891 yılında Buenos Aires'de *Die Reformation im Münzwesen als Brücke zum sozialen Staat* adıyla yayınlanmıştır. Parayla ilgili temel görüşleri aynı yıl Buenos Aires'de *Nervus rerum* adıyla yayınlanmış, bunu birçok kitap ve broşür izlemiştir. 1906 yılında emekli ol-

155) Bu bağlamda Bentham'ı ele aldığımızda, ona ait en iyi pasajlardan birini okuyucuya hatırlatmam gerekiyor: '*Öncülerinin ayak izlerini taşıyan bu büyük yolda sanat kariyeri Curtius'un kendini attığı uçurum gibi, belki de sınırsız ve tehlikeli uçurumlarla dolu büyük bir ova olarak düşünülebilir. Çukurların doldurulması için kurban olarak bir insana gereksinim vardır. Ancak, bir kez doldurulduğunda, bir daha açılmamak üzere kapanırlar ve yolun güvenliği, geriden gelenler için de o kadar güvenli hale gelir*'.

156) Lüksemburg sınırının yakınlarında, bir Alman baba ve Fransız anneden doğmuştur.

duktan sonra İsviçre'ye çekilmiş ve yaşamının geri kalan kısmını geçim gailesi içine düşmeden yazarlık ve çiftçilikle uğraşarak geçirmiştir.

Yapmış olduğu önemli çalışmasının ilk kısmı, 1906 yılında İsviçre'de *Die Verwirklichung des Rechtes auf dem volen Arbeitsertrag* ve ikinci kısmı da 1911 yılında Berlin'de *Die neue Lehre vom Zins* adıyla yayınlanmıştır. Her iki kısmın Berlin ve İsviçre'de savaş sırasında (1916) birlikte yayınlanmasından sonra, altıncı baskısı *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld* adıyla ve (Mr. Philip Pye'ın çevirdiği) İngilizce versiyonu da *The Natural Economic Order* adıyla basılmıştır. Nisan 1919 tarihinde Gesell kısa bir süre Bavyera Sovyet kabinesinde Maliye Bakanı olarak görev yaptı ve daha sonra askerî mahkemede yargılandı. Yaşamının son on yılını Berlin ve İsviçre'de geçirdi ve kendini propaganda yapmaya adadı. Bir zamanlar Henry George'da olduğu gibi kendini yarı dinî bir girdabın içine soktu. Tüm dünyada müritleri olan bir topluluğun peygamberi haline geldi. İsviçre ve Alman Birliği'yle Freiland-Freigeld Bund ve benzer kuruluşlar 1923 yılında Bâle'de ilk kongresini yaptı. Gesell'in 1930 yılında ölümünden sonra ilgi çekici doktrinleri diğer peygamberlere (bana göre daha az saygıdeğer olanlara) aktarıldı. Dr. Büchi İngiltere'deki harekeletin önderiydi. Ancak, yayınları Teksas San Antonio'dan geliyor gibi görünüyordu. Asıl gücü Birleşik Devletler'deydi ve aralarında Profesör Irving Fisher bulunmaktaydı.

Çömezlerinin peygamberane hilelerle süslemelerine rağmen, Gesell'in temel kitabı, kimilerinin bir bilim adamı için aşırı buldukları ateşli ve ihtiras dolu sosyal adalet aşkıyla dolup taşıyorsa da, kuru bir bilimsellikle kaleme alınmıştır. Hareketinin hiç şüphesiz önemli bir kaynağını oluşturan Henry George'dan[157] aldığı kısım ikincil derecede önemlidir. Kitap, Marx'ın da yaptığı gibi klâsik hipotezlerin kabulüne değil de reddine, rekabeti köstekleyen engellerin kaldırılmasına değil de yasaklanmasına dair teorik temellerden tümüyle farklı temellere dayanarak *laissez-faire*'e karşı anti Marksist bir sosyalizm kurma amacı taşımaktadır. Gelecekte, Marx'tan çok Gesell'in düşüncesinden yararlanılacaktır. Okuyucu Gesell'in *The Natural Economic Order* adlı kitabını okumayı tercih ederse, kitabın önsözünden onun ahlâkî niteliğini anlayabilecektir. Kitabının önsözünün, Marksizme verilen bir cevap niteliğinde olduğunu düşünüyoruz.

Gesell'in para ve faiz teorisine yaptığı spesifik katkısı aşağıda anlatılmış-

157) Gesell, George'dan farklı olarak, toprağın millileştirilmesi halinde tazminat ödenmesini tavsiye etmektedir.

tır. Birincisi, Gesell, faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğini açık bir biçimde birbirinden ayırt etmiş ve reel sermaye büyüme oranını sınırlayan unsurun faiz oranı olduğunu göstermiştir. Daha sonra, faiz oranının pür olarak parasal bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, paranın, parasal faiz oranının önemini çerçevesinde sahip olduğu kendine has özelliğinin, paranın değer saklama aracı olarak çok az bir koruma maliyetine katlanarak elde tutulması ve koruma maliyeti içeren emtia stokları biçimindeki servet şeklinin, para tarafından belirlenen standart bir getiri sağlaması gerçeğinde yattığını göstermiştir. Gesell, çağlar boyu faiz oranının karşılaştırmalı istikrarını, pür olarak fizikî niteliklere dayanamayacağı gerçeğini bir ifade olarak ortaya koymuştur. Zira her çağda değişen fizikî niteliklerin, faiz oranında gözlemlenen değişmelerden hesaplanamayacak kadar büyük olması gerekmektedir yani (benim terminolojimle) sabit psikolojik tedbirlere dayanan faiz oranı istikrarlı bir seyir izlemesine karşın, öncelikle sermayenin marjinal etkinliği şedülünü belirleyen oldukça yaygın dalgalanma gösteren niteliklerin faiz oranını değil, reel sermaye stokunun büyümesini sağlayacak veri faiz oranını (üç aşağı beş yukarı) belirler.

Ancak, Gesell'in teorisinde büyük bir hata bulunmaktadır. Emtia stoklarının ödünç verilmesiyle bir hâsıla elde edilmesini sağlayan tek şeyin faiz oranı olduğunu göstermektedir. Robinson Crusoe ve bir yabancıyı[158] karşılıklı konuşturması -bu zamana kadar yazılanların en iyisi-, bu noktanın en mükemmel bir biçimde ortaya konmasıdır. Ancak, parasal faiz oranlarının meta faiz oranları gibi negatif olamamasının nedenlerini ortaya koyduktan sonra, parasal faiz oranlarının neden pozitif olmasına ilişkin açıklamayı gözden kaçırmış ve parasal faiz oranlarının üretken sermayeden elde edilen hâsıla tarafından oluşturan standartça yönetilemeyeceğini açıklayamamıştır (klâsik okulun iddia ettiği gibi). Bunun nedeni, Gesell'in likidite tercihi kavramından uzak olmasındandır. Sadece yarım bir faiz oranı teorisi kurabilmiştir.

Hiç şüphesiz, çalışmasının akademik dünyada önemsenmemesinin nedeni tamamlanmamış olmasıdır. Bununla birlikte, teorisini, kendi teklif ettiği gibi uygulanabilir olmasa da, gerekli olana ilişkin pratik tavsiyelerde bulunmasını sağlayacak bir noktaya getirmiştir. Reel sermaye artışının parasal faiz oranı tarafından engellendiğini ve bu durum ortadan kaldırılırsa, reel sermaye artışının, günümüz dünyasında, sıfır parasal faiz oranının

158) *The Natural Economic Order*, s. 297 ve devamı.

gerçekleşmesi imkânını, hemen olmasa da, çok kısa bir dönemde hızla sağlayacağını belirtmiştir. Böylelikle, her şeyden önce, diğer verimsiz mal stoklarının katlandığı koruma maliyetlerinin paraya da yüklenmesiyle, parasal faiz oranının azaltılması gereğini belirtmiştir. Bu da onu, çoğu zaman adıyla birlikte anılan ve Profesör Irving Fisher'in de onayladığı 'damgalı para' sistemine götürmüştür. Bu öneriye göre, kâğıt para (en azından kimi banka parası şekillerine de uygulanması gerekecektir), postaneden alınacak pulla her ay damgalanmak suretiyle, sigorta kartı gibi, değerini koruyabilecektir. Pulların maliyeti, tabii ki, uygun bir düzeyde sabitlenecektir. Benim teorime göre, bu da, kabaca, parasal faiz oranının (pullardan ayrı olarak) sermayenin marjinal maliyetini aşan kısmının tam istihdamla uyumlu yeni yatırım oranına eşit olacaktır. Gesell bu iş için yıllık yüzde 5.2'nin eşdeğeri bir resmin alınması gerektiğini düşünmüştür. Mevcut koşullarda bu çok yüksek olacaktı ve zaman zaman ödettirilmesi gereken resim, deneme ve yanılma yoluyla bulunmalıydı.

Damgalı paranın altında yatan mantık ses getirdi. Bunun uygulanması için gerçekten makul bir yol bulmak mümkündür. Ancak, Gesell'in yüz yüze gelmediği birçok sorun bulunmaktadır. Özellikle, likidite primine sahip olan tek şeyin para olmadığının, paranın diğer unsurlardan bir dereceye kadar farklı olduğunun, diğer unsurlardan daha yüksek likidite primine sahip olması nedeniyle önem kazandığının farkında değildir. Böylelikle, damgalı sistem nedeniyle kâğıt paralar likidite priminden yoksun kalmış olsalardı, bunun yerine banka parası, ibrazlı alacaklar, döviz, mücevherat, değerli madenler v.b. bir dizi unsur ikâme edilirdi. Yukarıda da belirttiğim gibi, Gesell'in sisteminde toprağın millileştirilmesi nedeniyle olması mümkün değilse de, sağladığı hâsıladan bağımsız olarak, faiz oranlarını yüksek tutmaya yarayacak toprak sahipliği için yanılıp tutuşulan zamanlar olacaktır.

VII

Yukarıda incelediğimiz teoriler, özde, yatırımın yeterince uyarılmasına bağlı olan efektif talebe yönlendirilmiştir. Bununla birlikte, işsizliğin melânetlerini diğer unsurlara yani tüketim eğilimi yetersizliğine atfedilmesine ilişkin yeni bir şey söz konusu değildir. Ancak, günümüzün iktisadî melânetlerine ilişkin bu alternatif açıklama biçimi -klâsik iktisatçılar arasında da popüler değildir- on altıncı ve on yedinci yüzyıl düşünüşünde çok küçük bir rol oynamış ve sadece son zamanlarda güç toplayabilmiştir.

Eksiktüketime ilişkin şikâyetler, merkantilist düşüncesinin talî bir yönü olsa da, Prefesör Heckscher, 'lüksün faydası ve tutumluluğun melânetlerine ilişkin köklü' inanç olarak adlandırdığı çok sayıda örneğe yer vermektedir. 'Tutumluluk, gerçekte, iki nedenle işsizliğin nedeni olarak değerlendirilmektedir: birincisi, reel gelirin, mübadele edilmeyen para miktarınca azaltılacağına ve ikincisi de, tasarrufun, dolaşımdan çekilen para olduğuna inanılması'.[159] 1598 yılında Laffemas (*Les Trésors et richesses pour metre l'Estat en Splendeur*) Fransız ipeğini kullanmaya karşı çıkanları, tüm Fransız lüks mallarını satın alanların fakirlerin rızkını sağlamaları, buna karşın cimrilerin bu insanların sefaletini hazırladıkları konusunda deşifre ediyordu.[160] 1662 yılında Petty, 'davetleri, muhteşem gösterileri, zafer taklarını v.s.'yi', söz konusu konulara yapılan harcamaların bira imalâtçısının, fırıncıların, terzilerin, ayakkabıcıların v.b. ceplerine girmesi temelinde haklı buluyordu. Fortrey, 'giysi israfını' onaylıyordu. Von Schrötter (1686) israfı önleyen düzenlemeleri onaylamıyor ve giyim kuşam ve diğer alanlarda gösterişi savunuyordu. Barbon (1690) şunları yazıyordu: '*Savurganlık, ticaret için değil, İnsan için zararlı kötü alışkanlıktır...Açgözlülük ise hem İnsan ve hem de Ticaret için zararlı bir kötü alışkanlıktır*'.[161] 1695 yılında Cary, herkesin daha çok para harcadığında, daha fazla gelir elde edeceğini 've bolluk içinde yaşayabileceğini' düşüncesini ileri sürmüştür.[162]

Ancak, Bernard Mandeville *Fable of the Bees*'de, Barbon'un düşüncesini geniş kitlelere yaymıştır. 1723 yılında Middlesex büyük jürisi söz konusu kitabı yıkıcı olması nedeniyle mahkûm ederek, ahlâkî bilimler tarihinde skandal yaratan ününe ün katmıştır. Kitapla ilgili tek olumlu konuşan kişi, kitabın kendisini hayrete düşürmediğini, tam da terine 'gerçek dünyayı görmesine yardım ettiğini' söyleyen Dr. Johnson'dur. Kitabın günahkâr niteliği en iyi bir biçimde *Dictionary of National Biography*'de Leslie Stephen tarafından ortaya konmuştur:

Mandeville, sinik bir ahlâk sistemini kurnazca paradokslarla çekici hale getirdiği kitabıyla büyük bir skandal yarattı...Refahın, tasarruftan ziyade harcamayla artacağı biçiminde ortaya koyduğu doktrin, yaşadığı dönemde mevcut

159) Heckscher, *op.cit.*, cilt. ii, s. 208.

160) *op.cit.*, cilt. ii, s.290.

161) *op.cit.*, cilt ii, s.209.

162) *op.cit.*, cilt. ii, s. 291.

olan ve bugün de tamamen yok olmuş birçok iktisadî yanlış düşünceye uygun düşmekteydi.[163] *Çilekeş olduğunu varsayarak, insan arzularının şeytanî olduğu ve bu nedenle de, 'kişisel kötü alışkanlıklar' yarattığını ve sonra da, servetin 'kamu yararı' sağlamasının genel görüş olduğunu varsayarak, tüm uygarlığın tehlikeli eğilimlerin gelişmesini ifade ettiğini kolaylıkla göstermiştir.*

Fable of the Bees 'Kovandan Mırıltılar ya da Düzenbazların şerefli hale gelmesini' ortaya koyan alegorik bir şiirdir. Vatandaşlar tarafından birden bire lüks hayattan vazgeçmeye ve Devletin silâhsızlanmaya karar verdiği mutlu ve zengin bir toplumun, Tasarruf etme açısından korkunç halini gözler önüne sermektedir:

Hiçbir senyör artık övünmüyor
Alacaklıları hesabına yaşamakta
Uşak giysileri eskicilere yayılıyor
Saltanat arabaları yok pahasına elde çıkarılıyor
Muhteşem koşum hayvanları satılıyor
Ve villalar borçlara kapatılıyor
Bir suç gibi masraftan kaçılıyor
Artık dışta ordu bulundurulmuyor
Yabancı düşünce hor görülüyor
Ve silâhların zaferine de boş veriliyor
Yine savaşılıyor, ama yurt için
Hak ile özgürlük söz konusu ise

Kendini beğenmiş Chloe

Pahalı yemeklerini azaltıyor
Ve bir sene hep aynı sağlam giysisini giyiyor

Ve sonuç ne?

Şimdi ünlü kovanı bir seyredin
Ticaretle erdemin nasıl bağdaştığını

163) *History of English Thought in the Eighteenth Century* adlı kitabında Stephen (s.297), 'Mandeville'ce coşkuyla karşılanan yanlış düşünceyi' şu şekilde ifade ediyordu: '*doktrinin kafa karıştıran noktası -söz konusu doktrinin pek anlaşılmayan keskin zekâsı, belki de, iyi bir iktisatçı olmasının denemesidir- emtia talebinin, emek talebi olmadığı hususudur*'.

Onun lüksünden hiçbir iz kalmadı:
Tümüyle başka bir görünüş kazandı
Çok masraf yapanlar olmakla birlikte
Gitmesi gerekenler sadece onlar değildi;
Ellerinde tuttukları nüfus yığınları
Her gün kaçmaya zorlandılar.
Bir başka zanaat aramak boşuna
Hepsi, eşitçe yığılıp kaldılar
Toprak ve ev fiyatları tepetaklak
Neşe doldu sarayların duvarları,
-ki Thebes'inkiler de böyle neşeliydi
Ancak -şimdi ıssız ve metruk
İnşaatta duruş genel;
Sanatkârlar artık iş bulamıyor;
Ressamlık kimseyi resmedemiyor;
Heykeltıraş ve gravürcü adı hiç anılmıyor

Kıssadan hisse

Sadece Erdem tek başına yaşatılmaz
Milletleri parlak hayat içinde
Altın çağa erişebilmek için
Kusur, Erdem birlikte bulunmalı

Şiirle ilgili olarak yapılan iki yorum, yukarıda yazılanların teorik temelden yoksun olmadığını ortaya koymaktadır:

Kimilerinin Tasarruf olarak adlandırdığı bu tutumluluk ekonomisi, ailelerin mülklerini artırmalarının en bilinen yoludur. Bu nedenle de, bir ülke verimli olsun ya da olmasın, genellikle aynı yöntem izlenirse (uygun olduğunu düşünebilirler), tüm ülkeyi etkileyecektir ve örneğin, İngilizler, komşuları kadar tutumlu olsalar, şimdikinden daha zengin olurlar. Bunun yanlış olduğunu düşünüyorum.[164]

164) Klâsik okulun habercisi olan Adam Smith'in, 'Aile içinde pek de ahmak olmayan birinin, Krallığın yönetiminde aptal olması mümkündür' ifadesini, yukarıda yer alan Mandeville'in ifadesiyle karşılaştırın.

Tersine, Mandeville şu sonuca varmaktadır:

Geliştirme adını verdiğimiz, bir ülkeyi mutlu etme sanatı, herkesin istihdam edilmesini sağlamaktır. Bunun için Hükümet'in görevi, insanın gerçekleştirdiği İmalât, Sanat ve El zanaatlarını geliştirebilmesidir. İkincisi, Tarım ve Balıkçılığın her dalını geliştirmektir. Bu çerçevede, Yeryüzü de, İnsanoğlu gibi iş görme konusunda gayret gösterecektir. Savurganlık ve tutumluluğun nafile düzenlenmeye çalışılması değil de, ülkelerin büyüklüğünü ve mutluluğunu artıran şey bu politikadır. Altın ve gümüşün değeri ister artsın, isterse de azalsın, tüm Toplumları mutlu eden şey, toprak ananın verdiği ürünlere ve insanın çalışmasına dayanmaktadır. Her ikisinin de sağladığı zenginlik, Brezilya'nın altınının ve Potosi'nin gümüşünün sağladığı hazineden daha güvenli, daha tükenmez ve daha gerçekçidir.

Bireysel ve devlet tarafından, en sıkı tasarruf ve ekonomi yapmaktan başka çıkar yol olmadığını söyleyen sade doktrinleri çerçevesinde kendilerini oldukça erdemli sayan ahlâkçıların ve iktisatçıların iki yüzyıl boyunca bu gibi duyguları çürütmüş olmalarına ve ahlâk bozucu olarak nitelendirilmelerine şaşmamak gerekir. Petty'nin, 'davetleri, muhteşem gösterileri, zafer takları v.s.'si', Gladson maliyesinin anlamsız tutumluluğuna ve hastaneler, geniş meydanlar ya da güzel yapılar inşa etmeye, hatta ne eski eserleri ayakta tutmak ve ne de hiç olmazsa müziğin ve tiyatronun görkemine 'ayıracak imkânları olmayan' bir politika sistemine yerini bırakmıştır. Her şey, sadakaya ve geleceğini düşünmeyenlerin cömertliğine terkedilmiştir.

Bu doktrin, Malthus'un yaşadığı dönemin sonlarına doğru efektif talep yetersizliği işsizliğin bilimsel açıklanmasında belli bir yere sahip oluncaya kadar bir başka ülkede su yüzüne çıkmadı. Malthus'la ilgili olarak yaptığım bir çalışmada[165] bu konuya bir ölçüye kadar değinmiş olduğumdan, burada söz konusu çalışmadan bir iki alıntı yapmak yeterli olacaktır:

Dünyanın hemen hemen her yerinde, faaliyete geçirilmemiş çok büyük verimli güçler bulunmaktadır. Bu durumu, mevcut ürünlerin iyi bir biçimde dağıtımının yapılmaması çerçevesinde üretimi sürdürmek için gerekli güdülerin olmadığını söyleyerek açıklıyorum... Üretken olmayan tüketimin büyük ölçüde azaltılmasını gerektiren birikim çabasının, üretimde alışılmış güdüleri büyük ölçüde

165) *Essays in Biography*, s. 139-147.

zayıflatarak servetin gelişmesinde zamansız bir duraklama meydana getirmesi gerektiğini kesinlikle iddia ediyorum... Ancak, birikim çabasının servet sahibi olma güdüsü ve yolunu tamamen kapatma ve yarattığı sonuç açısından, artan nüfusu ayakta tutma bu nedenle istihdam imkânı sağlama girişimi ve kazanç arasında oldukça derin bir yıkım yarattığı doğruysa, böylesi bir birikim çabasının ya da çok fazla tasarrufta bulunma girişiminin bir ülke için gerçek bir zarara neden olabileceğini kabul etmek gerekmez mi?[166]

Sorun, toprak sahipleri ve kapitalistlerin makul bir üretken olmayan tüketim artışının olmadığı bir üretimden kaynaklanan bu sermaye durgunluğunu ve bu nedenle bozulan emek talebi durgunluğunu, ülke için bir tehlike arz etmeden, toprak sahipleri ve kapitalistlerin üretken olmayan tüketimleri, üretimin güdülerini tam anlamıyla bir süreklilik sağlayacak ve aniden azalmasına neden olabilecek bir biçimde toplumun kaynaklarındaki doğal fazlalıklar orantılı olduğunda geçerli olabilecek mutluluk ve refahla karşılaştırıldığında söz konusu mutluluk ve refahta bir azalma meydana getirebileceğini bilmektir. Ancak, bu böyleyse, üreticiler açısından zararlı olan cimriliğin, devlet için zararlı olmayacağını söylemek doğru değildir ya da toprak sahipleri ve kapitalistlerin tüketimindeki artış, üretimle ilgili güdülerdeki zayıflamayla nitelenen bir durum için derde deva bir reçete değildir.[167]

Adam Smith, cimriliğin sermayeyi geliştirdiğini, tutumlu birinin kamuya yararlı olduğunu ve servet artışının tüketimin üretimden fazla olmasına bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu sözlerde büyük bir gerçeklik payı bulunmaktadır....Ancak, tüm bunlar belli sınırlar içinde doğrudur ve ifrata varan bir tasarruf ilkesinin üretim güdüsünü yıkacağı da bir gerçektir. Herkes en basit yiyeceğe, en ucuz elbiseye ve en mütevazı konuta razı olsaydı, şüphesiz her türlü yiyecek, giyecek ve konuttan başka türlüsü söz konusu olmayacaktı....İki aşırı uç açıkça ortada durmaktadır. Bununla birlikte, üretim kapasitesi ve tüketim arzusunun, serveti maksimum kılan güdü olarak hesaba katıldığı iktisat bilimindeki ilkelerle tanımlanamasa da, ara bir noktanın bulunması gerekmektedir.[168]

Karşılaştığımız akıllı ve buluş sahibi insanlar arasındaki düşünceler arasın-

166) *Malthus'tan Ricardo'ya* 21 July 1821 tarihli mektup.

167) *Malthus'tan Ricardo'ya* 16 July 1821 tarihli mektup.

168) Malthus'un *Principles of Political Economy* adlı kitabına önsöz, s. 8-9.

da, un pruduit consommé ou détruit est un débouché fermé (I., i. 15. Kısım) olduğunu söyleyen Mr. Say'in görüşü bana, sağlam bir doktrine tamamen aykırı ve deneyle sabit bir biçimde tersini söylemiş bir düşünce olarak görünmektedir. Bu düşünce, doğrudan doğruya emtianın tüketicilerle değil, diğer emtiayla ilintisini göz önüne alan yeni teoriden doğmaktadır. Ekmek su dışındaki tüm tüketimin altı aylığına askıya alınması halinde emtia talepleri ne olacaktır? Ne emtia birikimi ama! Quels débouchés! Böylesi bir olay nasıl bir olağanüstü piyasa yaratacaktır'.[169]

Bununla birlikte, Ricardo, Malthus'un söylediklerine kulaklarını tıkamıştı. Tartışmaya ilişkin son yansıma, öğrendiği ve yetiştiği fikirlerin tartışılmasının ortasında kalan ve kendisine göre Malthus'un son dönem fikirlerini reddetme konusunda önemli bir rol oynayan John Stuat Mill'in ücret fonu teorisinde kendini göstermektedir.[170] Mill'i izleyenler ücret fonu teorisini reddetmişlerdir. Ancak, Mill'in, Malthus'u çürütmesinin temelinin söz konusu teoriye dayandığı gerçeğini görmezlikten gelmişlerdir. Sorunu iktisat külliyatından çıkarma konusunda izledikleri yöntem, söz konusu konuyu çözme biçiminde değil de, üzerinde hiç durmama biçimindedir. Bu husus tümüyle tartışmanın dışında bırakılmıştır. Bunun izlerini azınlıkta kalan Kraliçe Victoria zamanmda[171] arayan Mr. Cairncross, beklediğinden daha az şey bulabilmiştir.[172] J. A. Hobson ve A. F. Mummery tarafından 1889 tarihinde yazılan *The Physiolgy of Industry* adlı kitap ortaya çıkıncaya kadar kış uykusunda bulunan eksiktüketim teorileri, Mr. Hobson'un yaklaşık elli yıl boyunca bıkıp usanmadan ve boşuboşuna olmakla birlikte büyük şevk ve cesaretle ortodoks çevrelere karşı sürdürdüğü mücadelede ürettiği birçok çalışmanın ilk ve en önemli çalışmasıdır. Bu çalışma bugün tümüyle unutulmuş olsa da, kitabın basımı, bir anlamda, iktisadî düşüncede çığır açmıştır.[173]

---

169) Malthus'un *Principles of Political Economy* adlı kitabı, s. 363'deki dipnot.

170) J. S. Mill, *Political Economy*, kitap I, kısım V. Mummery ve Hobson'un *Physiolgy of Industry* adlı kitabının 38. sayfası ve devamında, Mill'in teorisinin bu yönünün ilişkin çok önemli ve nüfuz eden ve özellikle de, 'emtia talebi, emek talebi değildir' doktrini konusunda bir tartışma yapılmaktadır.

171) 'The Victorians and Investment', *Economic History*, 1936.

172) Atıfta bulunduğu referansların en ilginci, Fullarton'un *On the Regulation of Currencies* (1844) adlı kitapçığıdır.

173) J. M. Robertson'un *The Fallacy of Saving*, 1892 tarihinde yayınlanmıştır ve Mummery ve Hobson'un dalaletine işaret etmektedir. Ancak, *The Physiolgy of Industry*'un sezgilerine nüfuz etmemesiyle, değersiz ya da önemsiz bir kitaptır.

The Physiolgy of Industry adlı kitap, A. F. Mummery'le birlikte kaleme alınan bir çalışmadır. Mr. Hobson, kitabın ortaya çıkma serüvenini şöyle anlatmaktadır:[174]

Kabul edilen iktisadî doktrine karşı başlattığım muhalefet, 1880'lerin ortalarından itibaren şekillenmeye başladı. Henry George'un toprak rantına karşı başlattığı kampanya ve işçi sınıfının gözle görülür baskısı karşısında çeşitli sosyalist grupların ilk ajitasyonuna karşı ortaya çıkan ve iki Booth'un Londra'daki fakirlikle ilgili bulguları çerçevesinde ikiye katlanarak gelişen, duygularımı derinden etkilediyse de, Politik İktisada olan inancımı yıkamadı. O sıralar tesadüfî bir ilişki kurdum. Exeter'de öğretim üyeliği yaparken, Mummery adında bir iş adamıyla aramda kişisel bir ilişki gelişti. Dağcı olarak tanınan ve Matterhorn'da yeni bir yol bulan Mummery, 1895 yılında Himalaya Dağlarının ünlü Nanga Parpat tepesine tırmanırken öldü. Onunla olan ilişkim, bu çerçevede kurulan bir ilişki değildi. Ancak, zihinsel olarak da büyük bir dağcı olan Mummery, kendi bulgularıyla tırmanan ve entelektüel otoritenin önderliğini de önemsemeyen bir kişilikti. Bu adam beni, ticaretin kötü olduğu dönemlerde sermayenin ve emeğin eksik istihdamının nedeni olarak gördüğü aşırı tasarruf konusuyla ilgili tartışmanın içine soktu. Onun bulgularına karşı ortodoks iktisadın araçlarını kullanarak uzunca bir süre mücadele ettim. Ancak, en sonunda, beni ikna etti ve onunla birlikte 1889 yılında The Physiolgy of Industry adıyla yayınlanan kitapta aşırı tasarruf argümanını geliştirme çabasına girdim. Bu durum, kabul edilen iktisadî doktrine karşı başlattığım ilk açık muhalefete ilişkin ilk adımdı ve en azından önemli sonuçlarını gerçekleştirdiğimi söyleyemem. O zamanlar skolâstik çizgiden uzaklaşarak, İktisat ve Edebiyat alanında üniversitede ders vermeye başladı. İlk şoku, London Extension Board'un beni Politik İktisat dersi vermekten men etmesiyle yaşadım. Tasarrufa ilişkin her kalem sermaye yapısını artırmaya ve ücret fonuna gittiğinde, yararlı tasarruf miktarı nasıl sınırlanacaktır? Sağduyulu iktisatçılar sanayideki tüm gelişmenin kaynağının kontrolüne ilişkin tartışmayı dehşete kapılmadan izleyemiyorlardı.[175] *Yaşadığım bir başka ilginç deneyimse, bende haksızlığa uğradığım duygusunu yarattı.*

174) 14 July 1935 pazar günü Londra'da, London Ethical Society'de Conway Hall'da, 'Confessions on an Economic Heretic' adlı konuşmasında. Mr. Hubson'un izniyle burada yayınlıyorum.

175) Hobson, *The Physiolgy of Industry* adlı kitabın 26. sayfasında saygısızca şunları yazmıştı: '*Tutumluluk, millî servetin kaynağıdır ve daha tutumlu olan bir ülkenin serveti daha çok artar. Hemen hemen tüm iktisatçıların ortak öğretisi budur. Bu iktisatçıların çoğu, tasarrufun sonsuz değerini ortaya koymada, bu hususu saygın bir ahlâkî tonla söylerler. Can sıkıcı şarkılarında, halkın kulağına hoş gelebilecek tek nota da budur*'.

Londra'da ders vermem engellenmiş olsa da, Oxford University Extension Movement iktisat konusunda şehirlerde konferanslar başlattı ve ben de işçi sınıfının pratik yaşamıyla ilgili konularda hazırlanmaya başladım. O sırada, Charty Organisation Society de iktisadî konularda konferanslara hazırlanıyordu ve bu çerçevede bir kurs hazırlamam istendi. Tam kabul ettiğimi bildirecektim ki, bu davetlerini hiçbir açıklama yapmadan geri çektiler. O sırada, belli sınırları aşsa da, tasarrufun erdemi konusunda, işin esasına akıl erdirememekle birlikte, büyük bir suç işlemiştim.

Mr. Hobson çalışma arkadaşıyla birlikte kendini, bu eseriyle ilintili olarak, daha sonra yazdıklarıyla karşılaştırıldığında klâsik iktisatçılara (bu konuda eğitim görmüştür) daha yakın bulduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, teorisini ilk kez ifade etmiş olması nedeniyle, yazarlarının eleştirileri ve önsezilerindeki önemi ve doğruluğunu belirten birkaç pasajı buraya aktaracağız. Kitapların önsözlerinde, saldırıda bulundukları kitaba ilişkin şunları söylemektedirler:

Tasarruf ve harcama, toplumu olduğu kadar bireyi sırasıyla zenginleştirir ve fakirleştirir ve paraya karşı duyulan aşkın, iktisadî iyiliğin kaynağı olduğuna inanılır. Tutumlu olan kişiyi zengin etmenin yanı sıra ücreti artırır, işsizlere iş bulur ve her yanı kutsar. Günlük gazetelerden iktisat konusunda yapılan çalışmalara, okuldan Avam Kamarası'na kadar her yerde, bundan kuşku duyulmasının kutsallığa saygısızlık sayılacağı hususu tekrarlanmakta ve yeniden ortaya konmaktadır. Yine de, Ricardo'nun eseri yayınlanıncaya kadar, iktisat düşünürlerinin çoğunluğuna dayanan bilgili birtakım kimseler bu doktrini reddetmişlerdir. Bunun kabul edilmiş olması, ücret fonu doktrinini çürüyecek güçte olmaması nedeniyledir. Bu sonucu savunmuş pek çok kimsenin tartışılmaz otoritesi bile, düşünce düzeninde, ölümünden sonra da yaşamış olması açısından, dayandığı temel mantığın ne kadar sağlam olduğunu gösterir. İktisat eleştirileri, teorinin detaylarına saldırdı. Ancak, temel sonuçlarına dokunmaktan çekinerek geri adım atıldı. Tasarruf alışkanlıklarının sürdürülmesinin mümkün olduğunu ve dolayısıyla da, böylesi bir uygulamanın toplumu fakirleştirip, işçiyi işsiz bırakan, ücretleri azaltan, iş dünyasına, Ticarette Depresyon olarak bilinen boşluk ve bıkkınlık yaratan bu sonuçların savunulan şeyler olmadığını ortaya koymak arzusundayız...

Üretimin amacı, üreticilere 'mal ve hizmet' sağlamaktır ve bu süreç, ham-

maddeden mal ve hizmet tüketilinceye kadar geçen süreyi kapsar. Sermayenin sağladığı tek şey, söz konusu mal ve hizmetlerin üretimine yardımcı olmaktır. Kullanılan miktarı, mal ve hizmetlerin günlük ya da haftalık olarak tüketimlerine bağlı olarak değişir. Tasarruf, mevcut derneşik sermaye miktarını artırırken, tüketilen mal ve hizmet miktarını azaltır. Bu nedenle, aşırı tasarruf alışkanlığı, gerekli olandan fazla Sermayenin birikmesine yol açar ve bu fazlalık, genel bir aşırıüretim biçiminde kendini gösterir.[176]

Hobson'un hatası, alıntının son cümlesinde yani aşırı tasarrufun, kestirim hatası çerçevesinde bir ikincil melânet olarak, fiilî olarak aşırı sermaye birikiminin gerekli olan sermaye birikiminden fazla olması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Buna karşın asıl melânet, tam istihdam koşullarında, gerekli olan sermayenin eşdeğerinden daha fazla olan bir tasarruf eğilimidir. Bu da, kestirim hatası olması dışında tam istihdama ulaşmayı önleyen bir durumdur. Bununla birlikte, birkaç sayfa sonra, veri olarak alınan ve faiz oranında ve iş dünyasına ilişkin güven sorununda meydana gelen değişmelerin rolünü gözden kaçırsa da, sorunun yarısını mutlak bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

Böylelikle, Adam Smith'ten bu yana tüm iktisat öğretiminin temelinin yani yıllık üretim miktarının Doğal Kaynaklar, Sermaye ve Emek unsurlarına ilişkin derneşik büyüklükler tarafından belirlendiği düşüncesinin hatalı olduğu ve aksine, söz konusu derneşik büyüklüklerin koyduğu sınırlar içinde belirlenen üretim miktarını, aşırı tasarruf ve dolayısıyla da, aşırı üretim fazlasının birikmesinin kontrol altında tutulmasıyla bu maksimumun altına indirilebilir olduğu ve fiilen de böyle olduğu yani normal Sanayi toplumlarının normal koşullarında üretimin tüketimi değil, tüketimin üretimi sınırladığı sonucuna ulaştık.[177]

Son olarak, Hobson, teorisinin ortodoks Serbest Ticaret argümanlarının geçerliliğe dayandığına dikkat çekmiştir:

Ortodoks iktisatçılar tarafından Amerikan kuzenleri ve diğer Korumacı Toplumlar aleyhinde bol keseden atılan ticaret alanındaki ahmaklığın, daha önce Serbest Ticaretçilerin ileri sürmüş olduğu ve aşırı arz diye bir şeyin mümkün olmayacağı tezine uygun kanıtlara dayanamayacağını da ortaya koyacağız.[178]

176) Hobson and Mummery, *The Physiolgy of Industry*, s. iii-v.

177) Hobson and Mummery, *The Physiolgy of Industry*, s. vi.

178) *op.cit.*, s. ix.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bunu izleyen tartışma eksiktir. Ancak, gerçeğe ilişkin ilk açık ifade, sermayenin, tasarruf eğilimi nedeniyle değil de, fiilî ve gelecekte yapılacak tüketimin sonucunda ortaya çıkan talebin karşılığında ortaya çıkmış olduğudur. Aşağıdaki alıntı, düşünce çizgisinin ana hatlarını göstermektedir:

Emtia tüketiminde bir artış meydana gelmeden, toplumun sermaye artışından bir avantajın sağlanamayacağı açıktır... Tasarruf ve sermaye artışının etkin olabilmesi için, gelecekte bu artışa tekabül edecek bir tüketim artışının olabilmesi gerekmektedir...[179] *Gelecekte yapılacak bir tüketim dediğimizde, on, yirmi ya da elli yıl sonrasından değil, yakın gelecekten söz ediyoruz. Artan tutumluluk ya da ihtiyat bugün için insanları daha fazla tasarruf etmeleri konusunda teşvik ediyorsa, gelecekte de daha fazla tüketmeleri konusunda razı etmelidir...*[180] *Üretimin herhangi bir aşamasında sermaye iktisadî olarak, carî tüketimin yapılması için gerekli olan emtiadan daha fazlasını sağlayacak bir düzeyde olamaz...*[181] *Benim tutumlu olmam, toplumun toplam iktisadî tutumluluğunu hiçbir şekilde etkileyemeyeceği, buna karşın sadece toplam tutumluluğun belli bir kısmının benim ya da bir başkası tarafından oluşturulup oluşturulmayacağı hususunu belirleyeceği açıktır. Toplumun bir kesiminin tutumluluğunun, toplumun diğer kısmının nasıl gelirinin ötesinde yaşamasını sağlama gücüne sahip olmasına imkân tanıdığını göstereceğiz...*[182] *Günümüzdeki iktisatçıların çoğu, tüketimin yetersiz olabileceği ihtimâlini kabul etmemektedir. Toplumu eksik tüketimde bulunma konusunda teşvik eden ve işlemekte olan bir iktisadî güç bulabilir miyiz ve böylesi güçler varsa, bu durumu etkin bir biçimde kontrol edecek ticarî mekanizma bulunmamakta mıdır? İlk olarak, oldukça yüksek bir düzeyde organize olmuş bir sanayi toplumunda, sürekli işleyen ve doğal olarak aşırı tutumluluğu teşvik eden bir güç olduğunu ve ikincisi de, ticarî melâneti önlemede tümüyle işlemeyen ya da uygun olmayan unsurların önünü kesecek ticarî mekanizmayı göstereceğiz...*[183] *Malthus ve Chalmers'in iddialarına Ricardo'nun verdiği kısa cevap, daha sonra gelen iktisatçılar tarafından yeterli bir cevap olarak kabul edilmiş görünmektedir. 'Ürünler daima ürünler ya da hizmetler tarafından satın alınır. Para, sadece mübadelede kullanılan bir araçtır. Bu*

179) *op.cit.*, s. 27.
180) *op.cit.*, s. 50-51.
181) *op.cit.*, s. 69.
182) *op.cit.*, s. 113.
183) *op.cit.*, s. 100.

nedenle de, üretimin artması, satın almanın ve tüketimin artmasını beraberinde getirir. Bu nedenle, aşırıüretim ihtimâli bulunmamaktadır' (Ricardo, Principles of Political Economy).[184]

Hobson ve Mummery, faizin, paranın kullanılması nedeniyle yapılan bir ödeme olduğunun farkındadır.[185] Kendilerine karşı olanların, faiz oranlarında, Tasarrufu kontrol edecek ve üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi yeniden kuracak bir azalmanın meydana geleceğini iddia edeceklerini bilmektedir.[186] Söz konusu yazarlar cevap vermek üzere, 'Kârda meydana gelecek bir azalma insanların daha az tasarruf etmelerine neden olacaksa, bunun ya onların daha fazla harcamalarını ya da daha az üretmelerini teşvik edecek bir biçimde iki yolla işlemesini gerektirir' biçiminde bir cevap hazırladılar.[187] İki yoldan ilkini ele alırsak, kârlar azaldığında, toplumun derneşik geliri azalır ve 'ortalama gelir oranı azalırken, tutumluluğa ilişkin primin azalacağını bilen insanların tüketim oranlarını artıracak bir biçimde teşvik edileceğini varsayamayız' diyerek konuya dikkat çekiyorlardı. Buna karşın, ikinci alternatif çerçevesinde, 'aşırı arz nedeniyle kârda meydana gelen bir azalmanın üretimi kontrol edeceğini inkâr edemeyiz. Bu kontrolün işletilmesi argümanın odak noktasını oluşturmaktadır' görüşündeydiler.[188] Bununla birlikte, teorileri, bağımsız bir faiz oranı teorisine sahip olmamaları nedeniyle başarısız oldu. Sonuç ise Hobson'un, nispî olarak zayıf bir tüketim eğiliminin, gelecekte böyle olmamakla beraber, telâfi edici yeni bir yatırım hacminin buna eşlik etmesi gerektiği ve bu da, bazen ve geçici olarak optimist yanılmalardan sonra görülse de, faiz oranı tarafından belirlenen düzeyin altında tahmin edilmiş kazancın düşük olarak elde edilmesi genellikle mümkün olmadığından, işsizliğe neden olduğunu açıklamak yerine, (özellikle daha sonraki kitaplarında) eksiktüketimin, kârlı olmayan yatırım anlamında, aşırı yatırıma neden olacağı üzerinde fazlaca durmasına neden olmuştur.

Savaştan bu yana, eksiktüketim üzerine teorilerin artığı görülmektedir. Bunların en meşhur olanları Major Douglas'a aittir. Major Douglas'ın savunmasına ilişkin güç, ortodoks teorinin yıkıcı eleştirilerini iyi bir temele

184) *op.cit.*, s. 101.

185) *op.cit.*, s. 79.

186) *op.cit.*, s. 117.

187) op.cit., s. 130.

188) Hobson and Mummery, *The Physiolgy of Industry*, s. 131.

oturtamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, teşhisine ilişkin detaylar, özellikle de *A+B* teoremi olarak bilineni, insanı hayretler içinde bırakmaktadır. Major Douglas *B*'de yer alan kalemleri, girişimcilerce yenileme ve süresini uzatmaya ilişkin yapılan harcamalar söz konusu olmadığında, finansal karşılıklarla sınırlamış olsaydı, gerçeğe daha yakın olacaktı. Ancak, bu durumda bile, söz konusu karşılıklar yeni yatırımlara ve artan tüketime yönlendirilen harcamalarla dengeleneceği hususuna da dikkat edilmesi gerekir. Major Douglas, ortodoks düşmanlarına karşı, iktisadî sistemimizin göze çarpan sorunlarını tümüyle unutmadığını belirtmiştir. Yine de, Douglas'ı -cesur bir orduda binbaşı olarak değil ama özel alanda bu kelimeye tekabül edecek bir biçimde-, basit, açık ve ilintili bir mantık çerçevesine oturmuş, karanlık ve eksik bilgiye razı olmuş Mandeville, Maalthus, Gesell ve Hobson'la aynı kefeye koymak mümkün değildir.

24. KISIM
GENEL TEORİNİN NEDEN OLABİLECEĞİ SOSYAL FELSEFE ÜZERİNE SON NOTLAR

I

İçinde yaşadığımız iktisadî toplumun göze çarpan hataları tam istihdamı sağlamada gösterdiği başarısızlık ve servet ve gelirin keyfî haksız bölüşümüdür. Göz önüne almadığımız teoriyle bu başarısızlardan ilki arasındaki ilişki ortadadır. Ancak, teoride, ikinci başarısızlıkla ilgili iki önemli husus daha söz konusudur.

On dokuzuncu yüzyılın sonundan bu yana, servet ve gelir arasındaki çok önemli farkın giderilmesine yönelik olarak özellikle İngiltere'de dolaysız vergilemenin araç olarak kullanılması girişimi ortaya çıkmıştır. Çoğu kişi bu konuda daha ileri adımların atılmasını isterken, iki düşünce söz konusu kişilerin böylesi bir düşünceden vazgeçmelerine neden oluyordu. Bunlardan ilki, avantaj sağlayan gelir kaynaklarının ortadan kalkacak ve de risk üstlenme motifinin boş yere azalacak olması korkusu ve ikincisi de, sermaye artışının, bireysel tasarruf motifine ilişkin güç ve söz konusu büyümenin büyük ölçüde zenginlerin sahip olduğu büyük miktarlardaki varlığı nedeniyle ortaya çıkan tasarruflara bağlı olması gerçeği olduğunu düşünüyorum. Bizim argümanımız, bu düşüncelerden ilkini etkileyebilecek durumda olmasa da, ikincisine yönelik tutumumuzu büyük ölçüde değiştirebilecek niteliktedir. Zira tam istihdamın varlığını sürdürdüğü noktaya kadar sermaye artışının düşük tüketim eğilimine bağlı olmak şurada dursun aksine belirtilen eğilim tarafından engellenmesi söz konusu-

dur. Sadece tam istihdamın geçerli olduğu koşullarda, düşük tüketim eğilimi sermaye artışına vesile olabilmektedir. Bundan başka, deneyimler, mevcut koşullarda kurumlarca yapılan tasarrufların ve itfa sermayesinin yeterli olduğunu göstermekte ve gelirin yeniden bölüşülmesinin tüketim eğilimini artıracak bir biçimde gerçekleşmesinin, sermayenin artışı konusunda olumlu bir adım olduğunu belirtmektedir.

Halkın zihninde konuyla ilgili karmaşa, veraset ve intikâl vergilerinin ülkedeki sermaye zenginliğini azaltan neden olduğuna olan inançtan kaynaklanmaktadır. Devlet bu vergiler nedeniyle elde ettiği gelirleri sıradan harcamalarında kullanacağı, dolayısıyla da, gelir ve tüketimden alınan vergileri azaltılabileceği ya da bu vergilerden kaçınılabileceğini varsayarak, maliye politikasının ağır veraset ve intikâl vergileri içerecek bir biçimde düzenlenmesinin toplumun tüketim eğilimini artırma yönünde etkileyeceği tabii ki doğrudur. Alışılmış tüketim eğiliminde meydana gelen bir artış genelde (tam istihdam koşulları dışında) aynı anda yatırım artışını teşvik edecektir. Buradan çıkarılacak sonuçsa, gerçeğin tam da tersidir.

Böylelikle, argümanımız bizi günümüz koşullarında servet artışının düşünüldüğü gibi zenginlerin sakmmalarına bağlı olmadığını, tam da tersine engellediği sonucuna götürmektedir. Bu nedenle, Servetteki büyük eşitsizliğin başlıca sosyal gerekçesi ortadan kaldırılmaktadır. Ortaya koyduğumuz tezimizden ayrı olarak, bir takım koşullarda, eşitsizliği haklı gösteren başkaca nedenler olmadığını söylemiyorum. Ancak, bizim tezimiz, buraya kadar dokunmamış olduğumuz nedenlerin en önemlilerini dikkatli bir biçimde seçip ayırmamız gerektiğidir. Bu husus özellikle veraset ve intikâl vergilerine ilişkin tutumumuzu etkileyecektir: zira mirastaki eşitsizliklere aynı şekilde uygulanamayacak gelir eşitsizliklerinin belli gerekçeleri söz konusudur.

Kendi açımdan, gelirler ve servetler arasında önemli eşitsizliklerin sosyal ve psikolojik gerekçeleri olduğuna inanıyorum. Ancak, günümüzde böylesi ayrılıklarla ilintili olarak aynı şeylerin söylenebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Gerçekleşmesi için para kazanma motifi ve özel servet sahipliğinin olmasını gerekli kılan faydalı insan faaliyetleri bulunmaktadır. Bundan başka, para kazanma ve özel mülk sahibi olma fırsatlarının sağlanmaması durumunda, insanların acımasız, kişisel güç ve otoritenin pervasız bir hale gelmesine ve burnunun büyümesine neden olabilen tehlike yaratabilecek eğilimleri, belirtilen imkânların sağlanmasıyla zararlı olmayan kanallarına yöneltilebilir. Vatandaşlarına zulmetmektense,

banka hesabına zulmetmesi daha iyidir. Buna karşın banka hesabına zulmetmesi kimi zaman, en azından bir alternatif olarak, vatandaşlarına zulmetmek amacıyla kullanılan bir araç haline dönüşür. Ancak, bu durum, söz konusu faaliyetlerin uyarılması için yapılması gereken bir şey değildir ve bugün için bu eğilimlerin desteklenmesi amacıyla oyunun bu kadar yüksek riskli oynanması gerekmektedir. Oyuncular bu oyuna alışır alışmaz, daha az riskli oyunlar da aynı amaca hizmet edebilir. İnsan doğasının tamamen dönüştürülmesi, insan doğasının idare edilmesiyle karıştırılmamalıdır. İdeal bir cumhuriyette insanlar risk almayacak ya da risk altında yaşamayacak ya da yetiştirilmeyecekse de, ortalama insan ya da toplumun önemli bir kısmı gerçekte para kazanma hırsı içinde oldukları sürece, devlet adamları da akıl ve ihtiyatla oyunun kurallar ve sınırlamalar içinde oynanmasına izin verebileceklerdir.

II

Bununla birlikte, gelecekteki servet eşitsizliklerine ilişkin argümanımızdan çıkarılabilecek bir ikinci sonuç daha bulunmaktadır. Bu noktaya kadar, tasarrufun uyarılması hususu, ılımlı bir yüksek faiz oranının gerekçesi olarak ifade edildi. Ancak, etkin bir tasarrufun mutlaka yatırım ölçeğince belirlenmesi ve yatırım ölçeğinin de, tam istihdam düzeyinin ötesine götürme düşüncesinde değilsek, *düşük* faiz oranıyla desteklenmesi gereği ortaya kondu. Böylelikle, faiz oranını sermayenin marjinal etkinliği şedülüne oranla, tam istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar düşürmemiz bize oldukça avantaj sağlayacaktır.

Bu kriter bize, hiç şüphesiz, buraya kadar üzerinde konuştuğumuz faiz oranından daha düşük bir faiz oranına ulaşmamız imkanını verecektir. Değişik sermaye artışlarına tekabül eden sermayenin marjinal etkinlik şedüllerinden hareketle çok kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi, gerçekte, derneşik tüketim eğiliminde (Devlette dâhil olmak üzere) büyük ölçüde bir değişme meydana gelmediği sürece, tam istihdamın sürekliliğini sağlayan koşulları üç aşağı beş yukarı sürdürmek mümkünse, faiz oranı düşmeye devam edecektir.

Sermaye stokunu, söz konusu stokun marjinal etkinliği çok düşük bir düzeye düşmediği noktaya kadar artırmanın zor olmaması anlamında, sermaye talebinin sınırlandırılacağından eminim. Bu, sermayenin kullanımının hiçbir maliyetinin olmayacağı değil de, sermayeden sağlanacak getirinin israf ve demode olması nedeniyle ortaya çıkan değer kaybıyla bir-

likte risk, maharet ve sermayeyle ilgili kararların verilmesinde katlanılan maliyetleri kapsaması anlamına gelmektedir. Kısacası, dayanıklı malların yaşam süreleri boyunca elde edilecek derneşik getiri, yaşam süresi kısa olan mallarda olduğu gibi, üretimde kullanılan emek maliyeti artı risk karşılıkları ve maharet ve denetim maliyelerine eşit olmalıdır.

Bu durum, kimi bireyselcilik ölçütleriyle bağdaşabilse de, rantiyerin yok olup gitmesi ve sonuçta da, sermayenin kıt olması nedeniyle sahip olduğu değeri sömüren kapitalistin birikimli bir biçimde gelişen ezici gücü yitirmesi anlamına gelecektir. Bugün faiz, toprak rantından daha fazla bir getiri sağlamamaktadır. Toprağın kıt olması nedeniyle toprak sahibinin rant elde etmesi gibi, sermaye sahibi de, sermayenin kıt olması nedeniyle faiz geliri elde etmektedir. Ancak, toprağın kıt olmasının kendine has nedenleri olmasına karşın, sermayenin kıt olmasının kendine has nedenleri bulunmamaktadır. Kıtlığın, tam istihdam koşullarında, bireysel tüketim eğilimin, sermaye yetirince bol hale gelmeden önce net tasarrufun sona ereceği bir nitelik taşıması dışında, uzun dönemde, faiz biçiminde bir ödentide bulunulmasını gerektirecek gerçek fedakârlık anlamında, kendine has bir özelliği bulunmayacaktı. Ancak, böyle olsa da, Devletin aracılığıyla toplumsal tasarrufun sermaye artışının kıt olduğu noktaya kadar artmasına izin verilecek bir biçimde sürdürülmesi mümkün olabilirdi.

Bu nedenle, kapitalizmde rantiyerin bulunmasına ilişkin çerçeveyi, bu kesimin işlevini yerine getirdikten sonra ortadan kalkacağı bir evre olarak görüyorum. Kapitalizmin bu yönünü ortadan kalkmasıyla işler büyük ölçüde değişecektir. Bundan başka, işlevsiz bir yatırımcı olarak rantiyerin ortadan kalkması bir anda gerçekleşmeyecek, bunun için hemen bir devrim gerekmeyecek ve İngiltere'de son zamanlarda görüldüğü gibi, tedrici olmakla birlikte belli bir zaman süresine yayılmasından sonra gerçekleşmiş olacaktır.

Böylelikle, uygulamada, sermaye kıtlığı ortadan kalkıncaya kadar sermaye hacmini artırma amacını gütmeliyiz (bunun sağlanamaması için ortada hiçbir engel bulunmamaktadır). Böylece, işlevi olmayan yatırımcı hiçbir kazanç elde edemeyecektir. Maliyeciler ve girişimciler *et hoc genus omne* (bugüne nazaran çok daha yüksek bir kazanç elde edecek olan ve işlerini sevenler), zekâ, kararlılık ve işlerine ilişkin sorumlukları üstlenen niteliklerini makul koşullarda toplumun hizmetine sunmaya yönelerek, dolaysız bir vergileme düzeni yaratabileceklerdir.

Aynı zamanda, Devlet politikası biçiminde kendini gösteren kamı irade-

sinin yatırımın teşvik edilmesini artırma ve eksikliklerini giderme konusunda nasıl yönlendirilmesi gerektiğinin sadece deneyimler çerçevesinde anlaşılabileceğini kabul etmek zorundayız. Bir ya da iki kuşak boyunca sermayenin kıt olma niteliği çerçevesinde sahip olduğu değerden vazgeçmeden, ortalama tüketim eğilimini uyarmak ne ölçüde güvenilir bir hususdur. Faiz oranının düşmesiyle tüketim eğilimi kolaylıkla güçlendirilebilir. Bu durumda, bugünkünden biraz daha fazla bir birikim sayesinde tam istihdam düzeyine ulaşılabilir. Bu durumda, yüksek gelir ve mirasın yüksek oranda vergilenmesine, tam istihdamda bugünkü düzeyinin altına düşürülen bir birikim oranıyla ulaşılması sonucunu doğuracak olması nedeniyle karşı çıkılır. Bu sonucun ortaya çıkabileceğini ya da olabileceği ihtimâlini inkâr ettiğim varsayılmamalıdır. Zira bu konularda, ortalama bir insanın nasıl tepki vereceğini tahmin etme konusunda aceleci davranılmamalıdır. Bununla birlikte, şu anda geçerli birikim oranından çok da fazla olmayan birikim oranıyla tam istihdama ulaşmak mümkün olsaydı, ortaya çıkan sorun çözümlenebilecekti. Sorun, ayrı bir kararla, tüketimin kısıtlanma ölçeğini ve koşullarını tespitten ibaret olacak ve zamanla, kendinden sonra gelecek kuşakların tam yatırım halinden yararlanabilmeleri amacıyla bugünkü kuşağı buna razı etmeye çalışmak akla yatkın ve uygun olacaktı.

III

Önceki kısımlarda ele alınan teorinin diğer bazı kısımları ortaya çıkardığı sonuçlar açısından orta halli bir muhafazakârlık sergilemektedir. Zira kişisel inisiyatife giren konularda belli merkezî kontrolleri oluşturmanın temel önemine işaret etmesine karşın, özel kesime etkilenmeden kalan çok geniş bir faaliyet alanı bırakmaktadır. Devlet tüketim eğilimini kısmen vergileme sistemiyle, kısmen faiz oranlarını sabitleyerek ve kısmen de, belki de, diğer yollardan etkileyerek yönlendirme görevini üstlenebilir. Bunun ötesinde, bankacılık politikasının faiz oranını etkileyerek optimum yatırım oranını belirleme etkisinin olabileceği pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, kamu yatırımlarının, tam istihdama ulaşılmasında tek yol olduğunu düşünüyorum. Bu ise kamu otoritesinin, özel sektörle işbirliği yapmaya elverişli her türlü anlaşmaları ve araçları saf dışı bırakmasını gerektirmez. Ancak, bunun dışında, toplumun iktisadî yaşamının büyük bir kısmını içine alan bir Devlet Sosyalizmi sistemini doğrulayan başkaca hiçbir somut durum mevcut değildir. Devlet açısından önemli olan üretim

araçları mülkiyetine sahip olmak değildir. Devlet, üretim araçlarının artırılmasına tahsis edilen derneşik kaynakların miktarını ve bunlara sahip olanların ödüllendirilmesine ilişkin temel oranı belirleyebilme imkânı varsa, yapılması gerekeni yerine getirmiş olacaktır. Bundan başka, kamu yatırımlarının yapılabilmesi için gerekli olan tedbirler tedrici olarak ve toplumun genel geleneklerine zarar vermeden gerçekleştirilebilir.

Kabul edilen klâsik iktisat teorisine ilişkin eleştirimiz, yaptığı analizdeki mantık hatalarını belirlemekten çok, zımnî hipotezlerinin bazen gerçekleşmiş ya da hiçbir zaman gerçekleşmemiş olması ve dolayısıyla da, fiilen dünyadaki iktisadî sorunları çözümleyememiş olmasından başkaca çerçevede olmamıştır. Ancak, derneşik çıktı hacmini mümkün olduğu kadar tam istihdam düzeyine tekabül edecek bir biçimde kurmada merkezî kontroller başarıya ulaşsaydı, klâsik teori kendi meşruiyetini sürdürme imkânına sahip olabilecekti. Çıktı hacminin veri olduğunu yani klâsik düşüncenin dışındaki güçler tarafından belirlendiğini varsayarsak, bu okulun neyin üretileceğini, bunları üretmek için hangi üretim faktörlerinin kullanılacağını ve nihaî ürünün değerinin bu üretim faktörleri arasında nasıl dağıtılacağını belirleyen unsurun bireysel çıkar olmasına dayanarak yaptığı analize yöneltilebilecek bir itiraz da söz konusu olmayacaktı. Bunun gibi, tutumluluk sorununu başka türlü ele almamışsak, sırasıyla tam ve eksik rekabet koşullarında özel ve kamusal avantaj arasındaki dengeleme derecesiyle ilintili modern klâsik teoriye karşı da diyecek bir şeyimiz kalmaz. Böylelikle, tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılması arasındaki uyumu sürdürmek için gerekli merkezî kontrollerin dışında iktisadî yaşamı daha önceki duruma nazaran sosyalleştirmek için bir neden bulunmamaktadır.

Sorunu somut bir alan üzerine koyduğumuzda, bugünkü sistemin, istihdam edilen üretim faktörlerin ciddi bir biçimde yanlış istihdam edildiği varsaymanın da bir âlemi yok. Şüphesiz tahmin hataları işlenmiştir ancak kararları merkezileştirerek de bunu önlemenin imkânı bulunmamaktadır. Çalışmak isteyen ve yetenekli on milyon kişiden dokuz milyonu istihdam edildiğinde, bu dokuz milyon kişinin yanlış yönlendirilmemiş olduğuna ilişkin hiçbir somut delil bulunmamaktadır. İçinde bulunduğumuz sistemden şikâyetçi olunması, dokuz milyon kişiye farklı alanlarda iş sağlanması çerçevesinde değil, istihdam edilmeyen bir milyon kişiye iş bulunamamış olmasından ileri gelmektedir. Bugünkü sistemin çökmesinin nedeni, fiilî istihdamın yönlendirildiği iş alanlarına ilişkin olmayıp hacmi

çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Böylelikle, üretime ilişkin tam kapasitelerin gerçekleştirilmesi isteniyorsa, klâsik sistemin boşluklarının 'Manchester Sisteminin' kullanımından vazgeçilerek değil, iktisadî güçlerin gereksinim duyduğu serbestî ortamının doğasının belirtilerek doldurulacağı konusunda Gesell'le aynı fikirdeyim. Tam istihdamı sağlamak için gerekli merkezî kontroller, tabii ki, devletin geleneksel işlevlerinin büyük ölçüde genişletilmesini beraberinde getirecektir. Bunun ötesinde, modern klâsik teori iktisadî güçlerin serbestçe hareket ettiği değişik koşulların frenlenmesi ya da yönlendirilmesi gereği üzerinde durmuştur. Ancak, özel girişimin ve sorumluluğunun faaliyette bulunabileceği çok geniş bir alan bulunmaktadır. Bu alan içinde geleneksel bireysel avantajlar geçerliliğini sürdürecektir.

Bir an için durup, bu avantajların neler olduğunu hatırlayalım. Bunlar kısmen âdem-i merkezileşme ve bireysel çıkarın sağladığı avantajlara ilişkin bir etkinlik avantajlarıdır. Kararların âdem-i merkezileşmenin ve bireysel sorumluluğun etkinliğe sağladığı avantajlar, belki de on dokuzuncu yüzyılda olduğu sanılandan daha büyüktür ve kişisel çıkara başvurulmasına karşı oluşan tepki sınırlarını aşmıştır. Ancak, her şeyin ötesinde, bireycilik içinde barındırdığı kusur ve istismardan temizlenirse, başka bir sistemle karşılaştırıldığında, kişisel tercih alanının büyük ölçüde genişlemesini sağlayacak olması anlamında, kişisel özgürlüğün en iyi koruyucusudur. Bireycilik aynı zamanda, tam anlamıyla alanı genişletilmiş kişisel tercih ve homojen ya da totaliter devletin en büyük kaybı nedeniyle ortaya çıkan yaşam farklılığının da en iyi koruyucusudur. Zira bu çeşitlilik, önceki nesillerin en sağlam ve en başarılı tercihlerini içinde barındıran gelenekleri korumaktadır. Bugünü ise sahip olduğu hayâl çeşitliliğiyle renklendirir. Gelenek ve hayal gücünün olduğu kadar deneyime hizmet etmesi nedeniyle mutlu bir geleceğin kurulmasında en güçlü unsurdur.

Bu nedenle, birbiri ardına tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılmasını düzenlemek için görevlendirilen devletin işlevlerinin genişletilmesi, on dokuzuncu yüzyıl politika yazarları ya da çağdaş Amerikan yatırımcısı açısından bireycilik ilkelerine karşı korkunç bir başkaldırı gibi görünecek olmasına karşın ben bu durumu, hem mevcut iktisadî şekillerin bütünlüğünün bozulmasını önlemede uygulanabilir bir araç ve hem de bireysel inisiyatifin başarılı bir biçimde işlevini getirmesinin koşulu olması nedeniyle destekliyorum.

Zira efektif talep yetersizliği söz konusu ise kaynakların israf edilmesi

halk arasında katlanılması mümkün olmayan bir skandala neden olmanın yanı sıra bu kaynakları harekete geçirmek isteyen bireysel girişimcinin başarı şansını da azaltmaktadır. Oynadığı oyunda başarısız olma ihtimâlleri çok yüksektir. Bu nedenle, tüm kartları dağıtma enerjileri ve ümitleri varsa, *oyuncular* tümüyle kaybedecektir. Dünyadaki servette meydana gelen artış, derneşik pozitif bireysel tasarruflardan daha azdır ve aradaki fark, cesaretleri ve inisiyatifleri, istisnaî vasıf ya da alışılmadık talihleriyle tamamlanmayan bireylerin kayıplarıyla giderilmiştir. Ancak, efektif talep yeterli olsaydı, ortalama vasıf ve ortalama talih yeterli olacaktı.

Bugünün otoriter devlet sistemi etkinlik ve özgürlük pahasına, işsizliği çözecek gibi görünmektedir. Telâşın hâkim olduğu duraksamalar bir tarafa bırakılırsa, dünyanın, bugünkü bireysel kapitalist girişimcilikle birlikte gelişme gösteren -ve fikrimce, kaçınılmaz bir biçimde bir arada gelişme gösteren- işsizliğe daha fazla tahammül etmesi mümkün değildir. Ancak, etkinlik ve özgürlüğü koruyarak işsizliğin üstesinden gelinmesi, sorunun, hastalığın tedavi edilmesinde, doğru analiz edilmesiyle mümkündür.

IV

Yani sistemin eski sisteme nazaran barış için daha elverişli olduğuna şöyle bir değinmiştim. Bu konuyu yinelemek ve üzerinde durmak iyi olacaktır.

Savaşın birkaç nedeni vardır. Savaşın kendilerine hiç değilse ümit olarak memnun verici bir güdü sağladığı diktatörler ve benzerleri, halklarının savaşçı ruhlarını harekete geçirmede hiç zorlanmazlar. Ancak, zahmet şöyle dursun, savaşın iktisadî nedenleri yani nüfus baskısı ve piyasayı ele geçirmek için yapılan kıyasıya rekabet, diktatörler ve benzerleri için halkın savaşçı ruhunu harekete geçirmede işlerini kolaylaştırmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda muhtemelen hâkim bir role sahip olan bir ikinci neden bu tartışmayla yakından ilgilidir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortodoks nitelikte olan yurtiçinde geçerli *laissez-faire* sistemi ve uluslararası altın standardında, piyasayı ele geçirmek için yapılan kıyasıya rekabet dışında hükümetin elinde ülkedeki iktisadî endişeleri hafifletme konusunda yardımcı olacak başkaca bir başka araç bulunmadığına önceki kısımlarda işaret etmiştik. Zira gelirin hesabındaki ticaret dengesini iyileştirecek önlemler dışında hiçbir önlem, kronik ya da belli aralıklarla ortaya çıkan eksik istihdamı önleyebilecek bir durumda değildir.

Böylelikle, iktisatçılar, uluslararası işbölümünün meyvelerinin elde edilmesi sağlayan ve aynı zamanda da farklı milletlerin çıkarlarını uyumlu hale getiren mevcut uluslararası sistemi alkışlama alışkanlığında olmalarına karşın, söz konusu sistemin daha az yarar sağlayan bir etkisini gizliyorlardı. Zengin ve deneyimli bir ülkenin piyasayı ele geçirme mücadelesinin önemsemediğinde refahının azalacağına ve güçten kuvvetten düşeceğine inanan devlet adamları sağduyu ve doğru bir değerlendirme yaparak gerçeği gözler önüne sermiş oluyorlardı. Ancak, ülkeler, uygulayacakları yurtiçi politikalarla tam istihdamı sağlamayı öğrenirlerse (ve nüfus trendlerine uygun bir dengeye gelmeyi öğrenebilirlerse diye de eklememiz gerekmektedir), bir ülkenin kendi çıkarları çerçevesinde komşularına karşı dikebilecekleri önemli iktisadî güçlerin hesabına girişme gereği de ortaya çıkmayacaktı. Hatta uygun koşullarda uluslararası işbölümü ve uluslararası ödünç verme imkânı mümkün olabilecekti. Ancak, bir ülke, satın almayı arzuladığının bedelini ödeme imkânına sahip olması nedeniyle değil de, ticaret dengesini kendi lehine geliştirecek bir biçimde ödemeler dengesini bozma peşinde koştuğundan, kendi ürettiğini bir başka ülkeye kabul ettirme ya da komşunun sunduğu malları reddetme güdüsü altında olmayacaktı. Uluslararası ticaret olduğu gibi kalacak yani dış pazarlara yapılan satışlar ve ithalat sınırlamalarının yurtiçi istihdamı umutsuzca sürdürmede başvurulan bir çare olmaktan çıkması, bu konuda sağlanan başarının işsizlik sorununu piyasa mücadelesinde durumu kötüleştirilen ülkeye aktarılmasma bağlı olacaktı.

V

Bu fikirlerin gerçekleşmesini beklemek hayal midir? Bunların, bir toplumun siyasî olarak evrim göstermesi sırasında yeterince kökleri olmayan hususlar mıdır? Zarar görecek çıkarlar, yarar sağlayacak çıkarlardan daha mı güçlü ve daha mı göze çarpan bir nitelik taşımaktadırlar?

Burada bu sorulara cevap verme girişiminde bulunmayacağım. Ana hatlarıyla da olsa tedrici olarak oluşturulabilecek pratik önlemleri göstermek için, bu kitaptan başka bir çalışma yapmak gerekir. Ancak, bu fikirler doğruysa -kitabın yazarının yazdıkları ortaya koyduğu hipoteze dayanmalıdır- söz konusu fikirlerin etkisinin doğruluğunu tartışmanın hata olacağını önceden söylüyorum. Şu an için insanlar, alışılmadık bir biçim de tam anlamıyla bir teşhis yapılmış olması beklentisi içinde bulunmaktadırlar. Böylesi bir teşhisi kabullenmeye ve akla yatkınsa uygulamaya

hazır durumdalar. Ancak, şu an içinde bulunulan ruh halinden ayrı olarak, iktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin ileri sürdüğü, doğru ya da yanlış fikirler zannedildiğinden daha güçlüdür. Gerçekte dünya bundan pek faklı bir biçimde yönetilmemektedir. Kendilerini entelektüel etkilerin dışında tutan iş adamları, esameleri dahi okunmayan iktisatçıların köleleri durumundadır. Otorite durumunda olan ve gaipten haber aldığını ileri süren deliler, birkaç yıl öncesinin çalakalem yazılar yazan yazarının yazdıklarını çıldırmış bir halde damıtmaya çalışmaktadır. Kazanılmış hakka ilişkin gücün, fikirlere tedrici olarak el konmasıyla karşılaştırıldığında büyük ölçüde abartılmış olduğundan eminim. Etkilerini hemen değil, zamanla gösterirler. Zira iktisadî ve siyasî felsefe alanlarında, yirmi beş ya da otuz yaşından büyük olup da yeni teorileri anlayabilen çok fazla kişi bulunmamaktadır. Bu nedenle, memurların, politikacıların ve hatta ajitatörlerin günlük olaylara uyguladıkları düşüncelerin de en yeni düşünceler olma ihtimâli az demektir. Ancak, er ya da geç, iyi ya da kötü olması anlamında tehlikeli olacak olan fikirlerdir, kazanılmış haklar değil.

DİZİN

A

açık piyasa işlemleri 168, 173, 174, 180
Adam Smith'de Tasarruf 307
Bağımsız Bir Değişken Olarak Faiz Oram 313
ahlâkî risk 181
altın standardı 178, 179, 295, 322
Altın Standardı ve Savaş 295
Aşınma ve Yıpranma 71, 126
aşırı yatırım 273, 274, 275, 276, 313

B

Bağımlı Bir Değişken Olarak İstihdam 211
Banka Mevduatı 148
Bankacılık Sistemi ve Faiz Oranı 167, 173
Bankacılık Sistemi ve Kredinin Yaratılması 21, 79, 176
Bankacılık Sistemi ve Ödünç Verme Koşulları 179, 180
beklenen hâsıla 67, 123, 150, 184, 185, 191, 212, 213, 215, 216, 217, 271
Beklenmedik Kayıpların Tanımı 59
beklenti 5, 32, 49, 51, 52, 53 ,58, 60, 89, 126, 128, 131, 133, 137, 145, 174, 177, 178, 179, 200, 204, 205, 224, 226, 274
Beklenti ve Bugünkü ve Gelecekteki Gelir 90
Beklenti ve Bugünkü ve Gelecekteki Tüketim 183
bir bütün olarak çıktı 8, 29, 44, 46, 252, 253, 275
Bireysel Tasarruf 80, 169, 184, 207, 298, 315, 322
Birikmiş Tasarruflar 171
Borsa 136, 272
bütçe açığı 117

C

Carver'de Faiz Oranı 156
Cassel'de Faiz Oranı 160
çarpan 5, 8, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 142, 175, 214, 215, 216, 238, 256, 289, 297, 314, 315, 323
Çevrimsel Hareketler ve Sıfır Faiz Oranı 268
Çıktı Esnekliğinin Tanımı 244
çıktının arz fiyatı 29, 31, 57, 241

D

Dalgalı Kurlar ve Ücret Politikası 231
Damgalı Para 283, 285, 287, 289, 291, 293, 295, 297, 299, 301, 302, 303, 305, 307, 309, 311, 313
değer teorisi 9, 65, 66, 160, 251
değerli madenler 118, 283, 285, 286, 292, 294, 296, 302
Değerli Madenler ve Damgalı Para 302

denge faiz oranı 174
Denge ve İstihdam Esnekliği 208, 247, 248
derneşik arz fiyatı 29, 31, 32, 33, 34, 36, 57, 66, 92, 241
Derneşik Arz Fonksiyonunun Tanımı 32
Derneşik Gelir ve İstihdam 35
derneşik net gelir 59, 165
Derneşik Net Gelirin Tanımı 59
derneşik talep 29, 32, 33, 34, 36, 37, 43, 46, 57, 76, 85, 90, 96, 113, 222, 240, 247
Derneşik Talep Fonksiyonunun Tanımı 32
derneşik tasarruf 64, 78, 79, 80, 101, 102, 157, 189
derneşik yatırım 57, 74, 80, 101, 112, 113, 116, 124, 157, 169, 285
Devlet Sosyalizmi 319
doğal faiz oranı 208

E

Efektif Talebin Tanımı 33
efektif talep 33, 35, 36, 37, 38, 45, 57, 68, 75, 76, 184, 186, 212, 216, 223, 224, 227, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 306, 321, 322
efektif talep esnekliği 260
Efektif Talep Esnekliği ve İstihdam 33
Efektif Talep İlkesi 31, 33, 35, 37
Efektif Talep ve Beklenti 57, 184
efektif talep ve gelir 76
Efektif Talep ve Gesell 321
Efektif Talep ve Girişimciler 57, 76
Efektif Talep ve Hawtrey'in Teorisi 74
Efektif Talep ve İstihdam 242
Efektif Talep ve İstikrar 179
eksik rekabet 320
Eksiktüketim 6, 276, 285, 287, 289, 291, 293, 295, 297, 299, 301, 303, 305, 307, 308, 309, 311, 313
emeğin marjinal külfeti 17, 18, 20, 21, 33, 34, 35, 36, 117, 244
emeğin marjinal ürünü 36
emek arzı 18, 19, 22, 24, 36, 44, 46, 235, 236, 244, 277
emek talebi esnekliği 222, 234, 236
emek talebi fonksiyonu 239
eskime 58, 59, 71, 92, 100

F

faiz oranı 34, 37, 67, 69, 70, 77, 88, 89, 90, 101, 102, 110, 117, 118, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171,?173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 239, 248, 250, 259, 261, 262, 263, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291,

292, 295, 296, 298, 301, 302, 311, 313, 317, 319
Faiz oranı 88, 101, 102, 125, 126, 127, 129, 131, 148, 149, 151, 156, 164, 167, 169, 178, 188, 270, 297, 319
Faiz Oranı 5, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161
faiz oranı teorisi 5, 37, 155, 157, 158, 159,160, 161, 162, 169, 208, 313
Faiz Oranı Teorisinin Özellikleri 155
Faiz Oranı ve Altın Madeni 199
Faiz Oranı ve Bireysel Tasarruf 298
faiz oranı ve dış ticaret 285
Faiz Oranı ve Hobson'un Teorisi 313
Faiz Oranı ve İddihar 148, 153, 160
faiz oranı ve para miktarı 153, 180, 290
faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği 195, 292, 298, 301
Faiz Oranı ve Tefecilik Kanunları 288
Faiz Oranı ve Ticaret Çevrimi 274
Faiz Oranı ve Tüketim Eğilimi 317, 319
faiz oranının tanımı 148
Faktör Maliyetinin Tanımı 56
fiilî istihdam 15, 16, 22, 36, 45, 51, 223, 231, 232, 235, 236, 320
Fiyat Teorisi 37, 215, 248, 249, 251, 253, 254, 255, 257, 259, 261, 263
friksiyonel işsizlik 17

G

gelecekte sermaye 263
gelir motifi 172
Gelir Motifinin Tanımı 172
Gesel'de Faiz Oranı 300, 301
Gesell'de Laissez-faire 300
Girişimci ve Marjinal Ücret Maliyetinin Tanımı 234, 237
girişimcinin geliri 31, 56, 75, 166
Gönülsüz İşsizliğin Tanımı 24
güven 110, 134, 135, 141, 143, 178, 204, 206, 213, 228, 236, 262, 298, 311
Güven ve Hobson'un Teorisi 310

H

Hawtrey'de Sermaye 74, 75
Hawtrey'de Stoklar 74, 75
Hayek on, 192
Hayek ve Robbins'de Sermaye 77
Hobson'da Aşırı Tasarruf 309, 311
Hobson'da Kâr 313
Hobson'da Serbest Ticaret 311
Hobson'da Sermaye Birikimi 311
Hobson'da Tasarruf 309, 310
Hobson'da Tutumluluk 309, 312
Hobson'da Tüketim 311
Hume'da Para 291, 292
Hume'de Para Politikası 291, 292

İ

iddihar eğilimi 153, 182
İhtiyat Motifinin Tanımı 151
ihtiyat motifiyle likidite 151, 152
ikâme esnekliği 199, 203
ikincil istihdam 238
ilk maliyet 21, 56, 58, 59, 67, 68, 71, 228, 234, 237, 243, 248, 256, 261
istihdam esnekliği 208, 243, 244,

247, 248
istihdam ve yatırım 105
istihdamın külfeti 17
istikrar koşulları 215, 217
İşlem motifiyle likidite 151
işletme sermayesi 72, 74, 225, 234, 271, 272
işsizlik 16, 17, 18, 20, 21, 24, 29, 91, 101, 109, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 203, 217, 228, 236, 238, 240, 253, 254, 273, 274, 293, 323
itfa sermayesi 89, 93, 94, 316

K
kapalı sistem 227, 231
Karl Marx 38
kısa dönem arz fiyatı 66, 67
Kısa dönem faiz oranı 177
kısa dönemde azalan getiri 111
kıtlık 186, 187
klâsik iktisatçılar 12, 25, 26, 103, 288, 302, 310
klâsik teoride istihdam 36
koruma 71, 89, 95, 96, 188, 196, 198, 201, 204, 205, 206, 270, 271, 301, 302
kredi 21, 74, 141, 166, 176

L
likidite fonksiyonu 173, 174, 175, 179, 181, 182, 212
likidite tercihi 110, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 158, 159, 168, 171, 177, 181, 201, 212, 214, 226, 255, 261, 262, 267, 270, 279, 285, 286, 289, 291, 292, 297, 301
likidite tercihi şedülü 151, 214, 226, 255
likidite ve para miktarı 213
likit sermaye 52, 72, 74

M
maliyet unsuru 188, 234
Manchester Sistemi 321
marjinal faktör maliyeti 57, 58, 66, 68, 69
marjinal ilk maliyet 21, 67, 225, 228, 231, 234, 235, 237, 243, 244
marjinal maliyet 21, 66, 72, 229, 251, 253, 254, 258, 272, 302
Marjinal Tüketim Eğilimi ve Çarpan 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119
merkantilizm 283
merkez bankası 166, 174, 180, 203, 212

N
nakit paradan kaçış 261, 279
negatif tasarruf 89, 100, 101, 111, 117, 189
negatif yatırım 74, 271, 272, 281
neoklâsik okul 157, 161
net yatırım 61, 63, 74, 75, 92, 93, 94, 95, 105, 277, 279
normal kâr 61, 67, 71, 75
normal maliyet 69

O
ortalama faktör maliyeti 68
ortalama ilk maliyet 67
otoriter devlet 322

Ö

Ödünç verenin riski 130, 131

P

para miktarı 21, 74, 77, 78, 80, 81, 149, 151, 152, 153, 159, 160, 161, 165, 168, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 182, 185, 200, 201, 202, 212, 222, 228, 229, 230, 231, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 279, 286, 289, 290, 291, 293, 303

para politikası 145, 178, 229, 230, 289

para standardı 199, 262

para talebi 171, 172, 173, 202, 214, 228, 229, 261, 269

paranın dolaşım hızı 251

paranın gelir hızı 260

paranın likidite primi 196, 205

paranın miktar teorisi 29, 182, 246, 249, 254, 260

parasal ücret 6, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 34, 35, 44, 58, 168, 200, 201, 205, 215, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 238, 244, 245, 249, 253, 257, 259, 261

parasal ücretler 6, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 34, 35, 168, 201, 205, 215, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 237, 244, 249, 257, 259, 261

profesyonel yatırımcı 139

psikolojik unsurlar 189, 190

pür faiz oranı 130, 181, 182, 191

R

rant unsurları 199, 200, 248

Reel Emek Talebi Fonksiyonu 23 234, 235, 239

reel gelir 34, 35, 42, 75, 78, 80, 8 91, 106, 108, 109, 111, 114, 117, 21 216, 225, 226, 227, 250, 303

reel ücret 16, 17, 18, 19, 20, 21, 2 23, 24, 25, 26, 29, 34, 35, 36, 16 200, 205, 223, 227, 230, 231, 23 235, 236, 237, 238, 239, 244, 24 250

reel ücretler 18, 19, 20, 21, 22, 23 25, 26, 164, 205, 227, 230, 231, 237 238, 239, 244

risk maliyeti 67

S

sabit sermaye 72, 74, 75, 170, 272

Say Kanunu 33

Serbest Ticaret 297, 283, 284, 311

sermaye kıtlığı 318

sermaye stoku 41, 42, 96, 128, 129 164, 189, 190, 276, 301, 317

sermaye tüketimi 57, 66, 71, 72, 74 75, 97, 279

sermayenin marjinal etkinliği 37, 102, 110, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 133, 134, 136, 141, 147, 150, 153, 157, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 179, 181, 183, 186, 187, 189, 190, 191, 194, 195, 200, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 224, 226, 228, 230, 231, 236, 239, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 297, 298, 301, 317

Sermayenin marjinal etkinliği 124,

U
uluslararası işbölümü 283, 287, 323
uluslararası ticaret 296, 323
uzun dönem arz fiyatı 67
uzun dönem beklentileri 53
uzun dönem dengesi 67, 68, 158, 168, 169
uzun dönem faiz oranı 177, 178, 228, 262
ücret birimi 44, 58, 77, 80, 86, 87, 90, 99, 101, 106, 108, 118, 128, 133, 148, 151, 152, 153, 158, 182, 199, 200, 204, 211, 212, 213, 214, 217, 223, 224, 228, 229, 230, 234, 241, 242, 243, 244, 245, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 285, 286, 287, 288

Ü
ücret birimi ve fiyatlar 214, 253
ücret maliyeti 58, 228, 234, 237
ücret malları 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 35, 205, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 257
ücret politikası 229, 230, 231, 232, 239, 240
üretim esnekliği 198, 199, 204, 243

W
Wall Street 14

Y
yabancı yatırım 231, 285
yatırım çarpanı 106, 116, 213, 255
yatırım talebi şedülü 102, 124, 157, 159
yatırım talep şedülü 101, 124, 128, 134, 159, 160, 161
yurtiçi yatırım 285

Z
zevkler 87
zorunlu tasarruf 77, 78, 161, 251

GENEL TEORİ

İSTİHDAM, FAİZ VE PARANIN GENEL TEORİSİ

JOHN MAYNARD KEYNES

... iktisatçılar, uluslararası işbölümünün meyvelerinin elde edilmesini sağlayan ve aynı zamanda da farklı milletlerin çıkarlarını uyumlu hale getiren mevcut uluslararası sistemi alkışlama alışkanlığında olmalarına karşın, söz konusu sistemin daha az yarar sağlayan bir etkisini gizliyorlardı. Zengin ve deneyimli bir ülkenin piyasayı ele geçirme mücadelesini önemsemediğinde refahının azalacağına ve güçten kuvvetten düşeceğine inanan devlet adamları sağduyu ve doğru bir değerlendirme yaparak gerçeği gözler önüne sermiş oluyorlardı. Ancak, ülkeler, uygulayacakları yurtiçi politikalarla tam istihdam sağlamayı öğrenirlerse (ve nüfus trendlerine uygun bir dengeye gelmeyi öğrenebilirlerse diye de eklememiz gerekmektedir), bir ülkenin kendi çıkarları çerçevesinde komşularına karşı dikebilecekleri önemli iktisadi güçlerin hesabına girişme gereği de ortaya çıkmayacaktı. Hatta uygun koşullarda uluslararası işbölümü ve uluslararası ödünç verme imkanı hala mümkün olabilecekti. Ancak, bir ülke, satın almayı arzuladığının bedelini ödeme imkanına sahip olması nedeniyle değil de, ticaret dengesini kendi lehine geliştirecek bir biçimde ödemeler dengesini bozma peşinde koştuğundan, kendi ürettiğini bir başka ülkeye kabul ettirme ya da komşunun sunduğu malları reddetme güdüsü altında olmayacaktı. Uluslarası ticaret, olduğu gibi kalacak yani dış pazarlara yapılan satışlar ve ithalat sınırlamalarının yurtiçi istihdamı umutsuzca sürdürmede başvurulan bir çare olmaktan çıkması, bu konuda sağlanan başarının işsizlik sorununu piyasa mücadelesinde durumu kötüleştirilen ülkeye aktarılmasına bağlı olacaktı.

ISBN 978-9944-115-25-4

Fiyatı: 20 YTL